

Till Statsrådet Maj–Inger Klingvall

Regeringen bemyndigade den 6 mars 1997 statsrådet Maj-Inger Klingvall att tillkalla en särskild utredare (S 1997:06) med uppdrag att föreslå hur stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning och andra verksamheter för föräldrar med barn i förskoleåldern och skolåldern kan utvecklas och stimuleras. Uppdraget skall vara slutfört senast den 30 september 1997. Kommitténs direktiv (S 1997:45) bifogas som bilaga 1.

Den 20 mars 1997 förordnade statsrådet Klingvall riksdagsman Torgny Danielsson som särskild utredare i Utredningen om föräldrautbildning. Som sakkunniga förordnades kanslirådet Sören Kindlund, socialdepartementet och departementssekreterare Anna Westerholm, utbildningsdepartementet. Som experter förordnades samma dag docent Lars H. Gustafsson, projektledare Agneta Hellström, leg. psykolog Agneta Samuelsson, journalist Birgitta Sohlman, leg. psykolog Anna Torbiörnsson och professor Bengt Starrin. Distriktsskötare Stefan Emanuelsson förordnades som expert den 5 maj 1997.

Som sekreterare i utredningen anställdes kanslichef Gunilla Bodin den 6 mars 1997 och programsekreterare Titti Fränkel den 1 april 1997.

Betänkandet bygger på den kartläggning som genomförts av föräldrautbildningen av en arbetsgrupp inom Socialdepartementet under år 1996. Kartläggningen redovisas i departementspromemorian (Ds 1997:6) Stöd i föräldraskapet. Utredningen har hämtat in ytterligare underlag bl a genom möten med företrädare för olika professioner och institutioner. Utredningen har träffat grupper av barn och ungdomar vid flera tillfällen och anordnat möten med representanter för invandrарorganisationer, handikapporganisationer, studieförbund och frivilligorganisationer. Utredningen har haft särskilda överläggningar med företrädare för Barnombudsmannen, Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet samt Riksdagens tvärpolitiska barngrupp. Kontakter har även tagits under hand med Riksförsäkringsverket, Ungdomsstyrelsen, Brottsförebyggande Rådet och några högskolor. Vidare har utredningens ordförande och kansli genomfört ett tvådagars besök i Norge den 2–3 juni 1997 för att studera den norska regeringens satsning på ett nationellt föräldrahandledningsprogram.

Utredningen har valt att ersätta begreppet föräldrautbildning med begreppet stöd i föräldraskapet. Med stöd i föräldraskapet avser utredningen den kunskap och det stöd som samhället kan förmedla till föräldrar för att utveckla deras kompetens och stärka deras trygghet i föräldrarollen alltifrån det de väntar barn och under barnets hela uppväxttid.

Föreliggande betänkande innehåller utredningens överväganden och förslag angående utformningen av föräldrautbildningen och andra verksamheter som kan fungera som stöd för föräldrar i deras föräldraskap.

Utredningen om föräldrautbildning överlämnar härmed sitt slutbetänkande (SOU 1997:161) *Stöd i föräldraskapet*. Uppdraget är därmed avslutat.

Stockholm den 5 november 1997

Torgny Danielsson

/Gunilla Bodin

Titti Fränkel

Innehåll

Förord	9
Betänkandets uppläggning.....	15
Sammanställning av utredningens bedömningar och förslag	19
1 Inledning.....	31
1.1 Utredningens uppdrag	34
1.2 Riksdagsuttalanden angående föräldrautbildning	35
1.3 Barnomsorgsgruppen	37
1.4 Utbyggnaden av föräldrautbildningen.....	38
1.5 Kartläggning av föräldrautbildning och föräldrastöd.....	39
1.6 Behov av förebyggande verksamhet	39
1.7 Utredningens syn på föräldrars kompetens	42
2 Definition av begreppet stöd i föräldraskapet	45
2.1 Motiv för utredningens förslag	45
3 Allmänna utgångspunkter	51
3.1 Vad är en familj.....	51
3.2 Familjen i ett föränderligt samhälle	52
3.3 Föräldraskap i dagens samhälle	61
3.4 Samhällets och föräldrarnas ansvar för stödet i föräldraskapet.....	64
3.5 Behovet av stöd i föräldraskapet	67
3.5.1 Barnets behov.....	67
3.5.2 Föräldrarnas behov	69
3.5.3 Samhällets behov	70
3.6 Barnkonventionen	70
3.7 Utredningens kommentarer	74
4 Ansvaret för stödet i föräldraskapet.....	79

4.1	Inledning.....	80
4.2	Kommunernas ansvar.....	84
4.3	Samverkan för stöd i föräldraskapet	87
4.4	Landstingens arbete med föräldrastöd	89
4.5	Behov av samverkan mellan landsting och kommun.....	91
4.6	Statliga myndigheter	92
4.6.1	Socialstyrelsen	92
4.6.2	Folkhälsoinstitutet	94
4.6.3	Skolverket.....	96
4.7	Frivilligorganisationer och studieförbund.....	97
5	Arenor för stöd i föräldraskapet.....	99
5.1	Mödra- och barnhälsovården.....	99
5.1.1	Inledning.....	100
5.1.2	Mödrahälsovården.....	100
5.1.3	Barnhälsovården.....	101
5.1.4	Motiv för utredningens bedömning.....	104
5.2	Förskola, skola och skolbarnsomsorg	111
5.2.1	Inledning.....	111
5.2.2	Motiv för utredningens bedömning.....	112
5.2.3	Motiv för utredningens förslag	125
5.3	Den öppna förskolan	127
5.3.1	Nuvarande förhållanden	127
5.3.2	Motiv för utredningens bedömning.....	131
5.4	Andra anordnare och resurspersoner i kommuner, landsting	133
5.4.1	Fältassistenter/fältarbetare	133
5.4.2	Polisen och det brottsförebyggande arbetet	135
5.4.3	Familjerådgivningen	137
5.4.4	Barnpsykiatrisk verksamhet (PBU/BUP).....	139
5.5	Bostadsområdet	142
5.5.1	Fastighetsägare.....	142
5.5.2	Hyresgästföreningar	144
5.6	Kyrkliga samfund.....	145
5.7	Andra anordnare.....	148
5.7.1	Föreningar och studieförbund	148
5.7.2	Idrottsrörelsen	149
5.8	Media som arena för föräldrastödet	150
5.8.1	Motiv för utredningens bedömning.....	151
5.8.2	Olika medier.....	152
5.8.3	Den nya datatekniken.....	156
5.8.4	Motiv för utredningens förslag	158

6	Föräldrastöd för pappor	161
6.1	Inledning.....	161
6.2	Pappors deltagande i mödra- och barnhälsovårdens föräldragrupper.....	162
6.3	Pappautbildning i fyra landsting	163
6.4	Pappors uttag av föräldraledighet	164
6.5	Pappor som inte bor tillsammans med sina barn.....	167
6.6	Motiv för utredningens bedömning och förslag.....	168
7	Föräldrar till tonåringar.....	173
7.1	Föräldrarollen.....	173
7.2	Ungdomsmottagningar.....	175
7.3	Motiv för utredningens bedömning.....	176
8	Föräldrar med invandrabakgrund	179
8.1	Inledning.....	180
8.2	Asylsökande	181
8.3	Introduktionen i Sverige.....	183
8.4	Barn med funktionshinder och invandrabakgrund.....	184
8.5	Språk och modersmål	185
8.6	Utsatta bostadsområden	187
8.7	Familjens anpassning	190
8.8	Föräldrar med invandrabakgrund och barn/tonåringar ..	193
8.9	De svenska institutionerna och det mångetniska samhället	195
9	Föräldrar till barn med funktionshinder	197
9.1	Motiv för utredningens bedömning.....	198
9.2	Information råd och stöd i samband med upptäckt	201
9.3	Tydligare habiliteringsansvar för föräldrastöd och samordning	205
9.4	Tillfällig föräldrapenning	207
9.5	Utveckling – information – utbildning.....	208
10	Adoptivföräldrar	211
10.1	Inledning.....	211
10.2	Motiv för utredningens bedömning och förslag.....	216
11	Stöd till vissa övriga grupper – riktad föräldrautbildning.....	219
11.1	Inledning.....	220

11.2	Föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap	221
11.3	Kvinnlig könsstämpning	225
11.4	Stöd i föräldraskapet för misshandlade kvinnor	227
11.5	Fäder som har misshandlat	233
11.6	Föräldrar i fängelse	234
11.7	Stöd i föräldraskapet för föräldrar med placerade barn ..	237
11.8	Familjehemsföräldrar	239
11.9	Föräldrar med varaktiga fysiska funktionshinder	241
12	Särskilda metoder och modeller	243
12.1	Inledning.....	244
12.2	Informationsstrategier	245
12.3	Föräldragrupper/Självhjälpsgrupper	246
12.4	Familjecentraler	248
12.5	Föräldratelefon- rådgivning per telefon	253
12.6	Stöd till unga föräldrar	255
12.7	En modell för samverkan mellan kommuner och landsting	256
12.8	Information om tobak, alkohol och droger till skolbarnsföräldrar	259
12.9	Alkohol- och drogförebyggande modeller för unga kvinnor och gravida.....	264
12.10	Information om risker med tobak – modeller för påverkan	268
12.11	Allergiprevention	270
12.12	Barnolycksfallsförebyggande arbete	272
12.13	Studiehandledningar för föräldragrupper	275
12.14	Det norska föräldrahandledningsprogrammet.....	279
13	Utbildning – Fortbildning.....	285
13.1	Exempel från olika utbildningar.....	286
13.1.1	Sjuksköterskeutbildningen	286
13.1.2	Barnmorskeutbildningen	286
13.1.3	Barn- och ungdomspedagogisk utbildning.....	287
13.1.4	Läroutbildningen	289
13.2	Motiv för utredningens bedömning och förslag	292

Förord

Behöver föräldrar utbildas? Ett svar är att det inte behövs någon utbildning för att bli förälder. Förälder blir varje man och kvinna i det ögonblick man får ett barn tillsammans. Alla föräldrar behöver däremot av och till information, kunskap, råd stöd och ibland en hjälpande hand för att kunna känna trygghet, självförtroende och för att kunna uppleva harmoni i den nya rollen.

Ibland handlar det om att få chans att förbereda sig för det som komma skall – inför t.ex. förlossningen, skolstarten eller tonåringens första föräldrafria party. Andra gånger behöver man snabba och ytterst konkreta svar på raka frågor om t.ex. föräldraförsäkringen, medicinen eller om vilken storlek på fotboll som ska användas i klasslags-turneringen. Vissa frågor går att besvara med ”rätt” eller ”fel” utifrån normer och regler som nästan aldrig finns nedskrivna. Till de svårare frågorna hör dock de som inte går att besvara med ett rätt eller fel, utan måste besvaras med ”mitt rätt” eller ”mitt fel” dvs. frågor där mina normer och värderingar, min livsåskådning, min vilja och min ambition blir vägledande för mig, som förälder och mitt agerande.

Kontakten mellan olika generationer är ett av de viktigaste stöden i föräldraskapet. I dag är dock kontakten med mor- och farföräldrar och andra anhöriga mindre vanlig och tillfällena att träffas färre, eftersom dagens äldre är mera aktiva i egna karriärer och det är mer vanligt att olika generationer bor med längre avstånd från varandra. Det finns därmed ett behov av att hitta andra former och nätverk för hur yngre föräldrar kan kompensera att de inte har tillgång till detta, framförallt känslomässiga stöd, som bidrar till att ge den nya generationen föräldrar trygghet och självförtroende.

Samhället har ett intresse av och ett ansvar för att ge föräldrar stöd i sitt föräldraskap inte minst utifrån barnens behov av trygga och utvecklande uppväxtvillkor och barnens rätt till sina föräldrar för vård, omsorg och kärlek. Ansvaret för barnens bästa är allas ansvar och därmed blir tillvaratagande av föräldrars kunskaper, engagemang och förmåga samt deras behov av stöd och kunskapsinhämtning en viktig angelägenhet för samhället. Staten, kommunerna och landstingen har här var och en för sig, och tillsammans, ett ansvar att stödja föräldrarna, likaväl som föräldrar har skyldigheter både gentemot barnet och sam-

hället. Detta är oftast två sidor av samma mynt. Ett exempel är att en väl fungerande, trygg och lyhörd skola, där barnen trivs och utvecklas, i sig är ett av de bästa stöden föräldrar kan få och omvänt föräldrar som är delaktiga och engagerade i skolans utveckling är bland de bästa tillgångar skolan kan ha. Vinnare i dubbel bemärkelse om detta fungerar är barnet. Att barn ges möjlighet till ett livsutrymme som de kan uppleva som en helhet, där vardagens olika sekvenser hänger ihop, är viktigt och ger trygghet.

Utredningen om föräldrautbildning har haft som uppdrag att undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att utveckla och förbättra stödet i form av föräldrautbildning eller andra verksamheter som är avsedda för att stärka och stödja föräldrarna. Vi har valt att använda det bredare begreppet "Stöd i föräldraskap" som den samlade benämningen på det utbud av stöd- och utbildningsinsatser som samhället eller föräldrarna själva står för.

Ett av motiven är att utbildning som begrepp kan ge fel associationer och är för snävt. Ett annat motiv är att lyfta fram betydelsen av de mer informella kontakterna och mötena föräldrar sinsemellan, eller mellan föräldrar och yrkesmänniskor och ledare som finns i verksamheter som vänder sig till barn, ungdom och/eller föräldrar. Det kan vara "tambur-pratstunden" med förskolläraren på daghemmet. Det kan vara utvecklingssamtalet tillsammans med barnet och skolans personal. Det kan vara pratstunden med andra föräldrar och ledare i en paus i Mulleskolan. Detta är möten där föräldrar kan ges tillfälle att lufta sina synpunkter och funderingar tillsammans med andra som har erfarenhet och yrkeskunskap om barn och föräldraskap. Här handlar det också om att ta tillvara och utveckla det nätverk som finns kring många, men långt ifrån alla, föräldrar.

Andra gånger kan det handla om det förtroliga samtalet i enrum med någon som har speciella yrkeskunskaper t.ex. hos psykologen på BVC eller familjeterapeuten på Familjerådgivningen.

Om föräldrar behöver stöd eller inte kan vanligtvis bara föräldrarna själva avgöra. De kan och skall också formulera vilket stöd, vilken hjälp och information de behöver. En del av behoven tas om hand av föräldrar kollektivt med liten eller inget deltagande från samhället. Andra gånger blir kraven och förväntningarna mer tydligt riktade på någon av samhällets serviceinstitutioner.

Målet med föräldrastödjande verksamhet är, i korthet, att ge kunskap, information, råd och stöd för att utveckla föräldrars kompetens och stärka deras trygghet och självförtroende i föräldrarollen, alltifrån de väntar barn och under barnets hela uppväxttid. En föräldraroll som de skall kunna utveckla utifrån sin egen övertygelse om vad som är en bra förälder. Detta att få utveckla sin egen föräldraroll är viktigt att

markera, eftersom vi lever i ett mångkulturellt samhälle, samtidigt som det svenska samhällets krav på föräldrar alltid måste hävdas.

Det är utgångspunkterna för det generella stödet. Som komplement till detta behövs från samhällets sida olika riktade stödinsatser som är anpassade efter barns och föräldrars behov. Här har samhället ett större ansvar för att söka upp och erbjuda stödinsatser. Det finns redan idag i samhället en mängd resurser som det är angeläget att ta tillvara, samtidigt som det också verkar finnas mycket att göra för att effektivisera och samordna de olika expertfunktionerna. Ett exempel på detta är när en familj med ett barn med flera funktionshinder upplever negativ stress p.g.a. att det kan vara över trettio olika vårdgivare och myndighetspersoner som mer eller mindre är "inne" i familjen samtidigt. I all välvilja ställer samhället upp med många resurspersoner utan att alltid ha en bild av helheten såsom den upplevs i familjen.

Frågan som måste kunna besvaras är vad som är bäst för barnet utifrån ett helhetsperspektiv. Stödet till familjen här är en bättre fungerande samordning. Även föräldrar till funktionshindrade barn och andra grupper som har behov av riktade stödinsatser har möjligheter att genom egna självhjälpgrupper utveckla verksamheter. Stödet för dessa föräldrar måste bestå i att genom en öppen och prestigelös dialog kunna avgöra hur dessa verksamheter skall värderas utifrån deras olika form och innehåll samt inte minst utifrån de resultat som uppnås för respektive barns utveckling. Därefter kan en bedömning göras av vilket ytterligare eventuellt stöd samhället ska erbjuda.

Stöd i föräldraskapet har som främsta uppgift att främja det friska, det positiva och det naturliga i att vänta, föda, adoptera och växa tillsammans med barn. Barn och vuxna tillsammans i harmoni är något av de finaste livskvaliteter vi har. Detta måste hävdas i skuggan av alla de diskussioner som så lätt vänder bilden till att det alltid är oro, problem och otillräcklighet som är föräldrars öde. Den bild media ger av barn, ungdom och föräldraskap är ofta ytlig, schabloniserad och problemtyngd. Det är därför lovvärt och positivt att kunna konstatera att flera av våra större dagstidningar nu på senare tid intresserat sig för och lyft fram frågor om barn och barns uppväxtvillkor i t.ex. artikelsier.

De allra flesta barn mår bra och växer upp till goda och trygga vuxna, som i sin tur så småningom blir föräldrar. Detta förutsätter goda uppväxtvillkor för barn och ungdomar i hem, skola och fritidsliv. All erfarenhet pekar mot att de flesta barn i Sverige har det så. Detta är också min uppfattning, men jag vet samtidigt att alltför många ungdomar inte har det bra. Barn till föräldrar som lever i konflikt, under social och ekonomisk press får ofta en dålig start i livet och under uppväxten är det många barn som far illa. Om vi skall undvika sådana

förhållanden beror detta ytterst på hur insiktsfulla, kärleksfulla, positiva och stimulerande föräldrarna är.

Det duger dock inte att helt överlåta initiativet till föräldrarna när det gäller att söka adekvata råd, service och annat stöd, kanske t.o.m. behandling för sig och sina barn. Samhället kan inte passivt vänta till dess att en krissituation är ett faktum, då kan det kosta mer lidande än nödvändigt för den enskilde och förorsaka stora kostnader för samhället. Samhällets företrädare för olika sektorer – mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen, m.fl. – har därför ett oavvisligt ansvar att läsa signaler från barn och föräldrar om att inte allt står rätt till och agera i förebyggande syfte. Detta har varit en av utgångspunkterna för mitt arbete.

Det är inget självändamål att ha ”världens bästa föräldrar” om det inte kommer barnen till del, dvs. förutsättningarna för att barn, ungdomar och vuxna skall få tid med varandra och uppleva gemenskap präglas av så mycket annat som sker i samhället. Inte minst sker det ständigt snabba förändringar som påverkar förutsättningarna för föräldraskapet. Ett sådant exempel är förändringarna i arbetslivets villkor, som också borde diskuteras i ett ”barnets bästa”-perspektiv. Både de som har arbete och de som står utan arbete, riskerar att på olika sätt känna otillräcklighet som föräldrar. Här behöver föräldrar och alla som arbetar med barn ha hjälp av arbetsmarknadens parter för att tillsammans kunna vara med och påverka förutsättningarna för att unga människor och föräldrar i framtiden inte ska behöva välja mellan *endera* barn och föräldraskap *eller* en yrkeskarriär.

Förväntningarna på denna utredning om föräldrautbildning är stor från många håll. Det känner vi genom alla de kontakter sekretariatet har haft under utredningstiden. Många kommer säkert att bli besvikna då vi nu inte föreslår någon ny lagstiftning, eller någon ny central förordning om ramkursplan för föräldrautbildning. Vi har idag inte heller utrymme att lägga fram något förslag om nytt statsbidrag. Vad utredningens förslag däremot handlar om är att precisera ansvaret för verksamheten med stöd i föräldraskapet, hitta nya arbetsmetoder, andra organisationsformer, utvidga samarbetet mellan olika kompetenser, utveckla innehållet i grundutbildning av olika yrkesgrupper och utveckla fortbildning för redan yrkesverksamma. Vi vill också i ökad omfattning kunna stimulera folkrörelsen och ideella organisationer såsom studieförbund, brukarorganisationer, invandrarföreningar att bli ta ansvar för stödverk-samheter till föräldrar.

Behövs det utbildning för föräldrar? Nej, inte nödvändigtvis, men föräldrar behöver ändå kunskap, råd och stöd och kontakt med andra föräldrar! Barnen tycker i alla fall att föräldrarna behöver utbildning, vilket bl.a. har kommit fram i de intervjuer vi har gjort med barn och

ungdom. Därmed kan vi säga att vi också har barnen som en viktig "uppdragsgivare" och att vi överlämnar detta betänkande tillsammans med dem.

Sten, Åmotfors den 31 oktober 1997

Torgny Danielsson

Behöver föräldrar gå på kurs?

"Ja, i alla fall min mamma." (Pojke 10)

"De som väntar barn kanske." (Flicka 10)

Vad ska en föräldrakurs handla om?

"Hur man ska behandla barnen."

"Föräldrar ska lära sig lyssna på barnen."

"Föräldrar ska ha tid för barnen."

(Elever i mellan- och högstadiet)

Vad kan föräldrar behöva lära sig?

"Föräldrar behöver veta om barnen bråkat med varandra i skolan t.ex."

"Min mamma måste hålla på och fråga hela tiden och förvandla händelser, om det har hänt något."
(Mellanstadieelever).

Vad är en dålig förälder?

"Om man är för sträng"

"Sådana som säger nej så fort man frågar om något."

(Elever i årskurs 8)

Hur är en bra förälder?

"Jag tycker det är viktigt att föräldrarna kan göra något viktigt med barnen."

"Jag tycker det är roligt att titta på kläder med min mamma eller göra andra saker ihop."

"Föräldrar ska vara med i skolan lite mera."

(Flickor mellanstadiet)

Betänkandets uppläggning

Kapitel 1 Inledning

Kapitel 1 behandlar utredningens uppdrag och riksdagens uttalanden i olika sammanhang vad gäller föräldrautbildning och föräldrastöd. Här tas även upp vilka åtaganden som regering, riksdag och andra inblandade har gjort vad gäller stöd till föräldrar som väntar eller har fått barn, under barnets uppväxt och fram till dess att barnet har avslutat skolan samt på vilket sätt olika myndigheter har ansvar för föräldrastödet/föräldrautbildningen. Vidare diskuteras frågan om varför föräldrastöd/föräldrautbildning behövs, vilka brister och problem som utredningen kan se och vilka tänkbara vägar att utveckla föräldrastödet/föräldrautbildningen som finns.

Kapitel 2 Definition av begreppet stöd i föräldraskapet

I kapitel 2 redogör utredningen för sin syn på begreppen föräldrautbildning och stöd i föräldraskapet. Utredningen anser att begreppet stöd i föräldraskapet bättre klargör vad verksamheten handlar om och att föräldrautbildning ingår som en del i stödet i föräldraskapet.

Kapitel 3 Allmänna utgångspunkter

I kapitel 3 redogörs för de förändringar som skett i barns och barnfamiljers levnadsvillkor under den senare hälften av 1900-talet. Här diskuteras även arbetslivets krav, att vissa arbetar mycket mer än tidigare, den höga arbetslösheten och dess konsekvenser samt att segregationsproblematiken har blivit tydligare. I kapitlet framhålls även att barnfamiljer lever under mycket olika villkor och att skillnaderna har blivit större mellan fattiga och rika. Dessutom framhålls att besparingar i kommuner och landsting har blivit mer kännbara, främst för familjer och barn som redan har svårigheter att klara sig och som inte har möjlighet att kompensera sin livssituation på annat sätt. Därtill kommer att födelsetalsutvecklingen visar att unga föräldrar tvekar att skaffa barn och att ta ansvar som föräldrar i dagens samhälle.

I kapitlet understryks föräldrarnas kompetens och förmåga och behovet av att föräldrarna måste stärkas i sin föräldraroll. I kapitlet ut-

vecklas även utredningens syn på behovet av stöd i föräldraskapet utifrån barnens, föräldrarnas och samhällets perspektiv.

Kapitel 4 Det övergripande ansvaret

I kapitel 4 har utredningen övervägt hur ansvaret för stödet i föräldraskapet kan stärkas och var huvudansvaret för detta stöd skall ligga. Här poängteras bl.a. att kommunerna har ett övergripande ansvar för barns och ungas uppväxtvillkor i kommunen, liksom att det ligger inom det kommunala ansvaret att utifrån en helhetssyn på barns och ungas uppväxtvillkor initiera förebyggande insatser för att motverka problem på längre sikt.

I kapitlet redogörs även för landstingens ansvar och den utveckling som skett inom landstingen i denna fråga efter den överenskommelse som träffades mellan regeringen och Landstingsförbundet år 1979. Utredningen framhåller emellertid att det håller på att ske en urholkning av stödet i föräldraskapet i vissa landstingsområden, bl.a. på grund av de senaste årens besparingar samt att föräldrautbildningen fått lägre status inom vissa landsting.

Utredningen framför att de förslag som utredningen skisserar angående stödet i föräldraskapet förutsätter att kommuner och landsting diskuterar ansvarsfördelningen beträffande föräldrastödet för föräldrar till barn i olika åldrar.

I detta kapitel framhålls också att det är angeläget att föreningslivet, studieförbunden, idrottsrörelsen, olika ideella organisationer, trossamfundet, bostadsföretag och polisen på olika sätt medverkar i det föräldrastödjande/utbildande arbetet.

Utredningen framhåller likaså det angelägna i att medel anslås för dokumentation av erfarenheter från olika lokala projekt för en bredare informationsspridning samt utvärdering av metoder som används.

Kapitel 5 Olika arenor för föräldrautbildning

I kapitel 5 behandlas olika arenor eller mötesplatser där föräldrastödet inom den offentliga verksamheten finns eller där det skulle kunna förekomma. Utredningen redogör för stödet i föräldraskapet inom de arenor som föräldrar kan använda sig av och där föräldrar kan nås på olika sätt och bli stärkta i sin föräldraroll. De arenor som utredningen behandlar är mödra- och barnhälsovården, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen, den öppna förskolan, skolan, andra verksamheter i kommuner och landsting, bostadsområdet, kyrkliga samfund, frivilligorganisationer och studieförbund samt olika media.

I detta kapitel redogörs för nuvarande förhållanden vad gäller samarbetet mellan personal inom mödra- och barnhälsovården, förskoleverksamheten, skolbarnsomsorgen och föräldrarna. Vidare diskuteras på vilket sätt förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen kan medverka i föräldrastödet och vilken roll personal och föräldrar har i detta sammanhang.

Kapitel 6–11 Stöd i föräldraskapet för vissa grupper

I särskilda kapitel behandlas föräldrautbildning för pappor (kapitel 6), tonårsföräldrar (kapitel 7), föräldrar med invandrar- och flyktingbakgrund (kapitel 8), föräldrar till barn med funktionshinder (kapitel 9), adoptivföräldrar (kapitel 10) och stöd till vissa övriga grupper av föräldrar (kapitel 11).

Kapitel 12 Särskilda metoder och modeller

Utredningen har haft i uppdrag att belysa och ge förslag till olika modeller för föräldrastödet/utbildningen när det gäller alkohol- och drogmissbruk, tonårsproblem, allergiinformation, olika grupper av invandrarföräldrar och föräldrar till barn med funktionshinder. Ett antal sådana modeller redovisas i kapitel 12. Många av dessa modeller ger exempel på möjliga lösningar.

I flera fall ser utredningen behov av ytterligare arbete för att närmare beskriva och utvärdera dessa modeller och ta till vara erfarenheter samt ge förslag till ytterligare metodutveckling. Det kan till exempel gälla att hitta modeller som leder till faktiska attitydförändringar som kan påverka låsta beteendemönster. Utredningen föreslår härvid att särskilda uppdrag med denna inriktning ges till ansvariga myndigheter som t.ex. Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet.

I kapitlet ges även exempel på olika material i form av trycksaker, videoproduktioner m.m. som kan användas för föräldrautbildning och föräldrastöd. Utredningen föreslår att en samlad kunskapsöversikt över befintligt material upprättas på data och görs tillgängligt för bibliotek, skolor, m.fl. institutioner inom kommuner och landsting samt frivilligorganisationer.

Kapitel 13 Utbildning – Fortbildning

Utredningen diskuterar i kapitel 13 behov av ytterligare fortbildning i frågor som gäller gruppdynamik, parrelationer, barnets tidiga anknytning till sina föräldrar, skolbarns och tonårsbarns villkor i dagens samhälle och familjens villkor. I kapitlet ventileras även att utbildning och fortbildning kan handla om att utbilda ”spjutspetsar” som i sin tur kan

ge utbildning på det lokala planet. Utredningen pekar i detta sammanhang också på att det finns angelägna och intressanta utvecklingsmöjligheter i att ordna gemensamma grundutbildningskurser för flera yrkesinriktade utbildningar, som t.ex. förskolläraryrket, lärar-, socionom-, sjuksköterske-, distriktssköterske-, barnmorske- och läkarutbildningarna.

Sammanställningar av utredningens bedömningar och förslag

2 Definition av begrepp

Utredningens bedömning

- Med stöd i föräldraskapet avser utredningen den kunskap och det stöd som samhället förmedlar till föräldrar för att utveckla deras kompetens och stärka deras trygghet i föräldrarollen, alltifrån det de väntar barn och under barnets hela uppväxttid.
- Stöd i föräldraskapet är ett erbjudande till föräldrar, som utformas utifrån deras egna behov av och önskemål om kunskap, information, kontakt och gemenskap med andra föräldrar i frågor som rör föräldraskap och barns utveckling och behov.

Utredningens förslag:

- Att begreppet föräldrautbildning, i den bemärkelse som används i utredningens direktiv, ersätts med samlingsbegreppet stöd i föräldraskapet.

4 Ansvaret för stödet i föräldraskapet

Mål för stödet i föräldraskapet

- Landstingen ansvarar för stöd i föräldraskapet under den tid som föräldrar väntar barn och fram till barnet fyller ett år samt för riktade insatser till föräldrar med barn som sökt hjälp inom habiliteringen och barnpsykiatri.
- Kommunerna ansvarar för utveckling av generellt och riktat stöd i föräldraskapet till föräldrar med barn i åldrarna 1–18 år.
- Alla föräldrar med barn i åldrarna 1 år – 18 år skall vid flera tillfällen under barnets uppväxt erbjudas stöd i föräldraskapet.
- Kommunerna skall främja föräldrars möjligheter att själva ansvara för stödet i föräldraskapet.
- Kommunerna skall ansvara för samordning av och information om pågående och planerade föräldrastödjande verksamheter.

- Kommunerna ansvarar för att en gemensam grundsyn utvecklas bland kommunens anställda vad gäller barns behov och rättigheter samt inriktningen av stödet i föräldraskapet.
- Kommunerna tillsammans med landstingen utvecklar en gemensam grundsyn på barns behov och rättigheter samt om stödet i föräldraskapet inom de verksamheter som möter barn och föräldrar.
- De förslag som utredningen skisserar angående stödet i föräldraskapet förutsätter att kommuner och landsting diskuterar ansvarsfördelningen beträffande föräldrastödet för föräldrar till barn i olika åldrar.
- Olika samverkansprojekt bör stimuleras genom särskilda bidragsmöjligheter och fortsatt stöd från t.ex. Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen.
- Föreningar och andra organisationer bör, gärna i samarbete med kommuner och landsting, stimuleras till att utveckla verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.

Utredningens förslag

- Att regeringen tar initiativ till en översyn av den tidigare överenskommelsen mellan regeringen och Landstingsförbundet från år 1979 om föräldrautbildning och till att en ny överenskommelse kommer till stånd.
- Att regeringen tar initiativ till att en överenskommelse träffas mellan regeringen och Svenska Kommunförbundet om kommunernas ansvar för stödet i föräldraskapet.
- Att regeringen lyfter fram stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen som ett prioriterat område för Allmänna arvsfonden.

Att Socialstyrelsen får i uppdrag att

- i samråd med Folkhälsoinstitutet, Skolverket, kommuner och landsting genomföra kontinuerliga uppföljningar av hur stödet i föräldraskapet utvecklas inom landstingens mödra- och barnhälsovård samt inom kommunernas individ- och familjeomsorg och skolhälsovård.
- i samråd med Folkhälsoinstitutet, Skolverket, kommuner och landsting utveckla och pröva nya modeller för fortbildning av den personal som skall arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, individ- och familjeomsorgen och skolhälsovården.
- i samarbete med Folkhälsoinstitutet ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.

Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att

- i samarbete med kommuner och landsting verka för metodutveckling, uppföljning och utvärdering av olika modeller för stöd i föräldraskapet inom programområden som allergi, alkohol, tobak, skador och olycksfall vad gäller barn och ungdom.
- ansvara för att i samarbete med Socialstyrelsen, andra myndigheter och organisationer samla in, dokumentera och skapa en överblick över sådant material som kan användas för att utveckla stödet i föräldraskapet för föräldrar med barn i olika åldrar.
- i samarbete med Socialstyrelsen ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.
- i samråd med Socialstyrelsen, Skolverket, kommuner och landsting utveckla och pröva nya modeller för fortbildning av den personal som skall arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, individ- och familjeomsorgen och skolhälsovården.

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att Skolverket följer utvecklingen av föräldrasamarbetet och föräldrainsflytande inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen och sprider exempel på hur föräldrar får stöd i sitt föräldraskap genom att samverka med varandra och med personalen inom respektive verksamhet.

5 Arenor för stöd i föräldraskapet**5.1 Mödra- och barnhälsovården***Utredningens bedömning*

- Föräldrar bör uppmuntras att starta föräldragrupper och att ta ansvar som gruppledare.
- Föräldragruppernas diskussion bör bl.a. bygga på föräldrarnas egna frågor och intressen.
- Frågor om parrelationer är särskilt angelägna att ta upp i föräldragrupper.
- Pappor bör, genom aktiva åtgärder, uppmuntras att delta i föräldragrupper.
- Det finns ett behov av extra stimulansbidrag för utbildning och fortbildning i landsting och kommun av ledare för föräldragrupper.
- Mödra- och barnhälsovården har ett ansvar för att följa upp varför föräldrar avstår från att delta i föräldrautbildningen och om möjligt öka deltagandet från föräldrarnas sida.

- Informationsmaterial för föräldragrupper bör finnas lättillgängligt på bibliotek för hemlånning och på internet.

Utredningens förslag

- Att den överenskommelse som träffades år 1979 mellan regeringen och Landstingsförbundet om föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse och under barnets första levnadsår ses över på nytt i syfte att alla föräldrarna skall erbjudas eller få möjlighet till stöd i föräldraskapet.

5.2 Förskola, skola och skolbarnsomsorg

Utredningens bedömning

- En väl fungerande förskola, skola och skolbarnsomsorg där föräldrar är delaktiga och har inflytande är ett viktigt stöd i föräldraskapet.
- Förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens möjligheter att fungera som mötesplatser för föräldrar och närsamhället bör utvecklas.
- Föräldrarnas egna initiativ att träffas i grupp bör stärkas och stödjas.
- Föräldrarnas möjligheter till inflytande bör stärkas.
- Det är angeläget att Skolverket följer utvecklingen av föräldrasamarbete och föräldrainflytandet i förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen och sprider exempel på hur föräldrar får stöd i sitt föräldraskap genom att samverka med varandra och med personalen inom respektive verksamhet.
- När föräldrar är arbetslösa är det ett viktigt stöd för barnen och föräldrarna att barnen får ha kvar sin plats inom barnomsorgen eller att de har tillgång till öppen förskoleverksamhet.
- Föreningar och andra organisationer bör stimuleras att utveckla föräldrasamarbetet och föräldrainflytandet inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen.
- Regeringen bör överväga att genom särskilda medel stimulera till försöksverksamheter som syftar till att inom barnomsorgen, skolan och skolbarnsomsorgen utveckla dels föräldrainflytandet och föräldrasamarbetet, dels dessa verksamheters roll som mötesplatser för föräldrar och närsamhälle.

Utredningens förslag

- Att Skolverket får i uppdrag att utarbeta en översikt över intressanta exempel på föräldrasamverkan.
- Att barn i förskolan bör omfattas av arbetsmiljölagen på samma sätt som skolbarn.

5.3 Den öppna förskolan*Utredningens bedömning*

- Den öppna förskolan har en viktig föräldrastödjande betydelse och dess verksamhet bör lyftas fram som ett komplement inom barnomsorgen.
- Den öppna förskolan har en föräldrastödjande funktion för föräldrar som är arbetslösa och för barn som då inte har kvar sin plats inom barnomsorgen.

5.4–5.7 Andra anordnare och resurspersoner i kommuner, landsting och i andra organisationer*Utredningens bedömning*

- Fältassistenter, fritidsgårdsföreståndare, parkleksföreståndare samt polisen är exempel på viktiga resurser för uppbyggnad av verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet för föräldrar till skolbarn.
- Den kompetens som finns inom familjerådgivning, individ- och familjeomsorg och barnpsykiatri vad gäller samlevnadsfrågor, grupprocesser och gruppdynamik, bör tas tillvara för fortbildning och utbildning av gruppleddare för föräldragrupper.
- Idrottsrörelsen, föreningar och andra organisationer, fastighetsägare, lokala hyresgästföreningar och kyrkliga samfund är viktiga samarbetsparter för kommuner och landsting i det föräldrastödjande arbetet.
- Fältassistenter bör medverka till stöd i föräldraskapet genom att ingå i eller arrangera föräldragrupper för föräldrar med tonårsbarn.
- Fritidsgårdar och parklekar bör fungera som kontaktpunkter för föräldrar och förmedla information om föräldrastödjande verksamheter eller ställa sina lokaler till förfogande för sådan verksamhet.
- Närpolisen är en viktig resurs för ungdomar och föräldrar i det brottsförebyggande arbetet.
- Familjerådgivningens särskilda kompetens vad gäller samlevnadsfrågor bör tas tillvara för föräldrastöd/föräldrautbildning samt utbildning och fortbildning av gruppleddare för föräldragrupper.
- Barnpsykiatrin bör medverka i utbildning av gruppleddare till föräldragrupper.

- Fastighetsägare är viktiga samarbetsparter för kommuner i utvecklandet av lokala verksamheter för föräldrastöd och för lokalanskaffning för verksamheter som syftar till sådant stöd.
- Lokala hyresgästföreningar är viktiga samarbetsparter till kommunen för uppbyggnad av olika föräldraverksamheter i bostadsområden.
- Kyrkliga samfund är viktiga samarbetsparter för kommuner och landsting i utvecklandet av lokala verksamheter för föräldrastöd.
- Föreningar och andra organisationer är viktiga samarbetsparter till kommuner för utveckling av föräldrastödjande verksamheter/föräldrautbildning.
- Idrottsrörelsen fyller en viktig funktion som stöd i föräldraskapet och har ett stort ansvar vad gäller frågor om etik och moral och för att motverka alkohol- och narkotika användning bland ungdomar.

5.8 Media som arena för föräldrastödet

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att olika mediekanalet används för att nå föräldrar i föräldrastödjande syfte.
- För föräldrar till barn med funktionshinder och föräldrar med barn på sjukhus är det angeläget att videofilmer och diskussionsmaterial finns att tillgå.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet i samarbete med Socialstyrelsen samt andra myndigheter och organisationer får i uppdrag att samla in och skapa en översikt över vad som ges ut om barn- och föräldrafrågor och som kan vara användbart för stödet i föräldraskapet.
- Översikten med presentationer av informationsmaterial, bör läggas upp på data och göras tillgänglig på internet, bibliotek, skolor m.fl. institutioner inom kommuner och landsting.

6 Föräldrastöd för pappor

Utredningens bedömning

- Olika åtgärder som stimulerar pappor att använda föräldraför-säkringen för ledighet med sina barn bör uppmuntras.
- Särskilda pappautbildare kan vara ett sätt att inspirera och motivera fler män att delta i mödra- och barnhälsovårdens föräldrautbildning/föräldragrupper.
- Det är angeläget med samarbete mellan mödra- och barnhälsovården och försäkringskassorna för att nå män i föräldrautbild-

ning/föräldrargrupper och stimulera dem till uttag av dagar i föräldraförsäkringen.

- Under värnpliktstiden bör ingå tid för diskussion om frågor om föräldraskap, samlevnad, parrelationer, barns utveckling och behov.
- Ungdomsmottagningarna har en viktig roll i att stärka pojkarna i deras mansroll och förbereda dem i deras roll som pappor.

Utredningens förslag

- Att regeringen låter tillsätta en referensgrupp med uppgift att beskriva, belysa och utveckla mäns roll som föräldrar och fostrare och olika perspektiv på barnens, kvinnornas och männens roll. Denna referensgrupp bör följa upp och utvärdera projekt som särskilt vänder sig till pappor.
- Att begreppet mödravårdscentral ersättas med ett begrepp som t.ex. föräldracentral, som tydligare talar om att även papporna hör till verksamheten.

7 Föräldrar till tonåringar

Utredningens bedömning

- Kommunerna bör ansvara för lokala inventeringar vad gäller behov av stöd i föräldraskap till föräldrar med tonåringar och vad gäller förslag av lämplig anordnare av sådant stöd.
- Kommuner och landsting bör samordna den personal som har kunskap om tonåringar för att utveckla stödet i föräldraskapet.
- Ungdomar bör ha inflytande över och vara delaktiga i verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.
- Ungdomsmottagningar fyller en viktig funktion för ungdomars fysiska och psykiska hälsa och kan vara en resurs i det föräldrastödande arbetet.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att stimulera till utveckling av pojk-mottagningar på ungdomsmottagningar.

8 Föräldrar med invandrabakgrund

Kapitlets samlade bedömningar

- Invandrarföreningar och frivilligorganisationer bör stimuleras till att utveckla föräldrastödande verksamheter för föräldrar med invandrabakgrund

- Folkhälsoinstitutet, i samråd med den planerade myndigheten för integrationsfrågor bör få i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt avseende föräldrastöd till invandrarföräldrar.
- Invandrarverket bör få i uppdrag att se över stödet till asylsökande föräldrar på mottagningsanläggningar och i kommuner och medverka till att asylsökande föräldrar nås av erbjudanden om stöd i föräldraskapet.
- Det är angeläget att kommunen i nära samarbete med föräldrarna upprättar ett introduktionsprogram i samband med beslut om permanent uppehållstillstånd.
- Information om olika funktionshinder och om vart föräldrar kan vända sig för information och hjälp, bör finnas till hands på olika språk.
- Personalgrupper som i sitt arbete möter barn och föräldrar bör ha kunskap om synen på handikapp i olika kulturer.
- Stödet i barnets modersmål innebär ett indirekt stöd i föräldraskapet
- Stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrarbakgrund i utsatta bostadsområden bör genomföras i nära samarbete med verksamheter som riktar sig till barnen.
- Föräldrar med invandrarbakgrund bör erbjudas gruppsamtal som bygger på familjens upplevelser och barnens reaktioner.
- Diskussion om normer och värderingar bl.a. vad gäller könsroller, i den egna kulturen i förhållande till den svenska, är ett viktigt tema för föräldragrupper för föräldrar med tonåringar.
- Institutioner som arbetar med barn och familjer i invandratäta områden bör rekrytera personal med egen invandrarbakgrund.

9 Föräldrar till barn med funktionshinder

Utredningens bedömning

- Föräldrar till barn med funktionshinder, bör utöver erbjudande om generell föräldrastöd också erbjudas ett kompletterande föräldrastöd avpassat efter deras och barnens behov och önskemål.
- Informationen till föräldrarna om barnets funktionshinder bör utformas efter i vilket skede funktionshindret upptäcks.
- Det är angeläget att projekt och försöksverksamheter med inriktning på föräldrar till barn med funktionshinder kommer till stånd och att särskilda stimulansmedel avsätts för detta. Projekt som berör frågor om parrelationen bör prioriteras.
- Högskolorna bör uppmärksammas på att utbildning till distriktsköterska, barnsjuksköterska, barnmorska, läkare, socionom, psy-

kolog, familjerådgivare, lärare, förskollärare och fritidspedagog även bör innehålla kursmoment som gäller kunskap i mötet och arbetet med familjer med barn som har funktionshinder.

- Fortbildning bör anordnas för distriktssköterskor, barnsjuksköterskor, barnmorskor, läkare, kuratorer, PBU-psykologer, familjerådgivare, socialsekreterare, lärare, förskollärare, fritidspedagoger och andra som arbetar med familjer som har barn med funktionshinder.
- Det finns behov av ett centralt utarbetat informationsmaterial som kan användas i studiecirkel som anordnas via studieförbund eller handikapporganisationer.
- En handbok till föräldrar bör framställas med syfte att stärka och stödja föräldrar som har barn med funktionshinder.
- Handikapporganisationer i samarbete med andra frivilligorganisationer, landsting och kommuner bör stimuleras till metodutveckling, utvärdering och spridning av information om erfarenheter när det gäller föräldrastöd till familjer som har barn med funktionshinder

Utredningens förslag

- Att regeringen låter utreda frågan om förutsättningar för tillfällig föräldrapenning för föräldrar till barn med funktionshinder.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att i samråd med kommuner och landsting följa och stödja utvecklingen av modeller för föräldrastöd för föräldrar med barn med funktionshinder samt att utvärdera olika former av föräldrastöd.

10 Adoptivföräldrar

Utredningens bedömning:

- Behovet av stöd i föräldraskapet för adoptivföräldrar måste beaktas och tillgodoses genom föräldragrupper i kommuners, adoptionsorganisationers och studieförbunds regi.
- Det är angeläget att adoptivföräldrar har aktuell information om det föräldrastöd som finns att tillgå i kommunen.
- Kommunerna, de auktoriserade adoptionsorganisationerna och studieförbunden bör ha möjlighet till stöd för regional och lokal utbildning av ledare till föräldragrupper.
- Särskilda medel bör avsättas för denna form av cirkelledarutbildning.

11 Riktat stöd

Utredningens bedömning

- Stöd till föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap bör vara nätverksstärkande och visa praktiskt på barns utveckling och behov.
- Det är angeläget att socialtjänsten tar initiativ till tvärfackliga konferenser för att utveckla samarbetet mellan dem som arbetar med barn och familjer i kommunen för att undvika ogynnsam utveckling hos barn.
- Alla familjehemsföräldrar bör erbjudas föräldrautbildning. Sådan föräldrautbildning bör vara en del av socialtjänstens reguljära verksamhet.
- Verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall vara tillgängliga för föräldrar med fysiska funktionshinder.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt för att förebygga och informera om kvinnlig könsstympning och dess skadeverkningar i berörda invandrargrupper, samt för personal i verksamheter som möter föräldrar från länder där kvinnlig könsstympning praktiseras.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla och sprida erfarenheter av metoder för verksamheter som syftar till att stödja misshandlade kvinnor i deras föräldraskap.
- Att BRÅ får i uppdrag att föreslå metoder till regeringen för att få fram en bättre statistisk redovisning över barn som växer upp i hem där modern utsätts för misshandel.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för stöd i föräldraskapet till fäder som har misshandlat sitt eller sina barn eller barnets mor och som har umgängesrätt med barnet eller barnen.
- Att Kriminalvårdsstyrelsen får i uppdrag att utarbeta rutiner för att få fram vilka fångar inom kriminalvården som har barn.
- Att Brottsförebyggande rådet (BRÅ) får i uppdrag att föreslå hur ett system för statistik om antalet barn till män och kvinnor på anstalt kan utformas.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för hur socialtjänsten kan ge stöd i föräldraskapet till föräldrar med placerade barn.

12 Metoder och modeller

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att landsting och kommuner främjar utvecklingen av föräldragrupper som leds av föräldrar, s.k. självhjälpsgrupper.
- Familjecentraler är en organisatorisk modell som kan främja stödet i föräldraskapet.
- Föräldratelefoner är en viktig form av föräldrastöd. Frivilliga organisationer gör en stor insats i detta sammanhang.
- Verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall vara tillgängliga för föräldrar med fysiska funktionshinder.
- Ungdomsmottagningar kan vara en viktig resurs för att stödja unga föräldrar och för att uppmärksamma unga pappor på deras betydelse som fäder.
- Det finns goda möjligheter att hitta lokala lösningar för stöd i föräldraskapet genom att olika yrkesgrupper samverkar över landstings- och kommungränser. Det är angeläget att det finns ett stöd för samverkan från administrativ och politisk ledning.
- Det är angeläget att utvärdera och sprida erfarenheter av metoder för information till kvinnor om risker med alkohol och droger i samband med graviditet.
- Det är angeläget att frågor om ansvar för materialframtagning om risker i barns miljö behandlas i samband med att en överenskommelse träffas om ansvar för stöd i föräldraskapet.
- Studiehandledningar och studiematerial behöver utvecklas för föräldrar och personal med fakta om föräldraskap och barns utveckling, underlag för diskussioner om samlevnad samt underlag för erfarenhetsutbyte och fria diskussioner.
- Det finns behov av en samlad översikt över befintligt föräldrastödande material
- Det är angeläget att ta tillvara erfarenheter från olika projekt om som syftar till att förebygga ohälsa till följd av tobak, alkohol och droger.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får ett förstärkt uppdrag att arbeta med metodutveckling för att bättre nå föräldrar i allergiförebyggande syfte.
- Att Barnombudsmannen i samarbete med Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att lägga upp en handlingsplan för information i barnsäkerhetsfrågor.

13 Utbildning - Fortbildning

Utredningens bedömning

- Genom sin grundutbildning och genom fortbildning bör personal som möter föräldrar förberedas i att ge föräldrar stöd i deras föräldraskap, individuellt och i grupp.
- Högskolorna bör uppmärksammas på behovet av att se över innehåll i utbildningen till distriktssköterska, sjuksköterska, barnmorska, läkare, socionom, psykolog samt barn- och ungdomspedagog vad gäller att få en bättre kompetens i frågor om barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.
- En bredare översyn av dessa utbildningar skulle vara angelägen med hänsyn till behovet av kompetensutveckling i frågor som gäller barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.
- Fortbildningsinsatser behövs för yrkesverksamma inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen i frågor om barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.

Utredningens förslag

- Att Lärarutbildningsutredningen ser över behovet av kunskap om barns utveckling inom lärarutbildningen.
- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att i samråd med kommuner, landsting studieförbund och frivilligorganisationer utveckla metoder och pröva olika modeller för fortbildning av föräldrar och personal som gruppleddare för föräldragrupper.
- Att Socialstyrelsen i samarbete med Folkhälsoinstitutet, får i uppdrag att ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.
- Att Skolverket får i uppdrag att se över kursplaner med hänsyn till barns och ungas behov av kunskap i föräldraförberedande teman som barns utveckling och frågor som gäller föräldraskap.

1 Inledning

Att bli förälder är en positiv, berikande och ansvarskrävande uppgift. Föräldraskapet har förändrats på många sätt under de senaste 20 åren. Ansvaret har förändrats i förhållande till tidigare bl.a. genom att samhället präglas av högre komplexitet, snabbare förändringstakt och nya förutsättningar för föräldraskapet. Föräldrarna är viktiga förebilder för sina barn, samtidigt som vi kan se att föräldrar i dag har mindre tid för sina barn. Barn har rätt till goda uppväxtvillkor. Barnens uppväxtförhållanden påverkas av föräldrarnas kompetens och förmåga att skapa en harmonisk och trygg miljö för barnen och av samhällets möjligheter att på olika sätt ge föräldrarna stöd i detta.

Kontakten mellan olika generationer var tidigare ett viktigt stöd i föräldraskapet. Dagens barn har dock i allmänhet färre kontakter med mor- och farföräldrar och andra anhöriga än tidigare generationer. Mor- och farföräldrar är mer aktiva i yrkeslivet och föreningslivet, vilket påverkar deras möjligheter att ta hand om och umgås med sina barnbarn. Ett annat hinder kan vara att den unga generationen har flyttat från sin hemort där de har släkt och andra anhöriga.

Utredningen om föräldrautbildning har haft i uppdrag att undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att utveckla och förbättra stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning eller andra verksamheter som är avsedda att stärka och stödja föräldrarna. Tidigare har föräldrautbildningen vanligtvis omfattat tiden när föräldrar väntar barn och under barnets första levnadsår. Det nya för utredningen är att det handlar om att lägga förslag som innebär att alla föräldrar med barn i förskole- och skolåldern skall erbjuda möjligheter till föräldrautbildning eller hitta olika former av föräldrastödjande verksamheter.

Det handlar inte längre bara om att orientera föräldrarna om frågor som graviditet, förlossning, amning och liknande, utan även om att skapa förutsättningar för föräldrar att utvecklas och bli stärkta i sin föräldraroll, deras kompetens och förmåga att ta ansvar. Utredningen har av den anledningen ansett att begreppet föräldrautbildning är alltför snävt i detta sammanhang och att det kan ge felaktiga associationer. Med stöd i föräldraskapet avser utredningen den kunskap och det stöd som föräldrar behöver för att utveckla sin kompetens och bli trygga i sin föräldraroll alltifrån det de väntar barn och under barnets hela

uppväxttid. Syftet är att ge ökade möjligheter för föräldrarna att finna och utvecklas i föräldrarollen.

Utredningen har efter överväganden valt att använda det bredare begreppet *stöd i föräldraskapet* i stället för det som i utredningens direktiv benämnes föräldrautbildning.

Utredningen anser att stödet i föräldraskapet är något som borde geomsyra all verksamhet som berör barn och föräldrar i stat, landsting och kommun. Stödet i föräldraskapet innebär en viktig förebyggande verksamhet som betyder mycket för föräldrarna, barnet och samhället. I ett längre perspektiv har samhället ekonomiska och andra vinster att hämta i att arbeta förebyggande med föräldrar och barn. Kostnaderna blir betydligt lägre om insatser görs i ett tidigt skede innan problem uppstår och innan akuta ingripande måste göras. Det finns också ett humant och socialt värde i att föräldrar och barn skall få bästa möjliga villkor för att undvika onödigt lidande.

De förslag som utredningen lägger handlar om att precisera ansvaret för verksamheten med stöd i föräldraskapet, hitta nya arbetsmetoder, annan organisation, utvidga samarbetet mellan olika kompetenser, utveckla innehållet i grundutbildning av olika yrkesgrupper och utveckla fortbildningen av yrkesverksamma.

Utredningen har tillsatts i en tid när det sker många förändringar i samhället som påverkar familjernas och föräldrarnas och barnens situation. Vissa förändringar beror på besparingar och rationaliseringar inom verksamheter som barn besöker eller vistas i, som barnhälsovård, barnomsorg, skola, skolbarnsomsorg och fritidsverksamheter. Andra förändringar beror på ändrade bidragssystem, ekonomiska och sociala förhållanden och förändringar på arbetsmarknaden. Utredningen har, som andra statliga utredningar, inte mandat att föreslå förändringar som innebär nya kostnader, om det inte går att redovisa hur dessa förslag skall finansieras. Detta har givetvis påverkat de förslag som utredningen lägger.

Utredningen har i sitt arbete utgått från den kartläggning som utarbetades av en arbetsgrupp inom Socialdepartementet under år 1996. Denna visade att det pågår många föräldrastödjande verksamheter för föräldrar till barn i olika åldrar och med olika bakgrund. Dessa verksamheter ger i sig ett stöd till föräldrarna i deras föräldraskap. Det finns en god utbyggnad när det gäller barnens första levnadsår. Därefter är det mer avgränsade insatser som görs och insatserna avtar i omfattning alltefter barnen blir äldre.

Utredningen har i sitt uppdrag fler frågor att bedöma än vad som ingick i arbetsgruppens uppdrag. Detta har inneburit att utredningen har sett det nödvändigt att i en del frågor fortsätta det kartläggningsarbete som påbörjades av arbetsgruppen, särskilt vad gäller det riktade stödet

till olika grupper av föräldrar, samt vad gäller olika modeller och metoder för stöd i föräldraskapet.

Läsaren kan fråga sig vad som är nytt i detta betänkande i förhållande till vad Barnomsorgsgruppen förde fram i slutet av 1970-talet. Det nya som utredningen om föräldrautbildning lyfter fram är att stödet i föräldraskapet måste omfatta föräldrar med barn upp till 18 år. Det måste vara ett stöd som utgår från föräldrarna själva. Om detta stöd skall kunna förverkligas måste alla tänkbara kanaler i samhället mobiliseras. Utredningen förordar ett förtydligt ansvar hos kommuner och landsting för stödet i föräldraskapet.

Detta betänkande handlar om föräldraskapet i dagens samhället, vilket stöd i föräldraskapet som finns och om hur detta stöd kan utvecklas. Utredningen redogör bl.a. för hur ansvaret för stödet till föräldrarna kan byggas upp och utformas, hur olika aktörer kan medverka och vad som behövs för att stödet skall kunna utvecklas där föräldrarna finns. Målet är ett stöd som bygger på föräldrarnas behov och intressen och som bidrar till ett allt bättre stöd för barnen. Utredningen förordar ett tydligare ansvar hos kommuner och landsting för stödet i föräldraskapet.

Utredningen har inte haft ambitionen att ta fram särskilda kursplaner eller exakta modeller för hur föräldrastödet skall läggas upp och genomföras. Den som letar efter en enda lösning för hela landet, ett landsting eller en kommun kommer således att bli besviken. Utredningen anser i stället att det måste finnas många olika modeller och varierande lösningar. De lösningar som väljs måste utgå från föräldrarnas behov och intressen samt från samhällets behov av att föra ut kunskap och information i vissa frågor. Utredningen har dessutom genom olika exempel på verksamheter sökt belysa hur stödet i föräldraskapet kan utvecklas och utformas på olika nivåer och inom olika verksamheter i samhället.

Det är också enligt utredningens uppfattning angeläget att följa upp, utvärdera och bedriva forskning kring den föräldrastödjande verksamheten i samhället. Frågan om uppföljning av verksamheten diskuteras inom respektive kapitel. Sammantaget finns ett stort behov av att uppföljning och utvärdering av olika former av föräldrastödjande verksamheter kommer till stånd. Det finns också ett behov av forskning inom specifika områden för att få bättre kunskap om vad föräldrastödet betyder för föräldrarna och barnen inom olika verksamhetsområden, som mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen, olika fritidsverksamheter och föreningslivet.

Det finns vidare ett behov av bättre statistik inom vissa av de områden som utredningen har behandlat. Det gäller data som behövs för att veta hur många föräldrar som anlitat, deltar i eller har behov av

olika insatser för att kunna planera för föräldrastöd för t.ex. kvinnor som blivit misshandlade, kvinnor och män som är intagna på anstalt och har barn.

Utredningen har haft i uppdrag att pröva om det är möjligt att erbjuda alla föräldrar föräldrautbildning. Med den inriktning som utredningen föreslår i detta betänkande anser vi att detta är möjligt. Viktiga förutsättningar är dock att ansvaret för stödet i föräldraskapet preciseras, att den personal som möter föräldrar och barn har god kompetens att ta vara på dessa möten liksom att leda föräldragrupper, att utbildning och fortbildning för olika yrkesgrupper ses över samt att föräldrar uppmanas att ta ett ökat ansvar och engagera sig i föräldraverksamheter. Vidare är det angeläget att det finns ett generellt utbud av verksamheter som ger stöd i föräldraskapet och att det vid behov finns mer specialinriktade insatser att tillgå. Det är också av betydelse att verksamheten följs upp och utvärderas för att man skall kunna bedöma i vilken mån föräldrar får ett bättre stöd i föräldraskapet.

1.1 Utredningens uppdrag

Utredningen om föräldrautbildning har i uppdrag att föreslå hur stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning och andra verksamheter för föräldrar med barn i förskole- och skolåldern kan utvecklas och stimuleras. Utredningen skall undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att utveckla och förbättra stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning och andra verksamheter som är avsedda att stödja och stärka föräldrarna i deras föräldraroll.

I utredningens direktiv (bilaga 1) anges att den föräldrautbildning som ges genom mödra- och barnhälsovården för flertalet föräldrar är det viktigaste momentet i föräldrautbildningen och föräldrastödet. Utredningen skall därför pröva om det är möjligt att erbjuda alla föräldrar föräldrautbildning, framför allt inom mödra- och barnhälsovården, men även inom barnomsorgen och skolan. Utredningen skall pröva förutsättningarna för försöksverksamhet med föräldrautbildning under hela förskoleperioden och på vilket sätt barnomsorgens föräldrastödjande roll kan utvecklas. Dessutom skall utredningen se över möjligheterna att förbättra den del av den öppna förskolans verksamhet som innehåller stöd till föräldrar och till barn som inte har plats inom den reguljära barnomsorgen.

I utredningens direktiv anges att vissa medicinska kunskaper förefaller allt viktigare att förmedla till föräldrarna, eftersom astma, allergi och överkänslighet mot vissa ämnen blir allt vanligare och håller på att utvecklas till folksjukdomar. Rätt avvägda och förebyggande insatser kan förhindra uppkomsten av framtida behov av behandlingsinsatser.

Utredningens uppdrag är därför att undersöka vilka metoder som är användbara när det gäller att förbättra föräldrarnas kunskaper vad gäller astma, allergi, överkänslighet, barnolycksfall, plötslig spädbarnsdöd. Vidare skall utredningen ta fram modeller för information till föräldrarna om det skadliga för barnets hälsomässiga utveckling i att bruka alkohol, droger och tobak under graviditeten.

Det framhålls vidare i direktiven att föräldrar som sviktar i sin föräldraroll kan behöva erbjudande om stöd och föräldrautbildning. Inte minst kan de behöva hjälp att lösa sina eventuella konflikter i parrelationen. Modeller för sådant stöd bör därför tas fram.

Utredningen skall också belysa vilka grupper som inte nås av erbjudande av den organiserade föräldrautbildningen och föräldrastödet och vad som kan göras för att nå dessa föräldrar. Som exempel på sådana grupper nämns vissa invandrar- och flyktingföräldrar och föräldrar till barn med vissa funktionshinder.

Många föräldrar med skolbarn känner oro för barnens miljö både inom och utom skolans värld. De är oroliga för att barnen skall råka illa ut. Det kan gälla droger, kriminalitet, mobbning och risker för tidig social utslagning. Många föräldrar är särskilt oroliga för sina tonåringars situation. Utredningen skall därför pröva vad som kan göras inom barnomsorgen, skolan och på annat sätt för att hjälpa föräldrarna i deras arbete med att ge sina barn en positiv inriktning på sina liv.

I direktiven framhålls dessutom att barnen har behov av och rätt till kontakt med båda sina föräldrar och att det är viktigt att stödja föräldrarna i att ta gemensamt ansvar för sina barn. Pappornas medverkan i föräldrautbildningen behöver öka. I uppdraget ingår därför att föreslå åtgärder som syftar till att verksamheten med pappautbildning får en fast och generell form över hela landet samt att finna former för hur mammor och pappor som inte bor tillsammans med sina barn kan få stöd i sitt föräldraskap.

Utredningen har också i uppdrag att överväga hur barnets rätt, med beaktande av FN:s konvention om barnets rättigheter, till skydd, integritet och delaktighet i beslut som berör dem kan behandlas i föräldrautbildningen.

1.2 Riksdagsuttalanden angående föräldrautbildning

Frågan om behovet av föräldrautbildning diskuterades redan under 1960-talet inom landsting, kommuner och folkrörelser. Frågan behandlades i olika riksdagsmotioner. Från början sågs föräldrautbildningen som en möjlighet att förebygga barnmisshandel. Frågan togs

upp av olika utredningar som Barnstugeutredningen (SOU 1972:26 och 27), Familjestödsutredningen (SOU 1981:25) och Barnomsorgsgruppen (SOU 1978:5 och 1980:27).

Riksdagens socialutskott har under 1990-talet tagit upp frågan i flera sammanhang, 1990/91:SoU 2, 1993/94:SoU 1, 1993/94:SoU 29 och i betänkandet 1995/96:SoU 4 Barn och ungdom - påtalat vikten av att föräldrautbildning kommer till stånd. Socialutskottet ansåg i detta senare betänkande att det bör skapas förutsättningar för en föräldrautbildning för föräldrar till barn som passerat spädbarnstiden. En sådan föräldrautbildning borde vara frivillig för föräldrarna, men genomföras så att alla föräldrar kunde få praktiska möjligheter att delta. Utskottet ansåg vidare att utbildningen borde bedrivas inom ramen för barnhälsovården, barnomsorgen och skolan samt kompletteras med insatser från frivilligorganisationer, såsom barn- och ungdomsorganisationer och studieförbund. Vidare borde föräldrautbildningens syfte vara dels att ge ökade kunskaper om barns utveckling, dels att skapa möjlighet till kontakt och gemenskap med andra föräldrar samt med barnomsorgs- och skolpersonal. Utskottet ansåg att regeringen borde lägga fram förslag till hur en föräldrautbildning under förskole- och skolår kunde utvecklas och stimuleras, med utgångspunkt dels i vad utskottet hade framfört i frågan, dels i resultaten från det pågående förnyelsearbetet med föräldrautbildning.

I utskottsbetänkandet 1995/96:SoU 4 behandlades tre motioner angående föräldrautbildning. I motion 1994/95:SoU 18 (v) framhölls att det saknades föräldrautbildning i tillräcklig omfattning och att landets studieorganisationer borde ges extra statligt stöd för att få möjlighet att prioritera sådan verksamhet. Behovet av ökad utbildning för yrkeskategorier som arbetar med barn i skilsmässosituationer underströks likaså.

Motion 1994/95:SoU 623 (kd) pekade på behovet av tidiga förebyggande insatser för att stärka och utveckla föräldrars och barns roll i familjen och familjens roll i samhället. I motion 1994/95:A 807 (s) betonades behovet av åtgärder för att stärka papparollen och föräldrautbildningens betydelse i detta sammanhang. Motionären ansåg att föräldrautbildning kunde leda till att papporna tar ännu större del av ansvaret för barnen. Utskottet avstyrkte dessa motioner med hänvisning till pågående beredning av frågan om föräldrautbildning inom ramen för mödra- och barnhälsovården.

Även under 1996/97 behandlade riksdagen ett antal motioner om föräldrautbildning. I motion 1996/97:636 (kd) framhålls att olika former av föräldrautbildning har utvecklats med gott resultat på många platser i landet och att dessa goda exempel bör spridas aktivt genom exempelvis seminarieverksamhet. I motion 1996/97:637 (v) framhålls

att föräldrautbildning och stöd är något som kan behövas under barns hela uppväxttid. I motionen föreslås att Socialstyrelsen får i uppdrag att avsätta en miljon kronor för projektmedel till studieförbunden för att bedriva föräldrautbildning.

I motion 1996/97:638 (c) framhålls att föräldrautbildning bör vara en rättighet för alla vuxna och att den bör starta tidigt och pågå under barnens hela uppväxt. Verksamheten bör vidgas till att omfatta alla barnavårdscentraler. Den bör breddas till att också omfatta psykologi. Vidare bör de särskilda pappagrupperna fortsätta och utvidgas. I motion 1996/97:639 (m) framförs att familjens och föräldrarnas ställning måste stärkas och att det goda familjeansvaret ger hållbara och positiva förebilder under hela livet. Socialutskottet hänvisade i utskottsbehandlingen (SoU 1996/97:08) till departementspromemorian (Ds 1997:6) Stöd i föräldraskapet och till att regeringen hade för avsikt att ge en utredningsman i uppdrag att lägga fram förslag i frågan om föräldrautbildning.

1.3 Barnomsorgsgruppen

Regeringen bemyndigade den 29 juni 1973 statsrådet Camilla Odhnoff att tillkalla högst sex ledamöter i en arbetsgrupp jämte sekreterare och experter med uppdrag att närmare utreda formerna för den uppsökande verksamheten för förskolebarn samt frågan om ansvaret för de handikappade barnens förskoleverksamhet m.m. Utredningen antog namnet Barnomsorgsgruppen.

I skrivelse 1973:372 hemställde riksdagen därefter om en utredning rörande föräldrautbildning. I tilläggsdirektiv den 20 december 1973 uppdrog regeringen åt Barnomsorgsgruppen att i anslutning till sitt tidigare uppdrag göra en övergripande utredning rörande föräldrautbildningen. Utredningen skulle pröva hur en föräldrautbildning skulle kunna utformas i fråga om innehåll och organisation, för att på sikt kunna vara tillgänglig för alla föräldrar med barn i förskoleåldern eller i skolåldern.

I Barnomsorgsgruppens betänkande (SOU 1978:5) *Föräldrautbildning, 1. Kring barnets födelse*, behandlade utredningen de övergripande målen för en allmän föräldrautbildning. Vidare lämnades förslag beträffande organisation och innehåll i föräldrautbildning inom mödra- och barnhälsovården samt förlossningsvården. Förslagen avsåg tiden kring barnets födelse (fas 1). Betänkandet remissbehandlades och på grundval av regeringens proposition 1978/79:168 beslutade riksdagen att den första fasen i en allmän föräldrautbildning i huvudsak byggd på att Barnomsorgsgruppens förslag skulle genomföras successivt med början den 1 januari 1980.

Barnomsorgsgruppen fortsatte sitt arbete och avlämnade sitt slutbetänkande (SOU 1980:27) *Barn och vuxna*, i maj 1980. I detta behandlades föräldrautbildning under barnens förskole- och skolålder samt frågan om en föräldrautbildning som når alla i samhället. Barnomsorgsgruppen medverkade också till att olika försöksverksamheter med föräldrautbildning initierades och prövades, bl.a. i Luleå, Västerås, Stockholm och Järfälla. Även ABF, Vuxenskolan och TBV startade försöksverksamheter i olika kommuner efter samråd med Barnomsorgsgruppen.

1.4 Utbyggnaden av föräldrautbildningen

Riksdagens beslut år 1979 om en föräldrautbildning riktad till alla föräldrar för tiden kring barnets födelse redovisade resultatet av en överenskommelse mellan regeringen och Landstingsförbundet om en utbyggnad av föräldrautbildningen. Denna överenskommelse innebar att sjukvårdshuvudmännen år 1980 utan särskild ekonomisk ersättning skulle genomföra en allmän föräldrautbildning i anslutning till barnets födelse. Detta var en viktig milstolpe för utvecklingen av föräldrautbildningen i Sverige. De innebar utökade satsningar kring föräldrautbildningen för blivande och nyblivna föräldrar och att landstingen vidtog åtgärder för en utbyggnad och utveckling av föräldrautbildningen för tiden kring barnets födelse.

Det skedde också stora satsningar under 1980-talet och början av 1990-talet inom utbildning och fortbildning för att öka kompetensen och intresset för föräldrautbildning bland de anställda inom mödra- och barnhälsovården. Verksamheten byggdes ut successivt och blev i de flesta fall mycket uppskattad bland de föräldrar som deltog i föräldrastödjande gruppverksamheter eller som fick ett mer individuellt stöd. Föräldrautbildningen i landstingens regi har företrädesvis inriktats på blivande och nyblivna föräldrar. Det är endast i ett fåtal fall som föräldrautbildningen riktas till föräldrar med barn över ett års ålder.

De höga ambitionerna om en föräldrautbildning i samband med barnets födelse och under dess första levnadsår riktad till alla föräldrar har dock inte kunnat infrias i alla landsting. I Socialstyrelsens rapport "Skydda skyddsnätet" (1992) redovisades bl.a. att alla föräldrar inte nås av föräldrautbildningen i grupp och att den individuella verksamheten inte är tillräckligt omfattande för att nå alla de föräldrar som inte deltar i grupper. Samtidigt har, enligt rapporten, många av dem som inte deltar ett stort behov av stöd.

Genom barnomsorgen och skolan erbjuds föräldrarna en viktig föräldrastödjande verksamhet. Kvaliteten i detta stöd bygger mycket på personalens kompetens att skapa och upprätthålla en öppen och förtro-

endefull föräldrakontakt. Inom barnomsorgen har personalen ansvar för att kontakten fungerar med alla föräldrar. Alla barn omfattas emellertid inte av barnomsorgen, vilket innebär att många föräldrar står utanför ett stöd som de annars skulle kunna ha behov av.

Inom skolan pågår ett arbete för att förbättra föräldrasamarbetet bl.a. genom förändring av kvartssamtalen till utvecklingssamtal. Satsningarna är i hög grad inriktade på att öka föräldrarnas kunskaper om skolan och att öka föräldrarnas kontakter med skolan. Ett av de bästa stöd, som kan ges till föräldrar generellt, är en väl fungerande barnomsorg och skola, där föräldrar känner att deras barn har det bra och blir sedda och bekräftade.

1.5 Kartläggning av föräldrautbildning och föräldrastöd

Regeringen beslutade den 22 februari 1996 att inom Socialdepartementet tillsätta en arbetsgrupp med uppgift att kartlägga, beskriva och analysera verksamheter med föräldrautbildning och föräldrastöd. Bakgrunden var att riksdagen (bet. 1990/91:SoU 2) återigen hade påtalat vikten av att föräldrautbildning kommer till stånd och behovet av att stärka föräldrarna i deras föräldraroll. Regeringen ansåg, enligt bilaga till regeringsprotokoll 1996-02-22, att det var viktigt att återigen lyfta fram betydelsen av att ge föräldrarna kunskap och möjligheter till erfarenhetsutbyte samt att människors engagemang i dessa frågor borde få ökade möjligheter att komma till uttryck. Ur samhällets synpunkt framhölls också en strävan att minska antalet fall där barn får problem av olika slag i livet, skolsvårigheter, missbruk och kriminalitet, etc.

Arbetsgruppen överlämnade i december 1996 rapporten Stöd i föräldraskapet (Ds 1997:6), till regeringen. Rapporten innehåller en kartläggning och analys av föräldrautbildningen samt synpunkter på olika verksamheters betydelse, aktuella problem, tänkbara framtidsperspektiv och utvecklingsmöjligheter. I arbetsgruppens uppdrag ingick inte att lägga fram förslag. Utredningen om föräldrautbildning har byggt vidare på denna rapport.

1.6 Behov av förebyggande verksamhet

Utredningen om föräldrautbildning har – som utvecklas i nästa avsnitt – valt att i stället för begreppet föräldrautbildning använda begreppet *stöd i föräldraskapet*. Med detta menas den verksamhet som förmedlar stöd och kunskap som föräldrar kan behöva i sin roll som föräldrar. I föräldrastödet ingår också att medverka till att föräldrar får möjlighet

till kontakt och gemenskap med andra föräldrar i liknande situation. Föräldrautbildning innebär ett stöd till föräldrarna med respekt för deras integritet, deras förmåga att ta ansvar och deras kompetens.

Samhällets stöd i föräldraskapet vill möta föräldrarnas behov av kunskap om barns utveckling och behov i olika skeden, liksom behov av att veta hur vård och omsorg fungerar för barn. Stödet i föräldraskapet ger dessutom en möjlighet för föräldrar att diskutera med varandra och med experter om normer och värderingar vad gäller barn och barnuppfostran, barnsäkerhet och barns trygghet. Detta ger varje förälder möjlighet att skapa och utveckla sin egen föräldraroll.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det finns behov av olika former av stöd i föräldraskapet för föräldrar från det de väntar barn och kontinuerligt allt eftersom barnet växer och utvecklas. Stödet i föräldraskapet behöver anpassas dels till de olika skeden som barnets utveckling följer, dels till de behov som föräldrar upplever sig ha. Utredningen betonar att det är föräldrarna själva som har kraft att påverka sin och sina barns situation och att det är föräldrarnas kompetens och förmåga som måste lyftas fram och stärkas. Stödet i föräldraskapet måste därför utgå från föräldrarna själva och de behov av stöd som de har. Samhällets ansvar är därför att ha en beredskap i att stödja föräldrarna på olika sätt. För föräldrarna är det därvid angeläget att känna till vad det finns för kunskap, material och utbud av verksamheter samt vilka möjligheter samhället har att erbjuda stöd i föräldraskapet.

Samhällets ansvar kan då sammanfattas i att:

- precisera statens, kommunernas och landstingens ansvar för stöd i föräldraskapet,
- underlätta initiativ som tas av föräldrar att skapa nätverk, organisera föreningsverksamhet, bilda och hålla i föräldragrupper, anordna möten, bjuda in experter, utbilda gruppleddare m.m.,
- ge stöd till vissa sårbara grupper genom ett mer familjeorienterat synsätt,
- sammanställa, förmedla och göra kunskap tillgänglig,
- skapa debatt kring och stimulera utvecklingen av olika former av föräldrastödjande åtgärder inom kommuner, landsting, frivilliga organisationer m.fl.

Utredningens betänkande behandlar statens, kommunernas och landstingens roll och ansvar när det gäller stödet i föräldraskapet. Vidare diskuteras de frivilliga organisationernas betydelse och möjligheter att ge föräldrar stöd i föräldraskapet.

Samhällets roll är att inom olika arenor som mödra- och barnhälsovård, barnomsorg och skola erbjuda stöd i föräldraskapet. Inom mödra- och barnhälsovården kan detta ske genom särskilda förlossnings- respektive föräldraförberedande grupper, inom barnomsorgen och skolan

kan det ske genom att föräldragrupper kan använda daghemmet eller skolan som mötesplats. Barnomsorgen och skolan kan fungera som en startpunkt för föräldragrupper som får stöd att komma igång, men som sedan drivs av föräldrarna själva. För föräldrar är det också ett viktigt stöd i sig att de har en fungerande och trygg barnomsorg eller skola för sina barn. Detta innebär att alla som arbetar med barn och unga också måste ha kompetens att arbeta med föräldrar. Det innebär dessutom att professionella kan behövas som resurspersoner för föräldrarna och finnas till hands när de efterfrågas av föräldrarna. Stöd i föräldraskapet kan ses som en viktig förebyggande och kompensatorisk åtgärd för att öka föräldrarnas kapacitet att fungera som goda föräldrar i ett samhälle i ständig förändring. Detta motiverar varför det även i dag finns ett generellt behov av olika former av föräldrastöd.

Det är därför inte bara i samband med barnets födelse som föräldrar har behov av stöd i form av utbildning och gruppverksamhet med syfte att ge förberedelse inför något som skall hända. Sådant behov kan finnas – om än på olika sätt – under barnets hela uppväxttid. Det måste vara en verksamhet som föräldrar upplever som meningsfull, som väcker deras nyfikenhet och intresse och som utgår från deras behov av kunskap, gemenskap och samvaro med andra föräldrar i liknande situation.

Verksamheter som riktas generellt till stora grupper av föräldrar genom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen och skolan ger rätt genomförda ett bidrag till att spara resurser och tid för sådant riktat och krävande individuellt stöd, som behövs för vissa föräldrar. Den breda inriktningen ger dessutom möjlighet att, innan problemen har blivit manifesta och svårbearbetade, fånga upp familjer som kan ha större behov av stöd och hjälp från samhällets sida. Vissa grupper av föräldrar har behov av föräldrastöd som är mer anpassat efter varje specifik grupp och individs behov, som t.ex. asylsökande eller andra invandrargrupper, unga föräldrar eller föräldrar till barn med funktionshinder.

I tider av neddragningar och rationaliseringar visar det sig att det finns en risk att ”mjuka” verksamheter som föräldrastöd/utbildning inte prioriteras på samma sätt som tidigare genom att personalen får mindre tid för gruppträffar och verksamheter som är av förebyggande karaktär. Risker finns också att satsningar på kompetensutveckling, utbildning och fortbildning kommer i andra hand när andra mer bundna eller akuta åtgärder måste prioriteras. Att denna utveckling börjar bli alltmer tydlig beskrivs i kartläggningen av föräldrautbildningen år 1996 (Ds 1997:6), i Barnombudsmannens årsrapport 1997 samt i Socialstyrelsens Sociala rapport för år 1997.

Föräldrastödet har en viktig förebyggande betydelse. Med förhållandevis små insatser kan man nå många föräldrar via mödra- och barnhälsovården i ett skede när de är mottagliga för information, intresserade av att diskutera sin blivande eller nyblivna roll som föräldrar och befinner sig i ett omställningsskede i livet. Då har de i allmänhet större intresse av frågor som gäller barnets utveckling och behov, och ger sig tid att delta i grupp för att diskutera dessa frågor, än senare under barnets uppväxttid.

När barnen finns inom i barnomsorgen ges det i allmänhet många tillfällen till spontan kontakt mellan föräldrar och personal. Detta bryts lätt när barnen börjar skolan. Då minskar föräldrarnas dagliga kontakt med barnens vardagstillvaro i skolan. Skolans möten med föräldrarna måste därför bli mer anpassade till föräldrarnas behov och intressen i syfte att fler skall ta del av verksamheten. Ökad föräldramedverkan i skolan under hela skoltiden, utvecklingssamtal och olika former av samvaro mellan föräldrar, elever, lärare och övrig skolpersonal är viktiga åtgärder för att bygga upp bra miljöer för såväl familjer som för skola och fritid. Olika studiecirklar, föreläsningar och diskussionsträffar är viktiga komplement till samhällets övriga föräldrastöd.

Även om det är angeläget att satsa på de tidiga åldrarna är föräldrastöd till föräldrar med skolbarn – inte minst tonåringar – motiverat på många sätt och frågan har behandlats i riksdagen vid flera tillfällen. Forskning visar också att det är de tidiga kontakterna mellan barnet och vårdaren som sätter sin prägel på barnets utveckling, dess trygghet, självförtroende och förmåga till inlevelse i andra människors situation och livsvillkor.

1.7 Utredningens syn på föräldrars kompetens

Det gäller att ta vara på föräldrars initiativ och kompetens, stärka deras förmåga att klara sin situation, att stärka självförtroende och självförtroende. Föräldrar måste känna att de kan påverka sina villkor och att de har makt över sina liv, att det inte är andra som bestämmer åt dem vad de skall göra och hur det skall gå till. Experterna skall finnas till hands när föräldrarna frågar efter deras råd och stöd

Begreppet "empowerment" har blivit alltmer aktuellt i diskussionerna om lokal utveckling, lokalt självstyre och i strategier för prevention och intervention. En utgångspunkt i detta tänkande är individens kraft och tilltro till sin förmåga. Jag-du-relationen måste sättas i centrum i stället för det mer paternalistiska perspektivet där det är experten som avgör vad människor behöver. Kraft och initiativ som kommer

underifrån måste uppmuntras och stärkas. I empowermentmodellen är folkrörelser, byalag, kooperativ, självhjälpgrupper och aktionsgrupper de naturliga aktörerna, medan stat kommun, landsting och experter är aktörerna i den paternalistiska modellen. Empowermentmodellen bygger på en grundsyn att individen har kraft att själv söka den information och kunskap hon eller han behöver. Den bygger på en lojalitet mellan människor och ett solidariskt tänkande om att man delar med sig till andra av sina kunskaper och erfarenheter

Det är föräldrarnas behov och rättmätiga krav som skall styra samhällets stöd i föräldraskapet. Samhället ska ge den information och förmedla den kunskap som föräldrarna har kommit fram till att de behöver. Om föräldrarna upplever att de har behov av information tar de också till sig den mycket lättare än om någon annan bestämmer åt dem vad de behöver. Samhällets roll måste vara att främja de krafter föräldrarna har, att stärka deras tillit till sin förmåga och stärka deras självförtroende i rollen som föräldrar.

Samhället kan med detta perspektiv också medverka till att föräldrar informeras i de frågor där det finns ett starkt samhälleligt intresse av att föräldrarna hålls informerade. Föräldrar kan t.ex. behöva viss grundkunskap för att kunna efterfråga mer kunskap. Det kan gälla t.ex. kunskapen om risker med alkohol, narkotika, tobak, allergi och olycksfallsrisker. Det är inte självklart att de själva har eller kan få den kunskapen från andra föräldrar. Alla föräldrar kan inte ta för sig av samhällets utbud på samma sätt. Samhället har ett ansvar att medverka till att alla skall kunna ta del av samhällets utbud av stöd och service.

Föräldrar har ett stort behov av kunskap när de ställs inför en ny och ovan situation, t.ex. när de väntar första barnet och vid oväntade händelser under barnets första levnadsår. Då är föräldrarna nyfikna på det nya som skall hända dem, öppna och mottagliga för information. En liknande situation finns när barnet börjar i förskoleverksamheten, sexårsverksamheten och i skolan. När barnet börjar komma in i puberteten händer det också så mycket i barnets utveckling att många föräldrar då börjar känna en otillräcklighet i sin föräldraroll och önskar mer kunskap om barns utveckling och behov.

I krissituationer som kan vara till men för barnet, kan föräldrar också vara extra mottagliga för kunskap från andra föräldrar och olika experter. Det är alltså i lägen när det sker genomgripande förändringar i barnens och föräldrarnas liv som det finns förutsättningar att nå ut med kunskap och information till föräldrarna. Detta kan dock vara mycket känsliga situationer som förutsätter en god kompetens hos dem som har till uppgift att fungera som informatörer och rådgivare. Kontaktnät mellan föräldrar kan också bidra till att föräldrarna kan stärka och stödja varandra även i krislägen.

2 Definition av begreppet stöd i föräldraskapet

Utredningens bedömning

- Med stöd i föräldraskapet avser utredningen den kunskap och det stöd som samhället förmedlar till föräldrar för att utveckla deras kompetens och stärka deras trygghet i föräldrarollen alltifrån det de väntar barn och under barnets hela uppväxttid.
- Stöd i föräldraskapet är ett erbjudande till föräldrar som utformas utifrån deras egna behov av och önskemål om kunskap, information, kontakt och gemenskap med andra föräldrar i frågor som rör föräldraskap och barns utveckling och behov.

Utredningens förslag:

- Utredningen anser att begreppet föräldrautbildning, i den bemärkelse som används i utredningens direktiv, bör ersättas med samlingsbegreppet stöd i föräldraskapet.

2.1 Motiv för utredningens förslag

Begreppet föräldrautbildning, som används i utredningens direktiv, står för kunskapsförmedling, kontakt och gemenskap i vid bemärkelse. Det har använts under snart 20 år och har blivit relativt etablerat som ett samlingsnamn för en bred verksamhet som handlar om att förstärka föräldrarnas kompetens i föräldraskapet. Samtidigt kan begreppet föräldrautbildning uppfattas som en mer anvisande och pekfingerbetonad verksamhet och skrämja bort vissa föräldrar, som anser att de inte vill bli "utbildade" av samhället. I vissa fall möter t.ex. personalen inom mödra- och barnhälsovården en tveksamhet inför verksamheten därför att begreppet innehåller ordet *utbildning*. Det kan vara mer vanligt hos den unga generationen föräldrar och särskilt bland fäderna. Andra anser att det är just utbildning som dagens föräldrar behöver för att klara en svår och krävande roll som föräldrar i ett komplext samhälle med många krav.

Den *arbetsgrupp* inom Socialdepartementet som kartlade föräldrautbildningen under år 1996 hade i uppdrag att överväga alternativa benämningar på verksamheten. Arbetsgruppen ansåg att begreppet för-

äldrautbildning fortfarande kunde fungera som ett samlingsnamn för hela verksamheten, men att olika inslag i föräldrautbildningen kunde benämnas mer precist efter vad som är mest relevant i det enskilda fallet. Det kan t.ex. anordnas föräldragrupper, föräldrträffar, föräldramöten inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen och skolan. Arbetsgruppens rapport fick titeln "Stöd i föräldraskapet" för att belysa syftet med föräldrautbildningen.

Utredningen om föräldrautbildning anser att ordet föräldrautbildning i viss mån är föråldrat. Det handlar inte bara om att utbilda föräldrarna utan även om att skapa förutsättningar för föräldrar att utvecklas och bli stärkta i sin föräldraroll liksom att stärka föräldrarnas kompetens och förmåga att ta ansvar. Det innebär att stödja föräldrarna i deras föräldraskap.

Utredningen har sökt ett begrepp som bättre stämmer mot dagens vidgade verksamhet och dess bredare funktion i form av att ge service, råd, stöd, uppmuntran samt möjligheter till kontakt. Utredningen har diskuterat ett flertal olika benämningar. Det har varit svårt att få fram ett svenskt ord som på ett bra sätt visar vad det handlar om. I engelskan finns begreppet "Parenting" som är ett belysande ord för verksamheten, men det saknas ett motsvarande svenskt begrepp.

Utredningen har kommit fram till att verksamheten bör benämnas stöd i föräldraskapet och att denna term närmast täcker verksamhetens innehåll. Utredningen har haft en viss tvekan inför ordet stöd som kan uppfattas som ett förhållningssätt av över- och underordning, men denna risk bedöms som liten. Begreppet stöd i föräldraskapet som helhet har föredragits framför begreppet föräldrautbildning.

Som underlag för att diskutera terminologin vad gäller begreppen föräldrastöd och föräldrautbildning har utredningen använt sig av följande modell:

STÖD I FÖRÄLDRASKAPET					
FÖRÄLDRASTÖD					
EKONOMISKT STÖD		UTBILDNING		ANNAT STÖD	
generellt	riktat	generellt	riktat	generellt	riktat

Denna figur illustrerar att utredningen mer schematiskt ser begreppet föräldrastöd som den allmänt omfattande termen som innehåller ekonomiskt stöd, stöd genom utbildning och annat stöd. Utredningen anser att föräldrastöd är en bredare benämning som omfattar alla former av stöd till föräldrar. De tre formerna av föräldrastöd kan alla vara av generell och förebyggande men också vara av mer riktad karaktär. Det går också att dela in stödet i formellt och informellt stöd.

I Ekonomiskt stöd

Med ekonomiskt stöd avses föräldraförsäkring, barnbidrag, bostadsbidrag, osv. Det ekonomiska familjestödet har endast ingått i utredningens uppdrag vad gäller att behandla åtgärder för att stimulera fäder till ökat uttag av föräldraförsäkringen.

II Utbildning

Med utbildning avses verksamhet med tydliga utbildningsmål och viss struktur, vari inbegrips att kursplaner eller liknande utarbetas. Utbildning omfattar såväl den allmänna grupporienterade som den riktade utbildningen.

I den *generella* utbildningen ingår t ex föräldrautbildningen på MVC och BVC, studiecirkelverksamhet för föräldrar i föräldraskap, förebyggande av barnolycksfall, alkohol- och droginformation riktad till föräldrar, föreläsningar i vissa teman för föräldrar via skolan.

Den *riktade* utbildningen ger en mer individuellt utformad information och kunskapsförmedling som rådgivning om risker med tobak och alkohol i samband med graviditet, risker med tobak, alkohol och droger bland ungdomar, utbildning till föräldrar med barn som har vissa funktionshinder, viss diagnos eller föräldrar som sviktar i sina resurser beträffande omvårdnad.

III Annat stöd

I Annat stöd ingår socialt, psykologiskt, juridiskt, tekniskt och medicinskt stöd. Med Annat stöd avses dels det som är generellt för föräldrar i deras föräldraroll, dels det som har formen av ett mer riktat stöd.

Med Annat stöd avses olika föräldraskapsbefrämjande åtgärder. Det kan vara psykologiskt, socialt och praktiskt stöd i form av barnomsorg, individ- och familjeomsorg, skola, fritidsverksamheter, rådgivning och kontaktskapande verksamhet.

Med Annat stöd avses även råd till och kontakt med föräldrarna, gemenskap mellan föräldrar, nätverksbyggande genom självhjälpsgrupper, stimulans, uppmuntran, befrämjande av en positiv utveckling i föräldrarollen, stödjande miljöer i form av service och genom att andra yrkesverksamma och andra föräldrar ser och bryr sig om barnen.

Det *generella* stödet kan finnas i mötet mellan föräldrar och personal på mödra- och barnavårdscentralen, på daghemmet eller den öppna förskolan. Det kan finnas i tamburkontakten på daghemmet, vid föräldramötet i skolan, i mötet med närpolisen i bostadsområdet.

Det *riktade* stödet kan här vara riktat till grupper av föräldrar som har visat sig ha behov av särskilt stöd via t.ex. individ- och familjeomsorgen, den öppna förskolan eller BVC eller direkt stöd t.ex. genom psykolog för att stärka samspelet mellan föräldrar och barn. Det kan också vara stödet till föräldrar via den barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen (PBU/BUP) och familjerådgivningen.

Målen för stödet i föräldraskapet är sammanfattningsvis:

- att ge en stödjande miljö som bidrar till att lyfta fram föräldrarna som resurs och ta vara på deras egen kompetens,
- att främja kunskap och trygghet hos föräldrarna,
- att öka kontakten mellan föräldrar,
- att underlätta föräldraskapet,
- att garantera föräldrarna stöd i deras föräldraskap,
- att göra stödet tillgängligt för alla.

Medlen för föräldrastödet är:

- föräldrars grupper och nätverk,
- utbildning och fortbildning av personal,
- utbildning av föräldrar och personal till gruppleddare,
- information, råd och stöd,
- material som finns tillgängligt för föräldrar och personal.

Stöd i föräldraskapet är ett sätt för samhället att möta föräldrars behov av kunskap om barns utveckling och behov i olika skeden, liksom om hur vård och omsorg fungerar för barn. Dessutom ger stödet i föräldraskapet en möjlighet att diskutera normer och värderingar vad gäller barn och barnuppfostran, barnsäkerhet och barns trygghet.

Med stöd i föräldraskapet avser utredningen den kunskap och det stöd som förmedlas till föräldrar för att utveckla deras kompetens och stärka deras trygghet i föräldrarollen alltifrån det de väntar barn och under barnets hela uppväxttid. Föräldrastöd är ett erbjudande till föräldrar - utifrån deras egna behov av kunskap, information, kontakt och gemenskap med andra föräldrar i frågor som rör föräldraskap, barns utveckling och behov. Föräldrar bör vid behov få ett mer riktat stöd utifrån barnens specifika behov eller sina behov som föräldrar. Föräldrastöd bör erbjudas alla familjer för att förebygga sociala problem och för att stödja familjer med särskilda behov.

Stödet i föräldraskapet skall vara så utformat och erbjudas på sådant sätt att det upplevs som något positivt och utvecklingsbart för föräldrar med barn i åldrarna 0–18 år. Det skall vara ett erbjudande till alla som önskar delta i någon form av föräldrastödjande verksamhet. Det ska ge utrymme för utbyte av tankar och idéer mellan föräldrar och mellan föräldrar och andra vuxna i barnets omgivning. Det skall först och

främst utgå från föräldrarnas egna frågor och reflexioner. Stödet skall vara generellt, dvs. omfatta all i den bemärkelsen att alla skall erbjudas stöd eller ges möjlighet att utforma stödet så att det passar den egna situationen. Föräldrastöd innebär ett stöd till föräldrarna med respekt för deras integritet, kompetens och förmåga att ta ansvar. Syftet är att stärka föräldrarnas ansvar och roll som fostrare samt att ge ökade förutsättningar för var och en att finna och utveckla sin föräldraroll.

Begreppet *barn* finns definierat i FN:s konvention om barnets rättigheter. Där anges att man är barn till dess man har uppnått 18 års ålder. *Utredningen om föräldrautbildning* talar dock i vissa sammanhang om barn och även om ungdomar, fram till dess de har avslutat sin skolgång. För barn förbereds dessutom deras eget föräldraskap i hemmet under barndomen och i skolan och pågår fram till de själva skall bli föräldrar.

Skall man ha bestämda regler och tider?

”Man skall diskutera, förhandla och föräldrar skall lyssna och ha tid.” (Pojke, högstadiet)

3 Allmänna utgångspunkter

I detta kapitel ger Utredningen om föräldrautbildning en bild av det samhälle föräldrarna lever i idag, vilka strukturella och andra förändringar i tiden som påverkar föräldrarnas situation och behov av olika former av stöd i föräldraskapet. I första hand speglas demografiska förändringar, ändrade familje-, boende och arbetslivsförhållanden.

Barn i Sverige har det i många avseenden bra. Flertalet barn har en god hälsa och växer upp under trygga och stimulerande förhållanden. Det är ett för alla uppenbart faktum att den allmänna levnadsstandarden har förbättrats för de flesta, men att detsamma inte gäller levnadsvillkoren. Det ställs allt större krav på individen, påfrestningarna ökar i arbetslivet. Samtidigt har arbetslösheten stigit till en nivå som var svår att föreställa sig för något decennium sedan. Detta påverkar på många sätt villkoren för barn och barnfamiljer och ställer större krav på föräldraskapet.

Har föräldrar tid att prata när ni vill?

”Jag har inte tid nu, jag måste diska först, – å sen så glömmer dom...”.

3.1 Vad är en familj

Familjen i det moderna samhället är inget entydigt begrepp. Familjerelationerna kan vara utspridda och inte entydigt knutna till en enda hushållsenhet.¹ Detta gäller särskilt tydligt för enförälderfamiljer. Familjelivet gestaltar sig olika för kvinnor och män. Möjligheten till kontakt mellan olika generationer är också varierande i olika familjer. Den primära familjeenheten kan därför ibland ge en alltför snäv bild för att belysa dagens familjeliv. Begreppet familjekrets är en mer relevant beskrivning och syftar på hur familjerelationer inom ett utspritt nätverk kan te sig.

---

¹ Björnberg, U., Familj och förvärvsarbete i internationell belysning. Artikel i en antologi från ett symposium i Sigtuna i maj 1992 anordnat av Socialvetenskapliga forskningsrådets beredningsgrupp för barn och familj.

Med familjeförhållanden i den primära familjeenheten under barnets uppväxttid menas att barnet antingen bor tillsammans med:

- båda sina ursprungliga föräldrar (biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar)
- sin ensamstående mamma eller pappa
- sin ursprungliga mamma och annan partner
- sin ursprungliga pappa och annan partner
- sina fosterföräldrar omväxlande med biologiska föräldrar eller med
- sina mor- eller farföräldrar, andra släktingar eller andra anhöriga.

Föräldrar är de som är barnets biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar och/eller de som har barnet i sin vård dagligen eller under vissa perioder. Föräldrar är som regel både vårdnadshavare och förmyndare för sina barn, dvs. de har ett ansvar både för barnets personliga och ekonomiska förhållanden.² Dessa förhållanden regleras i föräldrabalken.

Föräldrarna kan vara:

- gifta och bo tillsammans med egna eller adopterade barn,
- sammanboende med gemensamma barn,
- separerade, men barnet bor kvar med en av föräldrarna och träffar den andre regelbundet eller vid vissa tillfällen,
- sammanboende/gifta med barn från tidigare äktenskap,
- samboende med gemensamma barn eller
- ensamboende med barn, där en förälder saknas, inte är närvarande eller delaktig i barnets uppväxt.

3.2 Familjen i ett föränderligt samhälle

Sedan Barnomsorgsgruppen lade fram sitt förslag i slutet av 1970-talet har det skett stora förändringar i samhället som också påverkar föräldrarnas behov av kunskap och samhällets intresse av att nå föräldrarna. Det har under samma tid skett stora förändringar i familjestrukturen och familjebildningen. Det är också vanligare i dag än tidigare med familjer som har komplicerade familjemönster, t.ex. består av sammanflyttade par med barn från tidigare äktenskap.

Totalt finns det i Sverige drygt 1 miljon barnfamiljer³ och nära två miljoner barn i åldrarna 0–17 år.⁴ De flesta barn föds i familjer med två föräldrar. Fyra av fem barn i åldrarna 0–17 år lever idag tillsammans

---

² Barnets rättigheter och samhällets skyldigheter. Lagar och regler. Wahlström & Widstrand, 1991.

³ Undersökningen om levnadsförhållanden 1994/95. SCB.

⁴ Befolkningsstatistik 1996 del 3. SCB.

med båda sina biologiska föräldrar.⁵ Bland de yngsta barnen (0–2 år) lever 91 % med båda sina föräldrar, medan andelen är 68% för tonåringarna. Åren 1984–1985 var det 75 % av 13–17-åringarna som levde med bägge sina biologiska föräldrar. Andelen har således sjunkit från mitten av 1980-talet till början av 1990-talet. Det gäller särskilt tonåringarna, men inte i fullt lika stor utsträckning de yngre barnen. Ju äldre barnet blir desto vanligare är det att de ursprungliga föräldrarna inte längre lever samman.⁶

År 1990 hade mer än hälften, 55 %, av alla nyfödda barn föräldrar som var gifta och 36 % hade föräldrar som var samboende. 9 % av de nyfödda barnen hade ensamstående mor. Gifta eller samboende med två barn var den vanligaste familjetypen (34 % av alla familjer) och gifta/samboende med tre eller flera barn utgjorde 12 % av alla familjer.

De flesta barn ingår i en familj med både mamma och pappa, men till skillnad från tidigare är det vanligare att föräldrarna inte är gifta med varandra. I början av 1960-talet hade ca 5% av alla nyfödda barn samboende föräldrar. I slutet av 1980-talet hade denna andel ökat till 40%.⁷

Barnafödandet har minskat under senare år

Antalet barn som föds per år har sedan 1980-talet varierat mellan som lägst 92 000 födda barn år 1983 till ca 124 000 barn åren 1990 och 1991. Under perioden 1989–1993 föddes ca 120 000 barn per år. Födelsekullarna har därefter minskat påtagligt under de senaste åren. 95 000 barn föddes under år 1996 och 91 000 barn beräknas födas under år 1997. Frågan är i vilken utsträckning den unga generationen ser det möjligt att förena barnafödande med karriär och andra intressen, och i vilken mån arbetslöshet och dålig inkomst inverkar på benägenheten att skaffa barn.

Det finns en stor grupp föräldrar – betydligt fler än i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet – som får sitt första barn först omkring trettioårsåldern. De är alltså betydligt äldre och mer mogna när första barnet kommer. De har hunnit skaffa sig utbildning och har ett fäste på arbetsmarknaden. Dessa föräldrar är sannolikt mer medvetna än tidigare generationers föräldrar om behovet av att vara informerade och förberedda på att bli föräldrar. De är intresserade av att få kunskap i

⁵ Uppgift från mätning åren 1992-93. SCB.

⁶ Barn och deras familjer 1992-93. Rapport nr 89 i serien Levnadsförhållanden. SCB.

⁷ Barnens familjeförhållanden år 1985 och Barnens familjeförhållanden år 1990. SCB, Be 13 SM 9201 resp. 9401.

olika barnfrågor och av kontakt och dialog med andra föräldrar i en liknande situation.

Gruppen riktigt unga mödrar som föder barn redan i tonåren är förhållandevis liten. Barnafödandet har främst minskat bland unga kvinnor, kvinnor som har låg utbildning eller som saknar arbetsrelaterad inkomst (däri ingår både studerande och arbetslösa). Dessa grupper har ökat under senare år. En viktig fråga är i vilken mån kvinnor som saknar arbetsrelaterad inkomst även på längre sikt avstår från att föda barn. Om denna utveckling fortsätter kan den få långtgående samhällseliga konsekvenser.

I Sverige får högt utbildade kvinnor barn i samma utsträckning som tidigare. I andra europeiska länder väljer stora grupper karriären framför barnafödandet. Frågan är hur barnafödandet kommer att se ut på längre sikt. Kan ett starkare stöd i föräldraskapet i kombination med en förändrad arbetsmarknadssituation i positiv riktning påverka unga människors benägenhet att bilda familj och få barn?

Ombildade familjer

I en ombildad familj har den ensamstående modern eller fadern fått en ny partner och barnen har därvid fått en styvfar eller styvmor. Närmare hälften av de barn som varit med om en separation mellan föräldrarna kommer senare att leva i en ombildad familj. Ca 4 % av alla barn föds i en ombildad familj och blir halvsyskon till de barn som föräldrarna har från tidigare familjebildningar.

Enligt den s.k. ULF-undersökningen om levnadsförhållanden åren 1992-93 levde 3 % av 3-6-åringarna och 12 % av 16-17 åringarna i ombildade familjer. Av 17-åringarna har drygt 30 % upplevt att deras familjesituation har ändrats minst en gång.

Skilsmässor och separationer

Familjestrukturen har förändrats under de senaste femton åren. Allt fler barn får uppleva en separation eller skilsmässa under uppväxten. Varje år upplever 40-50 000 barn och ungdomar att deras föräldrar skiljs. Den senaste mätningen avsåg år 1991 och då gällde det 46 000 barn i åldrarna 0-17 år, vilket är en ökning med 17 % sedan år 1986.⁸ Då upplevde 39 000 barn att deras föräldrar separerade. Om separationerna skulle vara av samma omfattning som år 1991 skulle 42 % av alla barn före sin 18-årsdag få uppleva att deras föräldrar flyttar isär.⁹

---

⁸ Barnens familjeförhållanden år 1990. SCB, Be 13 SM 9401

⁹ Se not 8.

År 1990 levde drygt en tredjedel av 17-åringarna skilda från en eller bägge föräldrarna. Av dem har uppskattningsvis 3 % förlorat den ena föräldern genom dödsfall.¹⁰ Separationsrisken har visat sig vara mycket högre för föräldrar som sammanbor än för gifta föräldrar. Risken för att barnens föräldrar skall separera är också beroende av om föräldrarna har gemensamma barn eller inte. Risken för separation är också något högre för familjer med småbarn än för familjer med äldre barn. Risken är minst om barnet bor tillsammans med båda sina ursprungliga föräldrar och dessa är gifta. Barn som bor med sina biologiska samboföräldrar löper tre gånger så stor risk att deras föräldrar skall separera jämfört med om deras föräldrar hade varit gifta.¹¹ För barn som bor i ombildade familjer, dvs med styvpappa eller styvmamma, är risken ytterligare högre att den nya familjebildningen skall upplösas. Inom de ombildade familjerna gäller sedan att risken för familjesplittring är större bland familjer där en förälder är sammanboende med en ny partner än när föräldern är gift med sin nya partner.

Ensamstående föräldrar

I dag består 200 000 familjer, dvs nära 20 % av alla familjer med barn, av ensamstående förälder och barn. 12 % av alla barnfamiljer består av en ensamstående förälder med ett barn. De flesta barn föds dock i familjer med sina båda ursprungliga föräldrar. År 1990 var andelen nyfödda barn med ensamstående mor 6–7 %. Andelen var 5 % under 1960- och 1970-talen. Enligt uppgifter från arbetskraftsundersökningarna har antalet ensamstående föräldrar med barn under 17 år ökat med ca 21 000 mellan åren 1985 och 1995. Under denna period hade antalet förskolebarn med en ensamstående förälder ökat med drygt 30 000 till 96 000 barn, en ökning med 46 %.

Föräldrar kan ha behov av att träffa andra föräldrar i liknande situation som de själva och få råd och stöd av varandra. För dem kan föräldragrupper ha betydelse som kontaktpunkt i bostadsområdet. För ensamstående föräldrar som har sitt barn boende hos sig eller som är umgängesföräldrar, kan behovet av kontakt med andra föräldrar vara ännu större.

Föräldrar till tonåringar

Tonårsbarn med en förälder bor i fyra fall av fem hos sin mamma. Det är vanligare att pojkar bor med sin pappa än att flickor gör det. Bland

---

¹⁰ Fakta om den svenska familjen. Demografiska rapporter 1994:2. SCB.

¹¹ Se not 10.

tonåringarna bor 67 % med sina ursprungliga föräldrar. Detta kan jämföras med de yngsta barnen där mer än 90 % bor tillsammans med sina ursprungliga föräldrar.

Att vara förälder med ansvar för tonårsbarn ställer specifika krav på föräldrarna och många föräldrar skulle ha behov av att dela sina erfarenheter med andra föräldrar i liknande situation. Vissa föräldrar kan lösa detta genom att de har egna nätverk där de kan jämföra och diskutera frågor som rör tonåringars förhållande till vuxenvärlden, vuxnas påverkan och tydlighet i gränssättning. Andra föräldrar kan känna att de egentligen inte har någon att tala med och att de inte heller får stöd från skolan. Pappor som inte bor tillsammans med sina barn löper stor risk att isolera sig, eller bli isolerade, i sitt föräldraskap. Detta ställer särskilda krav på det föräldrastöd som samhället kan erbjuda.

Invandrarfamiljer

Invandringen till Sverige har förändrats väsentligt sedan 1970-talets början från arbetskraftsinvandring till invandring av flyktingar och anhöriga till dessa. Under 1990-talets första hälft dominerade de asylsökande och anhöriginvandringen. Idag är det dock betydligt färre personer som söker asyl i Sverige än under början av 1990-talet. Drygt vart femte barn i Sverige är invandrarbarn i första eller andra generationen, vilket påverkar behovet av och inriktningen på samhällets föräldrastödjande verksamhet.

I vissa invandrargrupper är det något vanligare att man skiljer sig än i helsvenska familjer. Det finns dock vissa etniska grupper där man inte accepterar skilsmässa. Av de 13-åringar som hade utländska föräldrar levde 72 % med båda sina föräldrar, medan 79 % av 13-åringarna med helsvenska familjer levde med sina ursprungliga föräldrar. Andelen barn som levde tillsammans med båda sina biologiska föräldrar var lägst (61 %) bland de 13-åringar som hade en svensk och en utländsk förälder.

Arbetslösheten ökar

Arbetslösheten bland unga människor och bland barnfamiljer är betydligt högre än tidigare. Alltför många ungdomar har svårt att få ett reellt fäste på arbetsmarknaden. Detta påverkar familjens ekonomi, föräldrarnas och ungdomarnas självkänsla, status och tilltro till framtiden, dvs. faktorer av grundläggande betydelse i föräldraskapet.

Rapporten *Ensamföräldrarna – en utsatt grupp?*¹² visar att arbetslösheten bland kvinnor med förskolebarn 0–6 år har ökat sedan slutet av 1980-talet. Arbetslösheten har sedan dess varit och är fortfarande högre för ensamstående kvinnor med förskolebarn än för sammanboende kvinnor med förskolebarn. Bland kvinnor i åldrarna 20–24 år har arbetslösheten ökat från 13 % år 1989 till 33 % år 1995. Bland kvinnor i åldrarna 25–34 år har arbetslösheten ökat från 2 % till 15 % under samma period.

År 1995 saknade närmare 40 % av samtliga ensamstående kvinnor med barn under 7 år förvärvsarbete. Detta är nästan en fördubbling jämfört med år 1988 och innebär en dramatisk försämring i möjligheterna till egen försörjning. Även grupper av ensamstående mödrar med äldre barn och ensamstående pappor har fått en avsevärt försämrad försörjningssituation till följd av den ekonomiska krisen, men utvecklingen är här inte fullt lika påfallande.

För ensamstående kvinnor med barn i åldrarna 7–16 år har arbetslösheten ökat likaså. Bland dessa kvinnor i åldrarna 25–34 år från 4% till 18 %. Arbetslösheten bland de ensamstående mödrarna är betydligt högre i glesbygdsområden än i övriga landsdelar, speciellt bland mödrar med förskolebarn, där 25 % uppges vara undersysselsatta. Tillfällig sysselsättning är också mera utbredd i de perifera regionerna – speciellt för denna grupp av kvinnor. Hög arbetslöshet rapporteras också för ensamstående mödrar med utländsk bakgrund.

Den växande arbetslösheten har fört med sig att antalet barn med arbetslösa föräldrar har ökat kraftigt.¹³ År 1990 levde 18 000 barn i familjer i vilka varken pappan eller mamman hade förvärvsarbete. År 1995 hade denna grupp barn ökat till nära 100 000 och 230 000 barn hade minst en förälder som var arbetslös, en ökning med 175 000 sedan år 1990. Invandrarfamiljer och familjer med ensamstående mamma har drabbats särskilt hårt.¹⁴ Den höga arbetslösheten har i hög grad drabbat småbarnsföräldrar, både män och kvinnor. När det gäller arbetslöshetens utveckling visar arbetskraftsundersökningarna att det är de yngre och särskilt de ensamstående mödrarna, som har haft den mest negativa utvecklingen.

---

¹² *Ensamföräldrarna - en utsatt grupp?* Fakta/kunskaper nr 2, 1996. Valfärdsprojektet, Socialdepartementet.

¹³ Boström, G., Eriksson, C., Pettersson, B., Starrin, B., Svensson, P.G. (red). *Arbetslöshet, folkhälsa och välfärd*, Folkhälsoinstitutet 1996:86.

¹⁴ Social rapport 1997. SoS-rapport 1997:14. Socialstyrelsen.

På senare tid har det också kommit larmsignaler¹⁵ som tyder på att allt fler barn far illa till följd av den växande arbetslösheten och den ekonomiska ojämlikheten i samhället. Två skolundersökningar bland ungdomar i årskurs 4 och 9 visar att ungdomar i årskurs 9 uppvisar psykosomatiska besvär i högre utsträckning när deras föräldrar är arbetslösa än när de inte är det. Många barn och ungdomar både i årskurs 4 och 9 är oroliga för att föräldrarna skall bli arbetslösa och mår betydligt sämre än andra barn.

Barn och familjer i kris

Antalet anmälda brott mot barn och unga, misshandel och sexuella övergrepp har ökat under den senaste tioårsperioden. Andelen barn som varit föremål för samhällsvård har varit konstant sedan mitten av 1980-talet. Av en årskull barn placerar socialtjänsten fortfarande drygt 3 % utom hemmet någon gång under uppväxten före 18 års ålder. Det kan gälla allt från en dags omhändertagande till insatser under längre tid, t.ex. på ungdomshem. Omkring en tredjedel av dessa barn och ungdomar omhändertas utan samtycke från vårdnadshavaren.

En aktuell SCB-undersökning om *Barn och aga*¹⁶ visar att 30 % av högstadieeleverna och en något högre andel av de vuxna uppger att de har blivit utsatta för kroppslig bestraffning av någon av sina föräldrar före tonåren. Elever som är födda utomlands uppger i större utsträckning, än elever som är födda i Sverige, att de har blivit agade. Bland dagens högstadieelever uppger någon procent att de blivit agade regelbundet av sin mor eller far.

Det finns vidare tendenser till ökat drogmissbruk, en grövre brottsutveckling och ett grövre våld bland unga i samhället. De tidiga insatserna i förebyggande syfte blir därför alltmer angelägna. Föräldrar behöver också mer kontakt med varandra för att diskutera sitt förhållningssätt och höra hur andra föräldrar fungerar tillsammans med sina tonåringar.

Förekomst av mobbning i skolorna har också blivit ett mer uppmärksammat problem och mobbningen har fått en oroväckande stor omfattning. När det gäller att motverka mobbning spelar skolpersonalens och inte minst lärarnas inställning och engagemang en stor roll.¹⁷ Trots att skolorna är skyldiga att ha en handlingsplan mot mobbning

---

¹⁵ Boström, G., Eriksson, C., Pettersson, B., Starrin, B., Svensson, P.G. (red). Arbetslöshet, folkhälsa och välfärd, Folkhälsoinstitutet 1996:86.

¹⁶ Barn och aga. En undersökning om vuxnas och högstadieelevers inställning, erfarenheter och kunskap. Demografi med barn och familj 1996:1. SCB.

¹⁷ Starrin, B., Kapitelutkast om Mobbning i skolan till en bok som kommer att ges ut på Gothia förlag.

saknas sådan på många skolor. Det är inte ovanligt att lärarna är omedvetna om att mobbning förekommer. Mobbning kan vara svår att upptäcka, läraren kan brista i engagemang och förmåga och elever som mobbats berättar inte alltid vad de är utsatta för.¹⁸

Eleverna själva efterlyser, enligt en studie av Starrin m.fl.,¹⁹ mer engagemang från lärarnas sida, att lärarna måste se mobbningen och våga ingripa. Eleverna anser också att föräldrarna är okunniga om att deras barn är delaktiga i mobbning eller utsatta för mobbning. De efterlyser mer engagemang från föräldrarnas sida för sina barn och för skolan som helhet. Även här finns angelägna frågor som behöver uppmärksammas tillsammans med föräldrarna i deras möten med skolan, t.ex. vid föräldrträffar, temadagar och i särskilda grupper.

Effekter av besparingar

Samhällets vård och service har under de senaste åren utsatts för kraftiga besparingsåtgärder och prioriteringskrav. Det gäller t.ex. inom barnomsorgen och skolan.²⁰ Barnombudsmannen framhåller i sin årsrapport 1997 att nedskärningar inom verksamheter som t.ex. barnomsorg, skolbarnsomsorg och skola under senare år har lett till allt större barngrupper med lägre personaltäthet. När grupperna inom dessa sektorer blir större samtidigt som antalet vuxna blir färre får varje barn mindre tid för vuxenkontakt. Barn och unga måste då i högre grad konkurrera om uppmärksamheten från de vuxnas sida. Det kan innebära att känsliga barn drar sig undan, medan andra, mer utagerande, blir störande för att bli sedda. Särskilt allvarligt är det för de minsta barnen, som är mest sårbara.²¹ Det finns också stora skillnader mellan kommunerna vad gäller service och innehåll i verksamheter, liksom skillnader i avgifter för olika former av service. Vissa kommuner prioriterar viss service, t.ex. till barnfamiljer, och ger en bättre service trots besparingar.

Fortsatta besparingar kommer ofrånkomligen att påverka det förebyggande arbetet, möjligheterna till tidiga insatser, det tidsmässiga utrymmet för arbete med vård och omsorg, satsningar på utbildning, fortbildning och andra stödjande insatser. Samtidigt kan krav på besparingar och prioriteringar leda till organisatoriska förbättringar, ökad samverkan, liksom satsningar på anställda med högre kompetens.

¹⁸ Blunda inte för mobbningen. BO:s rapport och förslag mot mobbning. Barnombudsmannen 1997.

¹⁹ Hagquist, C., Starrin, B., Sundh. M., Ung i Värmland, Centrum för folkhälsoforskning. 1990.

²⁰ Social service, vård och omsorg i Sverige 1996. Socialstyrelsen.

²¹ Barndom sätter spår, BO:s årsrapport 1997.

Det finns en risk att strukturella förändringar och besparingar innebär att personalen inom mödra- och barnhälsovården får mindre tid för att leda det föräldrastödjande arbetet. Samtidigt har antalet nyfödda barn minskat under senare år, vilket borde kunna ge mer utrymme för kontakter med föräldrarna.

Barnomsorgen har byggts ut och blivit en rättighet för alla barn. Efterfrågan på barnomsorg har också ökat. Inom barnomsorgen har minskade resurser, parallellt med en kraftig utbyggnad, inneburit att personalen inte alltid kan avsätta lika mycket tid som tidigare för den dagliga kontakten eller för kvällsträffar med föräldrarna. Andra effekter av besparingar har varit att antalet öppna förskolor minskat och att öppet-hållandet vid dessa har begränsats. En del av den föräldrastödjande verksamheten till hemmaföräldrar och deras barn har därigenom försvunnit.

Inom skolans område har minskade resurser inneburit större klasser, minskade insatser för barn med behov av särskilt stöd, minskade elevvårdsresurser osv. Det finns många oroväckande tecken på att belastningen hos den psykiatriska barn- och ungdomsvården har ökat i takt med att elevvården reducerats. Samtidigt utsätts barnpsykiatrin för besparingar. För lärarna ställs ökade krav på tid för samtal med föräldrarna, tid för föräldraträffar och utvecklingssamtal. Tiden för detta måste delas med undervisning, förberedelse för lektioner och andra uppgifter.

Teknisk utveckling

Samhället präglas också av en allt snabbare teknisk utveckling med bl.a. ett medieutbud som är helt annorlunda än för femton-tjugo år sedan och som påverkar informationsspridning och levnadsvanor. Det finns TV och video i de flesta hushåll. TV-utbudet har vuxit och genom tillgång till parabol och kabel kan hushållen ta del av ett betydligt större programutbud och fler TV-kanaler än tidigare. Det blir också vanligare att videogram, datorer och CD-rom finns att tillgå via bibliotek, skolor, kommunala och statliga förvaltningar, i hemmen, m.m. Många har hemdatorer och det blir allt vanligare att hushållen kopplar in sina datorer på datanätet för att kunna kommunicera med andra i Sverige och världen.

Den nya datatekniken kan t.ex. användas för att utarbeta instruktiva och informerande program med föräldrastödjande inriktning. Detta ger nya möjligheter att nå större grupper av föräldrar med kunskap och information i olika barn- och föräldrafrågor. Detta ger också föräldrar möjlighet att få kontakt med andra föräldrar och intressegrupper för att utväxla information och få stöd och hjälp av varandra. Detta ger nya

möjligheter för föräldrarna att få aktuell information och vägledning, vilket är positivt. Det kan dock bidra till att klyftorna ökar mellan olika grupper i samhället, i det här fallet mellan dem som kan ta del av informationen och dem som inte kan.

3.3 Föräldraskap i dagens samhälle

Vilka krafter i samhället stöder och vilka undergräver föräldraauktoritet och föräldraansvar? Vad får föräldrar för signaler från näringsliv och offentliga arbetsgivare? Är det t.ex. positivt att ta ut sin föräldraledighet eller vara hemma med sjuka barn? Vilka förutsättningar har barn och föräldraskap i dagens samhälle?

Detta är några värdeladdade frågor som speglar en splittring i samhällets förhållningssätt till föräldraskapet och som föräldrar ställs inför när de funderar på att bilda familj och under barnens uppväxttid. Föräldrar förväntas klara av både föräldraskap och förvärvsarbete, samtidigt som tempot i samhället ökar.

Till krafter som stödjer föräldraskapet i dagens samhälle hör de nätverk och sammanhang som de flesta föräldrar och barn ingår i, familjens möjlighet och förmåga till egen försörjning, förekomsten av goda miljömässiga och andra förhållanden i bostadsområdet, samhällets service och ekonomiska stöd till barnfamiljerna. Till sådana positiva "krafter" hör också tillgången till mödra- och barnhälsovård, barnomsorg, skola, föreningsliv, utbud av fritidsveksamheter och kulturella verksamheter och familjens möjligheter att ta del av detta utbud.

Till krafter som undergräver föräldraskapet hör bl.a. arbetslöshet och dålig ekonomi. Barn utsättes dessutom för ett kommersiellt tryck genom reklam i olika medier, utbud av varor i butiker, påverkan från kamrater, m.m. Utbudet av våld i media, de förråande action- och våldsfilmerna, underhållningsvåldet i TV och TV-serier av olika slag hör också till de krafter som tränger in i familjens liv och som påverkar familjens och barnens syn på sin tillvaro, och som kan skapa en känsla av otillräcklighet och otrygghet i den dagliga tillvaron och inför framtiden. Familjen kan ha svårt att mobilisera egen motkraft mot de kommersiella krafter och spekulativa intressen som barn och familj utsätts för. Trots detta finns allmänt sett en stark medvetenhet och vilja hos dagens barnfamiljer att påverka sin egen situation.

I krissituationer sätts människors självförtroende och värdighet på stora prov. Många människor känner ett socialt tryck över hur man "lyckas" förverkliga sina ideal eller hur man uppfyller mål som omgivningen förväntar sig att man skall nå. Självrespekten och självförtroendet kan bli hotat om man inte, åtminstone till en viss nivå, kan leva upp till sina eller andras ideal. Föräldrar kan uppleva stress på grund av att

de ensamma har ansvar för barn, ekonomi, boende, m.m. Vetenskapliga studier har visat att människor som söker hjälp när de hamnar i utsatta situationer upplever att de har blivit kränkta av den som ger hjälpen. Självrespekt, självförtroende, heder och värdighet sätts ofta på prov i sådana situationer. Samtidigt kan "hjälparen" tro att mottagaren upplevt kontakten som positiv. Många som skulle behöva hjälp eller stöd avstår eller vågar inte söka hjälp på grund av att de har fördomar om "myndigheten". Denna grundsyn kanske också påverkar vissa föräldrars benägenhet att söka sig till föräldraträffar i barnomsorgen eller skolan, möjligen också föräldrautbildningen inom mödra- och barnhälsovården.

En viktig motkraft till detta är föräldrars ökade medvetenhet om sina barns behov av stimulans och stöd i sin utveckling, om att barn har behov av att bli sedda och bekräftade som personer i sig. Medvetenheten om föräldraskapets betydelse har ökat. Många föräldrar arbetar aktivt med sitt föräldraskap, söker kunskap, information och kontakt med andra föräldrar.

En positiv förändring är också att jämställdheten mellan män och kvinnor har ökat och att detta har bidragit till att förändra papparollen. De flesta män anser det självklart att de skall ta lika stor del i och lika stort ansvar för sina barns uppfostran och utveckling som barnets mor. Något fler män än tidigare tar också ut sin föräldradignitet i samband med barnets födelse och under barnets första levnadsår och fler män är hemma i samband med sina barns sjukdom. Samtidigt kan konstateras att männen skulle kunna höja sitt uttag ur föräldraförsäkringen betydligt mer än vad som sker i dag.

Familjens och individens upplevelse av trygghet och harmoni påverkas bl.a. av att ha en ordnad försörjning, av upplevelsen av en meningsfull tillvaro, av känslan av att ingå i ett socialt sammanhang och ha ett stödjande nätverk, upplevelsen av respekt från omgivningen, att kunna påverka sina egna villkor och vara en del av samhällsgemenskapen. Detta påverkar självuppfattning, självförtroende och självtillit. Behoven av stöd kan dock se olika ut för olika familjer. Behoven växlar alltefter barnets ålder och utveckling, efter den sociala och ekonomiska situation familjen lever i. Insatserna för familjerna måste därför vara flexibla och anpassas till familjernas behov.

Andra positiva och viktiga förändringar för barnfamiljerna är att i de flesta familjer är numera båda föräldrarna förvärvsarbetande, vilket har förbättrat tryggheten för familjen i ekonomiskt avseende och minskat sårbarheten t.ex. i de fall den ena föräldern skulle bli arbetslös eller hamna i andra pressade lägen. Barnomsorgen har byggts ut till en bättre behovstäckning. Samhället har också nått långt vad gäller medicinskt kunnande och hälsoprevention. Det finns en ökad

medvetenhet om barns uppväxtvillkor, barns hälsa och utveckling och i planeringen av boendemiljön med hänsyn till barns behov. Det finns också en ökad medvetenhet om risker i barns miljö och behovet av åtgärder för att förebygga barnolycksfall. FN:s konvention om barnets rättigheter har blivit alltmer känd och medverkat till åtgärder för att förbättra barns villkor.

Vad är en riktigt bra förälder?

”En som inte tjatar, som vissa föräldrar..”

”När mina föräldrar säger till något, så fortsätter dom att tjata fast jag är på väg att göra det de vill.”

”De ska bry sig om en helt enkelt!”

”Det kanske inte är så att föräldrar inte bryr sig, det kanske är så att de inte bryr sig tillräckligt eller så att man inte uppfattar att de bryr sig.”

”Det kan ju vara bra att prata med andra föräldrar. Det viktigaste, tror jag, är kanske att ha en diskussion med barnen samtidigt, så att barnen liksom kan säga direkt till de vuxna. Man kanske jag skulle bli lite påverkad och inte säga så mycket om mina föräldrar var med. Det viktiga är att tala med barnen, men det är klart att föräldrar måste få prata med varandras (Flicka 10 år).”

Vad är en snäll förälder?

”Man måste vara sträng och visa rätt och fel, men man kan också visa kärlek på annat sätt”.

”Föräldern ska vara som en kompis fast den är förälder som kan göra saker med en.” (Elever i mellanstadiet)

3.4 Samhällets och föräldrarnas ansvar för stödet i föräldraskapet

Föräldrars behov av stöd i sitt föräldraskap kan ses utifrån två perspektiv eller modeller:

- en föräldra- eller individansvarsmodell och
- en samhällsansvarsmodell.

Dessa modeller hänger egentligen nära samman, men det finns vissa skillnader i grundsyn mellan dem. Modellerna visar att det kan finnas ett ”uppifrånperspektiv” och ett ”underifrånperspektiv” på stödet i föräldraskapet. Det illustreras av hur föräldrastödet planeras, initieras, anordnas, erbjuds och genomförs. Är det samhället eller föräldrarna som tar initiativ till föräldragrupper och andra verksamheter? Är det föräldrarna som efterfrågar eller samhället som anser att det finns ett behov? Är det experter eller föräldrarna själva som leder verksamheten? Hur bjuds föräldrarna in? På vems villkor bedrivs eller bör den föräldrastödjande verksamheten genomföras?

– Föräldra- eller individansvarsmodellen

Föräldra- eller individansvarsmodellen utgår ifrån grundsynen att dagens föräldrar är mindre benägna än tidigare generationers föräldrar att acceptera anvisningar och direktiv från experter och myndighetsföreträdare. Föräldrar vill i stället själva ta egna initiativ, söka information och kunskap utifrån sina behov och på sina villkor. Föräldrar är kapabla att själva söka den information och den kunskap de behöver. De vill ha inflytande över sin situation och möjlighet att kunna påverka och ha aktivt inflytande över den verksamhet de eller deras barn deltar i.

Det handlar då om att från samhällets sida erbjuda olika former av möjligheter till föräldrastöd, men att det är föräldrarna som väljer. Exempel som stöder detta är försök i olika skolor som visar att föräldrar vill medverka och ha inflytande i skolan och att de vill vara delaktiga i skolans arbete. Föräldrarna kan också ta initiativ till och driva föräldragrupper och vid behov bjuda in experter som de vill träffa.

I föräldra- eller individansvarsmodellen är det viktigt för föräldrarna att det finns en mångfald i de former av föräldrastöd som samhället och andra erbjuder och att det är föräldrarna själva som avgör vad de deltar i eller själva organiserar, samt när och hur detta skall ske. När det är föräldrarna som talar om vad de har behov av blir de också mottagliga för information och kunskap. Det handlar ytterst om den personliga integriteten och möjligheten att kunna påverka sin situation.

Föräldrarnas behov skall enligt föräldra- eller individansvarsmodellen vara utgångspunkten för resurser och erbjudanden. Experternas roll är att finnas till hands som konsulter på föräldrarnas premisser, besvara föräldrarnas frågor, ge dem råd och stöd. De professionella grupperna i samhället får då en aktiverande och igångsättande roll i stället för en anvisande och föreskrivande roll. De professionella grupperna har då mer av en främjande och stödjande funktion än de traditionella expertgrupperna. Dessa kan bidra till att det skapas en stödjande miljö för föräldrarna som befämjar utvecklingen av föräldrarnas egen kraft och kompetens.

Föräldra- eller individansvarsmodellen bygger på att alla föräldrar är aktiva och handlingskraftiga eller att de som är företagsamma successivt drar med sig andra föräldrar. För föräldrarna är det viktigt att den föräldrastödjande verksamheten svarar mot deras behov. Annars finns det stor risk att föräldrarna inte finner verksamheten meningsfull och att den inte når dem på det sätt som den var tänkt att fungera.

Enligt denna modell kan det vara en felsatsning att utgå från vad man tror att föräldrar behöver och anordna verksamheter utifrån detta. Det är i stället mer angeläget att ta reda på vad föräldrarna önskar. Det ideala är naturligtvis att föräldrarna själva kommer fram till vad de är intresserade av och diskuterar olika alternativ, tar egna initiativ till grupper eller för fram sina förslag till anordnarna av föräldrastödet. I linje med detta skulle t.ex. föräldragrupper kunna styras av föräldrarna, som själva sätter dagordningen, bestämmer strukturen för verksamheten samt beställer den verksamhet de behöver från samhället.

Som exempel visar ett projekt i stadsdelen Holma i Malmö att det växer fram ett positivt ansvar för boendemiljön och att det växer fram resurser hos de boende, när de får ta ansvar för underhållet i sitt bostadsområde. Detta påverkar också barnens uppväxtmiljö positivt.

– *Samhällsansvarsmodellen*

Denna modell utgår från de förhållanden som allmänt gäller för föräldrautbildningen i dagens samhälle. Enligt samhällsansvarsmodellen strävar samhället efter att föräldrar skall ges adekvat information och kunskap om barns utveckling och behov, olika medicinska frågor, risker med alkohol och droger, osv. Samhället har ett eget intresse av att i preventivt syfte föra ut information, kunskaper eller uppfattningar i frågor som rör barns hälsa och uppväxtvillkor. Föräldrar skall kunna möta experter inom olika sakområden som har en samlad värdefull erfarenhet och kunskap att delge föräldrarna. De skall också ha tillfälle att under spännande och innehållsrika former utbyta erfarenheter i

grupp och få kunskap i olika barnfrågor, om barnuppfostran och föräldraskap.

Samhällsansvarsmodellen utgår från föreställningen att föräldrar inte alltid har tillräcklig information och kunskap för att efterfråga fakta som de faktiskt skulle ha behov av att känna till. Modellen värnar om de svagare föräldrarna, dvs. föräldrar som inte har kraft och kapacitet att ta för sig av det utbud samhället erbjuder eller som inte kräver något nytt utifrån sina egna behov.

De professionella har förvisso en expertroll i denna modell. Samtidigt finns det dock inget som hindrar att de fungerar som främjare, igångsättare och stödare i syfte att engagera och medvetandegöra föräldrarna och öka deras egen aktivitet.

– En kombination av föräldra-, individ- respektive samhällsansvarsmodellerna

Risken med en ren samhällsansvarsmodell är att föräldrar passiviseras och väntar på information och kunskap från experterna i stället för att aktivt söka den själv. Samtidigt visar erfarenheten att alla föräldrar inte är lika aktiva när det gäller att engagera sig och söka information. Det är därför angeläget att det utvecklas blandformer av dessa här redovisade ansvarsmodeller för att åstadkomma en effektiv samverkan mellan föräldrarna och anordnarna av föräldrastödet. Föräldrar ingår i någon av dessa modeller allt utifrån de olika situationer de befinner sig i, från den situation som viss en grupp av föräldrar befinner sig i, till den specifika situationen för en enskild individ. Föräldrarna skall aktivt kunna söka information och kunskap och aktivt efterfråga den verksamhet de önskar, men det skall finnas ett tydligt ansvar i samhället för alla föräldrar att få stöd i sitt föräldraskap. Ansvaret skall särskilt gälla föräldrar som har svårare att göra sig hörda och som av olika skäl, inte minst för barnens skull, har särskilt behov av stöd i sitt föräldraskap.

Alla föräldrar med behov av specialinriktat kunskapsstöd, som t.ex. förstagångsföräldrar, föräldrar till barn med funktionshinder, föräldrar som nyligen har kommit till Sverige som flyktingar eller asylsökande och föräldrar i vissa minoritetsgrupper, kan ha svårare att känna till sina rättigheter och få sina rättigheter beaktade. Det är inte ovanligt att dessa föräldrar måste kämpa för sina rättigheter, samtidigt som de inte alltid har tillräcklig information om sina rättigheter. För dessa föräldrar måste samhällsansvarsmodellen göras mycket tydligare än för många andra föräldrar.

Hur ska föräldrar bestämma vilka tider som ska gälla?

”Man ska bestämma tillsammans. Om man är oense ska man kompromissa”. (Elev åk. 8)

Behöver föräldrarna prata om barn med andra föräldrar?

”Nej. De ska ha tid att lyssna och prata med barnen”.
(Elev mellanstadiet)

3.5 Behovet av stöd i föräldraskapet

Behovet av stöd i föräldraskapet kan ses utifrån barnens, föräldrarnas och samhällets perspektiv. Utredningen om föräldrautbildning utvecklar några av sina synpunkter kring detta i det följande. Utredningen har sin utgångspunkt i barnets bästa, att föräldrarna är trygga i sin föräldroll, har kunskap om barns utveckling och behov och att detta får positiva effekter för barnen.

3.5.1 Barnets behov

Utredningen har ordnat särskilda möten med skolbarn i olika åldrar. Dessa möten visade att barn i första hand vill ha mer tid tillsammans med sina föräldrar, att de vill bli bemötta med respekt och tagna på allvar. Många barn och ungdomar uttrycker tydligt att de i första hand vill att deras föräldrar skall ha mer tid för dem, tid för att lyssna, samtala och göra saker tillsammans. Det gäller inte minst för unga i förpuberteten och tonåren. De vill att föräldrarna skall vara lyhörda och rättvisa, toleranta och förstående och inte överdrivet stränga, men ändå gränsättande. Föräldrar ska kunna lita på sina barn och barnen skall kunna komma till sina föräldrar när de har problem. Då skall föräldrarna ta sig tid och lyssna.

Många barn anser att regler är bra och att det är bra att föräldrar bestämmer tider när man skall komma hem. Ett barn sade att ”Regler är bra, så att man vet vad man bryter emot”. Barnen har också fört fram att de anser att deras föräldrar skulle behöva föräldrautbildning. De ansåg att föräldrar behöver lära sig mer om barn och om skolan. Samtidigt kunde barnen se en risk att de själva skulle kunna få det sämre om föräldrar träffas och kommer överens om t.ex. förhållningsregler som är sämre än de redan har. Barnen ansåg att det skulle vara bra om

deras föräldrar kunde komma ihåg hur det kändes när de själva var barn för att förstå hur deras egna barn har det i dag.

Rädda Barnen har i en undersökning bland barn i grundskolan i fyra kommuner visat att barn i första hand önskar mera tid av sina föräldrar. Barnen anser att materiell välfärd inte är lika viktig som tiden med föräldrarna. När barn tillfrågas om hur de trivs med sin familj svarar de nästan alltid "Bra". En del barn beskriver dock vardagen som hektisk och att man inte hinner umgås så mycket med varandra.²²

Barndomen är en stor del i en människas liv och de tidiga uppväxtåren betyder mycket för barnets utveckling. Förhållanden under barndomen påverkar barnet emotionellt och kunskapsmässigt för hela livet och påverkar barnets framtida möjligheter att klara sig i ett alltmer krävande samhälle. Om barn skall få en trygg och stimulerande uppväxt är det viktigt att de har föräldrar som är trygga och stabila. Forskning visar också att det är de tidiga kontakterna mellan barnet och vårdaren som sätter sin prägel på barnets utveckling, dess trygghet, självförtroende och empatiska förmåga.

Barnkonventionen anger vissa grundläggande rättigheter för barnet. En viktig del i dessa rättigheter är att de har föräldrar som får stöd i sitt föräldraskap. Med detta stöd avses enligt utredningen om föräldrautbildning att bidra till att föräldrar ser det positiva i att ha barn, väcka föräldrars medvetenhet om barnets personlighet och lyfta fram föräldrars viktiga roll för sina barn. Ett väl fungerande stöd kan öka föräldrars självförtroende och tillit till sin egen förmåga och ge barn en bra barn- och ungdomstid. De upplevelser och erfarenheter som barn och unga får förbereder dem i deras eget föräldraskap.

Barnhälsovården är viktig för barnen. Här genomgår de en medicinsk och utvecklingsmässig kontroll av förebyggande karaktär. Arbetet med att förebygga spädbarnsdödlighet och förbättra barns hälsa har t.ex. varit framgångsrikt. Det är också en trygghet utifrån barnets perspektiv att deras föräldrar får tillfälle att på BVC träffa vuxna med professionell kompetens i frågor som rör det egna barnets hälsa och utveckling. Barnhälsovården möter alla föräldrar och deras barn, särskilt under barnets första levnadsår. Här finns en unik möjlighet och kompetens att erbjuda föräldrar kunskap och tillfälle till kontakt med andra föräldrar, att lyssna på föräldrarnas frågor och att medverka till att öka föräldrarnas självförtroende. Barnhälsovården har därför under barnets första levnadsår stor betydelse för barnens uppväxtvillkor.

---

²² Ladberg, G., Torbiörnsson, A., Barndom i förändringstider. Rädda Barnen. 1997.

Den tidiga kontakten från samhällets sida med föräldrar och med barn kan också medverka till tidig upptäckt av barn som far illa eller av barn som har funktionshinder. Detta påverkar också valet av fortsatta insatser från barnhälsovårdens eller andra samhällsorgans sida.

Barnomsorgen och skolan har likaså en viktig betydelse för barnets fortsatta utveckling. Kvaliteten i dessa verksamheter är viktig och det är angeläget att barns och föräldrars erfarenheter och upplevelser tas till vara i planering, genomförande, uppföljning och utvärdering.

Till skolan går de flesta barn med glädje, nyfikenhet och intresse för att lära sig nya saker. Det finns emellertid en risk att skolan inte klarar av att hålla barnens intresse och engagemang levande under hela skoltiden. Här måste skolans roll och innehåll ständigt utvecklas. Det är viktigt att barnen har inflytande i och kan påverka det som händer i skolan. För barnen och skolan är det viktigt att föräldrarna kan engageras i vad som händer i skolan. Därför är det angeläget för skolan att satsa på kontakten och samarbetet med föräldrarna.

3.5.2 Föräldrarnas behov

Att bli förälder är omtumlande, positivt och givande. Föräldraskapet är utvecklande och utmanande genom att det skapar en ny gemenskap mellan människor i olika åldrar, som bidrar till nya perspektiv och nytt tänkande. Det innebär att som vuxen få del i en människas utveckling, uppfostran och framtid.

Föräldraskapet innebär att ta ansvar, ha tålamod, räcka till, ha tid och kraft för att hjälpa till rätta, ge stöd och råd och lösa olika problem. För parrelationen innebär föräldraskapet många möjligheter till utveckling vad gäller samarbete och ansvar. Föräldraskapet innehåller många positiva upplevelser, men det positiva kan skymmas av nya krav och oväntade påfrestningar i parrelationen, när två blir tre, när den nya tillvaron med hem och barn ställer krav som föräldrarna inte alltid har kunnat förutse. Skilsmässostatistiken visar också att antalet skilsmässor under denna period har ökat.

Föräldrar har ofta ett uttalat behov av kunskap och stöd från varandra. De har behov av kontakt med släkt och vänner som förebilder i sitt föräldraskap. De har behov av kontakt med experter för att t.ex. få hjälp med ekonomisk rådgivning. Föräldrar behöver stöd, men på sina egna villkor. De behöver söka sin föräldraroll och känna sig trygga i den rollen.

För föräldrar är det ett viktigt stöd att ha sina barn i förskolan, att barnen har det bra där och att det finns personal som engagerar sig för deras barn. Det är ofta av stort värde att tillhöra en grupp med andra föräldrar där man kan ta upp sina frågor innan problemen har hunnit bli

för stora och där man kan få stöd i att diskutera frågor som rör parrelationen. I en grupp kan föräldrarna också se att de inte är så ensamma om sina svårigheter och att andra par har liknande frågor att brottas med. Detta kan visa på möjligheter att lösa konflikter, utvecklas och växa tillsammans.

För föräldrar med tonåringar finns det likaså behov av att träffas i grupp med andra föräldrar, diskutera sin roll som tonårsföräldrar och frågor kring tonåringar i allmänhet. Detta kan ge stöd och nya infallsvinklar på hur tonåringar fungerar och kanske utveckla relationen mellan föräldrarna och tonåringen. Det kan t.ex. bli lättare för föräldrarna att förstå den naturliga frigörelseprocess som ungdomar går igenom och se sitt eget förhållningssätt i ett annat perspektiv.

3.5.3 Samhällets behov

För samhällets fortbestånd är en kontinuerlig reproduktion en förutsättning. Det finns därför ett samhälleligt intresse av att familjer bildas och barn föds. Det behövs positiva förebilder och ett stöd till barnfamiljerna från samhällets sida.

För samhället är det viktigt att föräldrar är väl förberedda i frågor om graviditeten och förlossningen, att de har kunskap om medicinska frågor, liksom kunskap om risker med alkohol och droger under graviditeten, att de har kunskap om hur man kan förebygga olycksfall och om hur man agerar när en olycka inträffar. Andra angelägna frågor är att förebygga allergi och överkänslighet mot vissa ämnen hos barn och unga genom information och kunskapsförmedling till föräldrar i samband med graviditeten och under barnets uppväxt.

För samhället är det också viktigt att bekämpa vissa negativa livsstilar som yttrar sig i mobbning, våld, rasism, missbruk av alkohol och droger och brottsligt beteende. Det är därför angeläget för samhället att nå föräldrar med information i dessa frågor. I samhällets intresse ligger också att vidta brottsförebyggande åtgärder som riktas till föräldrarna i ett tidigt skede och som kan minska mänskligt lidande och samhällets kostnader.

3.6 Barnkonventionen

Utredningen om föräldrautbildning skall beakta FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) och i detta sammanhang överväga hur barnets rätt till skydd, integritet och delaktighet kan behandlas i föräldrautbildningen. Likaså anges att utredningen bör pröva hur man kan hjälpa föräldrarna att utveckla barnets förmåga till empati, dvs inlevelse i andra människors situation.

Sverige har ratificerat Barnkonventionen och därmed åtagit sig att följa denna konvention. För Sveriges del trädde Barnkonventionen i kraft år 1990. Konventionen betonar att barndomen har ett värde i sig och utgår från fyra grundprinciper: principen om barnets bästa, rätten till liv och utveckling, rätten att framföra sina åsikter och få dem respekterade och rätten att skyddas mot övergrepp och diskriminering. Satsningar på stöd i föräldraskapet/föräldrautbildning är ett viktigt led i att genomföra och förverkliga intentionerna i Barnkonventionen i Sverige.²³

Barnkonventionen utgår från ett barnperspektiv, att barn är kunniga och kompetenta, att det handlar om att se olika frågor med barnens ögon, att lyssna till barnet och respektera vad barnet säger och lyfta fram barnets åsikt som underlag för beslut och åtgärder där barn berörs. Vuxna har ansvaret för barns uppväxtförhållanden och livsvillkor, och ansvaret bygger på att vuxna tar reda på barns önskemål och behov. En sådan kunskap förutsätter att vuxna är intresserade av att lyssna på barnet och öppna för att ta till sig vad barnet för fram. Om vuxna försöker se tillvaron med barnets ögon och hela tiden söker efter barnets perspektiv kan barn och unga på sikt få bättre förutsättningar att komma till tals och beslut som fattas kan få en bättre grund.

Barnperspektivet i samhället handlar om hur vuxna bemöter barn och unga, om de blir tagna på allvar när de tar upp sina idéer och förslag, hur vuxna hanterar konflikter där olika intressen står mot varandra, hur vuxna agerar när barnens uppfattningar avviker från den kunskap som finns i vuxenvärlden om vad som anses vara bäst för barn.

I *artiklarna 3 och 12* i Barnkonventionen framhålls behovet av att se olika samhälleliga åtgärder utifrån barnets eget behov av inflytande, vård och stöd. *Artikel 3* betonar att barnets bästa skall komma i främsta rummet i alla åtgärder som rör barnet och *artikel 12* behandlar barnets rätt att framföra sin åsikt och få den respekterad.

Även om rättigheterna tillkommer varje barn måste staterna respektera föräldrarnas ansvar att ge barnet en lämplig vägledning när barnet utövar rättigheterna i konventionen. Denna vägledning skall stå i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga. Ju äldre barnet blir desto större ansvar bör det ges (*artikel 5*).²⁴

---

²³ Tänk om...Rapport från barnens myndighet. Barnombudsmannen (1996), Barnperspektiv. Rasmusson, B., Reflexioner kring ett mångtydigt och föränderligt begrepp, rapport till Barnombudsmannen (Lund 1994) samt Hammarberg, T., Barnet och den politiska viljan, för Rädda Barnen (1994).

²⁴ Mänskliga rättigheter. Konventionen om barnets rättigheter. UD informerar 1990:6.

Massmedias uppgift tas upp i *artikel 17* där det slås fast att barnet skall ha tillgång till information och material från nationella och internationella källor. Där betonas också att barnet skall skyddas mot sådan information som är till skada för dess välfärd.

Flera artiklar i barnkonventionen anknyter till frågan om föräldrautbildning och föräldrastöd liksom till föräldraskapet i sig. *Artikel 18 och 19* slår fast föräldrarnas respektive samhällets ansvar för att se till att de rättigheter som tillskrivs barnet enligt konventionen verkligen kommer alla barn till del. *Artikel 18* betonar att föräldrarna har det yttersta ansvaret för barnets utveckling, men även att samhället genom olika former av bistånd ska skapa möjligheter för föräldrar att leva upp till detta ansvar och ge stöd i föräldraskapet. *Artikel 19* är avsedd att markera samhällets ansvar för att ge barnet skydd mot alla former av övergrepp m.m. när barnet är i förälders eller annan vårdnadshavares omsorg.

Konventionen innehåller särskilda regler när det gäller flyktingbarn (*artikel 22*) och handikappade barn (*artikel 23*). För dessa grupper av barn finns också andra artiklar som har relevans, t ex *artikel 2* om diskrimineringsförbud, *artikel 24* om hälsovård och *artikel 39* om rätten till rehabilitering.

I *artikel 24* (punkt 3) stadgas att ”konventionsstaterna skall vidta alla effektiva åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa”. Med detta menas könsstämpning, enligt förarbetena till barnkonventionen.

Artikel 24 tar vidare upp frågor som visar på behovet av att satsa på föräldrautbildning och föräldrastöd. Enligt denna artikel erkänner konventionsstaterna barnets rätt att åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa och rätt till sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna skall enligt artikel 24 vidta lämpliga åtgärder för att bl.a.

(punkt d) säkerställa tillfredsställande hälsovård för mödrar före och efter förlossningen;

(punkt e) säkerställa att alla grupper i samhället, särskilt föräldrar och barn, får information om och har tillgång till undervisning om barnhälsovård och näringslära, fördelarna med amning, hygien och ren miljö och förebyggande av olycksfall samt får stöd vid användning av sådana grundläggande kunskaper;

(punkt f) utveckla förebyggande hälsovård, föräldrarådgivning samt undervisning om och hjälp i familjeplaneringsfrågor.

Artikel 26 behandlar barnets rätt till social trygghet och *artikel 27* behandlar barnets rätt till en skälig levnadsstandard genom att staten under vissa förutsättningar skall bistå föräldrarna, som har huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling.

Artikel 28 rör rätten till utbildning och *artikel 29* handlar om syftet med barnets utbildning.

Barnets kulturella rättigheter behandlas i *artikel 31*, där det anges att barnet har rätt till vila, fritid, lek och rekreation.

Artikel 37 förbjuder omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av barn.

Ett led i att förverkliga barnkonventionens intentioner är, enligt utredningen om föräldrautbildning, att samhället på olika sätt medverkar till att barn och unga kommer till tals om sin syn på föräldrar och föräldrarnas roll i förhållande till sina barn, föräldrarnas behov av föräldrautbildning och föräldrastöd.

Utredningen om föräldrautbildning har tagit del av exempel på projekt där barns rätt till inflytande sätts i centrum. Det finns exempel där barn deltar aktivt i föräldrasamarbetet och medverkar i möten tillsammans med föräldrar t.ex. i skolan och föreningslivet. Intervjuer med barn och unga som bl.a. har genomförts av Rädda Barnen,²⁵ av Barnombudsmannen²⁶ och av Ungdomsstyrelsen²⁷ är också viktiga för att få ytterligare kunskap om barns och ungas åsikter i olika frågor. Utredningen anser att det är angeläget att resultaten av sådana intervjuer och undersökningar följs upp med adekvata åtgärder för att visa att barns och ungas åsikter respekteras och blir erkända.

För att barnkonventionen skall få en bredare tillämpning i samhället är det angeläget att dess anda och det förhållningssätt den präglas av kommer in i utbildningssammanhang för personal inom mödra- och barnhälsovård, barnomsorg och skola, individ- och familjeomsorg. Utredningen anser att det skulle vara av stort värde om detta uppmärksammades i fortbildningen och utbildningen av personal inom kommuner och landsting. Ett första steg i för att förverkliga barnkonventionens intentioner är enligt utredningens mening att kommunerna tar upp barnkonventionen i sina kommunala handlingsprogram. Barnombudsmannen har i sin årsrapport till regeringen 1997 föreslagit att regeringen fastslår en nationell strategi för barnkonventionens genomförande på kommunal nivå.

---

²⁵ Ladberg, G., Torbiörnsson, A., Barndom i förändringstider. Rädda Barnen (1997).

²⁶ Blunda inte för mobbningen, Ungdomars idéer och förslag mot mobbning. BO 1996 samt BO:s årsrapport 1996 och 1997 med citat av barn och ungdomar.

²⁷ Ungdomsrapporten 1996, Ungdomsstyrelsen.

3.7 Utredningens kommentarer

Barns vardag formas i hemmet och i den lokala miljön. Barnets uppväxtvillkor påverkas av familjens sociala och ekonomiska situation. Detta är i sin tur starkt beroende av hur den kommunala verksamheten är utbyggd och hur den fungerar. Kommunernas verksamhet för barn och barnfamiljer har stor påverkan på barnets uppväxt och föräldrarnas möjlighet att fungera i sin föräldraroll. Föräldrar som får stöd i sitt engagemang för sina barn t.ex. via barnomsorg och skola kan också få en känsla av att deras roll som föräldrar respekteras och uppmuntras av samhället.

I det föregående har utredningen försökt belysa sådana förändringar som har skett i samhället under de senaste tjugo åren som påverkar föräldrarnas situation, barnens uppväxtvillkor och som ställer nya krav på föräldrarollen och på stödet i föräldraskapet. Det är dock svårt att ge en enhetlig bild av hur familjerna och deras barn har det i dag. Mycket har blivit bättre och helhetsbilden är för de flesta positiv. Många föräldrar utvecklar sitt föräldraskap, växer tillsammans och samarbetar för sina barns bästa.

Föräldrar har en unik kunskap om sina barn. De vill ha inflytande i den miljö där deras barn vistas under dagarna. Föräldrarna är en viktig, men inte tillräckligt utnyttjad resurs i förskolan och skolan, där de kan tillföra kunskaper om sina barn. Föräldrarna har också erfarenheter från yrkeslivet, närsamhället och från barnens fritidsverksamheter som de kan tillföra förskolan och skolan.

Samtidigt finns det föräldrar som är förlorare i samhället genom ohälsa, problem i att orka med föräldraskapet, ekonomiska bekymmer och ökade problem med våld mot barn. Många av de förändringar som har skett i samhället har i viss mån försvårat och försvagat föräldrarollen. En förändring är den ökade segregationen i boendet. Det finns i jämförelse med för tjugo år sedan en större klyfta mellan dem som är riktigt fattiga och riktigt rika. Det finns en större segregation mellan åldersgrupper. Ungdomar hänvisas till ungdomar, äldre till äldre, barnfamiljer till barnfamiljer, osv. Grupptillhörigheten har på så sätt blivit tydligare och svårare att bryta. För barnen innebär det färre kontakter med andra generationer och med olika grupper av människor.

Invandringen har förändrat samhällsbilden och inneburit många positiva tillskott. Det finns fler utomeuropeiska invandrare, fler flyktingar och asylsökande. Det är berikande för samhället att människor med olika kulturbakgrund och olika erfarenheter blandas. Samtidigt har segregationen medfört ett mer uppdelat boende mellan olika samhällsgrupper och ökat de ekonomiska skillnaderna mellan olika grupper.

Segregationen har satt sina spår även här genom att invandrargrupper dominerar i vissa bostadsområden där det endast bor ett fåtal svenskar. Många föräldrar i invandrargrupper upplever också att deras barn växer in i det svenska samhället snabbare än de själva gör och att deras roll som föräldrar blir hotad. De känner otrygghet och minskad självförtroende.

I ett internationellt perspektiv lever barn i Sverige under goda förhållanden. Sverige tillhör ett av de länder i Europa som satsar mest när det gäller breda insatser för barn och unga som barnhälsovård, barnomsorg och skola. De senaste 25 åren kan beskrivas som en period av kraftig expansion där samhället har satsat betydande resurser på utveckling av de olika barn- och ungdomsverksamheternas kvalitet. Under de senaste åren har emellertid barnomsorgen och skolan blivit föremål för större besparingar än annan kommunal verksamhet. Utredningen om föräldrautbildning anser att detta försämrar dessa verksamheters möjlighet att hålla en god och över hela landet likvärdig kvalitet i samarbetet med och stödet till föräldrarna.

Under 1990-talet har dessutom de ekonomiska svårigheterna i Sverige blivit tydligare och arbetslösheten har ökat. Vi har fått en samhällsklass som är fattig och inte har utrymme för några extra kostnader i sin hushållsbudget. Framtidstron har försvagats hos barn till lågutbildade på industriorter samt hos många invandrarungdomar och flyktingfamiljer. Påfrestningarna i familjerna blir stora vid arbetslöshet, ökad konkurrens och ekonomiska svårigheter. Detta får konsekvenser på familjebildning och på barns uppväxtvillkor. Vissa föräldrar kapitulerar inför dessa påfrestningar.

Arbetslösheten kan föra med sig hälsomässiga och sociala problem, speciellt om den blir långvarig och om den medför ekonomiska bekymmer. I samband med föräldrars arbetslöshet eller vid risk för arbetslöshet påverkas hela familjens situation. Det finns därför anledning att överväga vilket särskilt stöd i föräldraskapet som föräldrar kan behöva, i samband med arbetslöshet, för att klara sin roll som föräldrar, sina relationer inom familjen för att inte barnen skall fara illa. Att barnen får ha kvar sin plats i barnomsorgen eller att det finns tillgång till en öppen förskola kan t.ex. ha en särskild betydelse som stöd i föräldraskapet för arbetslösa föräldrar och deras barn. Till bilden hör att bidragssystemen har försämrats för vissa grupper. Många ensamma mödrar har svårigheter att klara sin försörjning. De ekonomiska klyftorna mellan olika grupper ökar.

I samhället ställs krav på ökad effektivitet och en snabbare förändringsbenägenhet. Det finns ett ökat konkurrens- och effektivitetstänkande även inom den offentliga verksamheten. Människor som befinner sig i en utsatt situation kan därigenom få svårare att klara sig. Detta kan skapa nya motsättningar mellan olika grupper av människor.

När det gäller familjelivet finns mer blandade familjer och i viss mån mer komplicerade familjemönster än tidigare. De flesta barn växer dock upp i sin kärnfamilj. För barn som har föräldrar som är skilda är det inte ovanligt att de bor växelvis hos båda föräldrarna. Föräldrarna är ofta mer aktiva i dag med att ha kontakt med sina barn efter en skilsmässa eller efter ett upplöst samboförhållande, än tidigare generationers föräldrar. Det är inte ovanligt att barn får styvsyskon när deras förälder flyttar ihop med en ny partner och att barnkullarna därmed blir mer åldersblandade. Dessa ändrade familjemönster ger många nya möjligheter och innebär en ny föräldraroll, men ställer nya krav på parrelationen, på barnen och på behovet av stöd i föräldraskapet.

Det faktum att många föräldrar, gifta eller sammanboende, separerar under barnets uppväxt innebär ofta behov av någon form av stöd till barnfamiljerna i frågor som rör deras parrelation och att detta stöd behöver erbjudas tidigt. Det blir därför alltmer tydligt att det är viktigt att mödra- och barnhälsovården aktualiserar frågor om hur parrelationen påverkas av att paret skall få barn och av hur relationen kan utsättas för olika påfrestningar under barnets uppväxttid. Familjerådgivningens begränsade möjligheter att nå flera grupper av föräldrar i förebyggande syfte måste därför också diskuteras.

Barnagan synes ha blivit mindre vanlig, men används fortfarande i uppfostringssyfte hos vissa grupper av föräldrar. Samtidigt har barnmisshandel och annat våld inom familjen ökat. Det finns därför anledning att fundera på i vilka situationer aga eller annat våld inom familjen förekommer, vilken form av information, kunskap och stöd som föräldrar behöver eller vilka andra åtgärder som behövs för att motverka dessa oacceptabla företeelser. Det handlar om ett långsiktigt arbete för att medverka till att föräldrar inte tillgriper aga eller annat våld när de ställs inför situationer som de har svårt att hantera.

För barn som far illa har problemen ofta börjat tidigt, ibland på grund av missbruksproblem i familjen eller därför att deras föräldrar av olika skäl inte har kraft och ork att se sitt barns behov och ge den kärlek, ömhet och trygghet som barnet så väl behöver. Ett tidigt stöd i föräldraskapet, i vissa fall med riktade insatser, kan bidra till att motverka problem i ett senare skede för dessa barn och deras föräldrar och på sikt innebära en besparing för samhället.

Påverkan från olika håll genom kommersiella krafter, TV, reklam, utbud i butiker, kamrattryck, osv. ställer ökade krav på föräldraskapet i många avseenden. Barnen kan ha svårt att förstå att de inte kan få allt. Många föräldrar kan inte stå emot det yttre trycket och ger efter i tron att det inte finns andra lösningar. Konflikterna kan också förvärras när barnen kommer upp i tonåren. Det har dessutom visat sig att en del föräldrar till tonåringar helt ger upp i sin föräldraroll.

Det finns också en grupp av föräldrar som är välutbildade, arbetar mycket, stressar i sin karriär och som inte riktigt tar sig tid för sina barn. Det kan bero på att de måste anpassa sig efter de hårdare krav som arbetslivet ställer. Även när de har hand om sitt spädbarn har de sin time-manager och mobiltelefon för att sköta sitt arbete. Dessa föräldrar ställer även stora krav på sig själva att ge sina barn en bra uppväxt. De ställer också stora krav på adekvat föräldrastöd, modernt material och vederhäftig information, samtidigt som de själva och omgivningen kan uppleva att de inte har tillräcklig tid för kontakt med sina barn.

Andra förändringar i samhället påverkar familjernas situation mer positivt. Som exempel har familjernas försörjningssituation förändrats genom att allt fler kvinnor förvärvsarbetar. Familjen är inte längre lika sårbar vid arbetslöshet. Barnomsorgen har byggts ut och ger ett värdefullt stöd till föräldrarna i deras föräldraskap. Det finns också en ökad medvetenhet om barns behov av tidig kontakt och nära samspel med sina föräldrar för sin utveckling.

För ca 20 år sedan fördes en livlig diskussion om att föräldrar skulle medvetandegöras, få information och kunskap och att samhället skulle ordna föräldrautbildning åt föräldrarna. Inriktningen i dag gäller mer att utgå från föräldrarnas eget behov av kunskap och information och att föräldrarna själva mer aktivt skall ta ansvar för sin situation och föra fram sina behov av t.ex. föräldragrupper och annat föräldrastöd. Med ett datasamhälle som gör stora steg in i familjelivet finns också möjligheter att nå ut med kunskap och information på ett helt annat sätt än tidigare.

En slutsats är att stödet i föräldraskapet måste anpassas efter vår tid och ta hänsyn till den ökande mångfalden i samhället, den ökande individualiseringen, den ökande segregeringen och informationsteknikens utveckling. Det är med dessa förändringar i minnet en stor utmaning att vara förälder i dagens samhälle. Det finns också en stor utmaning för samhället när det gäller att förutse hur villkoren för kommande generationer av föräldrar kommer att se ut.

Stödet i föräldraskapet bör få en viktig roll för att medverka till att ge föräldrar trygghet och tilltro i sin roll som föräldrar i ett snabbt föränderligt samhälle. Som förälder handlar det om att mogna som människa, att ha kommit till rätta med sin vuxenroll och att ha bearbetat olika upplevelser under sin barn- och ungdomstid. Förmågan att hantera och komma igenom de kriser som de flesta människor drabbas av leder till bättre förutsättningar att hantera föräldraskapet. Förberedelsen i föräldraskapet börjar egentligen under den egna barndomen.

Utredningen om föräldrautbildning anser att samhällets skall erbjuda dels ett generellt stöd till alla föräldrar, dels ett riktat stöd till föräldrar med särskilda behov.

Detta innebär:

- att erbjuda olika möjligheter till stöd i föräldraskapet/föräldrautbildning efter vars och ens behov och erbjuda en mångfald av verksamheter,
- att främja självkänsla och självtillit hos föräldrarna,
- att främja och stärka föräldrarnas egen kraft som föräldrar,
- att väcka medvetenhet hos föräldrar i olika frågor,
- att stimulera goda idéer och sprida erfarenhet från konkreta exempel,
- att sprida kunskap och information i specifika frågor,
- att säkra föräldrastödet/utbildningen inom mödra- och barnhälsovården,
- att stärka föräldrar som har barn inom barnomsorgen och skolan att utifrån behov och intresse starta egna grupper och studiecirkelar, ordna möten och olika aktivitetsdagar,
- att medverka till att samhällsliga åtaganden, som information om risker med alkohol, droger, våld, mobbning m.m. beaktas i informations- och kunskapsutbytet med föräldrar.

I vilka situationer bör barnen få vara med att bestämma?

”Om man ska flytta eller börja i ny skola.”

”Om man ska äta korv eller pizza.”

(Elever i mellanstadiet)

Vad ska man få vara med och bestämma om?

”De flesta sakerna tycker jag. Även om man kanske inte får bestämma är det bra om det inte bara är de vuxna som bestämmer allting, och inte heller barnen som tar över.”

(Flicka 11 år)

Hur är drömmamman och drömpappan?

”De måste lyssna och förstå - hänga med i utvecklingen.”

”De ska vara mera i skolan och veta vad man håller på med.”

4   Ansvaret för stödet i föräldraskapet

Mål för stödet i föräldraskapet

- Landstingen ansvarar för stöd i föräldraskapet under den tid som föräldrar väntar barn och fram till barnet fyller ett år samt för riktade insatser till föräldrar med barn som sökt hjälp inom habiliteringen och barnpsykiatri.
- Kommunerna ansvarar för utveckling av generellt och riktat stöd i föräldraskapet till föräldrar med barn i åldrarna 1–18 år.
- Alla föräldrar med barn i åldrarna 1 år – 18 år skall vid flera tillfällen under barnets uppväxt erbjudas stöd i föräldraskapet.
- Kommunerna skall främja föräldrars möjligheter att själva ansvara för stödet i föräldraskapet.
- Kommunerna skall ansvara för samordning av och information om pågående och planerade föräldrastödjande verksamheter.
- Kommunerna ansvarar för att en gemensam grundsyn utvecklas bland kommunens anställda vad gäller barns behov och rättigheter samt inriktningen av stödet i föräldraskapet.
- Kommunerna tillsammans med landstingen utvecklar en gemensam grundsyn på barns behov och rättigheter samt om stödet i föräldraskapet inom de verksamheter som möter barn och föräldrar.
- De förslag som utredningen skisserar angående stödet i föräldraskapet förutsätter att kommuner och landsting diskuterar ansvarsfördelningen beträffande föräldrastödet för föräldrar till barn i olika åldrar.
- Olika samverkansprojekt bör stimuleras genom särskilda bidragsmöjligheter och fortsatt stöd från t.ex. Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen.
- Föreningar och andra organisationer bör, gärna i samarbete med kommuner och landsting, stimuleras till att utveckla verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.

Utredningens förslag

- Att regeringen tar initiativ till en översyn av den tidigare överenskommelsen mellan regeringen och Landstingsförbundet från år 1979 om föräldrautbildning och till att en ny överenskommelse kommer till stånd.

- Att regeringen tar initiativ till att en överenskommelse träffas mellan regeringen och Svenska Kommunförbundet om kommunernas ansvar för stödet i föräldraskapet.
- Att regeringen lyfter fram stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen som ett prioriterat område för Allmänna arvsfonden.

4.1 Inledning

Stat, landsting, kommun och inte minst föräldrarna själva har ett ansvar och intresse för barnets bästa och för att barnet får goda uppväxtvillkor. Stödet i föräldraskapet är ett led i att påverka barns uppväxtförhållanden. Om föräldrastöd skall utvecklas krävs att ansvars- och genomförandefrågor klaras ut.

Utredningen föreslår delvis en ny inriktning för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen, som innebär att föräldrarna skall stärkas i sin föräldraroll, genom olika stimulansåtgärder ta ett större ansvar för sin egen situation och gärna själva ta initiativ till att bilda föräldragrupper. Utredningen anser att det är angeläget att det fastställs att samhället bör ha ett huvudansvar för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen till föräldrar under barnets uppväxt, i princip fram till barnet uppnått 18 års ålder (enligt den definition för barn som anges i FN:s konvention om barnets rättigheter).

Utredningen anser att landstingen även i fortsättningen bör ha ansvar för den föräldrautbildning som hör till de verksamhetsområden som landstinget ansvarar för. Det gäller den redan uppbyggda allmänna föräldrautbildningen inom mödra- och barnhälsovården för tiden kring barnets födelse och barnets första levnadsår, samt sådant föräldrastöd som kan förmedlas till föräldrar som har barn och ungdomar i åldrarna upp till 18 år inom barnsjukvården, den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten och barnhabiliteringen.

Stöd i föräldraskapet är ett led i att påverka och förbättra barns uppväxtförhållanden. Stödet kan medverka till att förebygga eller tidigt upptäcka föräldrars svårigheter och problem i sitt föräldraskap. Samhällets bidrag till stöd i föräldraskapet bör i första hand ske genom att stödja och underlätta för föräldrar som har kraft att tillsammans med andra vara ett stöd för varandra.

Artikel 2 i FN:s barnkonvention handlar om barns lika rätt att få sina behov tillgodosedda. Barn har enligt denna artikel lika rättigheter oavsett bakgrund och hemort. För att barn skall få sina rättigheter tillgodosedda på lika villkor har kommunerna ett särskilt ansvar. Den kommunala servicen kan bidra till att utjämna olikheter mellan grupper och medverkar därigenom till att barn får möjlighet att växa upp under lik-

artade förhållanden. Att ge stöd i föräldraskapet är därvid en viktig uppgift för kommunernas individ- och familjeomsorg, barnomsorg och skola.

Alla föräldrar har någon gång under barnens uppväxt behov av råd och stöd och någon att diskutera med utan att ha direkta problem. Många föräldrar skulle vara hjälpta av ett närallgande och obyråkratiskt stöd i närmiljön, t.ex. i form av föräldragrupper – i bostadsområdet, på daghemmet eller i skolan – där de får möjlighet att utbyta erfarenheter med varandra.

Stöd i föräldraskapet syftar till att genom diskussioner, erfarenhetsutbyte och kunskapsinhämtning öka föräldrars självförtroende och bidra till att ge barn en utvecklande och trygg uppväxttid. Medvetenheten om föräldraskapets betydelse har ökat under de senaste åren. Många föräldrar söker aktivt kunskap, information och kontakt med andra för att få sina behov tillgodosedda. För dem innebär samhällets ansvar för stöd i föräldraskapet att skapa förutsättningar för att bilda och delta i samtalsgrupper, studiecirkelar, vid behov bjuda in till föreläsningar, erbjuda material och tillgång till kunskapsbanker.

För att motivera föräldrar med sociala problem att delta i eller bidra med egna erfarenheter i verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet kan ibland krävas ett mer aktivt förhållningssätt från kommunens sida. Kommunen bör även erbjuda olika former av riktade föräldraverksamheter utifrån föräldrars önskemål och behov, samt bostadsområdets struktur.

Inom kommunen har socialtjänsten vid sidan av föräldrarna det yttersta samhälleliga ansvaret för barns och ungdomars uppväxtvillkor och har ansvar för att föräldrar som av olika skäl sviktar i sitt föräldraskap får stöd. Socialtjänsten har en skyldighet att bedriva allmänt inriktad, förebyggande och uppsökande verksamhet (5 och 12 §§ i socialtjänstlagen). Stöd i föräldraskapet syftar ytterst till att förebygga problem i föräldraskapet som annars kan drabba barnen. I flera paragrafer i socialtjänstlagen framgår att socialtjänsten skall delta i samarbetet med andra organisationer och myndigheter som arbetar med barn och familjer. Av lagen framgår däremot inte vem som skall svara för att initiera och driva samverkan mellan olika aktörer. För att verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall få prioritet i kommunerna är det viktigt att, antingen genom lagstiftning eller frivilliga överenskommelser, förtydliga var ansvaret för detta ligger.

En väl fungerande barnomsorg och skolverksamhet har också en föräldrastödande funktion. Genom s.k. tamburkontakter med förskolepersonal och genom utvecklingssamtal med lärare i skolan erbjuder barnomsorgen och skolan individuellt stöd i föräldraskapet. Genom konstruktiva föräldramöten inom barnomsorgen och skolan kan föräld-

rar lära känna varandra och utbyta erfarenheter. Den öppna förskolan är av speciell betydelse för att nå hemmavarande föräldrar med barn i förskoleåldern. Förskolan och skolan kan fungera som mötesplatser för föräldrar, upplåta lokaler för möten, underlätta och uppmuntra till möten mellan föräldrarna och ge förslag på hur föräldrarna kan mötas på annat sätt. Även verksamheter som bedrivs genom t.ex. kommunala bibliotek och annan kultur- och fritidsverksamhet har en indirekt föräldrastödande betydelse.

Vid andra former av stöd i föräldraskapet måste kommunernas och landstingens olika ansvars- och genomförandefrågor klaras ut. Stöd i föräldraskapet förutsätter samverkan mellan olika verksamheter som möter barn och deras familjer. Genom samverkan mellan myndigheter och organisationer skulle ett brett utbud av föräldrastödande verksamheter med hög kvalitet kunna erbjudas föräldrar till en förhållandevis låg kostnad för samhället. Att främja ett gott föräldraskap kan vara ett alternativ och komplement till det förebyggande barn- och ungdomsarbete, som de olika aktörerna ändå bedriver var för sig. Genom ett fungerande samarbete kan föräldrar och barn erbjudas hjälp och stöd i ett tidigt skede, vilket är till gagn för alla parter.

Utredningen anser att det finns behov av samverkan mellan kommuner och landsting. De förslag som utredningen skisserar beträffande ansvaret för stödet i föräldraskapet förutsätter att kommuner och landsting diskuterar ansvarsfördelning för föräldrastödet för föräldrar till barn i olika åldrar och med olika bakgrund. Därmed tryggas föräldrastödet för alla föräldrar, att ingen ställs utanför och att dubbelarbete undviks. Det ger också möjlighet till samutnyttjande av gemensamma resurser. Detta lägger också en grund för regionalt och lokalt samarbete i syfte att stärka genomförandet av verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.

Inom kommuner och landsting erbjuds det idag många olika intressanta och bra former av föräldrastödande verksamheter. Allt fler aktiviteter sker i samverkan mellan kommuner, landsting och studieförbund. Trots detta känner de olika instanserna inte alltid till varandras verksamheter. *Utredningen om föräldrautbildning* anser därför att det är angeläget att kommunerna bör ha ansvaret för en samlad överblick över det utbud av föräldrastödande/föräldrautbildande verksamheter som finns att tillgå inom respektive kommun.

Utredningen om föräldrautbildning anser att föräldrastödande verksamheter i kommunerna bör finnas att tillgå för alla föräldrar med barn från 1–18 år och att sådan verksamhet ryms inom socialtjänstens ansvarsområde. Ansvaret innebär att kommunerna aktivt bör stimulera och underlätta för föräldrar att starta t.ex. föräldragrupper, studiecirklar och andra stöd- och utbildningsaktiviteter vid olika tillfällen under

barnens uppväxt. När det gäller riktat stöd till vissa grupper av föräldrar kan det vara motiverat att anställda ”experter” utformar och leder föräldrastödet. I vissa avseenden bör detta ansvar delas mellan landsting och kommun.

Från och med den 1 januari 1995 infördes ett tillägg till socialtjänstlagen om kommunens skyldighet att tillhandahålla *familjerådgivning* till den som begär det (12 a § SoL). Kommunerna kan fullgöra sin skyldighet genom att själva tillhandahålla rådgivningen, eller genom att uppdra åt landstinget eller annan lämplig rådgivare att handha den faktiska verksamheten.²⁸ Utredningen anser att det finns vissa paralleller mellan behovet av lagstiftning angående familjerådgivning och behovet av en lagstadgad skyldighet för kommuner att erbjuda stöd i föräldraskapet i olika former.

Utredningen om föräldrautbildning anser att ansvaret för stöd i föräldraskapet ligger inom socialtjänstens ansvarsområde. En tydligare lagstiftning inom området skulle ha många fördelar. En ny lag skulle visa på ett preciserat ansvar, den skulle markera ett nationellt intresse av förebyggande barn- och familjearbete och den skulle skapa en garanti för ett likvärdigt utbud oavsett var i landet föräldrarna bor. En lag skulle ge verksamheten ökad status inom kommuner och landsting, i den kommunala planeringen och ge stöd för prioritering även i förhållande till andra uppgifter av mer akut karaktär. En lag skulle visa på en viljeinriktning från samhällets sida och kunna bidra till att stimulera föräldrar, studieförbund, frivilligorganisationer till att utveckla nya verksamheter.

Å andra sidan kan en ändrad lagstiftning medföra nackdelar. En lag kan t.ex. upplevas som förmynderi från samhällets sida och hindra framväxten av lokala initiativ till föräldrastyrda grupper. En lag kan vara ett trubbigt instrument eftersom utredningen gör den bedömningen att det i dag inte är möjligt att mer exakt definiera vad som skall rymmas inom begreppet stöd i föräldraskapet. En lag innebär ingen självklar garanti för en god kvalitet vad gäller innehåll och utformning av föräldrastödet.

Utredningen om föräldrautbildning har funnit att samhällets ansvar för föräldrastöd, trots de svårigheter som föreligger, ändå bör regleras i viss utsträckning. Utredningen anser att ansvaret för stödet i föräldraskapet bör ske genom frivilliga överenskommelser mellan berörda parter: staten, landstingen och kommunerna. En lagstiftning kan övervägas om det vid en senare uppföljning visar sig att det inte skett någon direkt förändring eller att utvecklingen går alltför långsamt.

---

²⁸ Prop. 1993/94:4 om familjerådgivning.

4.2 Kommunernas ansvar

Kommunerna har, vid sidan av föräldrarna, det yttersta ansvaret för barns och ungas uppväxtvillkor och för barnets bästa. Kommunerna har en viktig roll i att medverka till att Sverige lever upp till sina åtaganden enligt FN:s konvention om barnets rättigheter. Ett viktigt led i att påverka och förbättra barns och ungas uppväxtvillkor är att de har tillgång till väl fungerande förskola, skola, skolbarnsomsorg och fritidsverksamhet. Därigenom får också föräldrarna stöd i sitt föräldraskap. För utveckling av andra former av föräldrastöd, t.ex. föräldragrupper eller studiecirkel, krävs att ansvaret för behovsbedömning, samordning, planering och genomförande förtydligas.

Utredningen om föräldrautbildning anser att kommunernas ansvar för stödet i föräldraskapet i första hand bör gälla från det barnet har fyllt ett år och till dess barnet har uppnått 18 års ålder. Kommunerna har ansvaret för barns och ungas uppväxtvillkor i kommunen, men föräldrastöd/föräldrautbildning är ingen fastlagd skyldighet för kommunen. Ansvaret för utveckling, planering och genomförande av föräldrastöd/utbildning till alla föräldrar bör därför, enligt utredningens uppfattning, klargöras genom överenskommelse mellan regeringen och Svenska Kommunförbundet. Kommunerna bör även ha ett uppföljande ansvar för att bevaka efterlevnaden av mål och intentioner med stödet i föräldraskapet.

Utredningen anser att regeringen bör ta initiativ till en översyn av den tidigare överenskommelsen om föräldrautbildning från år 1979 mellan regeringen och landstingsförbundet och till att en ny överenskommelse kommer till stånd.

Skolan, förskolan, fritidshemsverksamheten och den öppna förskolan utgör viktiga mötesplatser där föräldrar kan träffas för att utbyta erfarenheter med varandra. För föräldrar till barn som inte har plats i daghem eller familjedaghem bidrar den öppna förskolan, deltidsförskolan eller liknande verksamhet till att ge ett viktigt stöd i föräldraskapet.

Kommunerna bör ansvara för att stöd i föräldraskap erbjuds till föräldrar med förskole- och skolbarn, med utrymme för stor variation och lokala lösningar. Lokala samverkansgrupper kan t.ex. fördela ansvar för genomförandet av verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet. Daghemmen, fritidshemmen, de öppna förskolorna och skolorna kan vara de platser – arenor – där föräldrar kan träffas och bilda föräldragrupper och nätverk samt ta egna initiativ till möten. Andra anordnare och initiativtagare kan t.ex. vara individ- och familjeomsorgen, PBU/BUP, frivilliga organisationer, studieförbund, handikapporganisationer, invandrарorganisationer och självhjälpgrupper.

Olika *samverkansprojekt*, som t.ex. familjecentraler är intressanta exempel på hur man kan ta vara på befintliga resurser och få en samlad kompetens i syfte att utveckla stödet till föräldrarna. Närheten och samordningen mellan olika funktioner ger möjligheter till förbättrad service utifrån föräldrars och barns behov. Möjligheten för olika professioner att samarbeta och lösa gemensamma problem underlättas. *Utredningen om föräldrautbildning* anser det angeläget att olika samverkansprojekt även fortsättningsvis stimuleras genom särskilda bidragsmöjligheter och fortsatt stöd från t.ex. Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen.

Föräldrastöd inom socialtjänsten

Föräldrarna har huvudansvaret för vård och fostran av sina barn. Barn har enligt 6 kap. 1 § Föräldrabalken rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Kommunens roll är att vid behov stödja och komplettera föräldrarna i deras uppgift att ge barnen goda uppväxtvillkor. Socialtjänsten är den myndighet som ålagts ett övergripande samhällsansvar för barns uppväxtvillkor. Socialtjänstens skyldighet att bedriva allmänt inriktad och förebyggande verksamhet framgår av 5 och 12 §§ i Socialtjänstlagen.

Socialtjänsten skall även verka för att undanröja sådana missförhållanden i barns miljö som kan innebära risk för skadlig påverkan på den sociala utvecklingen. Detta förutsätter ett nära samarbete med andra institutioner som i sina verksamheter möter barn och föräldrar. Myndigheter är skyldiga att anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om att barn kan fara illa i hemmet. Andra myndigheters anmälningsskyldighet regleras i 71 § Socialtjänstlagen. Socialtjänstens arbete kan indelas i strukturinriktade, allmänt inriktade och individuellt inriktade insatser:

- *Strukturinriktade insatser*, (primärt förebyggande) syftar till att åstadkomma en god samhällsmiljö för att förhindra problemutveckling. Det gäller t.ex. att skapa förutsättningar för mötesplatser för föräldrar eller att anordna bra verksamheter för ungdomar.
- *Allmänt inriktade insatser* (primärt och sekundärt förebyggande) gäller t.ex. information om barn och ungdomar vid föräldramöten eller uppsökande arbete på MVC/BVC. Den sekundärt förebyggande verksamheten syftar till att förebygga problem i definierade riskgrupper.
- *Individuellt inriktade insatser* gäller bl.a. att utreda behov av bistånd efter ansökan eller anmälan rörande enskilda personer, anordna adekvata insatser i form av t.ex. behandling, stödsamtal,

familjesamtal, kontaktperson/familj, placeringar i öppenvård eller utom hemmet.

Stöd i föräldraskapet är enligt utredningens definition förebyggande insatser som kan vara av strukturell allmän och individuell karaktär. Stöd i föräldraskapet kan t.ex. vara tillskapande av mötesplatser som befrämjar en stödjande miljö. Stöd i föräldraskapet kan även vara insatser av generell karaktär för alla föräldrar eller för föräldrar i en definierad riksgrupp med syfte att förebygga problem. Det kan också vara individuellt riktade insatser till föräldrar med särskilda behov. Att understödja eller bedriva verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet hör, enligt utredningens bedömning, till socialtjänstens arbetsuppgifter.

Tidiga insatser

Regeringen har i sin proposition 1996/97:124 om ändring i socialtjänstlagen ställt sig bakom socialtjänstkommitténs bedömning att socialtjänsten bör beakta behovet av tidiga insatser inom sina verksamhetsgrenar. I propositionen anges att:

”Föräldrar är centrala för barnens utveckling av självkontroll och av de sociala banden. Bristande kontakt och en otrygg relation till föräldrarna kan försvåra en god social utveckling och leda till kriminalitet. Sociala bakgrundsfaktorer och negativa attityder till skolan samvarierar också med barns och ungdomars brottsliga eller på annat sätt antisociala beteende. Insatser på detta område bör inriktas på generella åtgärder inriktade på uppväxtmiljöer.”

Att arbeta förebyggande för att motverka sociala problem och omhändertaganden och att erbjuda insatser så tidigt som möjligt, ingår i en metod för det sociala arbetet som utvecklats sedan 1960-talet. Enligt socialtjänstpropositionen 1996/1997:124 talar samlade erfarenheter för att ju tidigare problem upptäcks och åtgärdas, desto mindre omfattande insatser behövs. Tidiga insatser betyder både insatser tidigt i ett barns liv och insatser tidigt i en ogynnsam utveckling.²⁹ En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna komma in tidigt är enligt propositionen att verksamhet och personal finns i människors närmiljö, att verksamheten är flexibel och tillgänglig samt att informationen till allmänheten, samarbetet mellan myndigheter, och mellan myndigheter och allmänheten fungerar.

Även i regeringens nationella brottsförebyggande program³⁰ understryks behovet av tidiga insatser i syfte att förhindra eller begränsa en ogynnsam utveckling.

²⁹ Barn i dag. Ds 1996:57. Socialdepartementet.

³⁰ Allas vårt ansvar. Ds 1996:59. Justitiedepartementet.

Tidiga insatser i familjer där barn kan fara illa förutsätter att socialtjänsten får kännedom om sådant som kan innebära att ett barn far illa. Anmälningssplikten regleras i 71§ i Socialtjänstlagen och innebär att alla myndigheter vars verksamhet berör barn och unga, samt andra verksamheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten är skyldiga att anmäla till socialtjänsten om de får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd.

Det förebyggande arbetet inom individ- och familjeomsorgen, till vilket arbete med föräldrastöd/föräldrautbildning hör, riskerar att få en lägre prioritet i samband med neddragningar och minskade resurser. Enskilda tjänstemän kan ha svårt att hävda att det förebyggande arbetet skall utföras på bekostnad av enskilda ärenden, samtidigt som dessa ökar i både antal och tyngd. Ett tydliggjort ansvar för stöd i föräldraskapet skulle stärka föräldrarnas och barnens ställning i detta sammanhang.

4.3 Samverkan för stöd i föräldraskapet

För att uppnå effektivitet och allsidiga bedömningar krävs att de verksamheter i samhället som möter barn och deras föräldrar samverkar. Utredningen har bedömt att svårigheterna med att utveckla samverkansformer ofta hänger samman med oklar ledning, oklara ansvarsgränser, bristande kunskaper om varandras yrkesroller, avsaknad av gemensamma mötesplatser, för lite tid för samverkan samt oro för kostnadsövertäckningar.

Sekretesslagen framhålls ofta som ett hinder i samarbetet. Sekretesslagen är till för att skydda människors integritet och är grundläggande för att socialtjänsten skall kunna uppnå ett förtroendefullt samarbete med människor. Sekretesslagen är inget hinder om den enskilde samtycker till att information lämnas ut. Ofta anser människor att det underlättar för dem om de inblandade parterna samarbetar med varandra. De enskilde slipper upprepa sig och de olika aktörerna kan ta hänsyn till varandras planer och bedömningar vid beslut och planering som rör den enskilde.

Tre rapporter från FOU-byrån, socialtjänsten i Stockholm visar att barnomsorg och skola inte alltid rapporterar vidare till socialtjänstens individ- och familjeomsorg när de misstänker att barn far illa.³¹ Personalen försöker i stället lösa problemet eller göra en egen utredning.

---

³¹ Sundell, Lundström, Sjöberg, Wettergren. Se till mig som liten är. FOU 1992:9, Sundell, Flodin, Mellan stolarna. FOU 1994:16. Sundell, Collbjörnsen, Hand i hand. FOU 1996:14.

Anledningen till att rapportering inte sker är bland annat bristande kunskap om anmälningsskyldigheten och om vad en social utredning innebär. I rapporten konstateras även att barnomsorg och skola har bristande förtroende för socialtjänstens individ- och familjeomsorg på grund av dess brister i att återkoppla till och informera sina samarbetspartners.

Gemensamma utbildningsinsatser bidrar till att påverka olika yrkesgruppers respekt och förståelse för varandras yrkesroller och till ökad samverkan. En utvecklad samverkan, både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden leder till att den enskilde snabbare får rätt hjälp, ett bättre resursutnyttjande, en ökad kostnadsmedvetenhet och till kompetenshöjning hos de olika aktörerna. I socialtjänstpropositionen (1996/97:124) betonar regeringen betydelsen av lokalt utformade samverkanslösningar samt vikten av att det finns ett uttalat stöd för samverkan på alla nivåer i en organisation.

På flera ställen i socialtjänstlagen finns bestämmelser om socialtjänstens skyldighet att *samverka* med andra myndigheter och verksamheter som arbetar med barn och ungdomar. Syftet är att markera att socialtjänsten tidigt skall uppmärksamma och erbjuda adekvata insatser till familjer där barn riskerar att utvecklas ogynnsamt.

Även andra myndigheter och organisationer som möter barn och familjer i sin verksamhet har direktiv om att arbeta förebyggande (t.ex. mödra- och barnhälsovård, barn- och ungdomspsykiatri, familjerådgivning och polis). Genom nära samarbete kan insatserna kompletteras och koordineras och erbjudas människor på ett tidigare stadium än som annars hade varit fallet. Olika yrkesgrupper ser människor och förhållanden utifrån sina perspektiv. När man samlas och lägger ihop intryck och bedömningar erhålls en helhetsbild. Detta gäller på såväl individ-, som på grupp- och områdesnivå.

I de flesta kommuner/kommundelar/stadsdelsnämnder har socialtjänstens individ- och familjeomsorg ansvaret för det förebyggande arbetet bland barn och unga. Genom samverkan mellan de olika instanser som arbetar med barn och unga har på många håll nya och stimulerande arbetsmetoder utvecklats. Exempel på detta tas upp i kapitel 12. Ett annat exempel är hämtat från Norge där man i Lörenskogs kommun har konstaterat att föräldrastöd och tvärfackligt samarbete har haft en förebyggande effekt vad gäller barn som far illa. Detta arbetssätt innebär bl.a. att föräldrar bjuds in till möten för att diskutera med varandra och med experter om det som rör föräldraskapet och barnen. I samband med att kommunen har utvecklat samarbetet mellan föräldrar och de olika professioner som möter barn i kommunen har antalet barnanvårdsutredningar minskat.

Samarbetet med mödra- och barnhälsovården

Den tid som individ- och familjeomsorgen avsätter för det förebyggande och uppsökande arbetet inom mödra- och barnhälsovården varierar i omfattning. På vissa håll i landet finns socialsekreterare utlokaliserade på mödra- och barnvårdscentraler för att arbeta tillsammans med personal på mottagningarna som en del av ett team. Deras psykosociala kunskap utgör ett komplement till den annars mer medicinskt inriktade mödra- och barnhälsovården och fyller en viktig funktion i föräldrastödet/utbildningen. På andra håll har särskilda socialsekreterare avdelats som kontaktpersoner för mödra- eller barnhälsovården. Samverkan sker även genom s.k. familjecentraler eller öppna förskolor där socialtjänstens individ- och familjeomsorg kan vara integrerad med mödra- och barnhälsovård och öppen förskola. Centrum för samverkan i Flemingsberg och Familjecentret i Hagalund är exempel på verksamheter med positiva erfarenheter av sådan samverkan.

4.4 Landstingens arbete med föräldrastöd

Ansvarsfrågor

Utredningen om föräldrautbildning anser att landstingets ansvar för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen bör gälla som hittills för tiden kring barnets födelse och under barnets första levnadsår, samt för familjer med barn som sökt hjälp inom habilitering och barnpsykiatri. Ansvaret för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen efter barnets första levnadsår föreslås som nämnts tidigare ligga hos kommunen. Landstinget har genom primärvården inklusive barnvårdscentralerna ansvar för frågor som gäller barnets hälsa fram till barnet börjar skolan. När barnet börjar skolan har primärvården och skolhälsovården detta ansvar. För ett fungerande föräldrastöd för föräldrar med barn i förskoleåldern ser utredningen om föräldrautbildning det angeläget med en nära samverkan mellan kommuner och landsting.

För utvecklingen av föräldrastödet under graviditeten och barnets första levnadsår anser utredningen att det är angeläget med en översyn av den överenskommelse som träffades mellan regeringen (Socialdepartementet) och sjukvårdshuvudmännen (Landstingsförbundet) år 1979 om föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse. Utredningen anser därför att regeringen bör ta initiativ till översyn av denna överenskommelse och till att en ny överenskommelse kommer tillstånd. Syftet bör vara att klara ut på vilket sätt samhället skall kunna erbjuda alla föräldrar stöd i föräldraskapet och klara ut vilka

förändringar som behöver göras i innehåll, organisation och struktur för att få en god överensstämmelse med dagens förhållanden och behov.

Nuvarande förhållanden

I landstingens uppgifter ingår att förebygga ohälsa. (I denna rapport används landsting som en samlande term för landsting och kommuner som är sjukvårdshuvudmän). Landstingen har ansvar för primärvården samt mödra- och barnhälsovården, barnsjukvården, den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten och barnhabiliteringen. Föräldrautbildning riktad till blivande och nyblivna föräldrar bedrivs på mödravårdscentraler (MVC) och barnavårdscentraler (BVC) integrerad i den reguljära verksamheten.

I samband med överenskommelsen mellan regeringen och Landstingsförbundet år 1979 åtog sig landstingen att med början i januari 1980 successivt bygga ut föräldrautbildningen kring tiden för barnets födelse enligt prop. 1978/79:168 om *Föräldrautbildning och förbättringar av föräldraförsäkringen m.m.* Propositionen utgick från förslag i betänkandet (SOU 1978:5) *Föräldrautbildning kring barnets födelse*. I dessa dokument anges målen och inriktningen för föräldrautbildningen. I prop 1978/79:168 (s 30) anges beträffande ovan nämnd överenskommelse att:

”Efter överläggningar mellan representanter för Socialdepartementet och sjukvårdshuvudmännen har överenskommelse nyligen träffats om bl.a. sjukförsäkringens ersättningar till sjukvårdshuvudmännen under åren 1980–1981. Vid överenskommelsen har förutsatts att sjukvårdshuvudmännen år 1980 utan särskild ekonomisk ersättning genomför en allmän föräldrautbildning i anslutning till barnets födelse i enlighet med här lämnade förslag. Jag kommer senare denna dag att föreslå att nämnda överenskommelse redovisas för riksdagen i en särskild proposition.”

Efter riksdagens behandling av propositionen om föräldrautbildning m.m. (SOU 1978/79:45) fick Socialstyrelsen år 1979 i uppdrag av regeringen att tillsammans med Landstingsförbundet lämna förslag om fortbildning för personal engagerad i föräldrautbildning. Socialstyrelsen fick också särskilda medel för ett treårigt projekt om föräldrautbildning som startade den 1 juli 1979. Detta projekt resulterade i skriften *Föräldrautbildning - Kring barnets födelse och första levnadsår*.³² Syftet med denna skrift var att den skulle fungera som ett underlag för planering inom landstingen av föräldrautbildningen kring barnets fö-

---

³² Föräldrautbildning – Kring barnets födelse och första levnadsår, Socialstyrelsen redovisar nr 1984:12.

delse. Av skriften framgår vissa allmänna principer för föräldrautbildningen.

Därvid anges bl a att:

”Hälso- och sjukvårdshuvudmännen har ansvar för alla blivande och nyblivna föräldrar inom ramen för förlossningsvården och hälsovården för mödrar och barn i primärvården. Därför måste föräldrautbildning komma alla till godo. Föräldragrupper är en form, men de som av olika skäl inte deltar i föräldragrupper skall i individuella kontakter få motsvarande stöd. Föräldrautbildning till invandrare måste till exempel avpassas efter varje grupps önskemål och behov. *Syftet är en likvärdig men inte nödvändigtvis likformig föräldrautbildning för alla.*

Föräldrautbildning innebär att personalen delvis får arbeta på ett nytt sätt, ett arbetssätt som i principprogrammet kallas psykosocialt och som redan tillämpas av många i hälsovården för mödrar och barn. Föräldrautbildning och samtidigt fortbildning av personalen skapar alltså förutsättningar för fortsatt utveckling av det traditionella hälso-och sjukvårdsarbetet med ökad uppmärksamhet på psykologiska och sociala förhållanden i barnfamiljer.”

I skriften redovisas en definition av föräldrautbildning (genom att ange de bärande principerna för verksamheten):

”Föräldrautbildning är till för alla föräldrar.

Målen för föräldrautbildning skall vägleda arbetet. Det övergripande målet är att stärka föräldrar i deras föräldraskap, vilket skall åstadkommas genom delmålen:

- Ge ökade kunskaper.....
- Skapa möjlighet till kontakt och gemenskap...
- Skapa möjlighet till medvetenhet om och påverkan av samhällsförhållanden....”

4.5 Behov av samverkan mellan landsting och kommun

Föräldrar kan ha särskilt behov av stöd p.g.a. brister i förädrakompetensen, oförmåga att lösa vardagsproblem, svårigheter att ta vuxenansvar, allvarliga störningar under den egna uppväxttiden som inneburit otrygghet och osäkerhet i föräldrarollen. Här finns möjligheter till särskilt stöd för att utveckla och stärka föräldrarollen via MVC, BVC, barnpsykiatri och den kommunala socialtjänsten. Ofta förutsätter sådana insatser ett nära samarbete mellan dessa samhällsfunktioner. De förslag om stöd i föräldraskapet som utredningen skisserar förutsätter också ett nära samarbete mellan kommuner och landsting.

4.6 Statliga myndigheter

Ett antal statliga myndigheter arbetar med frågor som har bäring på frågan om stödet i föräldraskapet. Det gäller Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Statens skolverk, Ungdomsstyrelsen, Barnombudsmannen, Statens Invandrarverk, Brottsförebyggande Rådet, Kriminalvårdsstyrelsen och Statens Nämnd för Internationella Adoptionsfrågor (NIA).

Utredningen anger i detta kapitel förslag vad gäller Socialstyrelsens, Folkhälsoinstitutets och Statens Skolverks ansvar för att utveckla och utvärdera metoder för stödet i föräldraskapet samt dessa myndigheters roll för uppföljning av föräldrastödet/utbildningen i kommuner och landsting. Härvid behandlas mer övergripande förslag och bedömningar för dessa myndigheter. Under respektive kapitel har utredningen vidare lagt förslag som berör dessa och andra myndigheter i en viss sakfråga.

4.6.1 Socialstyrelsen

Utredningens förslag

Att Socialstyrelsen får i uppdrag att

- i samråd med Folkhälsoinstitutet, Skolverket, kommuner och landsting genomföra kontinuerliga uppföljningar av hur stödet i föräldraskapet utvecklas inom landstingens mödra- och barnhälsovård samt inom kommunernas individ- och familjeomsorg och skolhälsovård.
- i samråd med Folkhälsoinstitutet, Skolverket, kommuner och landsting utveckla och pröva nya modeller för fortbildning av den personal som skall arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, individ- och familjeomsorgen och skolhälsovården.
- i samarbete med Folkhälsoinstitutet ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.

Motiv för utredningens förslag

Socialstyrelsen är statens centrala expert- och tillsynsmyndighet inom socialtjänst, hälso- och sjukvård samt hälsoskydd. Myndigheten har tillsyns- och uppföljningsansvar för individ- och familjeomsorgen i kommunerna samt mödra- och barnhälsovården inom landstingen. Socialstyrelsen har också ansvar för barnomsorgen, men detta ansvar överförs från och med den 1 januari 1998 till Skolverket, som en följd

av att frågorna den 1 juli 1996 överfördes till Utbildningsdepartementets ansvarsområde. Socialstyrelsen har emellertid tagit över tillsynsansvaret för skolhälsovården.

En utredning om mödrahälsovården genomfördes av Socialstyrelsen under år 1995.³³ I denna ingick även en undersökning av läget inom mödrahälsovården bl.a. vad gäller föräldrautbildning. En rapport överlämnades till regeringen under våren 1996. Denna rapport sändes ut till samtliga mödrahälsovårdsöverläkare och samordnande barnmorskor som en åtgärd för att ge ökad uppmärksamhet kring verksamheten. Socialstyrelsen planerar uppföljning på mödravårdscentralerna för att bl.a. undersöka läget vad gäller föräldrautbildningen.

En studie av kvaliteten inom barnhälsovården genomfördes år 1992 av barnhälsovårdsöverläkare Claes Sundelin.³⁴ En uppföljningsstudie gjordes ungefär ett år senare.

Utredningen föreslår i det följande särskilda överenskommelser för att förtydliga ansvaret för stödet i föräldraskapet. Därför är det viktigt att successivt följa upp och utvärdera hur verksamheten med stöd i föräldraskapet utvecklas. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att Socialstyrelsen bör få i uppdrag att genomföra uppföljningar av utvecklingen av stödet i föräldraskapet inom mödra- och barnhälsovården, individ- och familjeomsorgen och skolhälsovården. Sådana uppföljningar bör ske kontinuerligt. Detta kan ge underlag för att senare kunna bedöma i vad mån lagstiftning skulle behövas för att stärka verksamheten med stöd i föräldraskapet.

Under ett antal år efter det att den nu gällande överenskommelsen hade träffats mellan regeringen och Landstingsförbundet om föräldrautbildning i samband med barnets födelse, anordnade Socialstyrelsen, i samarbete med landstingen, *konferenser* för mödra- och barnhälsovårdens läkare, barnmorskor och barnsjuksköterskor. Konferenserna byggdes upp tillsammans med det landsting som för tillfället var värd för konferensen. Dessa konferenser satte fokus på mödra- och barnhälsovårdens föräldrautbildning, bidrog till att belysa aktuell forskning och gav tillfälle till utbyte av erfarenheter. Verksamheten rönt stor uppskattning. Utredningen anser att en ny konferensverksamhet skulle ge ökad uppmärksamhet åt frågan om stöd i föräldraskapet och öka medvetenheten kring behovet av stöd till föräldrar med barn i olika åldrar.

Utredningen föreslår därför att Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att anordna särskilda konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse, för att följa upp verksamheten och

³³ Hälsovård före, under och efter graviditet. SoS-rapport 1996:7. Socialstyrelsen.

³⁴ Skydda skyddsnetet, Socialstyrelsen, 1992.

ge vidgat utrymme för utbyte av erfarenheter. Verksamhetens status och uppmärksamhet inom landstingen och kommunerna skulle kunna stärkas på detta sätt.

Behovet av *fortbildning* var stort i början på 1980-talet när föräldrautbildningen byggdes upp. Barnmorskor och barnsjuksköterskor var då inte så vana att arbeta med föräldrar i grupp och behovet metoder och material för att arbeta på ett nytt sätt var stort. Socialstyrelsen och respektive landsting anordnade då en omfattande fortbildningsverksamhet.

Med en ny satsning på stöd i föräldraskapet med en ökad inriktning på föräldrars engagemang, deras intresse för frågor om relationer och parförhållanden, deras eget ansvar för sin situation och en medvetenhet som måste växa fram underifrån, finns nya behov av fortbildning av personal. Personalen måste ha en god kompetens i att ta vara på mötet med föräldrarna och det som sker i en föräldragrupp. Fortbildningen borde därför inriktas på samtalsmetodik, gruppdynamik och gruppmetodik. *Utredningen om föräldrautbildning* anser därför att Socialstyrelsen i samråd med Folkhälsoinstitutet, Statens Skolverk, kommuner och landsting bör få i uppdrag att utveckla och pröva nya modeller för fortbildning av den personal som skall arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet.

4.6.2 Folkhälsoinstitutet

Utredningens förslag

Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att

- i samarbete med kommuner och landsting verka för metodutveckling, uppföljning och utvärdering av olika modeller för stöd i föräldraskapet inom programområden som allergi, alkohol, tobak, skador och olycksfall vad gäller barn och ungdom.
- ansvara för att i samarbete med Socialstyrelsen, andra myndigheter och organisationer samla in, dokumentera och skapa en överblick över sådant material som kan användas för att utveckla stödet i föräldraskapet för föräldrar med barn i olika åldrar.
- i samarbete med Socialstyrelsen ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.
- i samråd med Socialstyrelsen, Skolverket, kommuner och landsting utveckla och pröva nya modeller för fortbildning av den personal som skall arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, individ- och familjeomsorgen och skolhälsovården.

Motiv för utredningens förslag:

Folkhälsoinstitutet har till uppgift att förebygga sjukdomar och annan ohälsa samt att främja en god hälsa för alla. Myndigheten skall fästa särskild vikt vid sådana förhållanden som främjar hälsan hos de grupper som är utsatta för de största hälsoriskerna.

Folkhälsoinstitutet har särskilda program för folkhälsoarbetet med inriktning på barn och unga och den vuxna befolkningen. Till myndighetens olika programområden hör barns och ungas hälsa, kvinnors hälsa, olycksfall, allergier, tobak, alkohol och droger. Myndigheten tar fram aktuella forskningserfarenheter, utvecklar modeller för att nå ut med information inom de olika programområdena, tar fram informationsmaterial i olika folkhälsofrågor och genomför informationskampanjer. Folkhälsoinstitutet inriktar sitt arbete på att nå forskningsansvariga, utbildningsansvariga, statliga myndigheter, kommuner och landsting. Viss uppföljande och utvärderande verksamhet genomförs. Det finns emellertid informationssatsningar och kampanjer, som bl.a. av resursskäl, inte har utvärderats.

Folkhälsoinstitutet ger stöd till lokala projekt som gäller generella insatser för att påverka hälsovillkoren för grupper av kvinnor, de mest utsatta, och för ungdomar som går på gymnasieskolans individuella program, skadeförebyggande insatser, rökavvänjande insatser och utveckling av metoder inom familjecentraler.

Utredningen om föräldrautbildning anser att Folkhälsoinstitutet har en viktig roll vad gäller utvecklingen av stödet till föräldrar i frågor om hur allergier kan förebyggas och om hur missbruk av tobak, alkohol och droger kan motverkas. Folkhälsoinstitutet bör därför få ett tydligare ansvar för metodutveckling, uppföljning och utvärdering av olika modeller för stöd i föräldraskapet inom de områden som myndigheten svarar för.

Behov av överblick över befintligt föräldramaterial

Informations- och utbildningsmaterial som gäller stöd i föräldraskapet produceras på olika ställen inom statliga myndigheter, landsting, kommuner, frivilliga organisationer och studieförbund. Det saknas dock en samlad överblick över befintligt material och var det finns att tillgå. En systematisk genomgång av befintligt och användbart material skulle kunna bidra till en bättre tillgänglighet och till utvecklingen inom området. Överblick och samordning av informationsmaterial som anknyter till verksamheten med stöd i föräldraskapet skulle kunna utvecklas av Folkhälsoinstitutet. Tillgängligheten skulle avsevärt kunna förbättras

om uppgifterna kunde läggas in i en databas som t.ex. SPRI-line och finnas på Internet. Utredningen föreslår (vilket utvecklas i kapitel 5.8) att Folkhälsoinstitutet i samarbete med Socialstyrelsen bör få i uppdrag att samla in och skapa en översikt över vad som kan användas för att utveckla stödet i föräldraskapet för föräldrar med barn i olika åldrar.

4.6.3 Skolverket

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att Skolverket följer utvecklingen av föräldrasamarbetet och föräldrainflytande inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen och sprider exempel på hur föräldrar får stöd i sitt föräldraskap genom att samverka med varandra och med personalen inom respektive verksamhet.

Motiv för utredningens förslag

Skolverket är central myndighet för det svenska skolväsendet. Verket svarar för den nationella uppföljningen och utvärderingen av skolan, samt utövar tillsyn över kommunernas skolverksamhet. Verket skall bidra till utvecklingen av skolan genom läroplans- och kursplanearbete för grundskolan och gymnasiet, forskning och stöd till kompetensutveckling. Skolverket har bl.a. genomfört projekt med olika modeller för utvecklingssamtal som utvecklats i vissa skolor under år 1996. Från den 1 januari 1998 kommer Skolverket att ha ansvar för utveckling, utvärdering och tillsyn även för barnomsorgen. Skolverket har särskilda medel för utvecklingsarbete inom skolsektorn. Verket har även särskilda medel som får användas för bidrag till elev- och föräldraorganisationer och där åtgärder för att öka elev- och föräldrainflytandet skall prioriteras. (under anslaget A 2, Skolutveckling).

Skolan har en viktig roll för stödet i föräldraskapet genom att den kan nå alla föräldrar med information och underlätta och uppmuntra till möten mellan föräldrarna. En öppen skola där föräldrar har inflytande och där skola och föräldrar samverkar med varandra, får som indirekt effekt att föräldrar stärks i sitt föräldraskap. Frivilliga organisationer och studieförbund kan ha en aktiv roll i detta föräldrastödjande arbete.

Utredningen om föräldrautbildning anser det angeläget att Skolverket följer utvecklingen av föräldrasamarbetet i barnomsorgen, skolan och skolbarnsomsorgen och skaffar sig överblick över goda exempel på detta. Friskolornas arbete med stöd i föräldraskapet bör även ingå i en sådan uppföljning. Utredningen anser det angeläget att Skolverket följa utvecklingen av föräldrasamarbetet och föräldrainflytande i

barnomsorgen, skolan och skolbarnsomsorgen och sprider exempel på hur föräldrar inom dessa verksamheter får stöd i sitt föräldraskap genom att samverka med varandra och med personalen.

4.7 Frivilligorganisationer och studieförbund

Utredningens bedömning

- Studieförbund och frivilliga organisationer bör stimuleras att utveckla metoder för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen.

Utredningens förslag

- Regeringen föreslås lyfta fram stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen som ett prioriterat område för Allmänna arvsfonden.

Motiv för utredningens bedömning och förslag:

I slutet av 1970-talet i samband med Barnomsorgsgruppens arbete och efter riksdagsbeslutet år 1979 om en allmän föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse ökade studieförbunden i viss mån sina föräldrautbildande verksamheter.

Genom de frivilliga organisationerna och studieförbunden bedrivs en mängd olika verksamheter för föräldrar och barn centralt, regionalt och lokalt som på olika sätt bidrar till att ge stöd till föräldrarna i föräldraskapet. Många verksamheter som anordnas genom frivilliga organisationer och studieförbund bidrar till att komplettera mödra- och barnhälsovårdens föräldrastöd/utbildning. I barnomsorgens och skolans värld är det ofta frivilliga organisationer och studieförbund som medverkar till att föräldrar träffas. Det gäller Rädda Barnen, Röda Korset, Riksförbundet Hem och Skola, kyrkliga organisationer, invandrarorganisationer, handikapporganisationer, patientföreningar, idrottsorganisationer, osv.³⁵

Självhjälpsgrupper som föräldrar startar kan med små medel medverka till att sociala nätverk bildas i bostadsområden. Självhjälpsgrupper kan dock behöva stöd för att bildas och för att inte lösas upp för tidigt. Grupper som bildas kan dock ha svårt att få låna lokaler för möten och cirklar, samtidigt som det ofta finns lokaler i skolor som inte används på kvällar och helger.

Utredningen om föräldrautbildning har betonat vikten av att föräldrarna engageras för att stärka de sociala nätverken och samlas i grupper

³⁵ Stöd i föräldraskapet. Ds 1997:6. Socialdepartementet.

där de kan ta upp frågor som de ser som meningsfulla att diskutera. Utredningen har föreslagit att kommunerna skall ha det övergripande ansvaret för stödet i föräldraskapet. I detta ansvar ingår också att skaffa sig en överblick över vilka organisationer som kan tänkas medverka i verksamheter som bidrar till att ge stöd i föräldraskapet. Därvid är det angeläget med ett nära samarbete mellan kommunerna, studieförbunden och de frivilliga organisationerna för att utveckla det lokala arbetet med stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen.

Studieförbundens, olika föreningars och organisationers verksamhet skulle kunna utvecklas och uppmuntras genom försöksverksamheter, särskilda projekt och möjligheter till stöd. Stöd ur Allmänna arvsfonden kan ges till verksamhet av ideell karaktär till förmån för bl.a. barn. Det är i första hand nyskapande verksamhet som kan stödjas. Stöd lämnas till föreningar och andra organisationer som bedriver ideell verksamhet. Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att föreningar och andra organisationer stimuleras att utveckla metoder för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen. För att stimulera till detta föreslår utredningen att regeringen lyfter fram verksamheten med stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen som ett prioriterat område för Allmänna arvsfonden.

Utredningen anser vidare som en praktisk förutsättning för föräldrastödet att barnomsorgens, skolans, fritidsgårdarnas eller andra lämpliga lokaler bör kunna vara tillgängliga för föräldragrupper, självhjälpgrupper, studieförbund och frivilliga organisationer.

5 Arenor för stöd i föräldraskapet

Utredningen har gått igenom ett urval av sådana arenor eller kanaler som föräldrar naturligt använder sig av, ofta dagligen, och där föräldrar kan nås på olika sätt och bli få stöd i sin föräldraroll. Redovisningen omfattar mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolbarnsomsorgen och skolan. Vidare behandlas i detta kapitel frivilliga organisationer, studieförbund, bostadsföretag samt media.

5.1 Mödra- och barnhälsovården

Utredningens bedömning

- Föräldrar bör uppmuntras att starta föräldragrupper och att ta ansvar som gruppledare.
- Föräldragruppernas diskussion bör bl.a. bygga på föräldrarnas egna frågor och intressen.
- Frågor om parrelationer är särskilt angelägna att ta upp i föräldragrupper.
- Pappor bör, genom aktiva åtgärder, uppmuntras att delta i föräldragrupper.
- Det finns ett behov av extra stimulansbidrag för utbildning och fortbildning i landsting och kommun av ledare för föräldragrupper.
- Mödra- och barnhälsovården har ett ansvar för att följa upp varför föräldrar avstår från att delta i föräldrautbildningen och om möjligt öka deltagandet från föräldrarnas sida.
- Informationsmaterial för föräldragrupper bör finnas lättillgängligt på bibliotek för hemlånning och på internet.

Utredningens förslag

- Att den överenskommelse som träffades år 1979 mellan regeringen och Landstingsförbundet om föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse och under barnets första levnadsår ses över på nytt i syfte att alla föräldrarna skall erbjudas eller få möjlighet till stöd i föräldraskapet.

5.1.1 Inledning

Utredningen om föräldrautbildning har i uppdrag att pröva om det är möjligt att erbjuda alla föräldrar föräldrautbildning, framförallt inom mödra- och barnhälsovården. Inom mödra- och barnhälsovården framhålls att det är angeläget att förstagångsföräldrarna kan ges plats i gruppverksamhet med inriktning på att föräldrarna skall få kunskaper, kontakt och gemenskap. I uppdraget ingår att pröva förutsättningarna för försöksverksamhet med föräldrautbildning under hela förskoleperioden.

Mödra- och barnhälsovården har byggts upp i Sverige sedan mitten av 1930-talet. Verksamheten är allmänt etablerad och riktar sig till alla föräldrar och barn. Utredningen om föräldrautbildning ger i detta kapitel exempel på åtgärder som behövs för att föräldrastödet/utbildningen inom mödra- och barnhälsovården ska stimuleras. Det gäller utbildning och fortbildning av personal, stöd från ledningspersonal, prioritering av föräldrastöd/utbildning som en viktig kvalitetsindikator i landstingens verksamhet liksom i vad som ingår i de anställdas arbetsuppgifter. Det gäller också att stimulera till föräldragrupper för invandrarföräldrar med olika språklig eller kulturell bakgrund, att stimulera till grupper på kvällstid och att utveckla ett innehåll som bygger på föräldrarnas frågor.

5.1.2 Mödrahälsovården³⁶

Föräldrastödet/utbildningen inom mödrahälsovården riktar sig till föräldrar som väntar barn och erbjuds oftast i mitten eller slutet av graviditeten. Föräldrautbildning i grupp anordnas vanligen för föräldrar som träffas på mödravårdscentralen under ledning av en barnmorska. Föräldragrupperna träffas mellan 5 och 10 gånger under tiden före förlossningen. Varje träff kan ta 1–2 timmar.

Målet för föräldrastödet/utbildningen inom mödrahälsovården är att erbjuda kunskap, möjligheter till kontakt, gemenskap och diskussion föräldrar emellan samt att föräldrar ska kunna påverka sin egen situa-

---

³⁶ Riktlinjer för föräldrautbildningen anges i Barnomsorgsgruppens betänkande, SOU 1978:5, Föräldrautbildning, 1. Kring barnets födelse, prop. 1978/79:168 om föräldrautbildning m.m., socialutskottets betänkande 1978/79:45 med anledning av denna proposition samt i skriften Föräldrautbildning, Socialstyrelsen redovisar 1984:12. Vidare anges intentionerna för föräldrautbildningen i Mödra- och barnhälsovård, förslag till principprogram, Socialstyrelsen redovisar 1979:4, Hälsovård för mödrar och barn inom primärvården, Allmänna råd 1981:4; Socialstyrelsen samt i Hälsovård före, under och efter graviditet, SoS-rapport 1996:7.

tion. Som teman ingår ofta frågor kring graviditet och förlossning, smärtlindring, kost- och näringsfrågor, amning, risker med tobak och alkohol, första tiden som förälder hemma med barnet samt att se och få en nära relation till barnet. Ofta ges också information om föräldraför-säkringen och andra rättigheter.

Under senare år har det blivit alltmer vanligt att föräldrastö-det/utbildningen tar upp frågor om hur det väntade barnet kan komma att påverka familjens liv, parrelationen, ansvarstagandet för hem och familj, möjligheter för båda parter att förena ansvaret för hem och barn med förvärvsarbete och studier m.m.

Vid mödravårdscentralen arbetar vanligen sjuksköterska, läkare och psykolog tillsammans med barnmorskan i ett vårdteam. Den psykolog som kan ingå i mödrahälsovårdens vårdteam kan också delta vid någon av träffarna med föräldrarna för att presentera sig och få kontakt med föräldrarna. På många håll i landet saknas dock numera psykolog som stöd till personalen vid mödravårdscentralerna. I frågor, som intresserar föräldrarna, kan barnmorskan även bjuda in till träffar med personer med särskild sakkunskap. De kan gälla representanter från försäkrings-kassan, individ- och familjeomsorgen, barnomsorgen, familjeråd-givningen och biblioteket.

Föräldragruppen på MVC kan göra studiebesök på en förlossnings-klinik för att förbereda förlossningen. I slutet av graviditeten ordnas vanligtvis en sammankomst med en sjuksköterska från barnhälsovården och då om möjligt den sjuksköterska som sedan skall fortsätta att träffa gruppen på barnavårdscentralen.

5.1.3 Barnhälsovården

Föräldrastödet/utbildningen inom barnhälsovården riktar sig till föräld-rar som nyligen har fått barn och erbjuds vanligtvis föräldrarna fram till barnet uppnått ett års ålder. Syftet är att ge kunskap och information, bidra till att förstärka föräldrarna i deras föräldraroll och ge dem möj-lighet till kontakt och gemenskap med andra föräldrar, bryta isolering och öka gemenskapen i bostadsområdet. Syftet är också att bidra till att föräldrarna blir mer bekanta med barnhälsovårdens personal, att föräld-rarna vågar fråga mer och att dämpa myten om den perfekta föräldern.

En föräldragrupp inom barnhälsovården leds i allmänhet av en barn-sjuksköterska eller distriktssköterska. Gruppen består av 4–5 föräldra-par som träffas mellan 4 och 10 gånger under barnets första år. Föräld-rarna erbjuds i regel både muntligen och skriftligen att delta i för-äldragrupp. Föräldrarna informeras om att de kan delta i en för-äldragrupp på BVC vid någon av de sista träffarna för föräldragruppen inom mödrahälsovården, vid första besöket på BVC eller när BVC-

sjuksköterskan gör hembesök hos en familj som nyligen kommit hem från BB med ett nyfött barn.

Vanliga teman i en föräldragrupp på BVC är frågor kring det nyfödda barnet och dess utveckling, amning, kost, risker med tobak, barnets skötsel, olycksrisker i hemmet, sjukdomar hos barnet. Föräldrarnas roll, relationer i den nya familjen, att bli förälder och att klara den nya situationen kan också diskuteras.

Många BVC-sjuksköterskor har fått fortbildning i frågor om att leda grupper, ta vara på gruppdeltagarnas kompetens och att bygga upp tryggheten i gruppen. Detta kan bidra till att även de svårare frågorna kommer upp till diskussion.

*Barnvårdscentralernas arbetslag*³⁷

Vid barnvårdscentralerna bedrivs barnvård som bygger på ett lagarbete mellan sjuksköterska, läkare, undersköterska eller sjukvårdsbiträde. När sjuksköterskan eller läkaren står inför problem eller har behov av förstärkt kompetens i vissa frågor kan andra yrkesgrupper kontaktas. Det kan gälla arbetsterapeut, audiometris/hörselassistent, barnmorska, dietist, kurator, logoped, mödra- och barnhälsovårdspsykolog, ortoptist (skelningsexpert), sjukgymnast och tandläkare/tandhygienist/tandsköterska. Dessa gruppers arbetsinsats kan gälla att handleda sjuksköterskan eller läkaren i arbetet med en familj, att vara remissinstans eller att utföra en specifik behandling. Dessa yrkesgrupper kan också medverka i den regelbundna efterutbildningen. Ansvar för problemens lösning ligger dock främst på BVC:s arbetslag.

Barnhälsovårdens roll i dag är att befrämja hälsa och utveckling hos alla barn, att tidigt identifiera problem som rör barns tillväxt och utveckling samt att förebygga ohälsa hos barn. Barnhälsovårdsarbetet omfattar hälsoundersökningar och hälsouppllysning. Hälsoundersökningarna görs för att tidigt upptäcka avvikelser och problem. Hälsouppllysningen är information som syftar till att förebygga eller åtgärda problem. Genom stöd och råd vill man bygga upp familjens egna kunskaper och förmåga att ge sina barn bästa möjliga förutsättningar för en bra uppväxt.

Barnhälsovården har en *primärpreventiv* funktion, med hälsouppllysning och vaccinationer som viktiga inslag, och en *sekundärpreventiv* funktion, med regelbundna hälsoundersökningar för att tidigt upptäcka sjukdomar, avvikelser, utvecklingsförseningar och funktionella rubbningar. Den sekundärpreventiva insatsen bygger på synsättet att tidig upptäckt och tidig diagnos, och därmed behandling, ger bättre möjlig-

---

³⁷ Hagelin, Magnusson, Sundelin, Barnhälsovård. Almqvist & Wiksell, 1992.

heter för drabbade barn att återvinna hälsan. I detta ingår numera också föräldrautbildning och hälsovård i förskolan.

Kvalitetssäkring

Kvalitetssäkring innebär att man fortlöpande studerar i vilken utsträckning hälso- och sjukvården uppfyller de mål som finns för dess verksamhet och vidtar åtgärder för att förbättra vården.³⁸ Sjukvårdshuvudmännen har frihet att själva organisera hälso- och sjukvården inom ramen för hälso- och sjukvårdslagen. Socialstyrelsen har tillsynsansvar vad gäller hälso- och sjukvårdens innehåll och kvalitet samt personalens kompetens.

Krav på kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling inom hälso- och sjukvården har fastställts i hälso- och sjukvårdslagen (1982:783). Den första januari 1997 trädde nya bestämmelserna i kraft som innebär att kvaliteten i verksamheten inom hälso- och sjukvården skall utvecklas och säkras systematiskt och fortlöpande. Socialstyrelsen har utarbetat s.k. verkställighetsföreskrifter för att förtydliga och stödja lagens tillämpning i praktiken.³⁹ Föreskrifterna anger att all hälso- och sjukvård skall omfattas av system för planering, utförande, uppföljning och utveckling av kvaliteten i verksamheten. All personal skall medverka i den systematiska och fortlöpande kvalitetsutvecklingen av verksamheten. Kvalitetsutveckling syftar till att så långt möjligt förebygga skador, avvikelser och felbehandlingar samt identifiera och verka för åtgärder om detta inträffar. Verksamhetens kvalitet och resultat skall tydliggöras för personal, patienter och omvärld.

Arbetet med ett kvalitetssäkringsprogram för mödrahälsovården har påbörjats inom Socialstyrelsen. En utgångspunkt för detta program är ett underlag som har utarbetats av en grupp mödrahälsovårdsöverläkare och barnmorskor på uppdrag av Medicinska kvalitetsrådet.⁴⁰

Socialstyrelsen har tagit fram en modell för hur kvalitetssäkringsarbete inom barnhälsovården kan ske i praktiken. Denna modell redovisas i skriften *Kvalitetssäkring av barnhälsovården - Att skydda skydds-nätet*, SoS-rapport 1994:19. I denna rapport anges inledningsvis:

”I all kvalitetssäkring är det resultaten som är viktigast att mäta, att formulera mål för och ständigt förbättra vårdkvaliteten. Inom barnhälsovården kan dock resultaten många gånger avläsas först mycket

³⁸ Hälso- och sjukvård före, under och efter graviditet. Socialstyrelsen. SoS-rapport 1996:7.

³⁹ Kvalitetssystem inom hälso- och sjukvården. SOSFS 1996:24.

⁴⁰ Medicinska kvalitetsrådet är bildat av Läkarförbundet och Svenska Läkaresällskapet för att få till stånd kvalitetssäkringsprogram för olika verksamheter inom hälso- och sjukvården.

långt fram i tiden. Det finns därför anledning att även se på faktorer i vårdens struktur och process som man vet har betydelse för ett gott resultat.”

I rapporten anges att andelen föräldrar som får hembesök efter hemkomsten från förlossning och BB respektive deltar i föräldrautbildning kan ses som indikationer på BVC:s inriktning mot stärkt föräldramedverkan.

I *Hälso- och sjukvårdslagen*, HSL, (SFS 1982:783) anges att varje landstingskommun eller kommun som inte ingår i landstingskommun skall erbjuda god hälso- och sjukvård åt dem som är bosatta inom landstingskommunen och att landstingen även i övrigt skall verka för en god hälsa hos hela befolkningen.

Det anges vidare att en god hälso- och sjukvård särskilt skall:

1. Vara av god kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen.
2. Vara lättillgänglig.
3. Bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet.
4. Främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen.

Vidare anges att vården och behandlingen så långt möjligt skall utformas och genomföras i samråd med de vårdsökande. Denna bestämmelse gäller all hälso- och sjukvård oavsett om vårdgivaren är privat eller offentlig (Prop. 1993/94:149).

Nationella folkhälsomål

Regeringen har tillkallat en parlamentarisk kommitté (S 1995:14), Hälso- och sjukvården inför 2000-talet (HSU 2000), som skall utarbeta förslag till nationella mål för hälsoutvecklingen. Målen skall vara vägledande för samhällets insatser för att främja folkhälsan, förebygga ohälsa, minska hälsorisker samt undvika funktionsnedsättning, sjuklighet och död. (Prop. 1996/97:1). HSU 2000 kommer under hösten 1997 att lämna ett betänkande om hälso- och sjukvårdens resursbehov till regeringen.

5.1.4 Motiv för utredningens bedömning

Det finns ett tydligt uttalat ansvar hos landstingen för stödet i föräldraskapet med inriktning på föräldrautbildningen under graviditeten och under barnets första levnadsår. De flesta, men inte alla, mödra- och barnvårdscentraler erbjuder också det som i dagligt tal kallas föräldrautbildning. Föräldrautbildningen är dock ojämnt utbyggd och det håller på att ske en uttunning av denna verksamhet i landet. Vad gäller

innehållet i föräldrautbildningen tenderar medicinska och fysiska frågor att överbetonas framför de mer relationsorienterade och psykosociala frågorna. *Utredningen om föräldrautbildning* vill därför att dessa frågor skall lyftas fram på ett tydligare sätt inom mödra- och barnhälsovårdens föräldrastödjande verksamhet. Alla föräldrar som väntar barn eller har barn under ett års ålder bör få erbjudande om stöd i föräldraskapet genom mödra- och barnhälsovården.

Det är snart 20 år sedan överenskommelsen träffades mellan staten och Landstingsförbundet om en allmän föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse. Föräldrautbildningen byggdes då ut inom landstingen, personalen fick utbildning och stöd från ledningen för det arbete som skulle utföras. När föräldrautbildningen startades fanns en entusiasm och ett engagemang hos ledningsansvariga och hos personalen. Möjligheterna att bedriva föräldrautbildning är i vissa fall betydligt sämre i dag än tidigare. Personal som har ansvaret för att leda föräldragrupper uttrycker en viss trötthet och att de har svårt att känna inspiration inför uppgiften att starta nya föräldragrupper. De anser att de behöver stimulans och vitalisering i detta arbete, nya idéer och uppslag vad gäller innehåll, material och metodik i föräldrautbildningen liksom ett ökat stöd från ledningen. Personalen upplever ibland att ledningen inte prioriterar föräldrautbildningen.

Rapporterna Skydda skyddsnätet (1992) liksom Stöd i föräldraskapet (1997) bekräftar att föräldrautbildningen är på tillbakagång och att den inte är lika prioriterad som tidigare, särskilt inom barnhälsovården. Ett skäl är att det i samband med besparingar inom landstingen i vissa fall har blivit svårt för personalen att hinna med föräldrautbildning framför uppgifter som gäller moderns hälsa, fostrets och barnets utveckling, mätning, vägning och vaccinationer.

I många landstingsområden har barnhälsovården *omorganiserats* och integrerats i den öppna distriktsvården. Det innebär ofta att en distriktssköterska har hand om alla åldersgrupper, inklusive förskolebarnen, i sitt upptagningsområde. Distriktssköterskan får därmed en vidgad kontakt med barnets familj och lär känna både det friska och sjuka barnet. Om distriktssköterskan endast får ett fåtal barn inom sitt upptagningsområde finns emellertid en risk att barnhälsovården tappar sin speciella barnkompetens, på grund av att erfarenheten av att arbeta med barn och se tidiga tecken på problem hos barn blir mindre. Det kan då också finnas en risk att föräldrastödet/utbildningen inte får samma utrymme som tidigare.

Inom *mödrahälsovårdens* föräldrastöd/utbildning i grupp deltar nästan alla förstagångsföräldrar. Av *alla* blivande föräldrar, dvs. även de som har fått barn tidigare, deltar knappt hälften i föräldrautbildningen. I första hand är det emellertid förstagångsföräldrarna som er-

bjuds föräldrautbildning inom många landsting. Det finns dessutom mödravårdscentraler i vissa landsting som av resursskäl inte erbjuder föräldrautbildning i grupp till blivande förstagångsföräldrar, även om det än så länge endast är undantagsvis. Det finns också föräldrar som av olika skäl tackar nej till erbjudande om föräldrautbildning. Det gäller t.ex. flerbarnsföräldrar och föräldrar som anser att de vill klara sig själva. Det kan också gälla föräldrar i sociala riskgrupper.

Inom *barnhälsovården* deltar i genomsnitt omkring 70 % av förstagångsföräldrarna i föräldrautbildningen. Knappt hälften av alla föräldrar som fått barn tidigare deltar i föräldrautbildningen. Orsaker till att alla föräldrar inte deltar kan vara att erbjudandet om föräldrautbildning inte ges till alla föräldrar, att de som erbjuds inte alltid anser sig ha tid att delta eller att de anser att de har gått igenom föräldrautbildning tidigare och inte är intresserade av att delta en gång till.

Föräldrar som har lärt känna andra föräldrar i en föräldragrupp anordnad av MVC önskar ofta fortsätta i samma föräldragrupp på BVC. Detta är ibland möjligt att ordna och bör uppmuntras för att föräldrarna skall anse det meningsfullt att fortsätta i en föräldragrupp även efter förlossningen. Det är dock inte alltid praktiskt möjligt att ordna eftersom MVC och BVC kan ha olika geografiska upptagningsområden. Mödra- och barnhälsovårdens upptagningsområden har därför betydelse för *kontinuiteten* i föräldragrupporna och kan påverka föräldrarnas intresse för att fortsätta att träffas i grupper när de har fått barn. Föräldrarna kan emellertid ha valt en MVC som ligger nära arbetsplatsen under den tid de väntade barn. När de väl fått sitt barn och är hemma med barnet är det mer naturligt för dem att besöka en BVC nära bostaden.

Utredningen om föräldrautbildning anser att mödra- och barnhälsovården har ett ansvar för att följa upp varför föräldrar avstår från att delta i föräldrautbildningen och om möjligt öka deltagandet från föräldrarnas sida. Föräldrarna har vanligtvis ett stort utbyte av varandras erfarenheter. Flerbarnsföräldrar är t.ex. en viktig resurs i en föräldragrupp för blivande föräldrar.

Pappornas deltagande

Papporna har under senare år ökat sitt deltagande i föräldragrupper/utbildning, men det är främst förstagångspappor som deltar. Deltagande i föräldragrupper/utbildning betyder ofta mycket för pappornas möjligheter att få en nära relation till sina barn och delta i barnets fostran och utveckling. Papporna deltar vanligtvis i mödrahälsovårdens föräldragrupper/utbildning, men mer sällan i barnhälsovårdens. En orsak till det låga deltagandet (knappt 10 % i genomsnitt) för pappor i

barnhälsovårdens föräldrautbildning är att många pappor förvärvsarbetar när deras barn är små och att föräldragrupper i allmänhet hålls på dagtid. Föräldragrupper/utbildning på kvällstid kan vara extra viktigt för att motivera papporna att delta.

En annan orsak kan vara att papporna inte känner samhörighet med föräldragrupper som främst omfattar mammor och barn. Språket som används i gruppen och värderingar som diskuteras kan kännas alltför kvinnodominerade. Innehållet och formen för föräldrastödet/utbildningen kan också ha betydelse. Därför är det viktigt att också bygga verksamheten kring pappornas frågor. Pappor som deltar i föräldragrupper/utbildningen kan få en viktig grund för sitt känslomässiga engagemang och intresse för sina barns utveckling. Det är också av jämställdhetsskäl viktigt att papporna tidigt deltar i barnets skötsel och omvårdnad. Om pappor deltar i föräldragrupper kan det också påverka deras benägenhet att ta ut fler dagar i föräldraförsäkringen.

Utredningen om föräldrautbildning anser att föräldragrupper inom mödra- och barnhälsovården bör riktas till både mamman och pappan. Det är viktigt att båda föräldrarna upplever sådana grupper som angelägna. Samtidigt är det viktigt att grupper med enbart mammor respektive pappor kan träffas vid vissa tillfällen.

Att utgå från föräldrarnas frågor och intressen

Föräldrarnas egna frågor, intressen och önskemål är en viktig utgångspunkt för den information, kunskapsförmedling och diskussion som växer fram genom föräldragrupporna. För föräldrarna är det av betydelse att deras frågor blir besvarade samt att deras intressen och önskemål uppmärksammas. Den unga generationen föräldrar har sannolikt andra behov och önskemål än tidigare generationer. De unga föräldrarna i dag efterfrågar t.ex. ofta mer kunskap i många frågor, eftersom de inte alltid har så många i en äldre generation att tillfråga, samtidigt värdesätter de kontakt och gemenskap med andra föräldrar.⁴¹

Skilsmässostatistiken visar att det är många föräldrar som skiljer sig under barnets första levnadsår, vilket kan bero på att parrelationen utsätts för påfrestningar bl.a. på grund av det ansvar som ställs på dem i deras nya roll som föräldrar. Föräldrar tenderar också alltmer att sakna ett naturligt stöd från sina egna föräldrar, syskon eller andra närstående vänner. Frågor om parrelationen och föräldrarollen i samband med att man får barn har därför blivit allt viktigare att ta upp i föräldragrupper för att ge stöd under denna kritiska period och så tidigt som möjligt

---

⁴¹ Flera undersökningar om föräldrarnas önskemål finns refererade i kartläggningen Stöd i föräldraskapet, Ds 1997:6, Socialdepartementet.

förebygga eventuella påfrestningar på parrelationen. Många mödra- och barnvårdscentraler har därför utvecklat sitt samarbete med familjerådgivningen, vilket kan vara en viktig åtgärd för att ta vara på befintliga resurser.

Till frågor som föräldrar önskar ta upp i föräldragrupperna hör t.ex. barnets hälsomässiga utveckling, barnets behov, föräldraskapets möjligheter och nya krav, föräldrarnas trygghet och tilltro till sin förmåga som förälder liksom frågor om arbetsfördelningen i hemmet och om hur parrelationen påverkas när familjen utökas med ett barn. Föräldrar som redan har ett barn kan ha intresse av andra frågor än förstagångsföräldrarna. För dem gäller frågor om hur syskon reagerar på sitt nya syskon, barnuppfostran och föräldrars förhållningssätt till sina barn, hur andra föräldrar löser frågor om ansvar och arbetsfördelning i hemmet och nya påfrestningar i familjen när den utökas. För alla föräldrar är det viktigt att främja det friska och positiva i att ha barn och få uppleva glädjen av att vara med om sitt barns utveckling från en liten och vårdbehövande person till en vuxen och självständig individ.

Behov av särskilt stöd

Vissa föräldrar kan behöva mer stöd och mer individuellt anpassad verksamhet än andra under den tid de väntar barn. De kan behöva individuellt stöd, träffa andra föräldrar i liknande situation som de själva och uppmuntras till att delta i föräldragrupp. På många mödra- och barnvårdscentraler förekommer att föräldrar som behöver särskilt stöd i sitt föräldraskap eller som har särskilda problem, t.ex. vad gäller missbruk av alkohol, droger, m.m. träffas i särskilda grupper. Där kan de få stöd och känna att de inte är ensamma om sina problem. Det finns även intressanta exempel på samarbete mellan den öppna förskolan och individ- och familjeomsorgen som har bidragit till att utveckla stödet till föräldrar med svårigheter i sin föräldraroll.

För att nå grupper av föräldrar med barn och som inte söker sig till den vanliga föräldrautbildningen är det angeläget att vara lyhörd för föräldrarnas egna önskemål och se vilken lösning som passar bäst i respektive område. Det kan t.ex. behövas särskilda grupper för unga mammor, spädbarnsgrupper, föräldrar med olika kultrubakgrund och grupper för föräldrar till allergikänsliga barn. Sådana grupper kan träffas på BVC eller den öppna förskolan.

Behovet av individuellt anpassat stöd till föräldrar inom mödra- och barnhälsovården ställer krav på den personal som möter föräldrarna vad gäller förmåga att anpassa verksamheten efter föräldrarnas situation. Det ställer också krav på kompetensen att finna användbara praktiska och tekniska lösningar.

Grupper efter barnets första levnadsår

När barnet fyllt ett år upphör i regel föräldragrupper i barnhälsovårdens regi. Den nu gällande överenskommelsen mellan regeringen och Landstingsförbundet omfattar endast perioden fram till barnet fyllt ett år. Många föräldrar önskar emellertid fortsätta i den grupp de har tillhört vid BVC. Detta måste i så fall ofta ske på föräldrarnas eget initiativ eftersom landstingen i allmänhet inte anser sig ha resurser för en utvidgning av föräldrautbildningen efter barnets första levnadsår. I vissa fall bjuder dock barnhälsovården in till ett uppföljande möte. Ibland hålls mötet på en öppen förskola eller i samarbete med ett daghem. I vissa landsting kallas föräldrarna till uppföljningsmöten när barnet är 18 månader, 2,5–3 år och 4–5-år, vilket ofta är uppskattat av föräldrarna. (Som exempel har Jönköpings, Stockholms och Östergötlands läns landsting modeller för detta.)

Genom samverkan mellan barnavårdscentralerna och barnomsorgen i kommunerna kan föräldrarna få ett bättre stöd i att bilda föräldragrupper efter barnets första levnadsår. Här har studieförbunden en stor betydelse. Den öppna förskolan ger också ett viktigt föräldrastöd t.ex. för föräldrar med förskolebarn som saknar plats inom barnomsorgen. Den öppna förskolan är inte tillräckligt utbyggd över hela landet och når inte alla. Det finns således ett behov av stöd till föräldrar genom satsningar på studiecirkelverksamheter, öppna förskolor och samverkansprojekt som familjecentra för att åstadkomma ett bättre stöd i föräldraskapet.

Utredningen om föräldrautbildning anser att föräldrar som så önskar bör få stöd att träffas ofta eller regelbundet även efter barnets första levnadsår. Ett föräldrastöd som utgår från föräldrarnas behov och intressen bör enligt utredningens uppfattning innebära att samhället ger föräldrar stöd i att bilda grupper om de vill fortsätta att träffas även efter barnets första levnadsår. Det är inte tillräckliga skäl att hänvisa till att det inte går att samla en grupp eller att det finns praktiska svårigheter. Föräldrarna bör i stället få hjälp med lokaler, tips på kontakter med studieförbund och hjälp med att utbilda gruppleddare. Det är inte heller tillräckliga skäl att barnunderlaget är för litet. I t.ex. glesbygdsområden eller mindre orter kan det i då vara bättre att i föräldragrupperna omfattar föräldrar till barn i flera åldersgrupper.

Behov av utbildning och fortbildning

Distriktssköterskor, barnmorskor och barnsjuksköterskor som leder den nuvarande föräldrautbildningen har inte alltid utbildning i frågor som rör familjeliv och parrelationer. Enligt uppgift från vissa utbildningsanordnare har innehållet i utbildningen på hälsöhögskolorna inte förändrats nämnvärt sedan satsningen efter överenskommelsen år 1979. Det är angeläget att dessa utbildningar inriktas mer på frågan om hur stödet i föräldraskapet kan förbättras genom att utveckla kompetensen att leda grupper i samtalsmetodik och i gruppdynamik, samt att ta vara på föräldrarnas egen kraft och förmåga, ge kunskap om barns utveckling. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att detta behov bör uppmärksammas av hälsöhögskolor och andra utbildningsanordnare.

Fortbildningen av berörd personal inom kommuner och landsting skulle också behöva utvecklas. Ett vidgat samarbete med familjerådgivningen i kommunen skulle därvid vara av värde för att utveckla kompetensen i frågor som framför allt berör parrelationer. Utredningen anser därför att det finns ett *behov av extra stimulansbidrag* för utbildning och fortbildning i landsting och kommun av ledare av föräldragrupper. Nya idéer behövs vad gäller innehåll, material och metodik. Här är möjligheterna till kontinuerlig fortbildning för personalen och handledning av stor betydelse.

Informations- och kunskapsmaterial

Utredningen om föräldrautbildning anser att det finns behov av att utveckla informationsmaterial för föräldragrupper som skulle kunna användas på internet och CD-Rom för bibliotek eller hemlånning. Visst informationsmaterial eller utbildningsmaterial skulle behöva moderniseras för nya generationer av föräldrar. Det finns även behov av mer traditionellt, men moderniserat handlednings- och samtalsmaterial för föräldragrupper i t.ex. samlevnadsfrågor, amning och rökning, alkohol- och drogmisbruk i samband med graviditet, barns utveckling och behov och betydelsen av det tidiga samspelet mellan föräldrar och barn.

5.2 Förskola, skola och skolbarnsomsorg

Utredningens bedömning

- En väl fungerande förskola, skola och skolbarnsomsorg där föräldrar är delaktiga och har inflytande är ett viktigt stöd i föräldraskapet.
- Förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens möjligheter att fungera som mötesplatser för föräldrar och närsamhället bör utvecklas.
- Föräldrarnas egna initiativ att träffas i grupp bör stärkas och stödjas.
- Föräldrarnas möjligheter till inflytande bör stärkas.
- Det är angeläget att Skolverket följer utvecklingen av föräldrasamarbete och föräldrainflytandet i förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen och sprider exempel på hur föräldrar får stöd i sitt föräldraskap genom att samverka med varandra och med personalen inom respektive verksamhet.
- När föräldrar är arbetslösa är det ett viktigt stöd för barnen och föräldrarna att barnen får ha kvar sin plats inom barnomsorgen eller att de har tillgång till öppen förskoleverksamhet.
- Föreningar och andra organisationer bör stimuleras att utveckla föräldrasamarbetet och föräldrainflytandet inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen.
- Regeringen bör överväga att genom särskilda medel stimulera till försöksverksamheter som syftar till att inom barnomsorgen, skolan och skolbarnsomsorgen utveckla dels föräldrainflytandet och föräldrasamarbetet, dels dessa verksamheters roll som mötesplatser för föräldrar och närsamhälle.

Utredningens förslag

- Att Skolverket får i uppdrag att utarbeta en översikt över intressanta exempel på föräldrasamverkan.
- Att barn i förskolan bör omfattas av arbetsmiljölagen på samma sätt som skolbarn.

5.2.1 Inledning

Utredningen om föräldrautbildning har till uppdrag att pröva om det är möjligt att erbjuda alla föräldrar föräldrautbildning, bl.a. inom barnomsorgen och skolan, samt att pröva förutsättningarna för försöksverksamhet med föräldrautbildning under hela förskoleperioden. Utredningen skall föreslå hur stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning

och andra verksamheter för föräldrar med barn i förskole- och skolåldern kan utvecklas och stimuleras.

Utredningens diskussion i det följande gäller även för s.k. privata daghem, föräldrakooperativ, föräldrastyrda skolor och annan föräldradriven verksamhet.

För föräldrarna är förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen viktiga mötesplatser där de träffar andra föräldrar och har tillfälle till kontakt med personal som möter deras barn dagligen. Utredningen diskuterar i detta kapitel hur dessa möten kan utvecklas och ge föräldrarna ett stöd i deras föräldraskap.

I förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen handlar det inte om föräldrautbildning i direkt bemärkelse utan om en lyhördhet för föräldrarnas synpunkter och erfarenheter, om föräldrars delaktighet i arbetet och att de ses som en viktig resurs i verksamheten.

Samverkan och samarbete med föräldrarna är ett viktig stöd i föräldraskapet. Samarbetet måste präglas av respekt och ömsesidighet. Förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen har ansvar för att samarbetet med föräldrarna fungerar. Genom fördjupat samarbete och lyhördhet för föräldrarnas synpunkter får personalen i dessa verksamheter en bild av hur föräldrarna ser på barnens situation och vad som behöver utvecklas. Om lyhördheten finns får också föräldrarna stöd i sin föräldroll.

Utredningen betonar i flera sammanhang att det är angeläget att föräldrasamarbetet utvecklas underifrån, från föräldrarna själva. För att detta skall ske krävs också att föräldrarna känner ett stöd i de initiativ som de tar och att personalen också ger viss inspiration. Det finns många intressanta exempel där föräldrar tagit initiativ till föräldraverksamheter, studiecirklar och temadagar. Sådana aktiviteter är av stor betydelse och bör främjas från förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens sida.

5.2.2 Motiv för utredningens bedömning

Förskola och skolbarnsomsorg

Synen på föräldrasamverkan inom svensk barnomsorg, där förskola och skolbarnsomsorg ingår, kan sammanfattas i begreppen samarbete, medansvar och delaktighet. Av det pedagogiska programmet för förskolan framgår klart att förskolan skall vara ett komplement till hemmet och barnets sociala och kulturella miljö i övrigt samt ge föräldrarna möjlighet att förena föräldraskap och familjeliv med förvärvsarbete eller studier. Verksamheten skall utformas i nära samarbete med hemmet.

Det är förskolans ansvar att ta initiativ till och upprätthålla en aktiv dialog med varje förälder och uppmuntra och underlätta för föräldrarna att bli delaktiga i förskolans verksamhet. Varje förskola måste försöka finna samarbetsformer som passar alla föräldrar. I det pedagogiska programmet för förskolan anges att personalen har ansvar för att utveckla kontakten med alla barns föräldrar, att alla föräldrar har rätt att få veta hur verksamheten bedrivs och hur den kan påverkas.

Skola

Regering och riksdag styr skolan genom att ange mål som är nationellt fastlagda i läroplaner och kursplaner. Styrningen innebär ett tydligare formulerat ansvar för skolans verksamhet hos huvudmän och skolor. Riksdagen beslutade under budgetåret 1993/94 om nya läroplaner, kursplaner och betygssystem för skolan.⁴²

Skolan skall vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och bildning. Skolans arbete måste därför ske i nära samarbete med hemmen. Läroplanerna för grundskola och gymnasieskola (LpO 94 och Lpf 94) anger, jämfört med tidigare läroplaner, ett skärpt informationsansvar i förhållande till föräldrarna och att skolan har ansvar för samarbetet mellan skolan och hemmet. Rektor har ansvar för att utveckla samarbetet. Utformningen av verksamheten i skolan innefattar också krav på lärarna att informera och samarbeta med föräldrarna. Läroplanerna lägger fast tydliga förutsättningar för elev- och föräldrainflytandet.

Integration förskola, skola och skolbarnsomsorg

I regeringsförklaringen i mars 1996 slogs fast att förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen skall integreras. Barnomsorg- och skolakommittén (U 1996:61) har som ett första steg i detta integrationsarbete haft i uppdrag att utarbeta ett samlat måldokument för den del av förskolan som rör sexåringarna, den obligatoriska skolan och skolbarnsomsorgen (dir. 1996:61).

Kommittén har i sitt betänkande Växa i lärande (SOU 1997:21) lämnat förslag till vissa omarbetningar av skolans läroplan. I betänkandet föreslås att huvudmannens ansvar för att det finns ett för verksamheten fungerande kvalitetssystem måste tydliggöras. Ett sådant kvalitetssystem skall bl.a. säkerställa att barn, ungdomar och föräldrar görs delaktiga i verksamheten och att förslag och kritik från elever, föräldrar och personal tas om hand och beaktas.

---

⁴² Prop. 1992/93:220 och 1992/93:250 En ny läroplan, 1993/94 UbU 1 o 2.

Kommittén har i tilläggsdirektiv (dir. 1997:30) fått i uppdrag att dels utarbeta förslag till måldokument för den pedagogiska verksamheten i förskolan, dels göra en översyn av skollagen utifrån de krav integrationen samt nya måldokument ställer på verksamheterna. Uppdraget skall vara slutfört senast den 1 november 1997.

Verksamheternas roll

Utredningen om föräldrautbildning har diskuterat vilken roll förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen kan ges när det gäller stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen. Utredningen konstaterar härvid att det inom de aktuella verksamheterna snarast handlar om föräldrasamarbete och föräldramedverkan och inte om direkt utbildning.

Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen ger givetvis föräldrarna stöd i rollen som förälder genom den dagliga kontakten med personalen, föräldramöten och enskilda samtal. Mål och riktlinjer för skolan lägger också stor tonvikt på ökad delaktighet och ökat inflytande från föräldrar. En väl fungerande barnomsorg och skola med en väl utvecklad föräldrasamverkan kan således sägas ha som *indirekt* effekt att föräldrar får ett viktigt och bra stöd i föräldraskapet. Föräldrasamarbete respektive inflytande bör, enligt utredningens mening, kontinuerligt utvärderas och är också ett angeläget område för fortbildning och forskning.

Förskola, skola och skolbarnsomsorg som mötesplatser

Samtidigt som utredningen konstaterar att det faller utanför förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens uppdrag att bedriva direkt riktad föräldrautbildning är det viktigt att understryka att dessa verksamheter är viktiga mötesplatser för föräldrar. Utredningen har tagit del av flera intressanta projekt och exempel på medvetna och framgångsrika satsningar som syftar till att skapa kontakt föräldrarna emellan inom de aktuella verksamheterna.

Förskolan, skolan eller fritidshemmet kan upplåta lokaler för möten, underlätta och uppmuntra till möten mellan föräldrarna och ge förslag på hur föräldrarna kan mötas på annat sätt. Studieförbund kan också anlitas för föräldrarnas möten inom olika temaområden. I mötena mellan föräldrar kan behov uppstå av att träffas mer och göra saker tillsammans med barnen eller av att träffas i diskussionsgrupper kring hur skolan fungerar, hur det är att vara förälder till ett barn som har börjat skolan, till en tonåring osv. Många möten kan ordnas och ledas av föräldrarna själva, föreläsare och lärare kan bjudas in. Det kan ske i förskolans- eller fritidshemmets lokaler när föräldrarna vill träffas vid

egna möten på kvällar och helger. Personalen i förskole- och fritidshemsverksamheten och skolan har en viktig roll i att ta vara på föräldrarnas intresse och engagemang och bistå dem om de vill bilda grupper.

Skolan har mycket att vinna genom att öppna sig mot verksamheter utanför skolan, av det lokala arbetslivet och andra institutioner och människor i närsamhället. I läroplanen förutsätts att skolan samverkar med arbetslivet och närsamhället i övrigt. På många håll i landet är t.ex. samverkan mellan skola och närpolis under uppbyggnad. En modell för stöd i föräldraskapet/föräldrautbildningen är att polisen i samarbete med skolan och ett eller flera studieförbund anordnar gruppverksamhet för föräldrar. Temat för mötena kan handla om allt från föräldraskap till att förebygga mobbning och missbruk av droger.

Föräldrasamarbetet inom förskolan

Förskoleverksamheten omfattar förskola, som organiseras som daghem eller deltidsgrupp, familjedaghem eller kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Alla barn med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar har rätt till plats inom den kommunala förskole- och fritidshemsverksamheten från och med ett års ålder. Närmare 70 % av förskolebarnen har i dag plats inom den kommunala barnomsorgen eller i föräldradriven verksamhet. Förskoleverksamheten är därför en mötesplats för många föräldrar som har förskolebarn.

Det finns dock ett stor grupp föräldrar som bl.a. på grund av sina *arbetslöshet*, står utanför denna möjlighet genom att deras barn inte har plats på daghem eller i familjedaghem. Det har samtidigt blivit allt vanligare att barn som har plats på daghem mister sin plats när deras föräldrar blir arbetslösa.

Utredningen om föräldrautbildning ifrågasätter att detta tillämpas som en generell åtgärd, med tanke på den påfrestning som arbetslöshet oftast innebär. När föräldrar är arbetslösa skulle det vara ett stöd för barnen att få ha kvar sin plats inom barnomsorgen. Detta skulle också ge ett stöd till föräldrarna. Den öppna förskolan har i annat fall en särskild betydelse genom att föräldrar som är arbetslösa och deras barn har en plats att besöka tillsammans åtminstone någon eller några gånger i veckan.

För dessa föräldrar förekommer ibland att den öppna förskolan, deltidsförskolan eller annan föräldra-barn-verksamhet som anordnas genom frivilliga organisationer, kyrkliga samfund och studieförbund fyller en viktig funktion som mötesplatser där de kan träffa andra föräldrar och personal som arbetar med deras barn.

Samarbetet med föräldrarna är en grundläggande del i barnomsorgens verksamhet. För att detta samarbete skall fungera behöver personalen ha tillräckligt med tid och en god kompetens. De dagliga kontakterna måste fungera på ett ömsesidigt respektfullt sätt. Personalen har behov av kontakt med föräldrarna för att lära känna barnets bakgrund, få en bild av vad som händer runt barnet och få en bra kontakt med barnen. Personalen har också behov av att belysa för föräldrarna hur verksamheten fungerar och är organiserad. Detta kan ha betydelse för föräldrarna skall känna sig delaktiga i verksamheten. Föräldrarna har behov av kontakt med personalen för att diskutera hur barnet fungerar i barngruppen, barnets utveckling och behov.

För föräldrarna är det viktigt att personalen känner och förstår barnen och kan stödja dem alltefter deras utvecklingsnivå. Detta förutsätter ett nära samarbete mellan förskolans personal och föräldrarna. Brister i kontakten kan skapa osäkerhet hos barnet och lägga grunden till felaktiga förväntningar och missförstånd hos både personal och föräldrar. För föräldrarna behöver kunna lita på personalens kompetens och bedömningar.

Arbetet i förskolan måste bygga på en grundläggande respekt för föräldrarna – deras kompetens som föräldrar, respekten för vars och ens värderingar och kulturella bakgrund samt rätten och ansvaret att fostra sina barn i en anda som känns riktig enligt familjens traditioner. Samtidigt är det förskolepersonalens ansvar att med hänsyn till olika barns behov och föräldrarnas önskemål forma en förskoleverksamhet som bygger på yrkeskunskap och erfarenheter.

Personalens professionella kompetens är viktig för att mötet mellan föräldrar och personal skall fungera på ett bra sätt och att det finns en respekt för varandras kompetens och integritet. För föräldrarna är det av betydelse att de upplever att deras kompetens som föräldrar duger. För de yrkesverksamma är det angeläget att de känner föräldrarna värdesätter kunskap och erfarenhet. Personalen kan ha en betydelsefull roll i att fånga upp det som fungerar bra i relationerna mellan föräldrar och barn och stärka och stimulera detta samspel.

Förskolan måste sträva efter att nå varje förälder och alla föräldrar ska kunna vara med och påverka verksamheten i förskolan. Föräldrarna ska känna att de är välkomna och att deras synpunkter tas till vara. Föräldrarna ska kunna delta i planeringsmöten och medverka i förskolans arbete. De kan också ha mer omfattande inflytande och delaktighet genom exempelvis föräldraråd och föräldrakooperativ.

Föräldrarna skall ges möjlighet till inflytande över verksamhetens innehåll och organisation. Detta förutsätter att föräldrarna håller sig orienterade om vad som händer inom förskole- och fritidshemsverksamheten och att de själva deltar med viss kontinuitet. En föräldradri-

ven verksamhet på daghemmet utvecklar också kontakter mellan föräldrarna. Den kan också vara en tillgång för personalen och ge nya perspektiv på verksamhetens innehåll och på vad barnen behöver.

Föräldrarna kan bjuda in till temagrupper eller tar över ansvaret vid föräldraträffar. Förskollärare, förskolepsykologer, socialarbetare eller familjerådgivare kan medverka som resurspersoner vad gäller frågor om barns utveckling och behov, språkutveckling, somatiska utveckling, hur man förebygger allergi och överkänslighet samt frågor kring normbildning, barnuppföstran och TV-tittande.

Ett värdefullt stöd i föräldraskapet är också att föräldrarna känner trygghet angående den miljö där barnen vistas, att de vet att miljön är så riskfri som möjligt, så att barnet på bästa sätt skyddas mot olycksfall. Barn i skolan omfattas av *arbetsmiljölagen*, vilket innebär ett rättsligt skydd för barn om det skulle inträffa en olycka i skolan och en trygghet för föräldrarna. Det innebär också att åtgärder vidtas i förebyggande syfte. För barn i förskolan gäller inte denna lagstiftning.

Utredningen om föräldrautbildning anser, såsom också har framförts av Barnombudsmannen i ett förslag till regeringen, att barn i förskolan, skolbarnsomsorgen och sexårsverksamheten bör omfattas av arbetsmiljölagen på samma sätt som skolbarnen.

Föräldrasamarbetet inom skolbarnsomsorgen

Skolbarnsomsorgen omfattar samhällets omsorg om barn i åldrarna 7–12 år den del av dagen då barnet inte vistas i skolan och under lov. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen. Skolbarnsomsorgen omfattar fritidshem i olika former, integrerad barnomsorg, familjedaghem och viss öppen fritidsverksamhet. Även enskilda fritidshem räknas till skolbarnsomsorgen. Under senare år har begreppet skolbarnsomsorg ersatts eller använts parallellt med fritidshem.

I det pedagogiska programmet för fritidshemmen⁴³ anges bl.a. att personalen har ansvar för att utveckla kontakten med alla barns föräldrar och att alla föräldrar har rätt att få veta hur verksamheten bedrivs. De har också rätt att vara med och påverka verksamheten.

Barnet börjar vanligtvis i skolan och fritidshemmet samtidigt. Detta innebär att föräldrarna får två nya personalgrupper att samarbeta med. Föräldrarna kan känna osäkerhet om hur de ska förhålla sig till de många nya kontakterna. För både barn och föräldrar är det viktigt att de i god tid får bekanta sig med de nya verksamheterna och får en successiv förberedelse och introduktion. En annan förändring är att barnet

---

⁴³ Pedagogiskt program för fritidshem. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1988:7.

under tiden i skolbarnsomsorgen inte alltid hämtas och lämnas av föräldrarna, vilket betyder att andra former av regelbundna kontakter och informationstillfällen måste utvecklas mellan personalen och föräldrarna.

Efter hand som barnet blir äldre minskar det omedelbara behovet av föräldrarnas stöd och omvårdnad och barnet klarar sig mer på egen hand. Barnet utvecklar sina kontakter med andra vuxna och umgänget med kamrater blir allt viktigare. Denna begynnande frigörelse innebär ofta att föräldrarnas inblick och insyn i barnets liv minskar. Detta är också en förutsättning för barnets utveckling till ett moget och självständigt liv. Skolbarnsomsorgen kan därför vara ett stöd för föräldrarna i denna brytningstid genom att det där finns andra vuxna som känner barnet, följer och förstår dess utveckling.

Genom ett system med *samlad skoldag*, som utvecklats i många kommuner, kan kommunens skolor och skolbarnsomsorgen samverka under fasta tider och strukturerade former. Den samlade skoldagen kan innebära att skol- och fritidshemspersonal gör en uppdelning av ansvaret under delar av skoldagen. En sådan samverkan förutsätter gemensam planering utifrån barnens behov och önskemål. Den ger också förutsättningar för en gemensam och mer samordnad kontakt med föräldrarna från skolans och fritidshemmets sida och kan underlätta föräldrarnas kontakter med verksamheten.

Föräldrasamarbetet i skolan

Skolan har ett ansvar för att samarbeta med föräldrarna och har därvid också ansvar för att utveckla föräldrarnas intresse för skolans verksamhet. Föräldrarna och skolan tar olika initiativ och har olika roller. Skolan har ett ansvar för att både informera föräldrarna och få hjälp från föräldrarna i barnets lärande. Skolan har också ett ansvar för att föräldrar och lärare möts.

Utredningen anser att stöd i föräldrarollen för skolbarnsföräldrar handlar om:

- samverkan kring det enskilda barnet,
- samverkan kring skolan som sådan och
- möjligheten att använda skolan som en utgångspunkt för kunskapsöverföring till föräldrarna.

Samverkan kring det enskilda barnet syftar till att föräldrarna ska känna till vad som händer kring barnet i skolan och hur det fungerar för deras barn, att föräldrarna har en bra kontakt med skolan och lärarna och känner sig trygga i sin föräldraroll i förhållande till skolan.

Samverkan kring skolan handlar om att föräldrarna känner till skolan som institution, vilka normer och regler som gäller, vad som händer

i skolan, att föräldrarna har en bra kontakt med andra föräldrar, att föräldrarna kan använda skolan som en mötesplats och få stöd och uppmuntran till föräldrasamarbete.

Möjligheten att använda skolan som en resurs för kunskapsöverföring handlar om skolans sociala uppdrag och samhällets intresse av att föräldrar skall ha kunskap i vissa frågor som är viktiga i deras roll som föräldrar. Där ingår t.ex. att föräldrar bör vara orienterade om risker med bruk och missbruk av tobak, alkohol och droger, hur tecken på missbruk kan yttra sig och vad man kan göra som förälder vid misstanke om missbruk. Det ingår också att föräldrar bör ha tillfälle att diskutera med andra föräldrar och med skolan om förhållningssätt i samband med mobbning, våld och rasistiska yttringar. För föräldrar kan det vara angeläget att diskutera uppfostringsfrågor, gränssättning och tonårsproblem med andra föräldrar som har barn i skolan.

Det finns en konkurrenssituation i skolan om föräldrarnas tid och ork. Föräldrarna skall dels ha tid för barnens läsläsning i hemmet, dels ha tid för att medverka i olika aktiviteter som skolan ordnar. Detta innebär att de föräldramöten och andra träffar som skolan ordnar måste vara av god kvalitet. För skolan finns mycket att vinna på att föräldrarna har en positiv inställning till skolan, eftersom flera undersökningar har visat att om föräldrarna är positiva till skolan och skolarbetet påverkas elevernas skolresultat och intresse för skolan. Föräldrar som är väl informerade om sina barns skolförhållanden och som känner tilltro till skolans verksamhet kan ge sina barn trygghet och stöd i inläringen.

För föräldrarna är det angeläget att ha en bra kontakt med skolan under barnets hela skoltid. Föräldrarna är oftast mest aktiva under sina barns första år i skolan. Sedan avtar i många fall deras intresse successivt och de finns sällan med i skolan under barnets gymnasietid. Orsakerna till detta ligger både hos skolan och föräldrarna. Många föräldrar anser sig varken ha tid eller intresse av att delta i aktiviteter som skolan eller andra föräldrar ordnar. Här handlar det också om att hitta frågor som föräldrarna anser angelägna att diskutera.

För många föräldrar kan föräldramötena handla mest eller enbart om att läraren informerar om skolans verksamhet och tar upp förhållandevis "enkla" frågor. Det finns härvid en risk för ett ytligt möte mellan föräldrar och lärare som inte inspirerar föräldrarna att söka ytterligare kontakt med skolan eller att delta i fler föräldramöten. Andra möten kan däremot ge tillfälle till ett mer omfattande utbyte av information och åsikter som inspirerar till fortsatta träffar.

Inom skolbarnsomsorgen och framför allt inom förskoleverksamheten upprätthålls kontakter genom att personal och föräldrar träffas

dagligen. Inom förskola och skolbarnsomsorg finns en tradition av enskilda samtal kring barnens utveckling.

Utvecklingssamtal

Utvecklingssamtal i skolan kan ses som ett medel för att öka föräldrarnas kontakter med skolan. Genom utvecklingssamtalet vill skolan främja elevens sociala och kunskapsmässiga utveckling. Utvecklingssamtal infördes som en ny verksamhet i skolan i samband med den nya läroplanen för grundskolan (Lpo 94). Utvecklingssamtal skall hållas minst en gång varje termin mellan elever, lärare och föräldrar. Målet för samtalen är att elever, föräldrar och lärare ska ta ett gemensamt ansvar för elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling.

Utvecklingssamtalen ska vara en del av en fortlöpande kontakt mellan hemmet och skolan. Riksdagsbeslutet om utvecklingssamtal med föräldrar, elever och lärare markerar att sådana samtal är det viktigaste sättet att informera föräldrarna om deras barns situation i skolan och för skolan att bli informerad av föräldrarna om barnet. Utvecklingssamtalet är en betydelsefull kanal i skolan där skolpersonal kan ge generellt eller riktat stöd i frågor som rör enskilda föräldrar. Skolan har en erfarenhet och kompetens som ger ett stöd till föräldrarna och föräldrarna har erfarenheter som skolan behöver ta del av. Utvecklingssamtalen ger således stöd i kontakterna med föräldrarna, men utbildning och fortbildning av lärare krävs på många håll för att utvecklingssamtalen skall förbättras.

Riksdagsbeslutet om *utvecklingssamtal* i skolan med föräldrar, elever och lärare markerar att sådana samtal är ett viktigt sätt att skapa goda förutsättningar för elevernas sociala och kunskapsmässiga utveckling.

De frågor som kommer fram vid utvecklingssamtalen ger läraren en uppfattning om vilka frågor som är gemensamma för flera föräldrar i samma klass. Lärarens roll kan därvid vara att ta upp sådana frågor gemensamt vid föräldramöten eller ge föräldrarna förslag på teman som de kan ta upp vid möten som de själva initierar.

Skolan kan uppmuntra föräldrars initiativ att bilda föräldragrupper eller andra gemensamma aktiviteter under hela skoltiden. Detta kan tas upp vid klassmötet, föräldramötet eller vid klassrådets möte. Det är därvid värdefullt med samarbete mellan skolan, den lokala Hem- och skola-föreningen, frivilligorganisationerna eller studieförbunden. Detta kan också bidra till att fler föräldrar deltar i skolans temadagar, föräldraträffar och liknande. En förutsättning är att föräldrar känner att de är delaktiga i skolans arbete och att de upplever att de har ett utbyte av att

delta. Ett stöd till föräldrarna är också att skolan upplåter sina lokaler för föräldrarnas möten och andra aktiviteter.

Klassmötet kan utvecklas som ett forum för diskussion mellan föräldrar om frågor som rör skolan och föräldraskap m.m. Klassmötet skulle därvid kunna bli en öppning för föräldrarnas inflytande i skolan. Klassmötet skulle i sin tur kunna generera behov hos föräldrarna av att träffas i andra former. Det s.k. rådslaget för klassföräldrar skulle också kunna utvecklas.

Skolhälsovården når eleverna på ett nära och ofta förtroendefullt sätt. Skolhälsovården har erfarenheter och resurser som är en tillgång för föräldrarna. Skolsköterskan kan bidra både i det generella stödet till föräldrarna och i det mer riktade stödet. Genom att skolsköterskan deltar i föräldraträffar kan hon ge underlag till diskussion i frågor som rör elevernas miljö, hälsa, psykiska och fysiska välbefinnande. Skolhälsovårdens⁴⁴ elevundersökningar är ett erbjudande till eleverna som de flesta utnyttjar. Även de flesta fristående skolor, som inte är skyldiga att anordna skolhälsovård, erbjuder elevundersökningar. För tonåringar som bor i större kommuner finns ungdomsmottagningar som de kan vända sig till. Samarbete mellan skolan och ungdomsmottagningar förekommer ofta, genom att skolsköterskan ordnar besök på ungdomsmottagningen eller genom att personalen vid ungdomsmottagningen kommer till skolan och deltar i dess sex- och samlevnadsundervisning.⁴⁵

Rektor är ansvarig för utformningen av undervisningen och elevvårdsverksamheten så att eleverna får det särskilda stöd och den särskilda hjälp de behöver (Lpo 94). *Elevvårdspersonalen* (skolkuratorer och skolpsykologer) har en yrkesmässig träning i att möta och samtala med eleverna och föräldrarna. Elevvårdspersonalen är en viktig resurs för föräldrar dels i individuella möten, dels i möten med grupper av föräldrar. Det finns dock numera ingen skyldighet för skolorna att ha skolkuratorer och skolpsykologer. Detta har inneburit att denna personal inte finns anställd vid alla skolor, utan anlitas i stället vid behov, vilket i sin tur medför att kunskapen om förhållanden på respektive skola minskar, liksom möjligheten till kontinuerlig kontakt med föräldrarna.

Kontakten mellan föräldrarna och skolan är inte alltid så öppen och förtroendefull. Det förekommer att skolan tar kontakt med föräldrarna först när det finns ett mer tydligt problem som skolan har svårt att han-

---

⁴⁴ Samverkan för utveckling. Om förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen. Ds 1997:10. Utbildningsdepartementet.

⁴⁵ Är Pippi Långstrump en hälsoupplysare eller hälsorisk? En antologi om hälsoarbete i skolan sammanställd av Agneta Nilsson. Skolverket 1996.

tera. Föräldrarna är dock en resurs för skolan om de möts med respekt, får adekvat information och om deras förslag tas till vara. Här handlar det också om lärarnas kompetens att ta till vara det som sker i mötet med föräldrarna och att medverka till att lyfta fram föräldrarnas frågor.

Föräldrar vill påverka om de får möjlighet till det. Det gäller inte bara i trivselfrågor utan det handlar om ett reellt inflytande i skolans alla frågor. När föräldrar får ett reellt inflytande kan de också medverka till förbättringar och de blir mer engagerade. Det kan också innebära att fler föräldrar genom aktiva insatser i skolan kan inspireras till att delta i den politiska opinionsbildningen när det gäller att skapa olika slags resurser till skolorna.

Det finns ytterligare ett värde i att föräldrarnas möten i skolan i allmänhet leds av föräldrarna själva. Ett skäl är att många föräldrar känner sig vara i underläge i förhållande till läraren och skolan. Föräldrarnas intresse för att fortsätta att komma till och delta i möten bygger på att föräldrarna känner att de har initiativet och att mötena är viktiga för dem själva och deras barn.

Skolan omfattar alla barn och skolan utgör en stor möjlighet till förebyggande arbete. Många föräldrar anser att skolan fungerar bra och har ett relativt stort förtroende för att läraren. Enligt rapporten *Föräldraskap i förändringstider*⁴⁶ kan många föräldrar tänka sig att kontakta läraren och elevvården om barnet har såväl små som stora problem. I denna rapport redovisas resultat av intervjuer med föräldrar i fyra kommuner. Intervjuerna visar att föräldrarna har behov av att prata med läraren i olika situationer och få råd och stöd, men att skolan inte riktigt kan svara upp mot detta behov. I rapporten anges därvid (sid. 85):

”Vi tror att det är viktigt att ta föräldrarnas signaler om att de skulle kunna prata med läraren i olika situationer på allvar. För att lärarna skall kunna möta upp mot föräldrarnas behov behöver de delvis en annan kompetens. Dessutom vet vi genom våra seminarier att skolan många gånger kan vara en sluten värld vilket försvårar förnyelse. Skolan måste öppnas upp och personalen måste få stöd och ökad kunskap för att kunna vara ett bättre stöd till barn och föräldrar i utsatta situationer. Skolan ska inte ta hela ansvaret utan andra kommunala instanser måste givetvis komplettera med sin kompetens. Därför är det viktigt att personalen i skolan får verktyg att bedöma när det är deras sak att ingripa och när de ska förmedla sina insikter vidare till exempelvis individ- och familjeomsorgen.”

Hembesök i skolbarnens familjer har visat sig ge värdefulla effekter på samarbetet mellan skolan och föräldrarna. Detta har prövats under många år inom projektet "Växa tillsammans", på flera orter i Sverige. I

---

⁴⁶ Lindström, Å., *Föräldraskap i förändringstider*, Rädda Barnen, Barnfakta, 1997.

den modell som använts ingår att läraren gör hembesök hos varje elev och bygger upp en kontakt med föräldrarna, samt gör en överenskommelse med föräldrarna om hur det fortsatta samarbetet skall gå till. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att det finns intressanta erfarenheter att hämta från denna arbetsmodell.

Ett annat sätt att utveckla föräldrasamarbetet finns att hämta från projektet *Tuff Parents*, som är en samarbetsmodell från USA. Modellen innebär att föräldrar som har utagerande tonåringar träffas tillsammans med sina ungdomar. Barnen/de unga medverkar på samma villkor som de vuxna. Föräldrar diskuterar för sig och tonåringar för sig. Tonåringarna tar upp hur det är att handskas med jobbiga föräldrar. Grupperna träffas och diskuterar tillsammans hur man skall gå vidare. Modellen har visat sig vara användbar även för "vanliga" föräldraträffar i skolan.

Skolan i förhållande till omvärlden

Skolan är en i många avseenden en sluten verksamhet - både vad gäller verksamheten och lokalerna. Samhällsutvecklingen går snabbt och skolan måste ständigt följa med för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Skolan måste öppnas mot det omgivande samhället. Förhållandet mellan skolan och arbetslivet har förändrats. Skolan ger inte längre några säkra inträdesbiljetter till särskilda yrken, som eleverna kan se framför sig och som kan motivera till ansträngningar i skolan. Arbetslivet kräver dock i ökande utsträckning att människor har en bra utbildning med fördjupade och breddade kunskaper.

Skolan har mycket att lära av verksamheter utanför skolan, av det lokala arbetslivet, av institutioner och människor i närsamhället. Ett sätt att öka skolans kontakter med omvärlden är att se skolan som ett rum som kan utnyttjas av lokalsamhället. Om skolan fungerar som ett "kulturellt centrum" med omgivande samhälle och med föräldrarna kan möjligheterna till en konstruktiv dialog öka också om skolans verksamhet.

Skolan behöver därför vara känslig för omvärldsförändringar. Ett sätt som utredningen vill peka på och som också tas upp i regeringens skrivelse 1996/97:112⁴⁷ är att öka skolans kontakter med omvärlden och se om skolan och skolans lokaler kan utnyttjas av lokalsamhället. Om skolan skall fungera som "en skola mitt i byn" eller som "ett kulturellt centrum" skulle möjligheterna till en konstruktiv dialog öka om skolan och dess kärnverksamhet.

---

⁴⁷ Utvecklingsplanen för förskola, skola och vuxenutbildning - Kvalitet och likvärdighet. Regeringens skrivelse 1996/97:112, s. 32.

Föräldrar och barn som behöver mer stöd

Föräldrar som sviktar i sin föräldraroll kan känna sig mindre motiverade att delta i de möten som förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen ordnar. När föräldrarna inte deltar i möten som ordnas inom dessa verksamheter finns en risk att föräldrarna inte heller får del av aktuell information och aktuella budskap. För dessa föräldrar kan det därmed bli ännu svårare att bidra till att ge sina barn den trygghet de skulle behöva. Vad gäller skolbarnen kan det bli svårt för föräldrarna att hjälpa barnen med läsläsning och motivera till studier. För dessa föräldrar krävs ofta särskilda insatser och närmare samarbete. Om personalen inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen ser att föräldrarna skulle behöva sådant stöd, som inte ligger inom verksamheternas kompetensområde bör personalen ändå kunna hänvisa föräldrarna vidare till den instans som kan ge stöd.

Särskilda åtgärder behövs vidare för att erbjuda *invandrar- och flyktingföräldrar* föräldrastöd/utbildning, engagera lokala grupper i förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens arbete och i frågor kring invandrar- och flyktingbarnens skolsituation. Det ställs nya krav på skolan för att passa nya kulturer, nya språkgrupper, nya krav i samhället på föräldrarna. Denna fråga behandlas närmare i kapitel 8.

Studieförbund och frivilligorganisationer

Studieförbund och frivilligorganisationer har en betydelsefull roll i stödet till föräldrarna. Det gäller t.ex. idrottsrörelsen och scoutrörelsen som bygger på att föräldrar involveras i arbetet med verksamheter för barnen i anslutning till skolan eller på fritiden. Det gäller studieförbund som erbjuder möjligheter för föräldrar att t.ex. ordna tematräffar, studiecirkel, kurser, veckoslutsträffar och sommarläger.

Riksförbundet Hem och Skola bygger som organisation på att föräldrar skall ha en nära samverkan med skolan. Riksförbundet framhåller att om skolan efterfrågar den vilja och kunskap som finns hos föräldrar förebyggs främlingskap och utanförkänslor. Föräldrarna blir då aktiva i stället för passiva åhörare och mottagare av information. Riksförbundet har spelat en aktiv roll när det gäller såväl studiecirkelverksamhet som materialframställning och projektverksamhet.

Föräldrar behöver gruppera sig för att få inflytande och stödja varandra i att föra fram idéer och förslag. Här kan studieförbunden komma in med erbjudanden om cirklar för föräldragrupper. I dessa är det föräldrarna som har det främsta initiativet. Hem och skola-föreningarna kan också medverka i processen, ”blåsa på” debatten, ge uppbackning och stöd. Föräldrar som engageras i skolan kan i sig bli en kraft som

bidrar till att nå andra föräldrar, t.ex. dem som inte kommer när förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen samlar till möten och andra aktiviteter.

5.2.3 Motiv för utredningens förslag

Föräldrainflytande i skolan

Regeringen har genom propositionen, Lokala styrelser med föräldramajoritet i skolan (prop. 1995/96:157, rskr. 1995/96:259) öppnat möjligheten i grundskolan och den obligatoriska särskolan att inom ramen för en försöksverksamhet inrätta lokala styrelser med föräldramajoritet. Detta innebär ett stort steg framåt när det gäller frågan om föräldrainflytande i skolan. En viktig princip för försöket är att verksamheten sker på frivillig väg utifrån lokala önskemål.

Utredningen om föräldrautbildning erfar dessutom att reformen har startat en process i kommunerna och att föräldrarna har dragits in i diskussionen om hur man kan påverka skolan. Ökat engagemang i skolan innebär att fler föräldrar får kontakt med varandra vilket i sin tur kan leda till ytterligare initiativ. Vid sidan om lokala styrelser och andra former för samverkan vill utredningen betona vikten av väl fungerande vardagskontakter med lärare och arbetslag samt uvecklingssamtalens betydelse.

Föräldrainflytande i förskolan

Den tradition av föräldramedverkan som har växt fram inom förskolan kan sannolikt utvecklas så att föräldrarna får möjlighet till ett mer direkt inflytande över verksamheterna. Det finns flera goda erfarenheter av olika försöksverksamheter. Som exempel kan nämnas en tvåårig försöksverksamhet med föräldraråd vid förskolor i Sundsvall. Föräldraråden kan i dessa fall närmast betecknas som ett forum för samverkan mellan föräldrar, personal och föreståndare på förskolan.

Projektet visade bl.a. att både föräldrar och personal var positiva till föräldraråd. Föräldrarna kände att de kunde påverka förskolan och visade stort intresse för värderingsfrågor samt målsättning och inriktning på verksamheten. En erfarenhet från Sundsvall är att man börjat prata med varandra om möjligheter till påverkan. Synen på föräldrar som mottagare av information förändrades dessutom till att också innefatta förväntningar på föräldrarnas engagemang och medverkan. I sammanhanget kan också nämnas ett pilotprojekt som initierats av Västerås stad och som startade under våren 1996. Det syftade till att finna

former för samarbete och föräldrainflytande inom skola och barnomsorg. Även här prövas en form av föräldraråd.

Särskilda stimulansmedel

Det kan enligt utredningens mening finnas skäl att på samma sätt som i skolan utveckla formerna för föräldrastyrelser eller föräldraråd inom förskoleverksamheten. Förskolans, skolans och skolbarnsomsorgens möjligheter att fungera som mötesplatser för föräldrar och närsamhället bör också utvecklas. Utredningen kan vidare se behov av ökad föräldrasamverkan och ökat föräldrainflytande i skolan där också olika former av samarbete med lärare, skolhälsovård och annan elevvårdspersonal prövas.

Utredningen anser att det är angeläget att regeringen överväger att genom särskilda medel stimulera till försöksverksamheter som syftar till att inom barnomsorgen, skolan och skolbarnsomsorgen utveckla dels föräldrainflytandet och föräldrasamarbetet, dels dessa verksamheters roll som mötesplatser för föräldrar och närsamhälle.

Utredningen anser att föreningar och andra organisationer som önskar utveckla föräldrasamarbetet och föräldrainflytandet inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen bör stimuleras till att starta projekt.

Vidare anser utredningen att det är väsentligt att föräldrasamarbetet inom förskole- och fritidshemsverksamheten följs upp och utvärderas successivt av Skolverket, för att få en bild av hur stödet i föräldraskapet utvecklas och få underlag för framtida bedömning av behovet av lagstiftning.

Föräldrasamverkan i förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen innebär ett stöd i föräldraskapet. Utredningen anser det angeläget att denna samverkan främjas. För att få en överblick över intressanta exempel på föräldrasamverkan vill utredningen föreslå regeringen att Skolverket får i uppdrag att göra en sådan översikt.

Ska föräldrar leka med sina barn?

”Det tycker jag. De har i alla fall barnasinnets kvar, kanske, långt inne i alla fall.”

5.3 Den öppna förskolan

Utredningens bedömning:

- Den öppna förskolan har en viktig föräldrastödjande betydelse och bör lyftas fram som ett komplement inom barnomsorgen.
- Den öppna förskolan har betydelse för föräldrar som är arbetslösa och för barn som då inte har kvar sin plats inom barnomsorgen.

5.3.1 Nuvarande förhållanden

Utredningen om föräldrautbildning skall enligt sina direktiv särskilt se över möjligheterna att förbättra den öppna förskolans verksamhet som stöd till föräldrar och till barn som inte har plats inom den sedvanliga barnomsorgen, eftersom denna inte når alla föräldrar.

Den öppna förskolan har flera roller och den erbjuder⁴⁸

- pedagogiskt stimulerande gruppverksamhet till de barn som inte har plats i förskolan,
- mötesplats för hemmavarande småbarnsföräldrar, dagbarnvårdare och andra vuxna med möjlighet till kontakt och gemenskap,
- social service och information, råd och stöd till familjen.

Pedagogiskt stimulerande verksamhet

Den öppna förskolan ger en form av föräldrastöd genom att de vuxna involveras i den pedagogiska verksamheten och i barnens lek. Föräldrarna kan se hur personalen arbetar pedagogiskt med barnen och vilka lekar de initierar tillsammans med barnen. De kan också se hur egna och andras barn fungerar tillsammans, hur andra föräldrar samtalar med och löser konflikter med sina barn och hur deras eget barn bemöts av andra vuxna. För barnen betyder den öppna förskolan möjlighet till kontakt med andra barn, träning i att dela med sig till andra och möjlighet att få leka. Syftet är också att barnen skall få utvidgade möjligheter till stimulans och gruppssamvaro under pedagogisk ledning.

Mötesplats för hemmavarande föräldrar och dagbarnvårdare

---

⁴⁸ Gustavsson, M., Öppen förskola. Socialstyrelsen, Liber Förlag. 1983.

Den öppna förskolan som ett centrum för barnfamiljer i närområdet. Noskonen Rapport. 1988. Tidskriften Familjedaghem, nr 6/1995 och 1-3/1996.

Dagens barnfamiljer har inte alltid så starka nätverk och så många kontakter med den äldre generationen som tidigare. För familjerna är det ofta viktigt att få nya vänner och att inte känna sig ensamma. Detta gäller inte minst för hemmavarande föräldrar med små barn. I många kommuner utgör den öppna förskolan en viktig informell mötesplats för hemmavarande föräldrar med barn i förskoleåldern samt för dagbarnvårdare och deras barn. Den öppna förskolan betyder också mycket i bostadsområden med föräldrar som är unga, nyinflyttade, arbetslösa, tillhör olika invandrargrupper eller är asylsökande/flyktingar. Den öppna förskolan kan också vara en viktig träffpunkt för barn med funktionshinder och deras föräldrar.

För föräldrar som besöker den öppna förskolan betyder den också möjlighet till kontakt och gemenskap med andra föräldrar i bostadsområdet och möjlighet för föräldrar, som så önskar, att träffas på annat sätt t.ex. i mindre grupper för mammor med spädbarn. Den kan därmed bli en inkörsport för en bättre kontakt mellan de boende och socialt verksam i bostadsområdet.

Samverkan med andra funktioner

Samarbetet mellan mödra- och barnhälsovården och individ- och familjeomsorgen har på många håll utvecklats med den öppna förskolan som bas. Ibland ingår även arbetsförmedling och bibliotek i detta samarbete. Det finns många exempel på samordnade verksamheter där en öppen förskola fungerar som väntrum för mödra- och/eller barnavårdscentralen. Andra öppna förskolor drivs av de boende själva i grannskapslokaler i bostadsområdet. I flera kommuner har en lokalmässig samverkan startats mellan flera av dessa verksamheter genom att bilda s.k. familjecentraler. Dessa byggs upp i nära samverkan mellan kommuner och landsting.

Folkhälsoinstitutet har ett brett nätverk för stöd till sådana familjecentraler som är under uppbyggnad på 14 orter i landet.⁴⁹ Där skall mödra- och barnhälsovården, den öppna förskolan och individ- och familjeomsorgen samverka och samordna sina insatser. Med stöd från Socialstyrelsen pågår dessutom i ett 10-tal kommuner olika samverkansprojekt där öppna förskolor har en central roll.

Den öppna förskolan kan således lokalmässigt vara fristående eller samordnad med andra anläggningar eller verksamheter. Vissa öppna förskolor har egna, fristående lokaler eller en lägenhet centralt i bostadsområdet, andra är samlokaliserade med deltidsförskola, daghem, fritidshem eller barnavårdscentral. Det förekommer även att de öppna

---

⁴⁹ Till exempel i Borås, Gagnef, Göteborg, Leksand, Norrköping, Stockholm.

förskolornas lokaler används av kommunens dagbarnvårdare. I samband med att kommuner har lagt ner öppna förskolor har det förekommit att föräldragrupper har tagit över verksamheten och startat i egen regi som t.ex. ett föräldrakooperativ.

Service, råd och stöd till familjen

Den öppna förskolan har en speciell roll i bostadsområdet dels som en positiv och inspirerande träffpunkt för föräldrar och deras barn, dels som en plats där personalen i viss mån kan se hur föräldrarna har det, om föräldrarna inte räcker till i sin förmåga som föräldrar, om det finns sociala problem eller andra behov hos föräldrarna som inte har uppmärksammats tillräckligt eller om barn far illa på något sätt.

Den öppna förskolan kan specialinriktas i sin verksamhet för att möta behov som växer fram i bostadsområdena hos olika grupper av föräldrar och efter behov som kan växla över tiden. Syftet är ofta att nå en grupp föräldrar som det annars kan vara svårt att hålla en fortlöpande kontakt med inom den reguljära förskolans ram. Det förekommer att den öppna förskolan satsar på att starta verksamheter för unga mödrar, ensamstående mödrar, spädbarnsföräldrar, pappor, olika språkgrupper.

Enligt *socialtjänstlagen* 13 § kan förskoleverksamhet bedrivas i form av förskola, som organiseras som daghem eller deltidsgrupp, familjedaghem eller som kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola). I 14a § anges att förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall tillhandahållas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller barnets eget behov. Kommunerna kan således erbjuda verksamhet i form av öppen förskola som ett komplement till övrig barnomsorg. Kommunerna är däremot inte skyldiga att erbjuda verksamhet i öppen förskola.

Kommunerna skall enligt 12 § i *socialtjänstlagen*:

” verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden samt i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling.”

Detta ansvar innebär också ett ansvar för de barn som inte har plats inom barnomsorgen. Erbjudande om verksamhet i öppen förskola kan vara ett sätt för kommunerna att leva upp till detta ansvar för de yngre förskolebarn som är hemma med någon av sina föräldrar. Detta ger en möjlighet att erbjuda pedagogiskt ledd gruppverksamhet som kan ge barn stöd och stimulans i deras utveckling, vilket anges som ett mål för barnomsorgen. Verksamhet i öppen förskola ger också möjlighet att i vissa fall upptäcka barn med behov av särskilt stöd för sin utveckling

eller barn och föräldrar som har behov av mer riktade insatser. Detta kan medverka till att insatser kan sättas in tidigt innan problemen blir för stora för familjen och för kostsamma för samhället/kommunen.

Tillgänglighet och effekter av besparingar

De öppna förskolorna har en ojämn spridning över landet och öppet-hållandetiderna vid respektive enhet varierar. Enligt statistik från Socialstyrelsen fanns vid årsskiftet 1995/96 totalt 1 208 öppna förskolor i landet. Antalet öppna förskolor var som högst under åren 1990–1991 då det fanns över 1 600. Vid slutet av år 1995 saknades öppen förskola i drygt 70 kommuner och drygt 30 kommuner hade endast en öppen förskola. Några få kommuner har flera öppna förskolor, medan andra har högst 1–2 i hela kommunen.

Om lokalen ligger för långt ifrån bostadsområdet eller öppet-hållandet är begränsat kan det vara förenat med praktiska svårigheter för föräldrarna att göra spontana besök. Vissa öppna förskolor har öppet en dag i veckan under hela dagen eller endast några få timmar per gång, andra har öppet några dagar per vecka, andra åter har öppet hela veckan. I vissa kommuner görs mätningar av hur föräldrarna besöker den öppna förskolan, men det saknas centralt utarbetade sammanställningar.

Målgrupper finns bland yngre förskolebarn med hemmavarande förälder och där barnen inte är inskrivna i daghem eller deltidsgroup samt bland barn i familjedaghem och deras dagbarnvårdare. Åldersspridningen kan vara stor beroende på att föräldrar som kommer till lokalen har det yngsta barnets syskon med sig.

I januari 1996 fanns ca 223 000 barn i åldrarna 1–6 år som inte var inskrivna i den offentligt finansierade barnomsorgen. 83 000 av dessa barn hade en förälder som var föräldraledig för att ta hand om ett yngre syskon. 66 000 hade föräldrar som förvärvsarbetade eller studerade och 48 000 var barn till arbetslösa. En mindre grupp (22 000) hade en förälder som var hemma.

Barn i familedaghem kan också ha behov av att kunna besöka en öppen förskola tillsammans med sin dagbarnvårdare. I januari 1996 fanns 99 700 förskolebarn som hade plats i familjedaghem.⁵⁰

Föräldrarna kan få information via mödra- och barnhälsovården och individ- och familjeomsorgen om att det finns en öppen förskola att besöka i området och att de är välkomna dit. Det är inte ovanligt att den öppna förskolan är nära kopplad till barnvårdscentralen och att dessa båda föräldrainriktade verksamheter har ett nära samarbete med var-

---

⁵⁰ Social service, vård och omsorg i Sverige 1996. Socialstyrelsen.

andra. Det finns också exempel på att öppna förskolor samarbetar med arbetsförmedlingen, stimulerar föräldrarna till kontakt med arbetsförmedlingen och i vissa fall tar hand om barnet under den tid som föräldern söker arbete eller gör arbetsplatsbesök. Sådana insatser betyder mycket för både föräldrar och barn.

Trots stora fördelar med den öppna förskolan finns tecken som tyder på att den öppna förskolan är på väg att "försvinna" från den kommunala verksamheten. Neddragningar i verksamheten sker emellertid samtidigt som antalet hemmavarande föräldrar med små barn ökar (t.ex. på grund av ökad arbetslöshet). Det har samtidigt blivit allt vanligare att barn som har plats på daghem mister sin plats när deras föräldrar blir arbetslösa. När föräldrar är arbetslösa skulle det vara ett stöd för barnen att få ha kvar sin plats inom barnomsorgen. Detta skulle också ge ett stöd till föräldrarna. Den öppna förskolan har en särskild betydelse genom att föräldrar som är arbetslösa och deras barn har en plats att besöka tillsammans åtminstone någon eller några gånger i veckan.

5.3.2 Motiv för utredningens bedömning

Utredningen om föräldrautbildning anser att den öppna förskolan utgör en viktig resurs i arbetet med att åstadkomma stöd i föräldraskapet/föräldrautbildning för alla föräldrar. En väg till ett förbättrat "föräldrastöd" går genom den öppna förskolan, som kan medverka till att ge ett stöd i föräldraskapet för föräldrar som är hemma med sina barn. En förutsättning är därvid att den öppna förskolan finns att tillgå i kommunerna som ett komplement till den övriga barnomsorgen. Öppna förskolor bör finnas nära till hands för de boende som mötesplatser för föräldrar och barn i bostadsområdena. Det är också viktigt att där finns personal med pedagogisk kompetens.

I många kommuner har öppna förskolor lagts ned som en konsekvens av krav på besparingar. Många av de öppna förskolor som är kvar har fått ett begränsat öppethållande. Det är också stora variationer mellan olika öppna förskolor vad gäller öppethållandetider: från några timmar en dag per vecka till heltidsöppet varje dag.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är viktigt att stimulera *föräldrarnas initiativ* till att träffas och bilda nätverk. Det är därför angeläget att föräldragrupper själva har möjlighet att utnyttja den öppna förskolans lokaler på tider när den inte används av den kommunala verksamheten. Det kan underlätta för föräldragrupper att träffas på eget initiativ om de har lokaler att tillgå. Det finns också exempel från kommuner där föräldrarna själva har tagit över den öppna förskolans verksamhet när den har varit hotad av nedläggning.

Utredningen om föräldrautbildning har i föregående kapitel framfört att regeringen bör överväga att genom särskilda medel stimulera till försöksverksamheter som syftar till att utveckla föräldrainsflytandet inom barnomsorgen och utveckla förskola, skolan och skolbarnsomsorgen som mötesplatser för föräldrar och närsamhälle.

Utredningen anser att även de öppna förskolornas betydelse för stödet i föräldraskapet och som mötesplatser för föräldrar bör belysas i sådana försöksverksamheter. Det är därvid av intresse att pröva hur samarbetet mellan den öppna förskolan och daghemmen kan utvecklas och stimuleras för att främja föräldrasamarbetet. Det är också intressant att pröva nya driftsformer som t.ex. familjecentraler eller liknande, där den öppna förskolan ingår som en resurs.

Föreningar och andra organisationer bör vidare stimuleras till projekt med inriktning på stöd i föräldraskapet/föräldrautbildning i öppna förskolor.

Yrkesgrupper i den öppna förskolan

Den öppna förskolan leds vanligen av en förskollärare som i vissa fall har hjälp av en barnskötare. Förskollärarna kan ha en specialpedagogisk inriktning. Det förekommer också att socialsekreterare eller socialpedagoger tjänstgör på den öppna förskolan.

Vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm har prövats en modell för påbyggnadsutbildning på högskolenivå för personal i öppen förskola. En modell genomförs i form av uppdragsutbildning. I denna utbildning ingår delmoment om att utvidga kompetensen i att samarbeta med föräldrar och andra vuxna som besöker den öppna förskolan.⁵¹

Utredningen om föräldrautbildning ser positivt på den öppna förskolans verksamhet och på att sådan påbyggnadsutbildning följs upp och utvärderas för att vidareutvecklas och om möjligt spridas över landet.

---

⁵¹ Westermarck, J., Lärarhögskolan i Solna, Konferensmaterialet "Öppen förskola, tre perspektiv". Rikskonferens 10-11 maj 1995. Socialstyrelsen.

5.4 Andra anordnare och resurspersoner i kommuner, landsting

Samlad bedömning

Utredningens bedömning

- Fältassistenter, fritidsgårdsföreståndare, parkleksföreståndare samt polisen är exempel på viktiga resurser för uppbyggnad av verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet till föräldrar med skolbarn.
- Den kompetens som finns inom familjerådgivning, individ- och familjeomsorg och barnpsykiatri vad gäller samlevnadsfrågor, grupprocesser och gruppdynamik, bör tas tillvara för fortbildning och utbildning av gruppleddare för föräldragrupper.
- Idrottsrörelsen, fastighetsägare, lokala hyresgästföreningar, kyrkliga samfund, andra föreningar och organisationer är viktiga samarbetsparter till kommuner och landsting i det föräldrastödjande arbetet.

5.4.1 Fältassistenter/fältarbetare

Utredningens bedömning

- Fältassistenter bör medverka till stöd i föräldraskapet genom att ingå i eller arrangera föräldragrupper för föräldrar med tonårsbarn.
- Fritidsgårdar och parklekar bör fungera som kontaktpunkter för föräldrar och förmedla information om föräldrastödjande verksamheter eller ställa sina lokaler till förfogande för sådan verksamhet.

Motiv för utredningens bedömning

Fältassistenter arbetar med att söka upp ungdomar i deras miljö. Fältassistenterna håller sig informerade om nya begrepp, riskmiljöer och känner väl till ungdomars värderingar. Genom personlig kontakt med många ungdomar lär de känna de rådande ungdomskulturerna väl. Fältassistenternas verksamhet är i första hand riktad till tonåringar.⁵² Fältassistenterna samarbetar ofta med skola, polis och socialtjänst och

⁵² Programförklaring för Riksförbundet för fältarbetare, 1996.

deltar på föräldramöten för att informera tonårsföräldrar om ungdomsmiljöer och om alkohol och droger. Fältassistenter kan vara initiativtagare till s.k. föräldravandringar.

Det förekommer att fältassistenter samlar föräldrar för att informera eller diskutera frågor som berör ungdomarna. Många gånger kan detta leda till fortsatta spontana föräldragrupper. Ibland hör föräldrar av sig för att få information om de miljöer som deras ungdomar vistas i. Om ungdomar påträffas berusade eller drogade tar fältassistenten kontakt med föräldrarna och följer med den unge hem.

Som exempel på föräldragrupper som initierats av fältarbetare kan nämnas att i *Karlskrona* har fältassistenter i samarbete med socialsekreterarna, anordnat en föräldragrupp med föräldrar till unga nynazister. Gruppen bildades på förfrågan av föräldrar som hade behov av att träffa andra föräldrar i samma situation. Föräldragruppen träffades under ett års tid tillsammans med personalen, därefter fortsatte de att träffas själva.

I Trollhättan startades år 1994 ett projekt för invandrarungdom i riskzon. Under åren 1994–1995 ordnade socialtjänstens fältenhet grupaktiviteter med invandrapojkar med destruktivt beteende. Parallellt med arbetet med pojkarna träffade fältarbetarna pojkarnas föräldrar genom hembesök. Denna uppsökande verksamhet blev mycket uppskattad bl.a. därför att föräldrarna fick möjlighet att diskutera frågor om sina tonåringar i lugn och ro.

Den kunskap om ungdomars vardag som fältassistenter har är unik. Det skulle därför vara värdefullt om kunskaperna kunde tas tillvara i stödet i föräldraskapet till tonårsföräldrar. Fältassistenter skulle där antingen kunna ingå i en gemensam kommunal pool av gruppleddare för tonårsföräldrar eller bistå föräldragrupper med sin specifika kunskap vid särskilda temadiskussioner.

Parklekar

Parkleken startades på 1930-talet som en verksamhet där barn i Stockholm kunde få komma för att leka utomhus, nära naturen, under ledning av erfaren personal. Lekparkerna karakteriseras av spännande lek- och anordningar och leksaker att användas för utomhusbruk. Pedagogiken i parkleken utgår från barns och ungdomars eget skapande. Många parklekar har egna odlingar och flera har också djur. Parklekarna används även av hemmavarande småbarnsföräldrar som kommer till parken för att träffa andra vuxna och för att barnen ska få träffa andra barn. Vissa parklekar har öppen förskola, mellanstadieverksamhet eller fritidsgård integrerad i verksamheten.

Parkleken är en kommunalt organiserad öppen lekverksamhet. Den vänder sig till barn i åldrarna upp till cirka 12 år och var ursprungligen en verksamhet för storstäder. Det finns parklekar i Stockholm och Göteborg, men också på andra orter i landet som t.ex. i Karlstad. Många kommuner har under senare år lagt ner parkleken av besparingsskäl.

Parklekens personal har vana att träffa både barn och föräldrar. Många parklekar och dess personal skulle kunna användas i föräldrastödjande verksamheter. I städer där det finns parklekar bör deras lokaler kunna lånas ut till föräldraledda föräldragrupper

Fritidsgårdar

Som fritidsgård räknas enligt Svenska Kommunförbundet, en anläggning med fritidsledare som är anordnad av kommunen för ungdomar på högstadiet. Det förekommer även verksamheter med motsvarande innehåll som drivs av ideella organisationer och kyrkliga samfund. År 1993, vid den senaste mätningen, fanns 1 545 fritidsgårdar i landet. Antalet fritidsgårdar har sannolikt minskat under senare år. Fritidsgårdarnas verksamhet är utformad på olika sätt beroende på ungdomarnas behov och intressen. Ungdomar kan komma dit bara för att träffas eller för att delta i strukturerade aktiviteter. På en fritidsgård arbetar fritidspedagoger eller fritidsledare. Utbildning till fritidsledare sker vanligen genom folkhögskola och utbildning till fritidspedagog genom högskolan för lärarutbildning.

Utredningen om föräldrautbildning anser att många fritidsgårdar och parklekar skulle kunna vara anordnare av verksamheter för stöd i föräldraskap eller ställa sina lokaler till förfogande för sådan verksamhet.

5.4.2 Polisen och det brottsförebyggande arbetet

Utredningens bedömning

- Närpolisen är en viktig resurs för ungdomar och föräldrar i det brottsförebyggande arbetet.

Motiv för utredningens bedömning

I direktiven till utredningen om föräldrautbildning nämns särskilt föräldrars behov av kunskap om risker för utveckling av kriminalitet och alkohol- och drogmisshandling hos unga. I det nationellt brottsförebyggande programmet "Allas vårt ansvar" (Ds 1996:59), har regeringen slagit fast att brottsligheten måste angripas på bred kriminalpolitisk

front och att det brottsförebyggande arbetet skall ges hög prioritet. I programmet betonas polisens roll i det brottsförebyggande arbetet på lokal nivå och då särskilt inom närpolisens ansvarsområde.

I det brottsförebyggande programmet framhålls att en väl fungerande samverkan mellan myndigheter och andra organisationer är en förutsättning för att nå framgång i det brottsförebyggande arbetet. Detta arbete borde enligt programmet kunna organiseras i lokala brottsförebyggande råd där polisen, skolan, fritidsförvaltningen, socialtjänsten, företag, föreningar och organisationer som är engagerade bör ingå. Ett sådant råd skulle kunna samordna olika lokala initiativ och förmedla den kunskap som finns i det brottsförebyggande ungdomsarbetet.

I polisens regleringsbrev för budgetåret 1997 anges som övergripande mål att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Av verksamhetsmålen framgår att ungdomsbrottslighet är ett prioriterat område som skall mötas med tidiga insatser.

Av regeringens brottsförebyggande program och av polisens regleringsbrev framgår att det brottsförebyggande ungdomsarbetet skall prioriteras genom samverkan mellan dem som berörs av brottslighet, dem som kan förebygga brottslighet och genom tidiga insatser riktade direkt till föräldrar. Föräldrarna är centrala för barns och ungdomars utveckling av sociala band, självkontroll, normer och värderingar. Bristande kontakt eller en otrygg relation till föräldrarna är därför faktorer som kan leda till brottsligt beteende. Andra bidragande faktorer till kriminalitet är negativa skolförhållanden och kamrater med dåligt inflytande.

Föräldrar behöver insyn i skolan och kunskap om vad ungdomarna gör utanför familjen. Stöd i föräldraskapet till föräldrar med både små barn och tonårsbarn kan därför vara ett sätt för samhället att på sikt minska ungdomsbrottsligheten. Inom närpolisens verksamhetsområden utvecklas olika samverkansformer med syfte att förebygga brott. Alkohol och narkotikamissbruk, mobbning och övrig ungdomskriminalitet är prioriterade områden. Ibland är polisen initiativtagare och ibland ingår polisen som samarbetspart tillsammans med någon annan initiativtagare. I föräldrastödjande verksamheter som bland annat syftar till att ge föräldrar kunskap om lokala riskmiljöer för ungdomar, om alkohol och narkotika samt övrig brottsförebyggande ungdomsverksamhet, utgör polisen och i vissa fall de lokala brottsförebyggande råden viktiga resurser.

I stadsdelen *Vasastan i Stockholm* har polisen bildat en samverkansgrupp där representanter för skola, föräldraföreningar, socialtjänst, fältverksamhet och kyrkans ungdomsverksamhet ingår. Till stadsdelens skolor finns en till två poliser knutna som bland annat deltar på föräldramöten, träffar skolledning och föräldraföreningar samt undervisar i lag och rätt. Polisens utredningar om brott som har begåtts av minder-

åriga sköts av den polis som är knuten till elevens skola. Polisen kallar alla barn som begått något brott (även mindre snatterier) till förhör tillsammans med deras föräldrar. Det finns planer på att starta "skola" för föräldrar med tonårsbarn planeras.

5.4.3 Familjerådgivningen

Utredningens bedömning

- Familjerådgivningens särskilda kompetens vad gäller samlevnadsfrågor bör tas tillvara för föräldrastöd/föräldrautbildning samt utbildning och fortbildning av gruppleadare för föräldragrupper.

Motiv för utredningens bedömning

Sedan den 1 januari 1995 har kommunerna genom ett tillägg i socialtjänstlagen ansvaret för familjerådgivningen.

De bakomliggande faktorerna till denna ändring i socialtjänstlagen var att familjerådgivningen var den enda förebyggande verksamhet som samhället hade att erbjuda till par, att den saknades i stora delar av landet och var ojämnt dimensionerad. I proposition 1993/94:4 om familjerådgivning anges att familjerådgivarna

"med sina erfarenheter bör kunna vara en viktig tillgång i föräldrautbildning och i fortbildningsverksamhet för andra personalgrupper inom socialtjänsten och liknande".

Familjerådgivning lämnas genom kommunens egen försorg eller, genom att uppdra till landstinget eller annan lämplig vårdgivare att tillhandahålla sådan rådgivning. Familjerådgivning erbjuds även genom kyrkan. Familjerådgivning tillhör de delar inom socialtjänsten som inte är myndighetsutövning.

Familjerådgivningens har till uppgift att arbeta med par som har relationsproblem. Den arbetar med parbehandling och med utåtriktad verksamhet. Det utåtriktade arbetet innebär oftast att man informerar om samlevnadsfrågor och att man delger annan fackpersonal information och kunskap om samlevnadsfrågor. Genom utåtriktat arbete kan familjerådgivarnas speciella kompetens, att förmedla kunskap och sprida information om samlevnad till allmänheten och till de myndigheter och organisationer som möter familjerådgivningens klientgrupper, tas till vara.

Familjearbetet kan röra föräldraskapet i samband med en separation eller styvfamiljsproblematik. Vissa familjerådgivningsbyråer arbetar även med grupper av t.ex. separerade föräldrar, styvfamiljer och ny-

blivna pappor. Man kan även bedriva familjeterapi i grupp. Många nyblivna föräldrapar söker familjerådgivning för svårigheter i deras inbördes relation i samband med att de har blivit föräldrar. Par med äldre barn härleder ofta sina relationsproblem till den första period då de blev föräldrar.

Många relationsproblem leder till separationer, vilket också bekräftar av att hälften av alla separationer i Sverige (50 000 per år) sker i barnfamiljer. Detta understryker vikten av att alla unga par borde ges möjlighet att samtala om sin relation när barnen är riktigt små. Eftersom barnavårdscentralerna når de allra flesta föräldrar är det viktigt att det där sker en metodutveckling vad gäller föräldragrupper, med inriktning på relationer och samlevnad. För föräldrar är det av betydelse att via föräldragrupper få möjlighet att prata om sina svårigheter, innan de har trappats upp till ohanterliga konflikter.

I många kommuner är efterfrågan på familjerådgivning större än det utbud som erbjuds. Detta har medfört långa väntetider för föräldrarna, i vissa fall upp till ett halvt år eller längre. Detta kan få allvarliga konsekvenser i familjer som ofta har akuta behov av hjälp när de vänder sig till familjerådgivningen. Det drabbar både barnen och föräldrarna.

Som exempel på utåtriktat arbete hos några familjerådgivningsbyråer kan nämnas att i Stockholm och Göteborg samarbetar familjerådgivarna med mödra- och barnhälsovårdens personal, dels genom att delta i föräldragrupper, dels genom att handleda och utbilda personal om t.ex. samlevnad och konfliktlösning. I Göteborg har familjerådgivningen utarbetat ett särskilt program för personalutbildning inom mödra- och barnhälsovården. Programmen omfattar diskussioner om samlevnad, relationer och konfliktlösning samt hur arbetet i föräldragrupper kan läggas upp, genomföras och följas upp.

I Örebro har familjerådgivningen och mödrahälsovården samarbetat i projektet "Leva tillsammans". Projektet omfattar 10 strukturerade samtalstillfällen där grupper av par diskuterar personliga och känsliga frågor som t.ex. närhet, jämställdhet, livsåskådning och sexualitet enligt en särskilt metod.

Familjerådgivningen i Stockholm har i sin utåtriktade verksamhet inriktat sig på att nå förstagångsföräldrar genom att samarbeta direkt med ett antal barnavårdscentraler. Samarbetet har inneburit att familjerådgivaren tillsammans med barnsjuksköterskan har deltagit i föräldragrupper för nyblivna föräldrar. Samarbetet har syftat till att informera och förbereda nyblivna föräldrar om de svårigheter som kan uppstå i parrelationen när man får barn. Familjerådgivningen vill stimulera par till egna samtal om sin relation, samt underlätta för par att söka hjälp innan svårigheter trappats upp till låsta konflikter där separation till slut är den enda utvägen.

På grund av begränsade resurser och ökad efterfrågan på insatser från barnavårdscentraler har familjerådgivningen inte kunnat fortsätta att arbeta i denna form. I stället utbildar familjerådgivarna personal på barnavårdscentraler i frågor om samlevnad. Vidare produceras underlag för diskussioner i föräldragrupper.

Familjerådgivningen i Stockholm har för avsikt att färdigställa en videofilm om samlevnadsfrågor. Filmen är avsedd som stöd för barnsjuksköterskor i deras arbete med föräldragrupper. Familjerådgivningen i Stockholm samarbetar med Stockholms universitet i en 10-poängsutbildning i "Socialt arbete med inriktning mot parrelationer". Kursen ingår i magisterutbildningen på Socialhögskolan, men ges även som fristående kurs för socionomer eller motsvarande, med minst två års yrkesverksamhet i socialt arbete. Kursens mål är att öka kunskapen om olika parrelationer, att förmedla metoder och öka förmågan att arbeta med parrelationer i det sociala arbetet.

Utredningen om föräldrautbildning anser mot denna bakgrund att det är angeläget att familjerådgivningens särskilda kompetens vad gäller samlevnadsfrågor tas tillvara för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildning samt utbildning och fortbildning av gruppledare för föräldragrupper.

5.4.4 Barnpsykiatrisk verksamhet (PBU/BUP)

Utredningens bedömning

- Barnpsykiatrin bör medverka i utbildning av gruppledare till föräldragrupper.

Motiv för utredningens bedömning

Den barn- och ungdomspsykiatriska vårdorganisationen har tillskapats som en hälso- och sjukvårdsorganisation, enligt riksdagsbeslut åren 1944 och 1957.⁵³ Under 1950-talet byggde varje landstingsområde upp en sammanhållen klinisk verksamhet med öppen och sluten vård (PBU och BUP) och med tillgång till behandlingshem. År 1994 fanns det ca 170 öppna barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar i landet.⁵⁴

Bland dem som arbetar med barn och ungdomar är många oroliga för att barnen tycks må allt sämre. Orsaken antas vara t.ex. arbetslöshet, stressade föräldrar, samhällsklimatet och de kommunala

⁵³ Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. Delbetänkande av Barnpsykiatrikommittén. SOU 1997:8.

⁵⁴ Ny socialtjänstlag. SOU 1994:139.

nedskränningarna. Patientantalet vid landets barn- och ungdomspsykiatriska kliniker och öppenvårdsmottagningar har samtidigt ökat med i genomsnitt 30% mellan åren 1992–1994. På vissa håll är ökningen nära 70 %. Många föräldrar köar för att få specialishjälp för barn med barnpsykiatriska symptom.

Inom PBU/BUP arbetar psykologer, kuratorer och läkare i team. Många har psykoterapeutisk påbyggnadsutbildning och yrkesspecifik fortbildning i neuropsykiatri samt lång erfarenhet av att arbeta inom barnpsykiatri. Genom detta tvärvetenskapliga team finns förutsättningar att genomföra allsidiga utredningar, ställa diagnoser, delta i och ansvara för behandlingsplanering.

Mottagningarnas behandlingsutbud varierar beroende på gruppens storlek och sammansättning. Av tradition har den öppna barnpsykiatrin tidigare arbetat efter ett psykodynamiskt, individinriktat förhållningsätt, men under de senaste tjugo åren har allt fler inom PBU/BUP kommit att omfattas av ett familjeterapeutiskt och systemorienterat synsätt. Med detta avses att familjen alltmer satts i fokus i arbetet med enskilda barn. I så gott som allt terapeutiskt arbete med barn används numera familjeterapeutiska metoder, antingen i renodlad form, eller i kombination med andra behandlingsformer som t.ex. psykoterapi.

Svenska Föreningen för barn- och ungdomspsykiatri har i en skrift från år 1993 formulerat målen för barnpsykiatris verksamhet. Av denna framgår att barnpsykiatrin skall "igenkänna, bota, lindra och förebygga psykisk sjukdom och störning hos unga och ta till vara barns intressen i samhället".

Enligt en ännu ej publicerad översyn av barnpsykiatrin har Socialstyrelsen konstaterat att flera landsting i sina målformuleringar betonar vikten av att barnpsykiatrin samverkar med andra samhällsinstanser, att vården präglas av en helhetssyn och att tvärvetenskapligt synsätt tillägnas. Andra återkommande målformuleringar handlar om att barnpsykiatrin bör bidra till förebyggande insatser i form av undervisning, information, utbildning och handledning. Barnpsykiatrikommittén har i sitt delbetänkande Rösterna om barns och ungdomars psykiska hälsa (SOU 1997:8) angivit att barnpsykiatris ansvar är att behandla, utreda och diagnosticera, delta i behandlingsplanering och utveckla samarbetsformer med det omgivande samhället.

Förebyggande verksamhet utgör emellertid en liten del av mottagningarnas totala arbete. En förklaring till detta kan vara att den höga arbetsbelastningen på de öppna barnpsykiatriska mottagningarna medför svårigheter för personalen att prioritera sådan verksamhet. Det förekommer dock att barnpsykiatrin ordnar riktade föräldragrupper för att stärka föräldrar som har barn med likartade problem. Att på detta sätt medverka i förebyggande arbete för särskilda riskgrupper ligger direkt

inom barnpsykiatrins ansvarsområde och kan på sikt leda till ärendeminskning vid mottagningarna.

Metodik enligt ett systemorienterat synsätt betonar samspelet mellan individer och betonar vikten av att bemöta föräldrar med respekt och lyhördhet för att stärka föräldrakraften. I föräldragrupper kan system- och familjeterapins metoder användas.

Utredningen om föräldrautbildning anser att den specialistkompetens som finns inom barnpsykiatri vad gäller barn, föräldrar och relationer borde komma det generella föräldrastödet och föräldrar till barn som är inskrivna i barnpsykiatri tillgodo.

Tillsammans med andra resurspersoner såsom socialsekreterare och familjerådgivare borde barnpsykiatrins kompetens kunna användas i lokala utbildningsinsatser av gruppleddare för föräldragrupper.

*Exempel på förebyggande arbete från ett antal PBU-mottagningar*⁵⁵

Vid *Österåkers* PBU-mottagning träffas en samrådsgrupp av chefer i kommunen och en samrådsgrupp med representanter från "fältet" (PBU, polis och socialtjänst) regelbundet för att informera varandra om tendenser, behov av förändringar och policyutveckling. En kontaktperson från PBU arbetar med att erbjuda barn till nyanlända flyktingfamiljer på flyktingförläggningen möjlighet till samtal. Ett basteam för DAMP (Deficits in Attention Motor control and Perception) med en psykolog från PBU har inrättats i kommunen.

Vid *Norrtälje* PBU-mottagning har PBU deltagit i diskussioner och föreläsningar på skolor om barn och kriser, erbjudit föreläsningar och diskussioner med dagbarnvårdare om barn och skilsmässor och tillsammans med barnläkarna, skolan och habiliteringscentret utvecklat ett basteam för barn med MBD (Minimal Brain Dysfunction)/DAMP. Syftet är att barn med symptom på MBD/DAMP skall utredas, diagnosticeras och erbjudas stöd med de resurser som finns lokalt.

Norrtälje PBU har vidare deltagit i utvecklingen av ett *anorexiprojekt* i vilket ingår en samarbetsgrupp för ungdomar med ätstörningar. Syftet med samarbetsgruppen är dels att undersöka hur olika vårdenheter inom kommunen kan samarbeta för att kunna erbjuda de lämpligaste behandlingarna för patienter med ätstörningar, dels att utveckla behandlingsmetoder genom utbyte av kliniska erfarenheter och kunskaper.

Under år 1996 har Norrtälje PBU i samarbete med kyrkan och den psykiatriska öppenvårdsmottagningen haft tre *barngrupper för barn till missbrukare*, enligt en metod och modell som ursprungligen utvecklats

---

⁵⁵ Omsorgsnämndens verksamhetsberättelse. Stockholms läns landsting. 1996.

av Ersta Vändpunkten. Barngrupperna har träffats ca 18 gånger. Arbetet i barngrupperna går ut på att ge barnen stöd genom att lära dem att sätta ord på vad det innebär att leva i en missbruksfamilj och att göra dem medvetna om att det finns andra barn som har liknande svårigheter. Vid två tillfällen under året har barnens föräldrar eller familjehemsföräldrar deltagit.

Sedan fem år tillbaka har Norrtälje PBU en *gruppverksamhet för tonårsföräldrar*. Olika teman har formulerats utifrån gruppens önskemål. Exempel på teman som behandlats är regler och gränser, tonårsutveckling, sexualitet, egen tonårstid, konfliktlösning, att hantera oro och ilska och att åstadkomma förändringar. Vid utvärdering har föräldrarna framfört att det har varit värdefullt att dela sina erfarenheter med andra och få perspektiv på sin livssituation.

5.5 Bostadsområdet

5.5.1 Fastighetsägare

Utredningens bedömning

- Fastighetsägare är viktiga samarbetsparter för kommuner i utvecklandet av lokala verksamheter för föräldrastöd och för lokalanskaffning för verksamheter som syftar till sådant stöd.

Motiv för utredningens bedömning

De *kommunala bostadsbolagen* har ett uttalat intresse av att hyresgästernas sociala nätverk stärks, att de boende trivs och känner ansvar. Samverkan mellan bostadsbolag, föreningar och offentliga förvaltningar kan medverka till att föräldrar träffas och att de stärks i sin föräldraroll. Det ger positiva resultat i form av minskad omflyttning, större ansvar för boendemiljön och minskad skadegörelse.

En fråga som bör vara av intresse för fastighetsägarna är att samarbeta med föräldrar för att förebygga barnolycksfall i bostadsområden. Detta kan ske genom att föräldrar och fastighetsägare gemensamt genomför s.k. skyddsronder och gemensamt inventerar boende- och lek-miljön för att förutse risker för olycksfall. Ett sådant samarbete får även till effekt att föräldrar lär känna varandra och att den sociala tryggheten därmed ökar.

De kommunala bostadsbolagen har ett intresse av att hyresgästernas sociala nätverk stärks, att de boende trivs och känner ansvar. Flera kommunala bostadsbolag har utvecklat s.k. boskolor. Det finns boskolor i invandrartäta bostadsområden och de riktar sig till människor som

nyligen kommit till Sverige och som är främmande för uttalade och outtalade regler som gäller för boendet. Det finns även boskolor för ungdomar som fått sin första bostad. Genom att fastighetsägarna utvecklar metoder för boskolor får de bättre kontakt med boende som t.ex. inte talar svenska.

De kommunala bostadsbolagen arbetar aktivt med samverkan över förvaltningsgränserna för att stärka gemenskapen och den sociala tryggheten. I *Rosengård* i Malmö arbetar t.ex. Malmö Kommunala Bostadsbolag tillsammans med socialtjänsten och skolan vilket bl.a. kan få till följd att främlingsfientlighet och rasism motverkas.

I *Huddinge* kommun medverkar det kommunala bostadsföretaget Hüge i en stor ungdomssatsning tillsammans med närpolisen, skolan och föräldraföreningen. Genom denna satsning arrangeras t.ex. aktiviteter för ungdomar på skolavslutningen, Lucia och på Valborgsmässöafton. Under år 1998 kommer ett ungdomsråd att bildas där ungdomarna själva kan vara med att påverka beslut som rör dem.

Av tradition är en majoritet av hyresvärdarnas fastighetsskötare och förvaltare män. Många fastighetsskötare har ett stort socialt engagemang och har kontakter med både vuxna och barn. Genom sitt praktiska och konkreta arbete bland de boende utgör de inte sällan förebilder för barn och ungdomar i bostadsområdet. Många fastighetsskötare skulle kunna vara en viktig resurs i föräldragrupper genom att de känner de boende och kan "sitt område". De kan förmedla vad som händer i området, var och hur barnen leker och var ungdomar uppehåller sig och därmed stärka förutsättningarna för ett kollektivt ansvarstagande där de vuxna utgör stöd för varandra och för varandras barn.

Inom Riksbyggen och HSB finns ett socialt engagemang och en medvetenhet om vikten av att stärka de sociala nätverken. Inom HSB drivs föräldrakooperativa daghem, vilka får stöd av sina föreningar när det t. ex. gäller utbildning. Både Riksbyggen och HSB anger att de har intresse av att i någon form medverka till att föräldragrupper bildas om behov och önskemål finns från de boende.

En bostadsrättsförening kan engagera sig i andra frågor än sådana som rör fastighetsförvaltning. Inom HSB finns som exempel förutom kooperativa daghem även fritidsverksamhet för barn och pensionärer och studieverksamhet i form av studiecirkel. I områden där HSB har bostadsrättsföreningar med många barnfamiljer kan HSB bli en samarbetspart för kommunen i arbetet med att erbjuda stöd i föräldraskapet.

I Sverige finns 45 000 privata fastighetsägare som företräds av Sveriges fastighetsägarförbund. Det förekommer att fastighetsägare och boende samlas till möten i olika frågor. Ett exempel är fastighetsägarna i *Karlstad* som har initierat samarbete med föräldrar, skola, polis och

socialtjänst för att stävja klotter. Samarbetet har både haft en nätverksstärkande och brottsförebyggande funktion.

Bostaden är en central punkt för familjen. Om det uppstår problem kring boendet påverkas familjen. En förutsättning för att erhålla stabilitet och social trygghet i ett bostadsområde är att människor känner att de lever i ett sammanhang där det finns sociala band med omgivningen. Med minskad omflyttning följer vanligtvis ökad trygghet och minskad förstörelse. Det ligger därför i fastighetsägares och bostadsrättsföreningars intresse att de boende trivs och känner samhörighet med varandra i sina bostadsområden. Det borde även innebära att fastighetsägare och bostadsrättsföreningar har intresse av att sådana möten underlättas genom att skapa kontaktpunkter och mötesplatser.

Fastighetsägare och bostadsrättsföreningar kan underlätta för föräldrar att träffas i sina bostadsområden genom att upplåta lokaler för de boende. Det kan vara en väg att stärka sociala nätverk och uppnå stabilitet i bostadsområden. Det är därför angeläget att kommunerna utvecklar samarbetsformer med de kommunala bostadsbolagen i frågor som rör lokalanskaffning.

5.5.2 Hyresgästföreningar

Utredningens bedömning

- Lokala hyresgästföreningar är viktiga samarbetsparter till kommunen för uppbyggnad av olika föräldraverksamheter i bostadsområden.

Motiv för utredningens bedömning

Hyresgäströrelsen är både en folkrörelse där människor arbetar ideellt för att åstadkomma bättre boendevillkor och en intresseorganisation som samarbetar med förtroendevalda, myndigheter, näringsliv och fastighetsägare. I hyresgäströrelsens målformuleringar anges att rörelsen skall verka för att alla hyresgäster garanteras ett boende med trygghet, inflytande och gemenskap. Hyresgästerna skall genom avtal tillförsäkras en meningsfull kultur- och fritidsverksamhet efter deras egna önskemål⁵⁶.

Hyresgäströrelsens verksamhet utgår från att alla människor kan vara aktiva och skapande, har kapacitet och vilja att förändra sin livssituation, har en inneboende vilja att växa och utvecklas, är beredda att ta ansvar och engagera sig för gemensamma mål och samverka med

⁵⁶ Hyresgästprogrammet, Hyresgästernas Riksförbund.

andra för att nå dessa mål. Det ligger därför i hyresgäströrelsens intresse att människor möts och utvecklar ett kollektivt stöd för varandra och för varandras barn.

Inom de lokala hyresgästföreningarna finns åtskilliga bra initiativ från de boende. På många håll har det bildats föräldragrupper som träffas i organiserade former. Det kan vara ensamstående mammor eller hemmavarande småbarnsmammor som träffas i studiecirkelar. I Singelbergets bostadsområde i *Kisa* har som exempel en föräldraförening bildats inom ramen för den lokala hyresgästföreningen. År 1995 startade socialförvaltningen i samarbete med primärvården och hyresgästföreningen ett projekt för ensamstående s.k. svaga mammor. Projektet resulterade i att en föräldraförening bildades. Föräldraföreningen har tagit initiativ till studiecirkelar, simskola och lägerverksamhet. Verksamheten är sedan år 1997 självgående och drivs helt av föräldraföreningen.

Hyresgästföreningarnas bidrag i den föräldrastödande verksamheten kan vara att samla grupper till möten i bostadsområdet. Lokala hyresgästföreningar kan därför vara viktiga samarbetsparter till kommunen i uppbyggnaden av olika föräldraverksamheter. Det borde därför vara intressant för kommunerna att undersöka vilken roll de lokala hyresgästföreningarna kan spela när det gäller att rekrytera föräldrar till föräldragrupper eller när föräldrar vill ordna egna föräldraverksamheter.

5.6 Kyrkliga samfund

Utredningens bedömning

- Kyrkliga samfund är viktiga samarbetsparter för kommuner och landsting i utvecklandet av lokala verksamheter för föräldrastöd.

Motiv för utredningens bedömning

Olika kyrkliga samfund har av tradition kompletterat det övriga samhällets ansvar för enskilda människor och grupper av människor i behov av stöd. Kyrkans diakoni har utvecklat egna metoder och modeller för att stärka sociala nätverk, stödja, behandla eller förebygga sociala problem. Ett ekumeniskt initiativ har under våren 1997 tagits till att bilda en samverkansgrupp med syfte att diskutera vilken roll svenska kyrkan kan spela i arbetet med att ge stöd till barn och föräldrar i dagens samhälle.

Inom svenska kyrkan finns många församlingar som erbjuder olika former av familjestödande verksamheter. Liknande verksamheter förekommer inom andra religiösa samfund. Nedan följer några exempel.

- Familjerådgivning i olika former: I Stockholm samarbetar några församlingar kring en familjerådgivningsbyrå, och i Linköping har Stadsmissionen ansvar för en familjerådgivning.
- Självvård i form av personliga samtal med präst eller diakon.
- Öppen förskola eller föräldra- och barngrupper.
- Samarbete med barnavårdscentraler i föräldrautbildning i livsåskådningsfrågor.
- Verksamheter planeras för ensamma pappor dit ”umgängespappor” kan komma för att få meningsfull samvaro med sina barn.
- Grupper för barn till föräldrar med missbruksproblem: Barnen träffas varje vecka under en termin tillsammans med särskilt utbildade samtalsledare. Barnen får stöd genom att de får lära sig att sätta ord på vad det innebär att leva i en missbruksfamilj och blir medvetna om att det finns andra barn som har det på liknande sätt. Vid tre tillfällen, i början, mitten och på slutet deltar någon av barnets föräldrar.
- Samtalsgrupper för tonåringar och föräldrar i samband med barnens konfirmation.
- Seminarier med teman av intresse för föräldrar/familjer.
- Möten med föräldrar till barn som deltar i församlingens barnverksamhet, ibland i form av utbildning och samtal kring ett aktuellt tema.
- Familjeläger under sommaren: Ofta är dagarna strukturerade med temadiskussioner kring barn, livsåskådning, normer och värderingar.

Viksjödialogen/Vuxendialog

”Vuxendialog” är en lekmannarörelse som vill skapa olika former av lättillgängliga mötesplatser där närhet, dialog och tillit kan uppstå. Det är en satsning som bygger på en grundsyn från diakoni och folkbildning. Bakom ”Vuxendialog” står Sveriges kyrkliga studieförbund och Stiftelsen Stora Sköndal. På det lokala planet sker samarbete med t.ex. stift, församlingar, föreningar, kommuner eller andra organisatörer. Vuxendialog erbjuder seminarier, utvecklingsprogram för personlig utveckling och ledarutveckling. Programmet betonar självkänedom, personlig utveckling, ledarskap, dialogorienterat förhållningssätt och samtalsmetodik i livs- och trosuppfattning.

Dialogmodellen utgår från tonårsföräldrars behov och har sedan år 1989 utvecklats metodiskt i Viksjö församling i Järfälla. I dag pågår

cirka 30 grupper i Viksjö enligt Vuxendialog-modellen. I hela landet finns gruppverksamhet på ett femtiotal platser.

De första grupperna med "Vuxendialog" hade föregåtts av attitydundersökningar bland föräldrar i åldrarna 30–50 år. Dessa undersökningar visade att många kände vanmakt och ensamhet i föräldrarollen och hade behov av att samtala informellt med människor i motsvarande situation. Därefter har föräldragrupper till både föräldrar med småbarn och tonårsbarn utvecklats enligt dialogmodellen. Oftast bjuder kyrkan i samarbete med en kommun, ett företag eller en församling in föräldrarna.

Svenska kyrkan och andra religiösa rörelser erbjuder ett varierat utbud av familjestödande verksamheter till föräldrar som har en kristen livssyn eller annan särskild trosuppfattning. Många föräldrar väljer att delta i föräldrastödande verksamheter anordnade av kyrkan framför andra föräldragrupper. Kyrkans familjestödande verksamheter är därför ett viktigt komplement till samhällets övriga insatser för att stärka föräldraskapet.

Dialogmodellen skulle till en ringa kostnad kunna få en stor spridning bland föräldrar. Den förutsätter sannolikt kostnader för en projektledare, utbildnings- och informationsdagar. Ledaren är den som genom sitt deltagande, lyssnande och sitt empatiska förhållningssätt kan föra processen i gruppen framåt. En fördel med modellen är att respektive föräldragrupp ansvarar för de frågor som gruppen arbetar med. Dessa frågor bygger på den behovsundersökning som gruppmedlemmarna inledningsvis har deltagit i. I dialogen är alla jämbördiga och tar ett gemensamt ansvar. Grupperna präglas av ett ömsesidigt givande och tagande. Alla kan lära av varandra. Genom den metodik som används skapas personliga relationer som kan lägga en grund för att utveckla empati och självinsikt.

Dialogmodellen har visat sig få en stor spridningseffekt på de orter den prövats. För föräldrar som tilltalas av det kristna förhållningssättet, avsaknad av experter och avsaknad av en på förhand given struktur, är dialogmodellen ett alternativ. Modellen bygger på att de föräldrar som deltar också tar ansvar för gruppens fortbestånd. Den bygger också på att föräldrarna vågar ta ansvar och vågar använda sina egna erfarenheter i gruppen.

5.7 Andra anordnare

5.7.1 Föreningar och studieförbund

Utredningens bedömning

- Föreningar och andra organisationer är viktiga samarbetsparter till kommuner för utveckling av föräldrastödande verksamheter/föräldrautbildning.

Motiv för utredningens bedömning

De frivilliga organisationerna och studieförbunden har ett varierat utbud av aktiviteter som kan riktas till föräldrar med barn alltefter barnens ålder. De frivilliga organisationerna fyller en viktig roll för att nå ut med stöd i föräldraskapet. Det är organisationer som t.ex. Rädda Barnen, Riksförbundet Hem och Skola, Röda Korset, Verdandi, kyrkliga organisationer, Farsor och Morsor på Stan´.

Studieförbunden erbjuder kurser med inriktning på föräldrautbildning och föräldrastöd i kursprogram som ges ut årligen. Studieförbunden är också öppna för förslag från föräldrarnas sida. I barnomsorgens och skolans värld är det ofta frivilliga organisationer och studieförbund som medverkar till att föräldrar träffas.

Studieförbunden ökade i viss mån sina föräldrautbildande verksamheter i samband med Barnomsorgsgruppens arbete i slutet av 1970-talet efter det att överenskommelsen mellan regeringen och Landstingsförbundet hade träffats om en allmän föräldrautbildning för tiden kring barnets födelse. Många studieförbund fick möjlighet och tog ansvaret för att bygga vidare på den föräldrautbildning som startades inom mödra- respektive barnhälsovården.

Föräldrautbildning i studiecirkelform ser olika ut i olika delar av landet. Det förekommer stora variationer både vad gäller utbud av kurser och deltagande från föräldrarnas sida. I kartläggningen av föräldrautbildningen år 1996 (Ds 1997:6) redovisades uppgifter som erhållits angående studieförbundens föräldrautbildande verksamhet samt exempel på några frivilliga organisationers verksamhet med föräldrautbildning och föräldrastöd. Där framgår att studiecirkelar efterfrågas i frågor om parrelation och samlevnad, barns och föräldrars situation i dag, främlingsfientlighet, mobbning och våld. Studiecirkelar efterfrågas även för föräldrar som har äldre barn. En svårighet för studieförbunden är att få ut information om sin verksamhet till föräldrar. En annan svårighet är att få tillgång till lokaler i bostadsområden och i skolor för studiecir-

kelverksamhet. Utredningen påpekar i flera sammanhang i detta betänkande att det är angeläget att studieförbund och föreningar har tillgång till lokaler i bostadsområdet.

5.7.2 Idrottsrörelsen

Utredningens bedömning

- Idrottsrörelsen fyller en viktig funktion som stöd i föräldraskapet och har ett stort ansvar vad gäller frågor om etik och moral och för att motverka alkohol- och narkotikaanvändning bland unga.

Motiv för utredningens bedömning

Idrottsrörelsen är Sveriges största folkrörelse. Inom idrottsrörelsen finns ca 20 000 föreningar för barn och unga. Många föräldrar engageras och närmare 300 000 ledare utbildas varje år. Många av dessa är föräldrar som engagerar sig i sina och andras barns fritidsintressen. Ca. 60 % av ungdomar i högstadiet är aktiva i någon idrottsrörelse och behovet av kompetenta ledare är därför stort.

Sedan 1970-talets början har idrottsrörelsen satsat på en omfattande utbildning för olika ledare. År 1985 bildade idrotten ett eget studieförbund, SISU (Svenska Idrottsrörelsens Studieförbund). Detta gav idrotten möjlighet att satsa på lokal utbildning som utgick från den enskilde ledarens och föreningens behov och önskemål. Det blev också möjligt att ge både ledare och aktiva utövare teoretisk utbildning inom olika ämnesområden. Studieförbundet har utvecklat speciella studiematerial som riktar sig till föräldrar både om ledarrollen och om rollen som idrottsförälder. En stor del av idrottens ledarutbildning och studiecirkelverksamhet riktar sig till "föräldraledare". För en del barn och ungdomar är idrottsledarna en av de få vuxna långvariga vuxenkontakter de har. Inom idrottsrörelsen finns manliga ledare som på ett konkret sätt kan fungera som manliga förebilder för många barn. Det finns en ökande medvetenhet inom idrottsrörelsen om att vuxna kan verka som stöd för ungdomar med olika svårigheter. Idrottsrörelsen ger också en möjlighet att förmedla värderingar som rör etik, moral (fair play) solidaritet, medmänsklighet och doping.⁵⁷

På initiativ av Riksidrottsförbundet och SISU pågår för närvarande inom idrottsrörelsen en etikkampanj "Starta vågen-idrotten", som syftar till att starta förändringsprocesser gällande attityder och värderingar, stimulera positiva beteenden och motverka negativa.

---

⁵⁷ PM från SISU 1997-09-16.

Kampanjens målsättning är att idrottsrörelsen skall uppfattas som en samhällsnyttig folkörelse och en förebild i etik, moral och ansvarstagande, och att den tydligt skall ta ställning för rent spel och mot fusk, våld, mobbning, rasism och droger. Starta vågen-idrottens etiksatsning riktar sig till barn, ungdomar föräldrar ledare och förtroendevalda inom idrottsrörelsen.

Regeringen har i statsbudgeten årligen avsatt närmare 500 miljoner kronor per år för åren 1995, 1996 och 1997 till Riksidrottsförbundet. Ca 40 % av detta belopp är avsett som aktivitetsstöd till barn- och ungdomsidrotten.

Kommittén Stöd till idrotten (In 1996:03), som överlämnar sitt betänkande till regeringen under våren 1998 skall fastställa de statliga målen för statens stöd till idrotten. Kommittén skall utvärdera det statliga stödet till idrotten och föreslå nya, tydligare mål för statens stöd till idrotten samt en modell för uppföljning och utvärdering av verksamheten.

Utredningen om föräldrautbildning anser att idrottsrörelsen har ansvar för att påverka attityder i etik och moralfrågor och ansvar för att motverka idrottsrelaterade olyckor, skador och sjukdomar samt alkohol- och droganvändning hos unga.

5.8 Media som arena för föräldrastödet

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att olika mediekkanaler används för att nå föräldrar i föräldrastödjande syfte.
- För föräldrar till barn med funktionshinder och föräldrar med barn på sjukhus är det angeläget att videofilmer och diskussionsmaterial finns att tillgå.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet i samarbete med Socialstyrelsen andra myndigheter och organisationer får i uppdrag att samla in och skapa en översikt över vad som ges ut om barn- och föräldrafrågor och som kan vara användbart för stödet i föräldraskapet.
- Översikten med presentationer av informationsmaterial, bör läggas upp på data och göras tillgänglig på internet, bibliotek, skolor m.fl. institutioner inom kommuner och landsting.

5.8.1 Motiv för utredningens bedömning

De flesta föräldrar är kunskapssökande och för att de ska få det stöd, den stimulans, de råd och den vägledning de behöver bör alla de medier som står till buds användas. Föräldrarna behöver ett lättillgängligt material som går att använda både enskilt i hemmet eller i en föräldragrupp, från det man väntar barn och fram till den unge är 18 år.

Det finns stora möjligheter att med mediernas hjälp stimulera och ge kunskap till både föräldrar och personal som arbetar med barn och som handleder eller på olika sätt kan ge råd och stöd till föräldrar. Detta gäller främst TV-mediet och videogram.

Genom ett nära samarbete mellan föräldrar, experter, forskare och den personal som arbetar med barn kan en erfaren och barnkunnig producent tillsammans med en skicklig dokumentärfotograf fånga det som är väsentligt i bild. En dokumentär scen kan oftast "berätta" mer än man kan göra med enbart tal eller med skriven text. Det finns många exempel som belyser att en dokumentär filmsekvens kan vara både illustrativ och informativ. Den kan väcka frågor och funderingar som kan diskuteras i en föräldragrupp.

TV-program, videogram och trycksaker har producerats på många håll med syfte att informera och utbilda föräldrar och den personal som arbetar med barn och föräldrar. Det saknas dock en *överblick* över vad som finns och det saknas en klar bild över behovet av ytterligare material. I detta kapitel diskuteras frågan om hur informations- och kunskapsmaterial kan göras mer lättillgängligt för föräldrar och personal som möter barn i sin yrkesutövning. Med några exempel på produktioner vill utredningen i detta kapitel visa att en översikt skulle kunna berika föräldrautbildningen och ge möjligheter att använda olika material.

Barnomsorgsgruppen lade förslag i mediefrågor i betänkandet Barn och vuxna (SOU 1980:27). Som mediekanaler behandlades Sveriges Radio, Utbildningsradion, Sveriges Television (SVT), biblioteken, olika trycksaker och videogram. Barnomsorgsgruppen föreslog en ökad medelstillsdelning till Utbildningsradion för att förbättra produktionen av föräldrainriktade program.

I rapporten *Stöd i föräldraskapet*, Ds 1997:6, belyses något av det utbud av program inom de olika medierna med inriktning på stöd till föräldrar och deras föräldraroll. Där hänvisas bl.a. till produktioner inom Utbildningsradion av TV och radio. Där framförs att Utbildningsradion har en omfattande radio- och TV-produktion som givit möjlighet för många föräldrar att ta del av pedagogiskt väl genomarbetade program om barn och barns behov, föräldraskap och familjefrågor. Olika TV-kanaler har också satsat på föräldraprogram där de blandat

dokumentärt material med debatt i aktuella frågor. Dessa medier har bidragit till att det blivit möjligt att få in en del av stödet till föräldrarna i hemmen på ett mer genomarbetat sätt än tidigare.

Utredningen om föräldrautbildning anser att den bild som angavs i kartläggningen av föräldrautbildningen under år 1996 redan har förändrats, därför att besparingar och andra policykrav har påverkat det aktuella utbudet och planerna för framtiden.

I det följande belyses något av utbudet av radio-, TV- och videomaterial med inriktning på föräldrar och barns utveckling och behov.

5.8.2 Olika medier

Sveriges Radio

Sveriges Radio sänder ett flertal program med föräldrainriktade inslag kring i stort sett allt som berör barn och föräldrar. Som exempel tar programmen "Vetandets värld" och programblocket "Förmiddag med P1" ofta upp ämnen som berör föräldrar, föräldraskap och barns utveckling. Däremot sänds inte längre "Familjespegeln", "Barntillåtet" och "Slussen", som tidigare återkom varje vecka och som direkt vände sig till föräldrar och ungdomar. Som en orsak anges ekonomiska krav på verksamheten. Nedskärningar har tvingat fram nedläggning av många av de program som vände sig till en speciell publik, inte minst barn och föräldrar. I vissa fall har orsaken varit att den producent eller programledare som ansvarat för programmets särprägel har slutat på redaktionen.

En ovanlig satsning genomfördes av P1 under hösten 1996 med ambitionen att lyfta fram barnen och deras behov under temaveckan "Våra barn". Då speglade all programverksamhet på P 1 på ett eller annat sätt barnens villkor i samhället. Ekoredaktionen sände t.ex. nyheter och reportage om barn och ungdomar inom ramen för sina ordinarie sändningar. Barnen själva fanns representerade direkt via en barn- och ungdomspanel som dagligen medverkade från kl. 08.00 till kl. 17.00. Veckan avslutades med en fyra timmar lång direktsändning från Radionhuset.

Det finns i dag även en omfattande lokalradioverksamhet som sänder program med inriktning på barn och familj, föräldraskap, osv.

Sveriges Television – SVT

SVT genomförde våren 1997 en liknande satsning på barnen under en hel söndag då alla program handlade om barn. Några program var direkt riktade till barn, andra var mer avsedda för föräldrar och andra

vuxna. Barn i olika åldrar, föräldrar, barnkulturarbetare och experter medverkade.

Våren 1996 sändes programserien Barntillåtet, som vände sig direkt till föräldrar. Våren 1997 ersattes Barntillåtet av serien "F- som i ...". Då sändes tio halvtimmeprogram där programledaren samtalade med i huvudsak föräldrar och barn i skolåldern från Norrköping om vardagsnära och angelägna frågor som berör både föräldrar och barn. De teman som togs upp var bl.a. alkohol, föräldrarollen, etik och moral och skönhetsideal. Mottagandet från publiken var positivt därför att programmen tog upp sådana frågor som är angelägna för de flesta föräldrar och barn.

Utbildningsradion (UR)

Utbildningsradion har under ett flertal år producerat TV- och radioprogram om barns utveckling och inläring. De flesta av dessa program är avsedda för personal inom förskola och skola. Ett fåtal program har vänt sig direkt till föräldrar. Några program har visat sig fungera även för föräldrar och har bl.a. använts för att starta diskussioner med föräldrarna.

Här ges några exempel:

Åren 1989–1990 sändes "Barns utveckling", en programserie för lärarutbildningen. Det omfattade 20 TV-program och 21 radioprogram med tillhörande tryckt material. De första 6 TV-programmen visade sig ha ett sådant innehåll att de även fungerade för föräldrar. Programmen finns därför i Utbildningsradions programkatalog under rubriken Föräldraskap, men är de enda program som finns under denna rubrik.

Åren 1991–1992 sändes "Barn- och ungdomskunskap" en serie för grundskolan som omfattade 8 TV-program och 8 radioprogram med tillhörande tryckt material. År 1992 sändes "Barns rätt" en programserie för lärarfortbildning och vuxenutbildning som omfattade 7 TV-program och 6 radioprogram om barn och där FN:s barnkonvention är utgångspunkt för programmets innehåll. År 1995 sändes "Barndom" en inköpt TV-serie bestående av 7 entimmeprogram att användas i psykologiundervisningen. I dessa program beskrivs barns utveckling från födseln och fram till tonåren med exempel på barn och deras föräldrar från 12 olika länder.

År 1995 sändes "Mobbning till döds" ett TV-program för högstadiet och vuxenutbildningen, högstadiet och gymnasiet. Programmet är en 60 min. lång dramadokumentär, om Robert som inte orkade med den

mobbing han utsattes för. Programmet avslutas med ett samtal i studio.

Åren 1996–1997 sändes ”STOP”, en uppmärksam TV-serie om och med ungdomar, för vuxenutbildningen och högstadiet.

År 1996 sändes ”Om Barn”, 8 TV-program för föräldrar med följande teman:

- om hjärnans utveckling och miljöns betydelse för barnets utvecklingsmöjligheter.
- om barns språkutveckling och språkförståelse,
- om lekens utveckling och betydelse,
- om blinda barns utveckling och möjligheter,
- om den danska Bifrostskolan och dess pedagogik för barn från fem till sexton år,
- om läs- och stavsvårigheter,
- om barn med Downs syndrom och deras språkutvecklingsmöjligheter (del 1).
- om barn med Downs syndrom och deras förmåga att lära sig tala, läsa och skriva (del 2).

Programserien Om Barn finns att låna på AV-centralerna och vissa folkbibliotek. De går också att köpa som videogram på samlingskassett.

Videoserie om barns utveckling

En annan satsning för föräldrar som kan nämnas i detta sammanhang är ett samarbete mellan UR och IKEA där en 50 min. video beskriver barns utveckling, med hjälp av dokumentärt material. Syftet med videon var från början att all personal som skulle arbeta med IKEA:s nya satsning på barn och föräldrar först skulle få kunskap om barns utveckling och behov. Videon har därför översatts till olika språk och visats i ett flertal länder. Efter att ha fått ett positivt mottagande kommer videon att säljas på de olika varuhusen i världen.

Kommentarer

Video och TV är viktiga media för att nå föräldrarna. Det finns dock tecken som tyder på att program som riktas till föräldrar om barn och barns utveckling inte får lika hög prioritet som tidigare. Exempelvis i den projektplan för 1998 där UR presenterar sin kommande produktion saknas än så länge planer på att producera program för föräldrar.

Utlåning från *AV-centralerna* gäller endast för personal inom utbildningsväsendet och det är inte möjligt för allmänheten att låna från AV-centralerna. Vidare har många AV-centraler i landet lagts ner.

Däremot finns UR:s program att låna på vissa folkbibliotek och det finns planer på att UR inom en snar framtid ska kunna erbjuda sina program för utlåning via landets folkbibliotek.

TV- och videoprodukter

Utredningen redovisar här två exempel på videoproduktioner som har tagits fram för att användas i föräldrastödande/utbildande syfte.

Människans barn

En större satsning på föräldrautbildning på temat "Människans barn" har skett genom en videoproduktion (av företaget TV-Journalisterna) för Folkhälsoinstitutet och Skandia. Det är 5 videokassetter med sammanlagt 15 filmer. Dessa kan köpas både som hel serie eller som enstaka videokassett. Videoserien har filmer om barnets första tid, jagutvecklingen, syskons betydelse, självkänsla och självförtroende., blyga barn, lekens betydelse för barnet, vänskapsrelationer och utanförskap, papparollen, barns behov av rörelse, språkutvecklingen, trotsåldern, gränser och uppfostran, om att spåra barn i riskzonen och förebygga brottslighet hos unga.

Till varje kassett finns ett litet häfte med kort faktatext om innehållet och 5 frågor att samtala kring utifrån respektive films innehåll.

Videoserien "Människans Barn" är påkostad och välgjord. Videoserien har rönt stor uppskattning och sålts i närmare 1 000 exemplar till bl.a. mödra- och barnavårdscentraler, förskolor, skolor, utbildningsanordnare, bibliotek.

Några av filmerna behandlar förhållandevis många frågeställningar på en gång. Exempelvis i film nr 10 "Mästare i Memory" berättar barnläkaren Björn Kadesjö om barn med DAMP och den verksamhet som bedrivs i Karlstad för att ge dessa barn skall få ett bättre stöd i skolan. Den finske hjärnforskaren Matti Bergström berättar om hjärnans utveckling och i slutet presenteras den danska Bifrostskolan.⁵⁸ Ytterligare kunskap inom detta område ger t.ex. UR:s serie Om Barn med programmet om "Barnet, hjärnan och möjligheterna" där hjärnforskaren Matti Bergström medverkar och hjärnans utveckling presenteras

---

⁵⁸ UR har dessutom producerat fyra dokumentära program om Bifrostskolan i Danmark. Denna skola omfattar barn i åldrarna 6-16 år och dess arbetsmetoder har fått stor uppmärksamhet. Undervisningen utgår från barnens frågor och intressen. Barnen är delaktiga i planeringen av undervisningen och lär sig ta ansvar för sin inläring. Läroplanen följs, men varken schema eller läroböcker används. I stället används eget material, tidningsartiklar, m.m.

med bl.a. tecknade sekvenser och dokumentära scener av barn. I detta program belyses också varför miljön är viktig för barns utveckling. "Mästare i Memory" kan också kompletteras med UR:s "Möjligheterna skola" där hela programmet handlar om den danska Bifrostskolan

Film nr 12 "Titta, nalle!" tar upp frågor om barns språkutveckling, tidig läsinlärning och barn med läs- och skrivsvårigheter och kan kompletteras med de två programmen från serien Om Barn angående "Läs- och stavsvårigheter" och "Vänta inte och se".

Skolkunskap = Livskunskap?

Riksförbundet Hem och Skola är en av flera organisationer som producerar material för föräldrar. Ett sådant material är utbildningspaketet "Skolkunskap = Livskunskap?". Där ingår en videofilm som är avsedd att visas för föräldrar såväl inför skolstart som inför valet av gymnasieprogram. Syftet med filmen är att väcka tankar och ge inspiration till samtal om kunskap och lärande, om skolans uppgift och om vad som hjälper barn att växa och utvecklas. I filmen kommer elever, föräldrar och lärare till tals i frågor om hur de ser på skolan och vad olika förändringar kan leda till.

Till videofilmen hör ett metodhäfte (en handledning) med förslag på hur man kan arbeta med materialet och med frågor som gruppen kan diskutera i direkt anslutning till videofilmens olika inslag.

Dagspressen

Det har stor betydelse om dagstidningarna tar upp frågor som rör barn och föräldrar, föräldraskap m.m. och även väcker debatt i dessa frågor. Dagstidningarna fungerar som påtryckare i opinionsbildningssammanhang och har stora möjligheter att förmedla kunskap till och väcka intresse hos föräldrar i aktuella frågor. De flesta stora dagstidningar i landet har en sida där man ofta tar upp frågor som på ett eller annat sätt berör barn och föräldrar. Som exempel kan nämnas att Dagens Nyheter har satsat på skolfrågor under våren och sommaren 1997 och diskuterar en kommande särskild satsning på barn och barnkultur. Svenska Dagbladet, Sydsvenska Dagbladet och Göteborgsposten har ofta artiklar eller artikelserier i frågor som rör barn- och familjefrågor, föräldrarollen, mobbning och skolan.

5.8.3 Den nya datatekniken

Med den *nya datatekniken* borde möjligheterna vara stora att både komplettera och vidareutveckla material för föräldrar. Tekniken ger

nya möjligheter att nå större grupper av föräldrar med kunskap och information i olika barn- och föräldrafrågor. Den ger också föräldrar möjlighet att få kontakt med andra föräldrar och intressegrupper för att utväxla information och få stöd och hjälp av varandra.

Erfarenheterna av kommunikation mellan föräldrar är än så länge begränsade inom IT-området. Via Postens "Torget" har föräldrar fått en möjlighet att föra dialog med varandra. Där har man bl.a. samtalat om "ensamma pappor" och om "att vara förälder". Här skulle dock någon "expert" kunna komplettera med kommentarer och bidra med ytterligare kunskaper. Ytterligare föräldraadresser är www.mamma-pappa.se som är under lansering och uppbyggnad genom förlaget Levande böcker och "Föräldranätet" (www.foraldrar.com/) som öppnades under augusti 1997. "Föräldranätet" har bl.a. en panel som svarar på föräldrarnas frågor, en samtals -"chat"- hörna, nyhetsartiklar med kommentarer varje dag i aktuella föräldra- och barnfrågor. Föräldranätet drivs av Bonnierföretaget Bonnier on line.

Inom kort kommer det sannolikt att finnas ett antal svenska föräldrasajter som föräldrar successivt kan använda sig av. Inom 2-3 år kan detta medium vara en viktig källa för information och kommunikation. På detta sätt utvecklas ett medium som kan användas av alla föräldrar och underlätta för dem som vill vara anonyma och för dem som inte är så verbala att få information och kunskap.

I USA finns redan ett flertal "föräldrasajter" – som t.ex. Family planet och Parents Soup – som föräldrar kan kontakta för att få svar på och diskutera sådant som berör barnets utveckling och hälsa, föräldraskap, osv. Där ges också tips om vad man kan göra tillsammans med sitt barn, vart man kan gå och roa sig tillsammans med barnen, m.m. Vidare finns ett 30-tal kommersiella sajter även de med information i föräldrafrågor.

På Nya Zeeland finns sedan många år "Early Childhoods Development Unit" (ECDU) som arbetar för att kvaliteten skall vara hög när det gäller insatserna för barn under fem år. Där samlas både nationell och internationell kunskap om barns utvecklingsbehov och om möjligheter till kompetensutveckling för personal, m.fl. Planerare, förskolepersonal och föräldrar i samhället förses med information. Informationen presenteras bl.a. via hemsidor på World Wide Web .

CD-rom är ett annat nytt datamedium. CD-rom kan användas på ungefär samma sätt som ett uppslagsverk och visa både i ord och på bild, fast på data och mer tekniskt avancerad. CD-rom är lättillgängligt för den som har tillgång till tekniken. CD-rom är dock än så länge en förhållandevis dyrbar informationsmetod. Den kan inte heller ersätta andra media som t.ex. tryckt material och videofilmer.

5.8.4 Motiv för utredningens förslag

Undersökningar och erfarenhet har visat att föräldrar vill träffas för att utbyta erfarenheter och få möjlighet att ställa frågor. Det gäller kanske främst de yngsta barnens föräldrar, men det gäller även föräldrar med barn upp i tonåren. Därför är det viktigt att det finns material som både fungerar i grupp och i hemmet. För att nå ut till föräldrar med specialinriktad information har trycksaker, böcker och videogram varit de medier som erfarenhetsmässigt visat sig fungera bäst. Med hjälp av dessa medier är det möjligt att skapa ett lättillgängligt material som går att anpassa efter olika behov.

Detta har också varit en utgångspunkt för ett föräldrahandledningsprogram som har utvecklats i Norge och som innebär en omfattande satsning för föräldrar på stöd i föräldraskapet. En utförligare redovisning av hur detta program byggts upp och genomförts i Norge ges i kapitel 12 Särskilda metoder och modeller.

Utredningen om föräldrautbildning anser det angeläget att föräldrar kan få stöd genom de medier som står till förfogande och medierna bör finnas tillgängliga så att flertalet föräldrar har möjlighet att använda dem. Då kan videofilmer och enskilda film- och TV-sekvenser vara en bra hjälp. Här är dokumentärt inspelat film- och videomaterial ett viktigt redskap, eftersom det ger möjlighet att fånga verkligheten och göra den synlig. Det är också möjligt att använda sådant material gång på gång.

Att hitta bland alla faktaböcker, tidningar och annat som berör barn och föräldrar är svårt liksom att få en överblick över aktuellt material som skulle kunna vara användbart i föräldrastödet/utbildningen. För att hitta material krävs kunskap om vem som producerar det och vem som distribuerar och/eller försäljer det. Beskrivningar av materialet finns främst hos respektive förlag eller "producent" som själv presenterar sitt material. Presentationen kan då ge en alltför positiv och lockande text, som inte alltid stämmer med verkligheten.

Utredningen anser att det är angeläget att en instans får ansvar för att samla in vad som ges ut om barn- och föräldrafrågor. Denna instans borde ha till uppgift att presentera materialet exempelvis i form av en skrift som finns tillgängligt på bibliotek, barnvårdscentraler och internet där föräldrar kan ta del av informationen. Sådana översikter borde omfatta presentationer av trycksaker, böcker, videofilmer, TV-program, radioprogram, CD-rom, m.m. Presentationerna skulle kunna göras av en "expertgrupp" på liknande sätt som görs för Bibliotekstjänst bokutbud.

Det är också angeläget att material och informationsatsningar utvärderas. Dessa utvärderingar bör finnas tillgängliga på samma sätt som det övriga materialet. Utvärderingarna ger också hjälp vid nyproduktion av annat material för föräldrar.

Utredningen om föräldrautbildning anser att uppdraget att lägga upp en databaserad förteckning över informationsmaterial som stöd till föräldrar i deras föräldraskap bör ges åt Folkhälsoinstitutet i samarbete med Socialstyrelsen.

I Sverige skulle också fler ”*föräldrasajter*” kunna utvecklas för föräldrarna där de kan få kontakt med andra föräldrar och svar på de vanligast förekommande frågorna från olika experter. Där skulle de även kunna få information om vart de kan vända sig inom den egna kommunen för att få hjälp, vilka aktiviteter som pågår för barn och föräldrar samt var föräldrar kan träffa andra föräldrar.

För föräldrar till *barn med funktionshinder* och föräldrar med barn *på sjukhus* anser utredningen att det är särskilt angeläget att det finns videofilmer och diskussionsmaterial som tar upp den specifika problematiken för respektive grupp och visar barnens möjligheter till utveckling. Bildmediet kan också användas för att lyfta fram föräldrarnas beskrivningar vilket kan ge underlag för diskussioner i föräldragrupper och belysa föräldrarnas behov av stöd.

Radioprogram som vänder sig till föräldrar i allmänhet och som behandlar frågor kring barn och unga borde kunna få en stor publik. I programmen kunde experter inom olika områden medverka, svara på frågor och belysa olika aspekter av en fråga. Det är önskvärt med radioprogram som sänds på tider då småbarnsföräldrar kan ha möjlighet att lyssna.

TV- och radioprogram har goda möjligheter att nå föräldrar och bidra till stödet i föräldraskapet. Utredningen anser att det finns särskilt behov av:

- radioprogram som fördjupar kunskapen om barn och föräldraskap,
- TV-program som åskådliggör barns utveckling och behov,
- debattprogram för tonåringar och deras föräldrar,
- frågeprogram kring medicinska frågor,
- diskussionsunderlag, handböcker med material och tips till programmen samt
- faktaböcker i olika ämnen.

Ska man få se på vilka filmer man vill på TV?

”Jag tycker det är bättre om man får bestämma själv”.

–”Om jag ser något hemskt så håller jag för ögonen på min lillebror så han inte tittar.”

Blir man avtrubbad från våld om man ser mycket våld på TV?

”Kanske.”

”Man fattar ju att det är TV.”

”Om min mamma eller pappa frågar om jag verkligen skall se en film med mycket våld i, då säger jag att jag faktiskt är femton.”

6 Föräldrastöd för pappor

Utredningens bedömning

- Olika åtgärder som stimulerar pappor att använda föräldraförsäkringen för ledighet med sina barn bör uppmuntras.
- Särskilda pappautbildare kan vara ett sätt att inspirera och motivera fler män att delta i mödra- och barnhälsovårdens föräldrautbildning/föräldragrupper.
- Det är angeläget med samarbete mellan mödra- och barnhälsovården och försäkringskassorna för att nå män i föräldrautbildning/föräldragrupper och stimulera dem till uttag av dagar i föräldraförsäkringen.
- Under värnpliktstiden bör ingå tid för diskussion om frågor om föräldraskap, samlevnad, parrelationer, barns utveckling och behov.
- Ungdomsmottagningarna har en viktig roll i att stärka pojkarna i deras mansroll och förbereda dem i deras roll som pappor.

Utredningens förslag

- Att regeringen låter tillsätta en referensgrupp med uppgift att beskriva, belysa och utveckla mäns roll som föräldrar och fostrare och olika perspektiv på barnens, kvinnornas och männens roll. Denna referensgrupp bör följa upp och utvärdera projekt som särskilt vänder sig till pappor.
- Att begreppet mödravårdscentral ersättas med ett begrepp som t.ex. föräldracentral, som tydligare talar om att även papporna hör till verksamheten.

6.1 Inledning

Under 1980- och 1990-talen har papporna tagit allt större del i ansvaret för hem och barn. Det har blivit mycket vanligare än tidigare att fäderna lämnar och hämtar sina barn på daghemmet eller familjedaghemmet, att de aktiva i barnens vård och fostran, inköp till och skötsel av hemmet än för 15–20 år sedan rent generellt. Fortfarande finns det dock en mer traditionell rollfördelning i många hem.

I utredningens direktiv betonas att en nära och tidig kontakt med båda föräldrarna är av ovärderlig betydelse för barnet och att det därför är viktigt att nå både mammorna och papporna med föräldrautbildning.

Vidare anges att särskilda insatser för att uppmuntra pappor att delta i föräldrautbildning har visat sig vara framgångsrika. Bl.a. har fäder som har deltagit i försöksverksamhet med pappautbildning varit föräldralediga i större utsträckning än fäder som inte deltagit. Därför är det angeläget att utredningen medverkar till att verksamheten med pappautbildning får en fast och generell form över hela landet. Dessutom betonas att det är viktigt att finna former för hur mammor och pappor som inte bor tillsammans med sina barn kan få stöd i sitt föräldraskap. Utredningen förväntas även analysera tillgänglig statistik av pappornas uttag av föräldraförsäkringen i samråd med Riksförsäkringsverket.

Utredningens utgångspunkt är att barnen behöver och har rätt till båda sina föräldrar under hela uppväxttiden oavsett om föräldrarna bor ihop eller ej. Föräldrarna har en principiell rättighet att vara föräldrar till sina barn under barnets hela uppväxttid. Erbjudande om föräldrastöd måste därför utgå till alla föräldrar, oavsett kön, och det måste anpassas efter behov. Ett erbjudande om stöd till båda föräldrarna ökar möjligheten till delaktighet på lika villkor, kan förväntas stärka parrelationen och öka båda föräldrarnas delaktighet i barnens vård och fostran.

Utredningen om föräldrautbildning ifrågasätter i detta sammanhang begreppet mödravårdscentral som per definition exkluderar den ene föräldern. Ett begrepp som t.ex. familjecentral eller föräldracentral svarar bättre upp mot ambitionen att göra båda föräldrarna och särskilt blivande fäder mer delaktiga.

Genom bildande av nya familjer kommer ibland män att bli fäder/styvfäder till ett eller flera barn i olika åldrar direkt utan att ha någon tidigare erfarenhet av barn eller föräldraskap. Denna "nyblivna" pappas behov av stöd i behöver också uppmärksammas.

6.2 Pappors deltagande i mödra- och barnhälsovårdens föräldragrupper

I en enkät till mödra- och barnhälsovården, som redovisas i rapporten Stöd i föräldraskapet, efterfrågades om mödra- och barnhälsovården gör särskilda ansträngningar för att få papporna att delta i föräldrautbildningen och om det förekommer satsningar på särskilda grupper för pappor.

Inom *mödrahälsovården* är det, enligt enkätsvaren, relativt vanligt att pappor, i familjer som ska få sitt första barn, deltar tillsammans med mamman i den föräldrautbildning som ges i grupp. Andelen första-

barnsföräldrar (män och kvinnor) som deltagit i mödrahälsovårdens föräldrautbildning de senaste åren anges i genomsnitt uppgå till drygt 90 %. Av deltagarna i dessa föräldragrupper var nära 45 % pappor. När familjen får sitt andra eller tredje barn är det dock relativt ovanligt att papporna deltar. Då är det också en mindre andel av föräldrarna som totalt sett deltar i föräldrautbildningen.

Nära 70 % av de svarande mödrahälsovårdsöverläkarna uppgav att de vidtar särskilda åtgärder för att få med papporna i föräldrautbildningen. En vanlig åtgärd är att erbjuda separata föräldraträffar för pappor. Sådana träffar kan ordnas ofta på kvällstid och många grupper leds av manliga ledare. Mödravårdscentraler som inte erbjöd separata pappagrupper försökte i stället intressera papporna för att delta i de ordinarie föräldraträffarna vid MVC genom personliga inbjudningar och särskild information.

Det är mindre vanligt att papporna deltar i föräldragrupper som ordnas i *barnhälsovårdens* regi, vilket också bekräftas i enkäten. Enligt de svarande var andelen pappor i föräldragrupperna knappt 10 %. Även inom barnhälsovården görs speciella satsningar för att få med papporna och ca 65 % av de svarande uppgav att sådana satsningar gjordes inom deras distrikt. Som exempel på åtgärder angav nära hälften av de svarande att det förekommer att man satsar på speciella pappagrupper inom landstinget och att man riktar sig till papporna med särskilda inbjudningar. Vissa pappagrupper leds av män. Grupperna är uppskattade av deltagarna. Personalen efterlyser dock mer utbildning för att bättre motsvara pappors behov och önskemål.

6.3 Pappautbildning i fyra landsting

Regeringskansliets Jämställdhetsenhet och Landstingsförbundet bedrev under åren 1994 och 1995 ett pappautbildningsprojekt för blivande och nyblivna pappor.⁵⁹ Projektet var en försöksverksamhet som genomfördes i Gävleborgs, Jämtlands, Malmöhus och Älvsborgs läns landsting och i Malmö kommun. Syftet var att öka männens uttag av föräldradighet, förståelsen för en aktiv papparoll, ge bättre psykosocial miljö och ökad livskvalitet, samt att bidra till att underlätta för både kvinnor och män att förena yrkes- och familjeliv.

Pappautbildning i detta projekt genomfördes vid sammanlagt 44 mödravårdscentraler. 70–80 *pappautbildare* ledde grupper och utbildade ca 1 200 blivande eller nyblivna pappor. Varje grupp hade 8–10 deltagare och grupperna träffades 3–5 gånger, varav minst en gång före

---

⁵⁹ Pappautbildning. Vad kan det vara bra för? Skrift från Arbetsmarknadsdepartementet.1996.

barnets födelse. Utbildningen fungerade som en mötesplats där det var möjligt för män att samtala om känslor och upplevelser, både under graviditeten och när familjen hade fått ett nyfött barn.

SPRI, Hälso- och sjukvårdens utvecklingsinstitut, har gjort en särskild utvärdering⁶⁰ som visar att erfarenheterna av försöksverksamheterna är positiva. Deltagarna i pappautbildningen har främst varit män som ska få sitt första barn. Det är också denna grupp som har tillfrågats i första hand. Pappor som redan har barn har inte ansett sig ha behov av att delta i grupp och inte heller ansett sig ha tid att delta.

Andelen högutbildade män är större bland dem som har deltagit i pappautbildningen än bland dem som inte har deltagit. De som deltagit har sannolikt redan tidigare varit medvetna om att pappautbildningen kunde vara positiv för dem som fäder och för denna grupp kan utbildningen ha fungerat som en förstärkning.

Sammantaget har man inte nått eller lyckats engagera fäder med invandrarbakgrund i samma omfattning som fäder med svensk bakgrund, vilket sannolikt beror på språk- och kulturskillnader.

Intervjuer som genomfördes med pappautbildare och barnmorskor i samband med utvärderingen visade på ett stort behov av pappautbildning och gav förslag på hur den skulle kunna organiseras. Pappautbildningen fungerade, enligt intervjuerna, som ett forum där det var legitimt för män att tala om känslor och upplevelser i samband med kvinnans graviditet och där det gavs tillfälle att reflektera över pappa-rollen och föräldraskapet. De män som hade varit föräldralediga och själva tagit hand om barn och hem hade fått en helt annan syn på hemarbetet än andra män. Dessa män ansåg också i högre grad att det var viktigt att ha en nära relation till det nyfödda barnet.

Utvärderingen visade att den gruppverksamhet som ordnas för män måste vara väl organiserad och bygga på någon form av bindande överenskommelse, annars finns risk att männen inte fortsätter att delta i gruppen. Majoriteten av de män som deltog i grupper ansåg att det var viktigt att grupperna enbart bestod av män.

Det framkom inte något tydligt samband mellan gruppdeltagande och uttag av föräldraledighet, ett skäl kan dock vara att det inte har gått tillräckligt lång tid mellan utvärderingen och deltagandet i pappagrupp. Bland dem som planerade att ta ut föräldraledigheten såg man emellertid att deltagarna i föräldragrupperna planerade att ta ut fler dagar.

6.4 Pappors uttag av föräldraledighet

---

⁶⁰ Pappautbildning. Utvärdering av ett försök med pappautbildning i fyra landsting och en kommun. Ulla-Liza Blom, SPRI på uppdrag av Socialdepartementet och Landstingsförbundet, 1996.

Föräldraförsäkringen ger möjlighet för föräldrar att vara hemma i samband med barns födelse eller adoption med föräldrapenning samt med tillfällig föräldrapenning när barnet är sjukt. Föräldraförsäkringen omfattar föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning. Föräldraförsäkringen riktar sig till barnets båda föräldrar. Ett syfte med föräldraförsäkringen är att underlätta för mamman och pappan att dela vården av det nyfödda barnet.⁶¹

År 1995 tog 459 000 personer ut föräldrapenning och av dessa var 28,5 % pappor. Motsvarande andel för pappor var 26 % år 1990 och 23 % år 1986. Ca 50 miljoner dagar togs ut med föräldrapenning under år 1995. Papporna tog ut 9,7 % av dessa dagar, vilket kan jämföras med 11,4 % år 1994, 7,4 % år 1990 och 6,2 % år 1986. Pappornas andel av uttagna dagar år 1995 hade minskat i förhållande till åren 1993 och 1994, men ökat i förhållande till åren 1986 och 1990.⁶² Av det totala antalet ersatta dagar med tillfällig föräldrapenning för vård av barn som togs ut under år 1995 utgjorde männens andel 31,6 % vilket är en minskning med 1,4 procentenheter i förhållande till år 1994. Även männens andel av det antal personer som tagit ut tillfällig föräldrapenning har minskat något från 39,9 % år 1994 till 39,3 % år 1995.⁶³

I stort tar alla mammor ut föräldraledighet. Antingen delar de dagarna med pappan eller också tar de ut hela ledigheten själva. Under de år som föräldraförsäkringen har existerat har en allt större andel av de nyblivna papporna tagit ut allt större del av föräldraledigheten. Ökningen har ofta beskrivits som successiv, men långsam.⁶⁴

Det finns regionala skillnader och årstidsvariationer vad gäller användning av föräldrapenningen. Detta framgår av en särskild studie som genomförts av Riksförsäkringsverket vad gäller statistiken för år 1990. Undersökningen visar att pappornas andel av uttagen föräldra-

---

⁶¹ Föräldrapenning utges i 450 dagar i samband med barns födelse eller adoption. När båda föräldrarna är vårdnadshavare har de rätt till hälften var av det totala antalet ersättningsdagar. En förälder kan överlåta rätten till föräldrapenningdagar till den andre föräldern med undantag av 30 dagar (de s.k. mamma- och pappamånaderna). Föräldrapenningsdagarna kan tas ut till dess barnet fyllt åtta år. Fadern har särskild rätt till tillfällig föräldrapenning under högst 10 dagar i samband med barns födelse eller adoption. Fr.o.m. år 1996 är ersättningsnivån 75 % av sjukpenninggrundande inkomst för alla dagar med tillfällig föräldrapenning.

⁶² Föräldrapenning 1995. Statistikinformation Is-I 1996:8. Riksförsäkringsverket informerar.

⁶³ Tillfällig föräldrapenning. Statistikinformation Is-I 1996:14.

Riksförsäkringsverket informerar.

⁶⁴ Pappaledighet från norr till söder. Riksförsäkringsverket redovisar 1996:5. Studien handlar om de barn vars föräldrar var gifta den 1 juli 1991.

ledighet varierade från 9,4 % i Västerbottens till 5,6 % i Kristianstads län. Riksgenomsnittet var 8,1 %.

Pappornas andel av den uttagna ledigheten beror på såväl andelen föräldralediga pappor som det genomsnittliga antalet uttagna dagar. Som exempel var det relativt få föräldralediga pappor i Stockholms län, men dessa pappor tog ut lång föräldraledighet, vilket ledde till att pappornas andel av för barnen uttagna dagarna blev hög. I Gotland var andelen föräldralediga pappor bland de högsta i landet, medan medelantalet av de uttagna dagarna var bland de lägsta. Pappornas andel av föräldraledigheten hamnade där under riksgenomsnittet.

Ungefär hälften av papporna och näst intill alla mammor tog ut föräldraledighet under de två första åren efter barnets födelse. I en tredjedel av landets 25 försäkringskasseområden var det vanligaste mönstret att mamman ensam tog ut föräldrapenningen. I de övriga kassaområdena var det vanligaste att föräldrarna delade ledigheten mellan sig. Andelen föräldralediga pappor varierade mellan 56 % i Västerbottens län till 41 % i Kristianstads län. Riksgenomsnittet var drygt 40 % år 1990, vilket kan jämföras med läget i början av 1980-talet då knappt 30 % av papporna tog en del av föräldraledigheten.

Andelen föräldralediga pappor har stigit inom varje kassaområde vid en jämförelse mellan början av 1980-talet och år 1990, men ökningen varierar mycket mellan olika kassaområden. Det genomsnittliga antalet uttagna dagar har också ökat för papporna i varje region. I genomsnitt tog 1990 års föräldralediga pappor ut 63 dagar mot 45 dagar i början av 1980-talet. Sedan 1980-talets början är det således fler pappor som tar ut föräldraledigheten och de tar också ut fler dagar än tidigare.

Årstiden har också betydelse för uttag av föräldrapenning. Många av papporna tar sin första föräldrapenning antingen under sommaren eller vid jultid. För de barn som föds under sommaren eller i december tar mammorna sällan ledigt redan före barnets födelse.

Det genomsnittliga antalet uttagna dagar kan beräknas på alla pappor, både de som använt dagarna och de som inte tagit ut en enda dag i föräldrapenning. Då blir det genomsnittliga antalet uttagna dagar per pappa 13 dagar år 1980, 31 dagar år 1990, 39 dagar år 1995. Mammorna tog i genomsnitt ut 144 dagar år 1995.

6.5 Pappor som inte bor tillsammans med sina barn

”Pappis” i Göteborg ger exempel på hur föräldrar kan få stöd i sitt föräldraskap när de inte lever tillsammans med sina barn. Pappis⁶⁵ startade år 1992 som en öppen förskola för pappor som inte lever tillsammans med sina barn. Det är en riktad verksamhet med speciell satsning på att samla fäder som, under sina barns första levnadsår eller innan barnet är fött, har separerat från barnets mamma. Ett syfte med Pappis är att underlätta umgänget med barnet och stärka pappan i hans roll som förälder, även om relationen till mamman inte alltid fungerar.

Pappis anordnas i en lokal som på vardagarna fungerar som en öppen förskola i centrala Göteborg. Pappis är öppet varje lördag mellan kl 12.00–15.00. Det besöks då vanligen av fyra till åtta pappor med eller utan barn. Verksamheten är uppskattad av de pappor som deltar och många fortsätter att komma efter första besöket. Ett betydande problem är enligt de anställda att nå ut med information till den grupp pappor som man vill attrahera till verksamheten.

En bakgrund till projektet var att det i Göteborg – som i många andra kommuner – är en stor andel barn som årligen får uppleva att familjen upplöses. Vanligtvis får modern vårdnaden om barnet. En erfarenhet är att ju yngre barnet är och ju mindre fadern har hunnit etablera en relation med barnet, desto större är risken att barnet förlorar kontakten med sin far.

De pappor som deltar i Pappis’ verksamhet har i vissa fall tappat kontakten med sina barn eller har inte ork eller kraft att fungera som förälder. Om pappan enbart har rätt till umgänge med sina barn på helger och barnet fortfarande är i spädbarnsåldern kan han känna sig osäker i uppgiften att klara av att sköta sitt barn. En del av verksamheten går ut på att ge papporna bättre kunskap om hur man sköter små barn och ge dem sådan kunskap som mödrarna får via mödra- och barnhälsovården. Detta kan göra att papporna bli tryggare i sin relation till sina barn.

---

⁶⁵ Lind, A., Klubb Arnold, en verksamhet för pappor och barn. Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete. C-uppsats våren 1993.

6.6 Motiv för utredningens bedömning och förslag

För barn och ungdomar är det viktigt att de har nära kontakt med båda föräldrarna, även om dessa inte är sammanboende. Ofta är det papporna som förlorar kontakten med barnen vid skilsmässa och separation, även om det under senare år har blivit alltmer vanligt att papporna har en fungerande relation med barnen efter separationen. En viktig grund för pappornas fortsatta relation till sina barn läggs under den tid då föräldraparet väntar barn och under barnets första år.

Även under barnets uppväxt är båda föräldrarnas närvaro och engagemang för sitt barn av stor betydelse för barnets utveckling och mognad. Inte minst under förpuberteten och tonårsperioden är båda föräldrarna viktiga för barnen. Samtidigt är det många barn som växer upp med ensamstående mor eller som har pappor som inte har tid eller kraft att ägna sig åt dem.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att utbudet av i föräldrastöd/utbildning som erbjuds via mödra- och barnhälsovården vänder sig till och attraherar män samt att män uppmuntras i att vara aktiva inom barnomsorgen och skolan. Det är också viktigt att de uppmuntras till att delta i föräldramöten och andra träffar som ordnas för eller av föräldrarna.

Det behövs därför en ökad medvetenhet kring pappans betydelse för barnens emotionella utveckling och som fostrare och normbildare för barnen. Pappans närvaro i barnens liv kan främjas på olika sätt. Ett sätt är att genom träffar i föräldragrupper och i individuella samtal väcka pappans eget behov av att leva och utvecklas tillsammans med sina barn och av att ha en nära kontakt med barnen även om han inte dagligen lever tillsammans med dem. Det kan främjas genom en medvetenhet hos den personal som möter föräldrarna inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen och olika kultur- och fritidsverksamheter.

Det finns också ett värde i att ha specifik pappautbildning inom mödra- och barnhälsovården eller i skolan som komplement till annat föräldrastöd eller annan föräldraverksamhet. Föräldrastödet/utbildningen skulle vinna mycket på att pappor och mammor finns tillsammans i en gemensam grupp, där de kan dela erfarenheter och kanske lär känna varandra på ett nytt sätt.

För att få fler pappor engagerade behövs flexibla lösningar som tar hänsyn till att pappor kan ha andra frågor att diskutera än mammor och andra känslor inför sitt föräldraansvar. Särskilda pappautbildare kan

också bidra till att papporna lockas till att delta i föräldragrupper, som en motvikt i mödra- och barnhälsovårdens och barnomsorgens starkt kvinnodominerade verksamhet. Utredningen anser därför att särskilda pappautbildare kan vara ett sätt att inspirera och motivera fler män att delta i den föräldrastödjande/utbildande verksamheten.

Utredningen anser att olika åtgärder som stimulerar till att pappor använder sig av ledighet i föräldrarförsäkringen bör stimuleras. Det förekommer på vissa håll t.ex. samarbete mellan försäkringskassa och mödra- och barnhälsovården i syfte att nå fler män med föräldrautbildning och stimulera till uttag av dagar i föräldraförsäkringen. Sådant samarbete bör enligt utredningens uppfattning stimuleras, eftersom det hela tiden är fråga om nya generationer av föräldrar som skall nå av föräldrautbildningen. *Utredningen om föräldrautbildning* anser därför att det är angeläget med samarbete mellan mödra- och barnhälsovården och försäkringskassorna för att nå män i föräldrautbildning/föräldragrupper och stimulera dem till uttag av fler dagar i föräldraförsäkringen.

I detta arbete bör arbetsmarknadens parter engageras.

Värnpliktstiden är för många unga män den första miljö som har en dominans av manliga relationer. Värnpliktstiden skulle enligt utredningens uppfattning kunna vara möjlig att använda för att diskutera frågor om föräldraskap, samlevnad, parrelationer, barns utveckling och behov. Under denna tid utvecklas den unga pojken till en vuxen person och han kan då också ha behov av att diskutera vuxenvärldens krav och sina egna förväntningar på framtiden.

Många pojkar saknar manliga förebilder i sin uppväxtmiljö och pappagrupper på daghem eller i skolor skulle kunna bidra till att de pappor som har möjlighet också blir ”pappor” för andra pojkar.

Pojkgrupper på ungdomsmottagningar har betydelse för att stärka pojkar i deras identitet och självkänsla. Detta är något som lägger en grund för dem inför deras eget framtida föräldraskap. *Utredningen om föräldrautbildning* anser därför att det är angeläget att ungdomsmottagningarnas viktiga roll borde lyftas fram som ett komplement till hemmet och föräldrarna i att stödja barnen i deras utveckling.

Nya medier som internet, CD-rom och video kan vara användbara särskilt för att nå pappor med information och råd i olika frågor t ex kring graviditeten, förlossningen, frågor om barnets hälsa och utveckling, medicinska frågor, kostfrågor. Detta kan komplettera värdet av att träffas i grupp och diskutera sina egna frågor med andra föräldrar.

Vad gäller föräldrastödet/utbildningen för pappor drar utredningen följande slutsatser mot bakgrund av erfarenheter av olika försöksverksamheter:

- Stödet i föräldraskapet/utbildningen bör bidra till att alla föräldrar, både mammor och pappor, får inflytande över sin och sina barns situation. En utveckling för ett *jämställt föräldraskap* förutsätter ofta en ändrad rollfördelning mellan kvinnor och män.
- Undervisning i frågor om samlevnad och föräldraskap för barn och ungdom genom skolans försorg, t.ex. i barnkunskapsundervisningen, medverkar till att förbereda kommande generationer för ett jämställt föräldraskap. Här finns en grund för att väcka intresse och engagemang hos de unga pojkarna.
- Föräldrastöd/utbildning inom mödra- och barnhälsovården är viktig både för mammor och pappor. Föräldrarna måste få utrymme att diskutera sina frågor och känna att det är roligt att få barn tillsammans.
- Pappautbildning bör ingå som en naturlig del i föräldrautbildningen. En tidig insikt hos mannen om att han skall bli pappa och få ansvar för ett barns uppväxt kan påverka hans framtida relation till sina barn och hur han kommer att ta ansvar för barn och familj. En tidig och nära kontakt mellan pappan och barnet har stor betydelse för de framtida relationerna. De blivande papporna kan ha svårare än mammorna att förutse sitt ansvar och sin betydelse förälder.
- Det är angeläget att blivande respektive nyblivna pappor deltar i de föräldragrupper som ordnas inom mödra- och barnhälsovården. I många fall är det inte tillräckligt med ett erbjudande från barnmorskan eller BVC- sjuksköterskan om att föräldrarna är välkomna att delta i föräldragrupp. Det kan behövas ett erbjudande som verkligen riktas till mannen och som markerar att det är viktigt att också han deltar. Det har också visat sig att det är av betydelse att båda föräldrarna får en skriftlig inbjudan till föräldrautbildningen och att detta påverkar deltagandet.
- Mödra- och barnhälsovården är vanligtvis en kvinnodominerad värld. Det gäller att papporna får en egen plattform i denna miljö för att de skall känna att det är viktigt för dem att delta i de föräldragrupper som ordnas. Det är därför en fördel om det finns en flexibilitet i föräldraträffarna och om det går att varva träffarna med separata grupper för kvinnor och för män. Annars finns en risk att föräldragrupperna antingen domineras av de frågor som kvinnorna vill diskutera och diskussionen sker på kvinnornas villkor, eller att gruppen domineras av männens diskussion och kvinnorna sitter tysta.
- Särskilda pappagrupper inom mödra- och barnhälsovården kan därför öka mäns deltagande i föräldrautbildningen och lyfta fram pappornas ansvar genom att grupperna läggs upp mer direkt efter de frågor som pappor vill diskutera.
- Det förekommer att män önskar mer organiserade och strukturerade föräldragrupper. De vill i större utsträckning än kvinnor ha en tydligare plan för vilka frågor som skall behandlas och vad som kommer diskutera-

ras. Försöksverksamhet i landstingen har också visat att män, mer än kvinnor, önskar att gruppverksamheten bygger på någon form av bindande överenskommelse med föräldrarna.

– Begreppet mödravårdscentral bör ersättas med ett begrepp som t.ex. föräldracentral som tydligare talar om att även papporna hör till verksamheten.

– Pappors engagemang i barnomsorgen och skolan bör uppmuntras och stödjas.

För att få en ökad uppmärksamhet kring männens betydelse för sina barn och stödet i föräldraskapet för män, föreslår utredningen att en *referensgrupp* tillsätts med uppgift att beskriva, belysa och utveckla männens roll som föräldrar och fostrare och ge olika perspektiv på barnens, kvinnornas och männens roll. Denna referensgrupp bör följa upp och utvärdera projekt som särskilt vänder sig till pappor.

Är pappor lika delaktiga i barnen som mammor?

”Nej. De vet ingenting!”

”Om det har hänt något säger jag det först till mamma.”

”Mammor förstår mera än pappor.”

”Man borde få vara med pappor när dom är ute och grejar med jordbruket.”

”Det är viktigt att båda föräldrarna hänger med i utvecklingen, att de vet vad vi gör på dagarna i skolan.”
(Elever i mellan- och högstadiet)

7 Föräldrar till tonåringar

Utredningens bedömning

- Kommunerna bör ansvara för lokala inventeringar vad gäller behov av stöd i föräldraskap till föräldrar med tonåringar och vad gäller förslag av lämplig anordnare av sådant stöd.
- Kommuner och landsting bör samordna den personal som har kunskap om tonåringar för att utveckla stödet i föräldraskapet.
- Ungdomar bör ha inflytande över och vara delaktiga i verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.
- Ungdomsmottagningar fyller en viktig funktion för ungdomars fysiska och psykiska hälsa och kan vara en resurs i det föräldrastödjande arbetet.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att stimulera till utveckling av pojkmottagningar på ungdomsmottagningar.

7.1 Föräldrarollen⁶⁶

Tillit och trygghet

Föräldrarollen är en roll som varar hela livet. Den utvecklas och förändras ständigt. De flesta ungdomar kommer till ett skede i sitt liv då de börjar frigöra sig från sina föräldrar. För många ungdomar handlar det om kris och frigörelse. Allt eftersom barnet växer och klarar mer på egen hand måste det få känna frihet och självförtroende. Med frihet följer också ansvar. Föräldrar måste ställa krav på sina barn för att hjälpa dem och lotsa dem ut i samhället och livet. Kärlek och krav hänger intimt samman. Det är viktigt att barnet känner kärlek framför krav och känner att föräldrarna bryr sig om dem.

Samspelet mellan föräldrar och deras tonåringar kännetecknas av en kamp mellan en rad olika dimensioner så som närhet – avstånd, tillit – misstro. Samtidigt som ungdomar längtar efter närhet tar de ibland ut mycket stora avstånd från andra för att vara säkra på att inte bli beroende. Det kan leda till att föräldrar och deras tonåringar inte har till-

⁶⁶ Torbjörnsson, A., Tid med tonåringar, LTs förlag, 1996.

räcklig kontakt och att föräldrarna oroar sig för hur de ska förhålla sig i en rad olika situationer som t.ex. för tider, skolarbete alkohol, m.m.

När barnen är i tonåren är det trots allt inte nödvändigt att föräldrarna vet allt om dem. Barnets integritet måste respekteras. För detta är tillit och trygghet viktigt. Grunden till tillit läggs inom familjen tidigt i en människas liv. Tillit bygger på ömsesidighet och dialog, och att man litar på varandra. En ung människa som inte känner tillit kan utveckla misstro. Familjen är den plats där alla har rätt att få känna sig trygga och bli sedda.

Familjens betydelse

Familjens funktion har förändrats under 1900-talet. Kittet som band samman familjemedlemmarna förr var överlevnad. En viktig uppgift i vår tid har i stället blivit att svara för känslomässig tillfredsställelse. Familjens grund vilar nu på parförhållandet och kittet är kärlek, mer än överlevnad. Skilsmässorna har ökat och det finns en mängd olika familjebildningar. Separationer mellan föräldrar till tonåringar är vanliga. Det innebär att en människa i ett känsligt livsskede också är med om en livskris. Tonåringar behöver förebilder från såväl män som kvinnor. Fattas den ena förebilden blir det svårare att utveckla en positiv identitet.

Pressen på dagens familj är stor. Samhället präglas av ett allt snabbare tempo vilket också påverkar familjen. Tempot har lett till att man i många familjer får alldeles för lite tid för samtal och gemensam samvaro. Familjemedlemmarna i en tonårsfamilj möts ofta först sent på kvällen. Dessutom vill de flesta familjemedlemmar ha en privat sfär. Denna sfär ökar i tonåren.

Många aktuella studier kring ungdomar beskriver hur mycket de längtar efter mer tid med föräldrar och andra vuxna. Det är inte saker, pengar och kamrater som är det viktigaste för att tonåringar skall må bra. ”Har jag det bra hemma så är livet rätt OK” är ett ganska typiskt påstående från en tonåring.

Att ta sig tid för att lyssna och finnas till hands är en viktig uppgift för alla tonårsföräldrar. Det gäller dock att lyssna till tonåringen på dess eget villkor. Många barn och tonåringar har allt för ofta fått höra ”inte just nu, sen, jag skall bara ....” Det kan kränka tonåringen som då hellre avstår från att ta ett nytt försök till kontakt.

Samspelet i familjen handlar om känslor, att kunna visa sina egna och respektera andras. Humor är en viktig ingrediens i varje familj. Det är viktigt att ha roligt tillsammans med sina tonåringar, att få positiva minnen och att ha något roligt att se fram emot.

För tonåringen svänger ofta känslorna mycket snabbt och ibland kan det vara svårt att hinna med som förälder. Ungdomar vänder sig på olika sätt till sin mamma eller pappa för att be om hjälp. I bland kan de ryta, sätta på musik med hög volym, slå i en dörr eller komma för sent för att få känna att någon bryr sig. De väljer sina egna sätt för att bli sedda.

Om empati, tydlighet och humor finns med i samspelet mellan föräldrarna och barnen ökar förutsättningarna för att respekt, tolerans och ansvar utvecklas.

7.2 Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningar fyller en viktig funktion för ungdomars fysiska och psykiska hälsa. På en ungdomsmottagning samarbetar personal med social och medicinsk kompetens (barnmorska, läkare, socionom och psykolog). Ungdomsmottagningarnas arbete består dels av individuell rådgivning, dels av utåtriktad verksamhet. Den individuella kontakten kan omfatta preventivmedelsrådgivning, medicinsk rådgivning, stödsamtal, familjesamtal, undersökning och behandling. Den utåtriktade verksamheten består vanligen av besök i skolor och på fritidsgårdar samt av gruppdiskussioner med ungdomar om t.ex. sex och samlevnad, information om alkohol och droger, information om preventivmedel m.m. Vissa ungdomsmottagningar har ibland bildat grupper med föräldrar eller deltagit på föräldramöten. Detta har skapat en form av stöd i föräldraskapet som visat sig vara uppskattad.

Oftast söker sig ungdomar till en ungdomsmottagning för att den är en neutral plats just för dem. Erfarenheten har visat att det bakom konkreta frågor om den egna kroppen ofta kan finnas olösta psykosociala problem. Personalen på en ungdomsmottagning ger ett stöd till ungdomarna genom att lyfta fram deras egna resurser. Ungdomsmottagningarna är en verksamhet som präglas av en helhetssyn på ungdomar och deras problemformuleringar ur såväl medicinsk, social och psykologisk karaktär⁶⁷.

Ungdomsmottagningarna bedriver ett kvalificerat socialt förebyggande arbete riktat till både flickor och pojkar från de lägre tonåren upp till 20-årsåldern. På allt fler ungdomsmottagningar finns manlig personal och många har i sin verksamhet startat "pojkmottagningar". Ungdomsmottagningarnas goda rykte i kombination med ungdomarnas förtroende för personalen har lett till att allt fler unga män söker sig till mottagningarna. Ofta kommer de själva för att bli undersökta och få

---

⁶⁷ Sveriges ungdomsmottagningars policyprogram och guide för nya ungdomsmottagningar, 1995.

bekräftat att de är "normala". Många kommer tillsammans med sin flickvän för att prata om sin relation, diskutera preventivmedel eller rådgöra om abort. Flera mottagningar har startat särskilda "kill-grupper". I dessa grupper diskuterar unga män tillsammans med personal från ungdomsmottagningen om bl.a. mansroll, papparoll, känslor, sexualitet, och relationer.

7.3 Motiv för utredningens bedömning

Ungdomar i Sverige klarar sig i allmänhet bra. En ung människa kan vara blyg, osäker, känslig och ha många tankar och funderingar kring hur den egna kroppen fungerar, vad det innebär att bli vuxen, ha problem med föräldrar, i skolan, kompisar, relationer, kärlek, självförtroende, sex och samlevnad, alkohol, droger och mycket annat. Barndomen försvinner samtidigt som tonåringen möter sin egen begynnande sexualitet⁶⁸. Många ungdomar testar både samhällets och föräldrarnas gränser, medan andra sluter sig inom sig själva. Genom att testa olika roller hittar den unge så småningom fram till en roll som stämmer. Identiteten bygger mycket på den grund av trygghet och självständighet som en ung människa fått tidigare under barndomen.

Att vara tonårsförälder är både roligt och svårt. Det är viktigt att man som förälder försöker lära sig tyda sina barns signaler. För att kunna tillgodose sin tonårings behov av vuxenstöd kan man som förälder behöva jämföra sin egen situation med andra tonårsföräldrars, eller tillsammans med tonåringen prata med någon utomstående som har erfarenhet av ungdomar. Föräldrarnas auktoritet ifrågasätts ofta av ungdomarna som ibland testar gränser för sitt eget handlingsutrymme. Ibland tar några så stora risker i sin strävan efter att vara självständiga att de kan råka ut för situationer som de inte själva kan hantera. Det lilla barnet har plötsligt förändrats till en nästan vuxen person, men som förälder är det svårt att veta hur vuxen den unge är och hur mycket ansvar den klarar.

För tonåringen är det inte längre föräldrarna som är den största påverkansfaktorn utan det är vanligen kamraterna och den rådande ungdomskulturen. Behovet av stöd till tonårsföräldrar gäller därför ofta frågor och information om samhällets och kamraternas påverkan och frågor som rör den individuella tonåringen och dennes psykosociala utveckling. Då kan personal från t.ex. PBU/BUP, ungdomsmottagningar och socialtjänsten vara resurser i verksamheter som syftar till stöd i föräldraskap.

---

⁶⁸ Andersson, L., När barndomen sprängs i bitar, Artikel i DN, 1997-05-09.

När det handlar om att undvika eller känna igen en negativ social utveckling är det främst. den lokala socialtjänstens socialsekreterare, fältassistenter och polis som har erfarenhet och kompetens att fungera som resurspersoner i föräldrastödjande verksamheter. Exempel på verksamheter enligt ovan redovisas i kapitel 12.3.

Enligt Barnkonventionens artikel 12 har barn rätt till inflytande i alla frågor som rör dem. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att denna princip även gäller för utformning av verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet till föräldrar med tonåringar. I sådana verksamheter bör ungdomar inbjudas att närvara. Ungdomars syn på i vilka frågor föräldrar kan tänkas behöva kunskap och stöd i, är viktiga för föräldrar att ta del av.

Stöd i föräldraskap till föräldrar med tonåringar bör syfta till att ge:

1. tillfälle till samtal och rådgivning tillsammans med andra tonåringar och föräldrar samt med en eventuell resursperson om frågor som rör tonåringars psykosociala utveckling, normer och värderingar
2. tillfälle till att lära känna andra föräldrar och utbyta erfarenheter med dem,
3. kunskap om droger och nya ungdomskulturer,
4. information om ungdomssituationen i bostadsområdet.

Utredningen om föräldrautbildning anser att kommunerna bör ansvara för lokala inventeringar vad gäller behov av stöd i föräldraskap till föräldrar med tonåringar.

Kommuner och landsting bör samordna den personal som har kunskap om tonåringar.

Utredningen anser vidare att ungdomar bör ha inflytande över och vara delaktiga i verksamheter som avser föräldrastöd till föräldrar med tonåringar. Ungdomsmottagningar fyller en viktig funktion för ungdomars fysiska och psykiska hälsa och ungdomsmottagningarnas pojk-mottagningar är viktiga för att påverka unga män i synen på mans- och papparollen och för att förbereda dem inför kommande föräldraskap. Det är angeläget att verksamheter med pojk-mottagningar utvecklas och utredningen föreslår därför att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att vidareutveckla verksamheter med pojk-mottagningar på ungdomsmottagningar.

Vad är en bra förälder?

”En som ställer upp.”

”Om man skaffat barn till världen får man faktiskt ställa upp lite...”

”Föräldrar ska lita på vad man säger.”

(Elever i åk 8)

Hur visar föräldrar att de bryr sig?

”Föräldrar ska inte hålla på och fråga hela tiden. När man svarar säger de ändå "va sur du e".”

”Typ vad gjorde du i skolan idag? Vad tror dom!”

”Det är klart att de ska fråga, men om man inte vill, så ska de sluta att fråga, fast man kanske ändå vill att de ska fråga. Då ska de ju fortsätta.”

”Dom ska ju fråga. Visa intresse.”

”Det är bra om de bryr sig. Om man inte vill prata så säger man det och då behöver dom inte fortsätta.”

”Då sitter de ju där igen vad sur du e!”

”Då är dom ju inga bra föräldrar!”

(Flickor i åk. 8)

Hur blir det om ni vill åka in till stan på kvällen och inte får?

”Sånt kan man bli jätte-arg på.”

”Då finns det ingenting att göra. Man kan ju inte gå halvvägs!”

8 Föräldrar med invandrarbakgrund

Kapitlets samlade bedömningar

- Invandrarföreningar och frivilligorganisationer bör stimuleras till att utveckla föräldrastödjande verksamheter för föräldrar med invandrarbakgrund
- Folkhälsoinstitutet, i samråd med den planerade myndigheten för integrationsfrågor bör få i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt avseende föräldrastöd till invandrarföräldrar.
- Invandrarverket bör få i uppdrag att se över stödet till asylsökande föräldrar på mottagningsanläggningar och i kommuner och medverka till att asylsökande föräldrar nås av erbjudanden om stöd i föräldraskapet.
- Det är angeläget att kommunen i nära samarbete med föräldrarna upprättar ett introduktionsprogram i samband med beslut om permanent uppehållstillstånd.
- Information om olika funktionshinder och om vart föräldrar kan vända sig för information och hjälp, bör finnas till hands på olika språk.
- Personalgrupper som i sitt arbete möter barn och föräldrar bör ha kunskap om synen på handikapp i olika kulturer.
- Stödet i barnets modersmål innebär ett indirekt stöd i föräldraskapet
- Stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrarbakgrund i utsatta bostadsområden bör genomföras i nära samarbete med verksamheter som riktar sig till barnen.
- Föräldrar med invandrarbakgrund bör erbjudas gruppsamtal som bygger på familjens upplevelser och barnens reaktioner.
- Diskussion om normer och värderingar bl.a. vad gäller könsroller i den egna kulturen i förhållande till den svenska, är ett viktigt tema för föräldragrupper för föräldrar med tonåringar.
- Institutioner som arbetar med barn och familjer i invandrantäta områden bör rekrytera personal med egen invandrarbakgrund.

8.1 Inledning

Utredningens bedömning

- Invandrarföreningar fyller en viktig funktion för sina landsmän och har en föräldrastödjande funktion. Invandrarföreningar bör därför stimuleras till att utveckla föräldrastödjande verksamheter för föräldrar med invandrabakgrund.

Utredningens förslag

- Folkhälsoinstitutet och den planerade myndigheten för integrationsfrågor bör få i uppdrag att stimulera till utveckling spridning och utvärdering av projekt avseende föräldrastöd till föräldrar med invandrabakgrund.

På några decennier har Sverige förvandlats från ett homogent samhälle till ett samhälle som präglas av kulturell och etnisk mångfald. Mer än 900 000 personer är födda utomlands. Detta motsvarar 10% av befolkningen i sin helhet. Av dessa har mer än 40 % varit bosatta i Sverige i 20 år eller mer. Ytterligare 700 000 är födda i Sverige och har åtminstone genom den ena av sina föräldrar rötter även i ett annat land. Av dem är det cirka 25 procent vars båda föräldrar är utlandsfödda. Dessa två grupper utgör tillsammans den grupp som brukar benämnas ”personer med invandrabakgrund” i massmedia. År 1995 bestod den gruppen av 1 706 000 personer, vilket motsvarar cirka 17 procent av befolkningen eller var sjätte invånare.

Fram till 1972 bestod invandringen av efterfrågad arbetskraft. Därefter har den ändrat karaktär och består idag främst av flyktingar och deras anhöriga. Sverige tar emot ett visst fastställt antal s.k. kvotflyktingar per år. En del har under dramatiska omständigheter, tvingats på flykt och vistats långa tider i flyktingläger innan de tagits emot i Sverige. Andra har tagit sig till Sverige själva och sökt asyl här. I den gruppen finns många välutbildade och politiskt aktiva flyktingar.

Att kategorisera människor i invandrare och invandrarföräldrar är inte möjligt. Hur familjer lever och tänker hänger samman med ursprung, nationalitet, språk, samhällsklass, personliga egenskaper och erfarenheter. Det som gruppen invandrare har gemensamt är att den består av personer som har lämnat sitt hemland för bosättning i ett nytt land och att de inte har någon ovillkorlig rätt att stanna i Sverige. Det som skiljer dessa personer åt är hur invandrings- processen har präglat deras liv.

I regeringens proposition Sverige, framtiden och mångfalden föreslår regeringen mål och inriktning för en framtida integrationspolitik.

Säråtgärder som riktar sig till invandrare som grupp bör enligt propositionen begränsas till insatser och åtgärder som kan behövas under den första tiden i Sverige.⁶⁹ Enligt propositionen är målen för den framtida integrationspolitiken

”lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund och en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt och tolerans och som alla avsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för”.

Utredningens huvudsakliga ståndpunkt är att alla föräldrar i första hand skall omfattas av erbjudanden om generellt föräldrastöd, grunden utgörs av ett ömsesidigt givande och tagande av olika erfarenheter. Det är endast när föräldrar av olika skäl inte kan tillgodogöra sig ett generellt föräldrastöd som det är motiverat att finna andra vägar. Invandrarföreningar fyller en viktig funktion för sina landsmän och har en föräldrastödjande funktion. Invandrarföreningar bör därför stimuleras till att utveckla föräldrastödjande verksamheter för föräldrar med invandrabakgrund. Detta kan även ske i samarbete med Folkhälsoinstitutet eller i samarbete med den planerade myndigheten för integrationsfrågor.

Folkhälsoinstitutet och den planerade myndigheten för integrationsfrågor bör få i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt avseende föräldrastöd till föräldrar med invandrabakgrund. Med föräldrastöd avses både generella och särskilda program till föräldrar med barn 0–18 år.

8.2 Asylsökande

Utredningens förslag och bedömning

- Invandrarverket bör få i uppdrag att se över stödet till asylsökande föräldrar på mottagningsanläggningar och i kommuner samt medverka till att asylsökande föräldrar nås av erbjudanden om stöd i att bibehålla föräldraskapet.

Asylsökande i Sverige är personer som vid ankomsten till landet eller efter inresan ansöker om asyl. Enligt statistik från Statens invandrarverk var antalet asylsökande år 1996 5753. Av dessa var 1694 barn under 18 år. Vissa asylsökande har rest in illegalt och andra kan ha rest in med giltiga tillstånd och visningar innan de ansöker om asyl. Under

⁶⁹ Prop. 1997/98:16 Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik.

utredningstiden bor de asylsökande antingen på en av invandrarverkets mottagningsenheter med anläggningsboende, eller ordnar sitt eget boende t.ex. hos släkt eller vänner i kommunerna. Den som bedöms uppfylla kraven enligt Genèvekonventionen och Utlänningslagen § 3 får status som flykting.⁷⁰

Asylsökande familjer lever under stor press. De har en ofrivillig flykt bakom sig och kan ha traumatiska upplevelser. Både barn och föräldrar är starkt påverkade av sina uppbrott och den nya osäkra situationen. Barnen kan må dåligt och vara extra krävande till följd därav. Föräldrarna reagerar på olika sätt och det kan finnas föräldrar som inte klarar av sitt föräldraskap under rådande situation. För asylsökande föräldrar är behovet av stöd i föräldraskapet stort till följd av familjens upplevelser och barnens reaktioner.

Personal på mottagningsanläggningar i Sverige har i olika sammanhang påtalat behov av föräldrastödjande insatser bland föräldrar i eget boende och anläggningsboende. Därför har mottagningsanläggningar där det finns barn och föräldrar sedan några år särskilda verksamheter riktade till barn och föräldrar, s.k. familjebaserade verksamheter. Innehållet varierar mellan olika förläggningar men kan bäst liknas vid verksamheten vid en öppen förskola. De familjebaserade verksamheterna sker i nära samarbete med frivilligorganisationer som t.ex. Rädda Barnens- och Röda Korsets lokalavdelningar, kyrkans organisationer och idrottsorganisationer.

Rädda Barnen har i samarbete med Statens Invandrarverk planerat ett föräldrastödjande projekt för föräldrar på flyktingförläggningar och för flyktingar med eget boende. Ett pilotprojekt beräknas starta till årsskiftet 1997/1998. Målet är att föräldrar på förläggningar skall ges möjlighet att diskutera förhållningssätt till barn utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter och utbyta erfarenheter med andra föräldrar i samma situation. Rädda Barnen planerar att utbilda och handleda personal som arbetar med flyktingfamiljer och med hjälp av sina lokalföreningar bilda fler föräldragrupper.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att stödet i föräldraskapet i ett nytt land till asylsökande föräldrar ses över, och att Invandrarverket får i uppdrag att medverka till att alla asylsökande föräldrar nås av erbjudanden om föräldrastödjande insatser.

---

⁷⁰ Invandrares hälsa och sociala förhållanden, SoS-rapport 1995:5, Socialstyrelsen.

8.3 Introduktionen i Sverige

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att kommunen i nära samarbete med föräldrarna upprättar introduktionsprogram till alla barn i samband med beslut om permanent uppehållstillstånd.

Alla som bor i Sverige har rätt till stöd för att möjliggöra ett aktivt deltagande i samhällslivet. För personer som beviljats permanent uppehållstillstånd utgörs sådant stöd bl.a. av den introduktionsplan som kommunen är skyldig att upprätta i samråd med den vuxne. Denna bör bland annat omfatta svenskundervisning, samhällsintroduktion, studie- och arbetslivsorientering, tänkbar anställning och behov av eventuell rehabilitering. Eventuell planering av förberedelser inför barnens skola, barnomsorg, eller bedömning av särskilda insatser har hittills ofta ingått i den vuxnes introduktionsplan. I proposition 1997/1998:16, Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik, påpekar regeringen att ”Introduktionsprogram bör även erbjudas barn och ungdomar”. Introduktionen för barn och ungdomar bör vara inriktad på att barnen får sådant stöd att de kan delta i och tillgodogöra sig förskole- och skolverksamhet. Den kan innehålla förberedelser så att barnet kan börja skola eller förskola och förstå de normer som genomsyrar skolan.

För många föräldrar medför familjens nya situation, kraven från samhället om skola, barnhälsovård, socialvård m.m. svårigheter att upprätthålla sitt föräldraskap. Många föräldrar behöver mycket stöd för att sätta sig in i, förstå och engagera sig i barnens skola eller barnomsorg. Även föräldrarna måste förstå de normer som genomsyrar svensk barnomsorg och skola, för att kunna fungera som stöd för sina barn. All planering som gäller barnens framtid bör därför ske i nära samarbete med föräldrarna.

Utredningens kommentar

Mot bakgrund av flyktbarns speciella svårigheter till följd av sina upplevelser bakåt i tiden, förluster av släkt och vänner samt den nya situationen i ett främmande land är en individuell planering för varje enskilt barn nödvändig. Denna bör utgå från barnets ålder och behov. En sådan introduktionsplan ger föräldrarna en inblick i barnets behov av stöd i förhållande till skola och barnomsorg i den nya situationen

och i det nya landet, samt stimulerar föräldrar till att aktivt delta i verksamheter som direkt berör barnen.

8.4 Barn med funktionshinder och invandrabakgrund

Utredningens bedömning

- Information om olika funktionshinder och om vart föräldrar kan vända sig för information och hjälp bör finnas på olika språk och göras lätt tillgänglig för föräldrar. Personalgrupper som i sitt arbete möter barn och föräldrar bör ha kännedom om olika kulturers syn på funktionshinder.

Hos vissa grupper av invandrare har man en annorlunda syn på barn med funktionshinder än vad man vanligen har i Sverige. Det kan handla om känslor av skam och skuld eller synen på de insatser eller den behandling barnet bedömts vara i behov av. För att skapa förtroende för den vård och omsorg som det svenska samhället kan erbjuda är det viktigt att information om olika handikapp och om vart föräldrar kan vända sig är lättillgänglig.

För att olika personalkategorier i kommuner och landsting som möter barn med funktionshinder skall kunna vara ett stöd för föräldrar med invandrabakgrund (som har barn med funktionshinder) bör personalen ha viss kunskap om olika kulturers syn på handikapp.

SIOS, (Samarbetsorgan för Invandrarorganisationer i Sverige) har nyligen avslutat ett projekt för att utveckla stödet till invandrarelever med funktionshinder.⁷¹ I sin rapport pekar SIOS just på dessa behov och att invandrarorganisationerna börjat inta en allt aktivare roll i sina kontakter med samhället för att stötta sina landsmän.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är väsentligt att personalkategorier som möter barn och föräldrar, har viss kunskap om synen på handikapp i olika kulturer. Utredningen anser även att information om funktionshinder bör finnas på olika språk.

---

⁷¹ Delrapport från projektet "Samarbete invandrar- och handikapporganisationer i stödet till invandrarelever med funktionshinder. SIOS och SIH. Stockholm maj 1996.

8.5 Språk och modersmål

Utredningens bedömning

Samhällets stöd till barn i förskola och skola på deras modersmål innebär ett indirekt stöd i föräldraskapet. Ett levande modersmål hos barn bidrar till att behålla en nära kontakt mellan barn och föräldrar och till den kulturella bakgrunden.

Mer än vart tionde barn i förskolan, cirka 43 000, har annat modersmål än svenska. Antalet barn som inte talar svenska hemma har ökat under senare år. Den största språkgruppen är arabiska, följt av spanska och finska. Bland barn till invandrare betraktar nio av tio svenska som sitt modersmål, och åtta av tio uppger att de använder svenska i hemmet. Två tredjedelar av de invandrare som bott i Sverige i minst 15 år, och som har annat modersmål än svenska, har övergått till att tala svenska i hemmet.⁷² De som har invandrat under senare delen av 1900-talet representerar ett stort antal språk, men det är ett fåtal språk som är dominerande. 67 % av samtliga flyktingar som togs emot i kommunerna under perioden 1991–1995 talade antingen serbokroatiska, arabiska eller albanska. 85 % av samtliga omfattades av sammanlagt sju språk. I den återstående gruppen, med 15 % av invandrarna, talades 106 olika språk. De flesta flyktingar kommer således från ett fåtal länder, medan en mindre grupp kommer från många olika länder.

Detta innebär att samhället i nära samarbete med invandrarorganisationer dels måste satsa på föräldrastöd till föräldrar från de stora invandrargrupperna, dels måste satsa på särskilda åtgärder för att nå de övriga grupperna.

Inom barnomsorgen skall, enligt Socialstyrelsens Allmänna råd:

”kultur och språkstöd vara en integrerad del av den pedagogiska verksamheten. Alla barn som har annat hemspråk än svenska bör erbjudas hemspråksstöd i förskolan. Ett kontinuerligt stöd i modersmålet är av stor betydelse, inte bara för barnens språkliga utan även för deras sociala och emotionella utveckling. Ett väl utvecklat hemspråk underlättar dessutom inläringen av det svenska språket”.⁷³

Sedan några år tillbaka finns det inom barnomsorgen särskilda språkförskolor på olika håll i landet. Målet för dessa är att med tidigt insatta specialresurser främja barns tal- och språkutveckling.

⁷² Krock eller möte - Om den mångkulturella skolan. SOU 1996:143.

⁷³ Barnomsorgen i socialtjänstlagen, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1995:2.

Till den öppna förskolan kommer många barn som inte omfattas av den ordinarie barnomsorgen. Många av dessa barn är barn till arbetslösa invandrare.

Den öppna förskolan fyller ofta en viktig språkstödande funktion för dessa barn och föräldrar. Tyvärr har antalet öppna förskolor minskat till följd av ekonomiska åtstramningar och nedskärningar. Detta drabbar särskilt hårt barn med invandrabakgrund.

De ekonomiska nedskärningarna i kommunerna i kombination med nya regler för hemspråksstöd har drabbat verksamheten med hemspråksstödet i förskolan hårt. Trots att samhället i olika sammanhang betonar vikten av aktiv tvåspråkighet har andelen barn som erhåller hemspråksstöd inom förskoleverksamheten enligt en rapport från Socialstyrelsen sjunkit från 50 procent i början av 1990-talet till 20 procent år 1994.⁷⁴

Genom hemspråksreformen år 1977 ålades kommunerna att anordna hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket i skolan. Hemspråksundervisningen regleras huvudsakligen genom bestämmelser i Grundskoleförordningen (SFS1994:1194) och Gymnasieförordningen (SFS 1992:394). Undervisningen skall utgå från elevens behov och vara frivillig.

I grundskolan har hemspråksundervisningen en egen kursplan. Den betonar att undervisningen skall syfta till att ge eleverna en stark självkänsla och en klar uppfattning om sig själva och sin livssituation. Undervisningen skall främja elevernas utveckling till tvåspråkiga individer med dubbel kulturell identitet. I undervisningen skall eleverna bland annat få kunskaper om sin kulturella bakgrund, traditioner, religion, historia, folk och land. Genom att få kunskaper om den egna kulturella bakgrunden kan eleverna bättre förstå sin situation, vilket kan bidra till att öka förståelsen mellan olika folk och kulturer.

För barn med invandrabakgrund ger en god kunskap i hemspråket och kunskap om den egna kulturen en starkare identitet och en bättre självkänsla. Barn som fått hemspråksundervisning i skolan är oftast bättre i svenska än barn som inte tränats i sitt hemspråk. Många hemspråkslärare fyller en viktig föräldrastödande funktion för invandrade föräldrar. Hemspråkslärarna är ofta landsmän som känner till förhållandena i det svenska samhället och som kan ge råd och stöd i frågor som rör barnen.

I en översikt över forskningen inom hemspråksområdet redovisar Skolverket att hemspråks elever är mer harmoniska och att de är tryggare och trivs bättre i skolan än andra invandrarelever. De elever som deltar i hemspråksundervisning lär sig mycket om det nya landet och

---

⁷⁴ Barnomsorg 1994–Statistik Socialtjänst. Socialstyrelsen. 1996.

hemspråksundervisningen fungerar som en brygga till integration in i den nya kulturen. Skolbetygen är högre för dem som har haft kontinuerlig hemspråksundervisning och som behärskar svenska bättre än andra. Hemspråkselever kan behärska abstrakta begrepp bättre än andra invandrarelever.

Hemspråksreformen har successivt urholkats. En kommun är inte längre skyldig att anordna hemspråksundervisning om hemspråksundervisningen inte är schemabunden, om det saknas lämpliga lärare eller om antalet elever i en grupp är mindre än fem. Invandrar- och minoritetsundervisningen har sjunkit från 95 100 veckotimmar år 1991 till 39 500 veckotimmar år 1995 enligt statistik från SCB och Skolverket.

I avsnittet om modersmål i Skolkommitténs slutbetänkande föreslår kommittén att modersmålet för den som har annat modersmål än svenska jämställs med svenska i utbildningssammanhang.⁷⁵ Enligt kommitténs förslag skall varje elev ha rätt till undervisning i sitt modersmål under hela skoltiden. Enligt nuvarande bestämmelser är denna rätt begränsad till maximalt sju år. Vidare föreslår kommittén att begränsningen i kommunens skyldighet att anordna undervisning i elevens modersmål tas bort. Alla elever i skolan skall enligt kommitténs förslag ha rätt till studiehandledning på sitt språk och skolan skall upprätta en individuell utvecklingsplan för varje elev som har annat modersmål än svenska. Denna plan skall omfatta modersmålet och svenska som andra språk. Vidare föreslår kommittén att de stora invandrar språken t.ex. arabiska eller turkiska skall erbjudas alla intresserade elever som språkval.

Utredningen om föräldrautbildning anser att skolkommitténs förslag om att stärka modersmålet i förskolan och skolan utgör ett viktigt stöd i föräldraskapet. Ett gemensamt första språk bidrar till att bibehålla en nära kontakt mellan barn och föräldrar och utgör en förankring till den kulturella bakgrunden.

8.6 Utsatta bostadsområden

Utredningens bedömning

- I utsatta bostadsområden finns ett särskilt stort behov av stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrabakgrund. Sådant stöd bör genomföras i nära samarbete med verksamheter som riktar sig till barnen.

⁷⁵ Skolfrågor - Om skola i en ny tid. SOU 1997:121.

En bidragande orsak till den nuvarande boendesegregationen är miljonprogrammets storsatsning på 1960-talet. En miljon bostäder skulle produceras under en period av 10 år för att klara av bostadsbristen som då var akut. Resultatet blev bostäder med godtagbar standard i storskaliga bostadsområden och med en bristfällig yttre miljö. För många blev boendet i s.k. miljonprogramsområden av tillfällig karaktär. Unga barnfamiljer och andra flyttade därifrån så snart de kunde men kvar blev svagare grupper i samhället. Många av dem som därefter har flyttat in har saknat möjlighet att fritt välja var de önskar bo.

Från 1980-talet och framåt har det segregerade boendet även fått en etnisk dimension. Hushåll med minst en vuxen född utomlands är starkt överrepresenterade i miljonprogrammets bostadsområden. Storstadsutredningen identifierade ett femtiotal ”utsatta bostadsområden” i Stockholm, Göteborg och Malmö (SOU 1990:36). Alla dessa områden hade minst dubbel så hög andel socialbidragstagare som storstadsregionerna i stort. Dessa områden kännetecknas även av hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå, låga inkomster, hög andel socialbidragstagare, höga ohälsotal, svaga politiska resurser, svaga skolprestationer och högre frekvens av våld. Storstadskommittén har även utvecklat begreppet utsatta bostadsområden till att avse relationen mellan antalet hög- och låginkomsttagare.

Av den invandrade befolkningen bor 45 procent, nästa 200 000 personer, i invandrantäta bostadsområden i landets storstäder. Totalt sett bor mer än dubbelt så många invandrare i utsatta bostadsområden som i stabila medelklassområden.⁷⁶

Koncentration av sociala problem till vissa särskilt utsatta bostadsområden går ofta hand i hand med att områdena själva uppvisar påtagliga miljö- och funktionsbrister.

För invandrargrupper som lever i utsatta bostadsområden blir kontaktytan med det omgivande samhället ytterst begränsad och därmed även möjligheten till införlivande och delaktighet i det nya landet.

När utredningen om föräldrautbildning i använder begreppet ”utsatta” bostadsområden åsyftas främst till områden där en stor del av befolkningen lever under sådana livsbetingelser som ovan nämnts.

Trots att det finns en nära koppling mellan diskriminering och isolering och utsatta bostadsområden, väljer många att bosätta sig och bo kvar i sådana områden. Här finner man sina landsmän, släktingar och vänner. Lojaliteten bland de boende och särskilt mellan ungdomarna är stark. Oberoende av etnisk tillhörighet känner man sig som en i mängden. Många ungdomar väljer att bo kvar eller flytta tillbaka när de blir vuxna. Personal på barnvårdscentraler, barnstugor, skolor och social-

---

⁷⁶ Att växa bland betong och kojor. Storstadskommittén. SOU1997:61.

tjänst har ofta arbetat länge, känner befolkningen och kan inte tänka sig att arbeta någon annanstans. Möten med människor från olika delar av världen inspirerar till nytänkande och kreativitet. I syntesen mellan det typiskt svenska och det mångkulturella provas ständigt nya och spännande idéer. I dessa områden finns oftare ett rikare förenings- och kulturliv än på andra håll och här finns "eldsjälar", som valt att bo kvar och kämpa för sin stadsdel.

Konsekvenser för barnen

Barn och ungdomars andel av befolkningen är högre ju lägre medelinkomsterna är i de utsatta stadsdelarna. I områden med extremt låga inkomster kan andelen barn uppgå till 40 procent av befolkningen. Besparingar på barn- och ungdomsverksamhet är större i storstäder och förorter än i andra kommuner. Barn i utsatta områden har i allmänhet sämre chanser till bra uppväxtvillkor, än barn som bor i andra områden.⁷⁷

Nästan 40 procent av samtliga barn och ungdomar (0–17 år) i kommunerna Botkyrka, Göteborg, Haninge, Huddinge, Malmö, Stockholm och Södertälje bor enligt Storstadskommittén, i utsatta stadsdelar. Majoriteten av barnen och ungdomarna i dessa stadsdelar har utländsk bakgrund. Både barn och föräldrar i familjer med invandrabakgrund är ofta till följd av sina upplevelser och sin sociala situation i behov av särskilt stöd. Föräldrars arbetslöshet, sjuklighet och fattigdom gör att det kan vara svårare för föräldrar att behålla och vara en tydlig föräldraauktoritet.

Barn med invandrabakgrund i utsatta områden är enligt flera undersökningar överrepresenterade inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. I förskolorna ökar antalet barn i behov av särskilt stöd och i skolan är antalet elever som går ut ur skolan med ofullständiga avgångsbetyg överrepresenterade. I flera skolor upplevs klimatet som rött och hotfullt av eleverna. I stadsdelar där andelen elever med utländsk bakgrund var över 60 procent var andelen elever som år 1994 hade ofullständiga betyg nästan 25 procent. Motsvarande andel för samtliga storstäder var vid samma period drygt 10 procent. När det gäller ungdomar som är omhändertagna för samhällsvård visar de senaste beräkningarna från Statens Institutionsstyrelse att i genomsnitt 40 procent av de placerade barnen har invandrabakgrund. I Stockholm är andelen 60 procent.

Under åren 1996 och 1997 har Rädda Barnen drivit ett projekt i samarbete med Dalhagsskolan i Husby för att stödja och stärka föräld-

rar med invandrabakgrund i föräldragrupper. Projektet har dokumenterats i rapporten ”Samtal som förenar” som gavs ut i september år 1997. Erfarenheter från detta projekt visar att barn till de föräldrar som deltog i föräldragrupper uppvisade bättre studieresultat och blev lugnare och mera harmoniska i klassituationen än de varit tidigare.

Enligt en undersökning av barnhälsovårdsöverläkare Sven Bremberg är utvecklingsförseningar hos fyraåringar vanligare i utsatta stadsdelar än i övriga stadsdelar. Han fann i sin undersökning ett mycket starkt samband mellan utfallet vid fyraårs-kontrollerna och olika sociala indikationer. Enligt Bremberg skulle en allmän förskola från tre års ålder och insatser som stödjer föräldrarna ha förutsättningar att utjämna skillnaderna mellan olika grupper.

Enligt §16 socialtjänstlagen ska barn som behöver särskilt stöd i sin utveckling anvisas plats i förskola, fritidshem, eller skolbarnsomsorg, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt. Socialnämnden skall därför genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats. För många föräldrar ger en god barnomsorg stöd i föräldraskapet.

Många barn med invandrabakgrund i utsatta bostadsområden är *barn som behöver särskilt stöd i sin utveckling*. Många utsatta bostadsområden erbjuder en öppen förskoleverksamhet som alternativ till en plats i ordinarie förskola.

Utredningens uppfattning är att barnens situation är en spegling av föräldrarnas behov av stöd i sitt föräldraskap. För de föräldrar som anser att det är otänkbart att överlämna sina barn till svensk barnomsorg kan förslaget om en allmän språkförskola för barn från 3 – 5 år i utsatta områden vara ett alternativ.

I utsatta bostadsområden finns det ett särskilt stort behov av stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrabakgrund. Erfarenheterna från Rädda Barnens projekt pekar bl.a. på att barnen blir lugnare när föräldrarna involveras i barnens verksamheter.

Utredningens bedömning är att stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrabakgrund bör genomföras i nära samarbete med verksamheter som riktar sig till barnen.

8.7 Familjens anpassning

Utredningens bedömning

- Föräldrar med invandrabakgrund bör erbjudas gruppsamtal som bygger på familjens upplevelser och barnens reaktioner.

De negativa konsekvenserna av segregationen och de psykologiska reaktionerna till följd av invandringen förstärker varandra. För föräldrar kan det innebära en känsla av vanmakt. Barnen som känner sig hemmastadda i både sin egen kultur och den svenska kan få större makt än vad de kan klara av att handskas med i förhållande till sina föräldrar. Barnen kan i många avseenden ta över föräldraauktoriteten.

Anpassningen till ett nytt land är en dynamisk process med en början som kan ligga långt tillbaka i tiden, flera år före utvandringen. Integrationsprocessen kan ses som ett antal faser som avlöser varandra och kan jämföras med de faser som människor i kris genomgår.⁷⁸ Denna process påverkas av en rad faktorer såsom motiv för vistelsen och framtidsplaner, bosättningstid i landet, kulturellt avstånd, socioekonomisk status, segregering och psykiska upplevelser av invandringen.

Vid invandring till ett land vars familjemönster står i konflikt med invandrarfamiljens, kan invandrarfamiljen uppleva att den förlorat det stöd som den tidigare haft från samhället. Ekonomi, lagar, sociala institutioner och vardagslivet är inrättade efter svenska familjers levnadsmönster. Invandrarfamiljens medlemmar får inte heller sina uppfattningar vad gäller t.ex. makars och faders auktoritet, lydnadsidealerna i uppfostran eller kontrollen över sina döttrar bekräftade i umgänget med svenskar. I stället blir de ifrågasatta.⁷⁹ När familjen möter en modern kultur med stor individuell frihet kommer den vanligtvis att drabbas av stora spänningar och konflikter. Pappans beredskap att acceptera förändringar och barnens vilja att behålla en del av familjetraditionen är avgörande. Om familjen kan lösa konflikten genom att kompromissa kan familjen sannolikt behålla sin funktion och vara ett stöd i processen till att så småningom integreras i samhället.⁸⁰

Hur en nyinvandrad familj anpassar sig i sin nya situation hänger samman med dess bakgrund, vilka konflikter anpassningsprocessen för med sig och hur konflikterna kan lösas. Anpassningsprocessen utlöser ofta stress som kan visa sig i ångest och depressioner, sömn- och koncentrationssvårigheter, psykosomatiska symtom eller känsla av främlingskap och utanförskap. Den leder ofta till sprickor mellan generationer och mellan makar. Som ett exempel är skilsmässofrekvensen i familjer med invandrarbakgrund större än i svenska familjer.

---

⁷⁸ Cullberg, J., *Kris och utveckling*. Natur och Kultur. Stockholm 1979.

⁷⁹ Liljeström, R., *Invandrades hälsa och sociala förhållanden*. Underlag till folkhälso- och social rapport 1994. Socialstyrelsen.

⁸⁰ *Invandrades hälsa och sociala förhållanden*. Underlag till folkhälsorapport och social rapport 1994. SoS-rapport 1995:5.

Enligt en undersökning som gjorts bland turkiska invandrarfamiljer i Sverige⁸¹ finns tre generella konfliktmönster. I det ena fallet sköter mannen i familjen relationerna mellan hemmet och omvärlden och orienterar sig mot framtiden. Samtidigt blir kvinnan som sköter barnen och kontakten med hemlandet allt mer isolerad i Sverige, och hennes beroende av mannen ökar.

I det andra fallet kan ett liknande förlopp uppstå mellan föräldrar och barn. Om föräldrarnas anpassning till den nya kulturen är långsam, medan barnen snabbt påverkas av det nya samhället, uppstår konflikter mellan generationerna.

Den tredje typen av familjekonflikter har att göra med arbets- och ansvarsfördelning mellan könen, med uppfattningar om vad som anstår en man och en kvinna. Kvinnors fovyärvsarbete stärker självförtroendet hos kvinnan samtidigt som det undergräver mannens position, vilket förvärras om han dessutom är arbetslös.

I en studie av några invandrarfamiljers första tid i Sverige beskrivs hur de i sitt hemland varit vana vid att leva med föräldrar, svärföräldrar, syskon och andra anhöriga inom räckhåll.⁸² I den mån gifta kvinnor i hemlandet studerat eller yrkesarbetat har de kunnat räkna med praktisk hjälp med barn och hushållsarbete från den äldre generationen. Därför har varken mödrarna eller fäderna tidigare känt av det totala föräldraansvaret där föräldrar och barn är helt utlämnade till varandra. Kvinnor klagade över att de sedan de kommit till Sverige har förlorat sällskap och stöd i barnens uppfostran. För män har hemmet i Sverige blivit en plats att vistas på i stället för en utgångspunkt för det sociala livet. I och med att mannen och kvinnan har blivit hänvisade till varandra och det oftast saknas anhöriga som delar ansvar för barnen, uppstår det lätt konflikter om arbetsfördelning i hemmet. Bland invandrade medelklassmän har många haft förhoppningar om att kunna använda sig av sin kompetens och yrkeserfarenhet i Sverige, vilket sällan infrias. Kvinnorna har haft lättare att hitta okvalificerat arbete utanför hemmet vilket har inneburit att arbetslösheten blivit högre bland invandrade män än bland kvinnor. Männens arbetslöshet har medfört att hela familjen förlorat sin status och position. När kvinnorna får arbete undergrävs mannens ställning ytterligare eftersom han inte längre är den som förbinder familjen med samhället utanför familjen. Dessutom blir han ofta ifrågasatt i sin fadersroll av sina barn. Dessa förhållanden medför att många familjer i exil skiljer sig.

---

⁸¹ Soydan, H., *Har krisbegreppet blivit en jargong*. Nordisk Sosialt Arbeid 1989.

⁸² Nyberg, E., *Ankomsttiden*. Omsorgsnämnden, Stockholms läns landsting, Stockholm 1986.

I en undersökning som omfattade fyra städer tillfrågades högstadieungdomar som deltog i hemspråksundervisning i spanska, om de bodde tillsammans med båda sina föräldrar. 42 % svarade nej. Motsvarande siffra för svenska högstadieungdomar var 20%⁸³ Skilsmässofrekvensen för t.ex. latinamerikaner i Sverige är i genomsnitt fyra gånger högre än för totalbefolkningen. Även detta kan förklaras med förändrad ansvarsfördelning mellan kvinnor och män, besvikelse över lågkvalificerade arbetsuppgifter, social degradering samt eventuella tidigare erfarenheter av fängelsevistelser och tortyr i hemlandet.

I rapporten "Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer" beskrivs insatser till invandrade barnfamiljer inom PBU, socialtjänsten och flyktingbyrån i Stockholm.⁸⁴ Utgångspunkten för rapporten är att invandringsprocessen innebär en svår social och psykologisk omställning. Av rapporten framgår att primärt förebyggande arbete bland invandrade barnfamiljer i stort sett saknades inom ovan nämnda institutioner. Rapporten pekar på ett behov av att utforma förebyggande psykosociala program och erbjuda krisstöd i ett tidigt skede samt visar på en metod som kan användas i gruppsamtal för att hjälpa invandrar- och flyktingfamiljer i deras anpassning och integration i Sverige.

Utredningen om föräldrautbildning anser att stöd i föräldraskapet till föräldrar med invandrabakgrund bör erbjudas individuellt eller i grupp och att sådant stöd bör utgå från familjens upplevelser och barnens reaktioner.

8.8 Föräldrar med invandrabakgrund och barn/tonåringar

Utredningens bedömning

- Ett viktigt tema för grupper för invandrarföräldrar med tonåringar är normer och värderingar om t.ex. könsroller och synen på tonårsflickor och tonårspojkar i Sverige, i förhållande till i den egna kulturens synsätt.

"Familjen är barnens trygghet, men om föräldrarnas egen orientering i en ny omvärld brister, om de är i psykisk obalans och deras inbördes relationer präglas av konflikter och svårigheter, får barnen en tung

⁸³ Familj i förändring. SCB 1992.

⁸⁴ Bravo, M., Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer. Omsorgsnämnden, Socialtjänsten Stockholm – FOU-byrån, 1994.

börda att bära och föräldrarna får svårt att vägleda sina barn".⁸⁵ Ungdomskommittén skriver i sitt betänkande:

"I många fall lär sig barnen snabbt behärska det nya språket bättre än föräldrarna. Barnen får rollen som föräldrarnas guide in i det svenska samhället. Ibland får de också fungera som tolkar i kontakten med det offentliga livet och myndigheterna. Föräldrarna kommer därigenom i underläge. Detta kan naturligtvis orsaka svårigheter i familjerelationerna. Föräldrarnas ställning som fostrare och förebilder försvagas. Barnen fattar tidigare än föräldrarna vad som är statusmässigt högstående i det svenska samhället. De gör sina jämförelser och kan tycka att föräldrarna är gammalmodiga. Att föräldrarna inte upplevs som godtagbara förebilder påverkar båda parter på ett destruktivt sätt. Förhållandet kompliceras av att föräldrarna ofta tillhör lågstatusgrupperna, vilket barnen kan skämmas över".

En studie av familj, uppväxt och brott visade att ungdomar med minst en utlandsfödd förälder har svårt att få hjälp med läxor och oftare har föräldrar som reagerar med vrede om ungdomarna missköter sig.⁸⁶ Ungdomarna har restriktivare tider att hålla än svenska ungdomar. Invandrarföräldrar har ett starkare sätt att reagera på antisocialt beteende hos sina barn än svenska föräldrar. De utövar en starkare känslostyrd yttre social kontroll över sina ungdomar och är mer restriktiva när det gäller ungdomarnas umgänge utanför hemmet om kvällarna.

Enligt ungdomskommitténs betänkande införlivar invandrarungdom i stor utsträckning sina föräldrars etniska identitet, normer och värderingar samtidigt som de utvecklar en känsla av samhörighet och identifikation med människor och förhållanden i Sverige. Unga invandrare utvecklar en speciell kompetens i att hantera motstridiga budskap, förvirrande förhållningssätt och oklara etiska normer. Genom sina erfarenheter i skolan, familjen och bland kamrater har ungdomarna lärt sig vad olika situationer förutsätter. De kan ställa om sig genom att använda olika umgängeskoder och spela olika roller, allt efter vad situationen kräver. Ungdomarna kan leda eller missleda föräldrarna efter egna syften och växla mellan tillhörighet och främlingskap.

Föräldrar med invandrarbakgrund kan behöva annat stöd i sin föräldraroll än svenska föräldrar. Svenska normer och värderingar i uppfostran ter sig ofta skrämmande. Många föräldrar tillåter t.ex. inte att deras döttrar träffar svenska kamrater, pojkvänner eller att de bär korta kjolar av rädsla för att de skall bli "försvenskade", vilket för föräld-

---

⁸⁵ Olika men ändå lika. Om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige. SOU 1991:60.

⁸⁶ Martens, PL., Brottsförebyggande rådet. BRÅ 1992:1.

rarna innebär något okänt och skrämmande. Osäkerheten över vad konsekvenserna blir om man ger efter för barnens krav gör att många föräldrar förstärker och överdriver de uppfostringsideal som råder i hemlandet. Andra föräldrar har inte kunnat hålla fast vid sina gamla regler och saknar nya att ta till. Konsekvensen blir då att föräldrarna "ger upp" och att barnen gör som de vill.

I föräldragrupper för invandrarföräldrar med tonåringar är det därför viktigt att föräldrar ges möjlighet att få jämföra svenska uppfostringsideal, normer och värderingar med sina egna vad gäller såväl pojkar som flickor.

8.9 De svenska institutionerna och det mångkulturella samhället

Utredningens bedömning

- Institutioner som arbetar med barn och familjer i invandratäta områden bör eftersträva att rekrytera personal med invandrabakgrund.

I olika sammanhang beskrivs det svenska samhällets svårigheter att anpassa sig till den nya verklighet som ett mångkulturellt samhälle innebär.

Mauricio Rojas skriver i en rapport⁸⁷ att "...denna omvandling har emellertid inte bearbetats mentalt eller institutionellt. Majoritetsbefolkningen tänker fortfarande som om landet vore etniskt homogent och institutionerna har inte anpassats till Sveriges nya befolkningsmässiga sammansättning".

I en kartläggning av förebyggande psykosociala arbetsmetoder för invandrade barnfamiljer i Stockholms socialförvaltning och motsvarande PBU-mottagningar, kritiserade Marcella Bravo avsaknaden av en samlad strategi.⁸⁸ Hon fann även en brist vad gäller medvetenhet om behovet av att anställa kulturkompetent personal. Inom socialtjänsten och PBU var andelen anställda med invandrabakgrund mycket liten.

Samma förhållande märktes inom andra institutioner som t ex barnvårdscentral och skola.

Samtidigt som de svenska institutionerna har svårigheter att möta den nya mångkulturella verkligheten har många invandrarföräldrar, på

⁸⁷ Bevelander, Carlsson, Rojas. I krusbärslandets förorter. 1997.

⁸⁸ Bravo, M., Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer. Omsorgsnämnden Socialtjänsten FOU-byrån, Stockholm. November 1994.

grund av segregation och isolering, ingen annan kontaktyta med det svenska samhället än just dessa institutioner. En tjänsteman, inte sällan barnsjuksköterskan på barnavårdscentralen, personalen på daghemmet eller en socialsekreterare kan vara de enda svenska personer som föräldrarna har kontakt med.

Personal med egna erfarenheter av integrationsprocessen och dess olika faser är en viktig tillgång i arbetet med människor med flykting- eller invandrabakgrund. Genom aktiv medverkan från tjänstemän med egen invandrabakgrund är det lättare att erbjuda trovärdiga program för invandrade föräldrar.

Utredningen anser därför att alla institutioner som arbetar med barn och familjer i invandrartäta områden medvetet bör rekrytera personal med invandrabakgrund.

9 Föräldrar till barn med funktionshinder

Utredningens bedömning

- Föräldrar till barn med funktionshinder, bör utöver erbjudande om generell föräldrastöd också erbjudas ett kompletterande föräldrastöd avpassat efter deras och barnens behov och önskemål.
- Informationen till föräldrarna om barnets funktionshinder bör utformas efter i vilket skede funktionshindret upptäcks.
- Det är angeläget att projekt och försöksverksamheter med inriktning på föräldrar till barn med funktionshinder kommer till stånd och att särskilda stimulansmedel avsätts för detta. Projekt som berör frågor om parrelationen bör prioriteras.
- Högskolorna bör uppmärksammas på att utbildning till distriktsköterska, barnsjuksköterska, barnmorska, läkare, socionom, psykolog, familjerådgivare, lärare, förskollärare och fritidspedagog även bör innehålla kursmoment som gäller kunskap i mötet och arbetet med familjer med barn som har funktionshinder.
- Fortbildning bör anordnas för distriktssköterskor, barnsjuksköterskor, barnmorskor, läkare, kuratorer, PBU-psykologer, familjerådgivare, socialsekreterare, lärare, förskollärare, fritidspedagoger och andra som arbetar med familjer som har barn med funktionshinder.
- Det finns behov av ett centralt utarbetat informationsmaterial som kan användas i studiecirkel som anordnas via studieförbund eller handikapporganisationer.
- En handbok till föräldrar bör framställas med syfte att stärka och stödja föräldrar som har barn med funktionshinder.
- Handikapporganisationer i samarbete med andra frivilligorganisationer, landsting och kommuner bör stimuleras till metodutveckling, utvärdering och spridning av information om erfarenheter när det gäller föräldrastöd till familjer som har barn med funktionshinder

Utredningens förslag

- Att regeringen låter utreda frågan om förutsättningar för tillfällig föräldrapenning för föräldrar till barn med funktionshinder.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att i samråd med kommuner och landsting följa och stödja utvecklingen av modeller för föräldrastöd för föräldrar med barn med funktionshinder samt att utvärdera olika former av föräldrastöd.

9.1 Motiv för utredningens bedömning

Föräldrar till barn med funktionshinder har samma behov som andra föräldrar av att bli sedda och bekräftade och känna att de duger som föräldrar. Föräldraskapet är samtidigt mer krävande såväl praktiskt som psykologiskt. Förutom att det rent praktiska vårdansvaret kan vara betungande, ligger ofta ett stort ansvar på föräldrarna att engagera sig i barnets träning och behandling, t. ex. sjukgymnastik, praktisk anpassning av hemmet, språkträning och olika utvecklingsbefrämjande aktiviteter. Föräldrar kan känna sig osäkra på om de gör rätt och om de gör tillräckligt mycket för sina barn.

Sådant som andra barn lär sig mer eller mindre av sig själva är oftast inte alls lika självklart för barnet med funktionshinder. Frågan om vad som är rimliga krav att ställa på barnet kan väckas och föräldrarna kan behöva stöd i att se både barnets möjligheter och begränsningar. Att inte alltid skydda barnet från besvikelser kan vara smärtsamt men nödvändigt för att barnet skall kunna utvecklas, mogna och frigöra sig.

Samhället bör ha ett utbud av olika typer av stöd. Föräldrar efterfrågar information och kunskap om barnets funktionshinder och utvecklingsmöjligheter. Vidare behöver de information om rättigheter och om samhällets olika stödinsatser samt hjälp med samordning och myndighetskontakter. Behovet av råd och stöd i praktiska vardagsangelägenheter är ofta stort. Många föräldrar önskar också få stöd i sin föräldroll. Detta kan ske genom att de träffar andra föräldrar, föräldrautbildning eller genom olika typer av professionell rådgivning. Vissa föräldrar behöver också terapeutiskt stöd. Möjligheter till kontakt och erfarenhetsutbyte med andra föräldrar är det som nästan alltid efterfrågas.

Behovet av föräldra- och familjestöd i olika perioder

Under spädbarnstiden upplever föräldrarna kanske inte så stora skillnader mellan sitt eget föräldraskap och andra föräldrars. Funktionshindret kanske ännu inte är så påtagligt. Barnet utvecklas som andra barn, om än i långsammare takt och det kräver mer av tålmod hos föräldrarna.

Under förskoleåldern kanske skillnaderna blir mer tydliga och barnets svårigheter mer uppenbara. Skolstarten blir för många en laddad situation; då om inte förr konfronteras föräldrarna med barnets funktionshinder och dess konsekvenser. Det blir allt tydligare att barnet är annorlunda. När barnet börjar skolan och senare under skolåren kan därför både barnet och föräldrarna behöva mycket stöd och hjälp. Barnets behov av frigörelse ökar med åren och föräldrarna ställs alltmer inför avvägningen mellan att stödja barnets eller tonåringens självständighetsutveckling och att samtidigt acceptera hans/hennes beroende av föräldrarna och andra vuxna.

Tonåringen ställer stora krav på att få klara sig själv, kanske tillsammans med kamrater. Vissa funktionshinder uppträder dessutom inte förrän i tonåren (skolios, epilepsi). Många föräldrar slits då mellan oro för hur barnet ska klara sig på egen hand och insikten om barnets behov av självständighet och ett eget liv. Detta dilemma har väl alla tonårsföräldrar gemensamt, men för föräldrar till barn med funktionshinder blir dilemmat svårare. De ställs mer än andra föräldrar på prov inför valet att låta barnet misslyckas eller att ta över och hjälpa barnet till rätta. Ofta känner sig föräldrar ensamma i sin situation. Behovet av att samtala med andra föräldrar i liknande situation och utbyta erfarenheter är ofta stort.

Barn med olika funktionshinder och deras livs situation

Det finns ca 35 000 barn och ungdomar i landet i åldrarna 0–19 år som har behov av samhällets stödinsatser på grund av funktionshinder.⁸⁹ Till barn med funktionshinder brukar räknas barn med psykiska utvecklingsavvikelser, rörelsehindrade, hörselskadade och döva, synsvaga och blinda barn, barn med autism och autism-liknande tillstånd, barn med DAMP och andra så kallade neurologiska funktionsstörningar, t.ex. ADHD, dyslexi, språk- och talstörningar. Till funktionshinder brukar också räknas olika typer av medicinska handikapp, t.ex. svåra allergier och astma. Funktionshindrets svårighetsgrad kan variera betydligt.

De allra flesta barn med funktionshinder växer numera upp i sina egna familjer och går i reguljära förskolor och skolor nära hemmet. De svårt funktionshindrade barnen som inte kan bo hemma bor i familjehem eller i gruppboende i små enheter under hemlika förhållanden integrerade i bostadsområden. Samhällets stöd har efterhand anpassats till denna utveckling och riktas i dag till familjer och andra som finns nära barnet i vardagen i t.ex. förskolor och skolor.

---

⁸⁹ Barn och ungdomar med handikapp. Allmänna råd 1985:9. Socialstyrelsen.

Både inom förskolan och skolan finns ett lagreglerat ansvar för barn med funktionshinder och andra barn med behov av särskilt stöd. Landstingen svarar genom sin habiliteringsverksamhet för det kvalificerade expertstödet för barn med olika funktionshinder och deras familjer. För vissa grupper finns också ett ansvar från statens sida.

Föräldrastöd

Verksamhet som kan betecknas som föräldrastöd/utbildning för föräldrar till barn med funktionshinder bedrivs i dag framför allt inom habiliteringsverksamheten. För de grupper som omfattas av LSS (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade) erbjuds råd och stöd enligt denna lag, men också genom barnhälsovården, PBU/BUP, barnomsorgen och skolan kan familjer som har barn med funktionshinder få ett viktigt stöd. Socialtjänsten medverkar med bl. a. hemtjänst och avlösarservice.

Föräldrastödet från habiliteringsverksamheterna kan både bestå av individuella kontakter och gruppverksamheter. Det förekommer verksamheter som sommarläger och semesterveckor för barn och föräldrar. Föräldrakurser förekommer också vid olika regioninstitutioner och centra, t.ex. Folke Bernadottehemmet i Uppsala, Bräcke Östergård och Ågrenska stiftelsen i Göteborg. Vid specialskolor för exempelvis döva barn finns ofta en livaktig föräldraföreningsverksamhet. Vissa handikapporganisationer ordnar veckokurser, veckoslutskurser och familjeläger. Det förekommer också föräldrarådgivning, verksamheter med kontaktpersoner, etc. Omfattningen varierar emellertid beroende bl.a. på vilken typ av funktionshinder det gäller och efter var man bor, eftersom stödet är mycket ojämnt utbyggt. Insatserna är ofta av punktvis karaktär. Det finns ett stort behov av utbyggnad av föräldrastödet.

Det finns ett stort behov av att utveckla innehåll och metoder i föräldrastödet. Föräldrar är idag mer medvetna om sina rättigheter och om vad de kan kräva för hjälp och stöd från kommuner och landsting. Samtidigt finns vissa oklarheter när det gäller ansvaret för föräldrastödet. Många aktörer och verksamheter är inblandade och huvudansvaret är otydligt. Habiliteringen är visserligen ett lagstadgat ansvar för landstingen enligt hälso- och sjukvårdslagen, men det är en tolkningsfråga i vad mån habiliteringsansvaret också omfattar föräldrastöd och i vilka former.

Beroende på funktionshindrets karaktär och svårighetsgrad kan behovet av stöd till familjen stödet se mycket olika ut. Situationen för en familj som har ett gravt utvecklingsstört flerhandikappat barn skiljer sig t.ex. markant från den för en familj som har ett barn med lätt rörelsehinder. Innehållet i och omfattningen av det stöd som familjen

behöver kan därför variera. Det är således omöjligt att ha en fastställd form för föräldrastöd och föräldrautbildning som kan tillgodose behoven för alla föräldrar som har barn med funktionshinder.

Den allmänna föräldrautbildningen skall vara tillgänglig för alla föräldrar, även för föräldrar till barn med funktionshinder. För dessa föräldrar måste dessutom erbjudas ett kompletterande särskilt föräldrastöd.

När det gäller deltagandet i det föräldrastöd som riktas till alla föräldrar har föräldrar till barn med funktionshinder både rätt till och behov av att delta i föräldrautbildning på mödra- och barnavårdscentralen, liksom i den vanliga föräldraverksamheten i förskolan och skolan. Detta är viktigt bl.a. för att få kontakt med andra föräldrar i bostadsområdet och för att få uppleva det gemensamma i föräldraskapet.

Det föräldrastöd som utgår från föräldrarnas specifika behov av stöd på grund av barnets funktionshinder bör ha en annan inriktning. Den bör innehålla såväl information om funktionshindret och om rätten till samhällsstöd, som mer specifikt stöd i föräldrarollen. Erfarenhetsutbytet med andra föräldrar i samma situation är centralt. Föräldrarnas egen kompetens och förmåga och de behov som de själva formulerar bör bilda utgångspunkt för all föräldrastödsverksamhet. Föräldrarna måste vara delaktiga när deras behov av stöd diskuteras och själva kunna påverka insatserna.

Det gäller därför att skapa flexibla möjligheter för föräldrar till barn med funktionshinder att få de kunskaper de har behov av, att bryta isolering och att få inflytande över den egna och barnets situation i kontakten med samhällsinstitutioner och experter. Detta förutsätter att det finns en rad olika verksamhetsformer och att dessa anpassas efter lokala förhållanden.

9.2 Information råd och stöd i samband med upptäckt

Hur den första informationen till föräldrar med barn med funktionshinder ska utformas är beroende av när funktionshindret upptäcks. När föräldrar får veta att deras barn har ett funktionshinder eller lider av en svår sjukdom, upplever de sorg och besvikelse. För en del föräldrar kan det ta lång tid innan de fullt ut kan acceptera och älska sitt barn när det har ett eller flera funktionshinder. De tycker kanske att barnet har berövat dem den glädje de såg fram emot när de väntade barnet. Inställningen till barnet och dess funktionshinder påverkas av hur föräldrarna upplevt att beskedet om barnets funktionshinder har getts. Beroende på

om funktionshindret har upptäckts vid barnets födelse, senare under barnets uppväxt eller genom en speciell händelse/olyckssituation blir denna upplevelse mycket olikartad för föräldrarna.

– När funktionshindret upptäcks i samband med att barnet föds

Den information som ges till föräldrar när ett barn föds med funktionshinder har stor betydelse för föräldrarnas fortsatta upplevelse av barnet och för deras förtroende för de olika verksamheter de sedan kommer att ha kontakt med. Föräldrarnas självkänsla är mycket sårbar när de fått ett barn med funktionshinder och deras inställning till sitt barn färgas i hög grad av det bemötande de har fått på förlossningsavdelningen och på BB. Det är viktigt att föräldrarna bemöts med respekt och tilltro och att man förmedlar realistiska bilder av framtiden. Föräldrarna behöver ofta hjälp med att tro på sin duglighet som föräldrar och våga ta till sig sitt barn. Föräldrarna får inte heller utsättas för negativ särbehandling på BB. De måste få samma råd och information som alla andra, få ha barnet hos sig lika mycket som andra föräldrar och tillåtas känna glädje och lycka över sitt barn, liksom tillåtas sörja och känna förtvivlan. Föräldrarna är mycket lyhörda och sårbara för hur personalen reagerar på barnet. Det är viktigt att personalen visar att de accepterar och tycker om barnet. Informationen till föräldrarna bör ges på ett lyhört sätt, den bör vara saklig, ges i flera steg och vid flera olika tillfällen.

– När funktionshindret upptäcks senare och kanske gradvis

Det är i förhållandevis få fall som ett funktionshinder konstateras i samband med födseln eller strax därefter. Ofta dröjer det en tid innan diagnosen kan ställas. Ofta är det en barnläkare inom primärvård eller på barnklinik som är den som ställer diagnos och informerar föräldrarna, tillsammans med exempelvis psykolog eller kurator. Beroende på vilket funktionshinder det gäller kan det också vara barnpsykiater, audiolog, överläkare, m.fl. som medverkar. För de flesta föräldrar har beskedet föregåtts av en tid av utredande och ovisshet. Känslan av att det är något som är fel kan ha vuxit fram hos föräldrarna under en längre period, som har varit fylld av oro och ångslan. Denna oro och ångslan måste tas på allvar, det måste finnas tid för att lyssna på föräldrarna, förklara vilka undersökningar som har gjorts och vad de har givit för resultat. Föräldrar behöver då ett medmänskligt stöd och någon att tala med.

När föräldrar får ett besked om att deras barn har ett funktionshinder kan de uppleva en lättnad att få bekräftelse på något de flesta känt och kanske vetat, men också uppleva djup smärta och få en

chock. Lättnaden kan blandas med ny oro och behov av mer information och kunskap. Informationen till föräldrarna i detta skede är mycket känslig. Ofta behöver informationen ges i flera steg, vid flera olika tillfällen.

I anslutning till den utredning som så småningom leder fram till diagnos bör föräldrarna få en utförlig och anpassad information om funktionshindrets karaktär och om barnets utveckling och funktionsförmåga inom olika områden. Det är angeläget att båda föräldrarna får denna information. Syftet med informationen är att skapa en gemensam förståelse som kan ligga till grund för planeringen av olika insatser och åtgärder. En förtroendeingivande och klargörande information kan minska eller avlasta eventuella skuldkänslor. Genom en dialog med föräldrarna kan också föräldrarnas kunskaper och erfarenheter efterfrågas och tas till vara.

Information om barnets funktionshinder måste ofta ske vid flera olika tillfällen i en pågående process. Föräldrarna behöver smälta och bearbeta informationen för att successivt komma till insikt om sitt barns funktionshinder. Det kan vara en smärtsam process. Nya frågor uppstår kring barnet och det är viktigt att föräldrarna har en kontaktperson som känner barnet som de kan återkomma till.

Föräldrarna behöver inte bara information om barnets funktionshinder utan också fortlöpande råd och stöd i en rad angelägenheter som rör vardagslivet med barnet. Information om samhällets olika stödinsatser, hjälp med myndighetskontakter och samordning av stödinsatser är också viktiga delar av stödet. Hit hör också information om hur man kan komma i kontakt med andra föräldrar genom handikapporganisationer eller på annat sätt.

– När funktionshindret uppstår efter en olycka eller till följd av sjukdom

Då ett barn kommer till sjukhus efter en olyckshändelse koncentreras alla tillgängliga resurser på barnet. Det är sällan det finns möjlighet att observera att även föräldrarna behöver stöd. Om olyckshändelsen leder till att barnet får ett bestående men kan beskedet om detta upplevas som en chock av föräldrarna, även i de fall funktionshindret kan synas obetydligt i förhållande till skadans art. Föräldrarnas krisupplevelse i detta sammanhang försvåras av att de oftast upplever sig som skyldiga till barnets skada och att de skulle ha sett efter barnet bättre.

Många föräldrar tar inte upp dessa skuldkänslor, läkaren kanske inte heller talar om dem. Dessa känslor måste emellertid tas på allvar. Föräldrarna kan ibland även behöva hjälp att i samband med informationen om funktionshindret formulera och bearbeta sina känslor.

– Stöd i föräldrarollen

Stödet i föräldrarollen kan från samhällets eller handikapporganisationernas sida ges i form av individuella stödsamtal och rådgivning, genom samspelsintervention eller annan direktintervention i vardagen, genom föräldrastöd/utbildning i grupp samt genom föreläsningar, studiecirklar, samtalsgrupper, veckoslutskurser, familjeveckor och familjeläger. Det är viktigt att komma in tidigt med dessa insatser för att befrämja positiva samspelsmönster och goda relationer mellan föräldrar och barn.

Syftet bör vara att öka föräldrarnas förståelse för barnets beteende och föräldrarnas förmåga till positivt samspel med barnen, att hjälpa föräldrarna att bättre kunna hantera problematiska vardagssituationer, att möta barnets krävande beteende på ett ändamålsenligt sätt, att få rutiner att fungera och att skapa struktur i tillvaron för barnet. Det handlar därvid om att hjälpa föräldrarna att själva hitta sin förmåga till samspel med barnet och sina egna fungerande lösningar på vardagsproblem. I detta är det föräldrarnas kompetens och resurser som är viktiga att stärka, liksom att fokusera på barnets starka sidor, i stället för att se till avvikelser och brister.

Föräldrastöd/utbildning i grupp är ofta något som föräldrar till barn med funktionshinder har glädje och nytta av. Det kan vara viktigt att känna igen sig genom andra och uppleva att frågorna är gemensamma. Föräldrarna kan få stöd av varandra genom att dela erfarenheter och upplevelser. Otillåtna tankar om barnet kan avdramatiseras när man märker att man inte är ensam om dem. Föräldrastödet/utbildningen skulle kunna utvecklas för föräldrar till barn med funktionshinder genom handikapporganisationerna och i samarbete mellan kommuner och landsting.

– Familjeterapi och individuell psykoterapi

För vissa föräldrar till barn med funktionshinder kan det vara nödvändigt, p.g.a. en kombination av olika svårigheter, att få stöd genom familjeterapi och stöd- eller krissamtal. Barnet med funktionshinder påverkar hela familjen och det är inte ovanligt att relationerna mellan familjemedlemmarna sätts på hårda prov. Familjens beredskap att hantera denna extra påfrestning beror naturligtvis på hur starka och bärande relationerna mellan familjemedlemmarna varit innan. Ett barn med funktionshinder kan innebära den överbelastning som får den sköra relationen att brista i en familj, eller bli en källa till gemensamt

engagemang och kraftsamling, som stärker, enar och utvecklar familjen.

9.3 Tydligare habiliteringsansvar för föräldrastöd och samordning

Kommunens ansvar enligt socialtjänstlagen gäller som för andra medborgare och kan när det gäller familjer med barn med funktionshinder innebära exempelvis avlösarservice, hemtjänst och kontaktperson. Barnomsorgen har också varit en viktig del av socialtjänstens insatser, men detta ansvar ingår i skollagen från och med den 1 januari 1998. Kommunerna är också enligt skollagen huvudansvariga för att barn med funktionshinder får det särskilda stöd de behöver i skolan.

För de grupper som tillhör personkretsen för LSS (Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade) är insatserna delade mellan kommun och landsting.⁹⁰ Kommunen har ett särskilt ansvar att erbjuda insatser t.ex. personell assistans och avlösarservice medan landstinget svarar för rådgivning och personligt stöd. Barn med funktionshinder har samma rätt som andra till förebyggande hälsovård, barnsjukvård och barnpsykiatrisk vård. Därutöver skall landstingen enligt hälso- och sjukvårdslagen svara för habilitering och rehabilitering. Detta utgörs av ett kvalificerat expertstöd som kan rymma behandling, rådgivning och stöd av olika yrkeskategorier. Stödet riktar sig både direkt till det funktionshindrade barnet och till dess närmaste omgivning och det kan vara organiserat på olika sätt. Under senare år har utvecklingen gått mot samordning av organisationen för habilitering av olika grupper.

Begreppet stöd i föräldraskapet används här i vid bemärkelse och avser alla de kvalificerade stödinsatser som kommunerna och landstingen ger till barn med funktionshinder som ett komplement till de insatser som ges inom reguljära verksamheter.

I landstingets habiliteringsansvar ingår också att se till att föräldrar till barn med funktionshinder får tillgång till den kunskap de behöver för att kunna ge barn rätt stöd och hjälp och att de får stöd i sin roll som föräldrar. I de överenskommelser som upprättas mellan sjukvårdshuvudmän och kommuner, när det gäller det individuella

---

⁹⁰ Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) omfattar personer med utvecklingsstörning, autism eller autism- liknande tillstånd, med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

stödet till barn med funktionshinder bör detta behov uppmärksammas. Uppläggning och genomförande av föräldraverksamhet bör enligt utredningens uppfattning ske i nära samverkan med handikapporganisationerna.

– *Behovet av samordning*

Föräldrar till barn med funktionshinder har fler och mer djupgående kontakter med experter och olika samhällsinstitutioner än vad andra föräldrar har. Ofta kan dessa kontakter vara av stor betydelse för barnets utveckling och välbefinnande. Föräldrarna kan uppleva det som svårt att ställa krav och hävda sin uppfattning gentemot experterna. Föräldrarna kan också uppleva att de har en stor mängd av kontakter att administrera och att de själva måste ta ansvaret för att samordna olika insatser.

Flera instanser kan vara inblandade i att ge expertstöd. Det kan gälla barnsjukvård, barnhabilitering och barn- och ungdomspsykiatri. Även om specialiststödet ges från flera instanser är det viktigt att utse någon organisation som huvudansvarig för att garantera familjerna ett långsiktigt stöd. Vilken instans man väljer kan vara beroende av lokala förutsättningar.

Det är ytterst kommunens uppgift att samordna insatserna för barn med funktionshinder och ge information till barnens föräldrar. Kommunen skall verka för att insatserna samordnas på ett för den enskilde så fördelaktigt sätt som möjligt. Det kan finnas en handläggare i kommunen som har ansvaret för dessa frågor. Landstinget har ansvar för att informera om sina resurser. Föräldrar till barn med funktionshinder – som omfattas av LSS – kan (enligt 10 §) begära att kommuner och landsting upprättar en individuell plan över beslutade och planerade insatser som gäller barnet. Landstinget och kommunen skall underrätta varandra om upprättade planer. Planen är till för att klargöra den enskildes behov av insatser samt underlätta samordningen mellan de olika organ som individen får stöd av. Kommunen har ett särskilt ansvar för samordningen enligt 14 § LSS.

Enligt vad utredningen erfarit fungerar emellertid inte alltid samordningen mellan de insatser som riktas till barnet från kommunen och landstinget. Utredningen anser att det är angeläget att denna samordning utvecklas i enlighet med de bestämmelser som gäller och att föräldrarna får stöd i sin roll som föräldrar till barn med funktionshinder. Det handlar här inte om ny lagstiftning eller nya resurser utan om att organisera arbetet och utveckla metoder så att detta kan ske inom givna resursramar.

9.4 Tillfällig föräldrapenning

Tillfällig föräldrapenning utges, enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring till en förälder som behöver stanna hemma för att tillfälligt vårda sjukt barn under 12 år, i vissa fall 16 år. Tillfällig föräldrapenning kan också utges när barnets ordinarie vårdare är sjuk, när förälder behöver följa med barnet till barnavårdscentral, m.m. samt vid vårdbehov som uppkommer när den andra föräldern besöker läkare med annat barn till någon av föräldrarna. Tillfällig föräldrapenning kan utges med 60 dagar per barn och år.

Enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring 4 kap. 10 § har en förälder, till barn som omfattas av 1 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, rätt till tillfällig föräldrapenning från barnets födelse till dess att det fyller sexton år även när föräldern avstår från förvärvsarbete i samband med föräldrautbildning, besök i barnets skola eller besök i förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg i vilken barnet deltar (kontaktdagar).

En förälder till ett sjukt eller funktionshindrat barn som inte har fyllt 12 år har, enligt lagen om allmän försäkring 4 kap. 10 a §, rätt till tillfällig föräldrapenning när föräldern behöver avstå från förvärvsarbete i samband med

1. besök på en institution för medverkan i behandling av barnet eller för att lära sig vårda barnet,
2. deltagande i en kurs som ordnas av sjukvårdshuvudman i samma syfte som anges under punkt 1,
3. läkarbesök på grund av att barnet lider av allvarlig sjukdom,
4. läkarbesök som är en del i behandlingen av barnet,
5. deltagande i någon behandling som är ordinerad av läkare i samma syfte som anges i punkt 4. Lag 1993:743.

Tillfällig föräldrapenning kan vidare enligt 11 § utges för vård av ett barn som fyllt tolv år men inte sexton år i de fall barnet på grund av sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller annat funktionshinder är i behov av särskild tillsyn eller vård.

Enligt vad utredningen erfarit har bestämmelserna i 10 a § vållat svårigheter för vissa föräldrar som har barn med funktionshinder. Försäkringskassorna tycks göra olika bedömning av vad som är "kurs som ordnas av sjukvårdshuvudman". Det förekommer att föräldrar som deltar i samma kurs har fått olika besked från sina respektive försäkringskassor angående möjligheten att få tillfällig föräldrapenning. Vissa har därvid beviljats tillfällig föräldrapenning, medan andra inte har beviljats detta.

Enligt Riksförsäkringsverkets anvisningar kan "tillfällig föräldrapenning betalas ut när kursen/utbildningen anordnas av

sjukvårdshuvudman och utbildningen är huvudsakligen inriktad på utbildning och information om barnets sjukdom eller funktionshinder samt att ge föräldrarna psykosocialt stöd i deras svåra föräldraroll. Det måste göras en enskild prövning i varje enskilt ärende om förutsättningar för rätt till ersättning finns”.

Utredningen ser det angeläget att föräldrarna har möjlighet att delta i sådana kurser på lika villkor. Det är också angeläget att sjukvårdshuvudmännen om möjligt samordnar kurser med handikapporganisationerna för att få med deras kompetens vad gäller föräldrarnas behov av stöd.

Stöd i föräldraskapet handlar inte enbart om kurser/utbildning utan om grupper där föräldrar till barn med funktionshinder kan träffas för att få råd och stöd av varandra, familjeläger, veckoslutsträffar och seminarier. Utredningen anser därför att det vad gäller 4 kap.10 a § p. 2 i lagen om allmän försäkring enligt ovan bör förtydligas att med begreppet kurs även avses stöd i föräldraskapet/föräldrautbildning. Det skulle därvid vara angeläget att anordnaren även kan vara en handikapporganisation.

Utredningen har sett det angeläget att lyfta dessa frågor för att visa på brister som kan drabba föräldrar till barn med funktionshinder. Det är angeläget att föräldrar till barn med funktionshinder får ett gott stöd i sitt föräldraskap för att de skall kunna ge sina barn den trygghet de så väl behöver och för att de skall få adekvat kunskap som bidrar till en positiv utveckling för barnet.

Utredningen om föräldrautbildning föreslår mot bakgrund av vad som ovan anförts att regeringen låter utreda frågan om förutsättningar för tillfällig föräldrapenning för föräldrar till barn med funktionshinder.

9.5 Utveckling – information – utbildning

Metodutveckling, uppföljning och utvärdering

Det finns ett stort behov av att utveckla former och innehåll i föräldrastödet/föräldrautbildningen för familjer med funktionshindrade barn. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att särskilda stimulansmedel bör avsättas för försöksverksamhet och projekt som syftar till att utveckla stödet till familjer som har barn med funktionshinder. Det skulle kunna gälla stöd till särskilda grupper som i dag har ett dåligt stöd, exempelvis barn med DAMP/ADHD och andra neurologiska utvecklingsavvikelser. Stöd till uppbyggnad av nätverk där föräldrar kan stödja varandra är ett annat viktigt område. Projekt som är inriktade på tonårsproblematiken i familjer där en tonåring har funktionshinder är också angelägna, liksom projekt som är inriktade på pappans roll i fa-

miljer med barn med funktionshinder. Syskonens roll i familjer med barn med funktionshinder bör också bli föremål för särskilda projekt. Andra projektidéer som bör få stöd är metoder som syftar till att bygga upp och stödja samspelet mellan barn och föräldrar i familjer som har barn med funktionshinder.

Det finns vidare ett behov av att utveckla samverkansarbetet mellan kommuner, landsting och handikapporganisationer när det gäller föräldrastöd. Projekt som innebär samarbete mellan barnhabilitering, barnhälsovård, barnsjukvård och barnpsykiatri bör lyftas fram eftersom det här finns ett stort utvecklingsbehov. Det kan handla om former för ett vidgat erfarenhetsutbyte mellan olika professioner och om att bilda nätverk mellan föräldrar och experter, m.fl.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att handikapporganisationer och andra ideella organisationer, gärna i samarbete med kommuner och landsting, stimuleras till metodutveckling och erfarenhetsspridning när det gäller föräldrastöd till familjer som har barn med funktionshinder samt till utveckling av material för studiecirkelverksamhet för föräldrar till barn med funktionshinder.

Vidare anser utredningen att Socialstyrelsen i samråd med kommuner och landsting bör få i uppdrag att följa och stödja utvecklingen av metoder och modeller för föräldrastöd för föräldrar till barn med funktionshinder samt att utvärdera av dessa.

Information - Materialproduktion

Studieförbunden har en viktig roll i att medverka till att föräldrar till barn med funktionshinder utvecklar kontaktnät med varandra t.ex. genom föräldragrupper i studiecirkelform. Inför satsningar på föräldrastödjande verksamheter för föräldrar till barn med funktionshinder finns behov av centralt utarbetat informationsmaterial att användas i studiecirkel som anordnas via studieförbund eller handikapporganisationer. Sådant informationsmaterial kan omfatta såväl trycksaker som videofilmer och vara avsett för användning i grupp eller för individuella kontakter. Det skulle också behövas en handbok till föräldrar som ger information och kunskap men också råd om bemötande och förhållningssätt i syfte att stärka och stödja föräldrar som har barn med funktionshinder.

Utbildningsinsatser för personal

Personal inom kommuner och landsting som möter föräldrar till barn med funktionshinder behöver mer kunskap om olika former av funktionshinder liksom om hur man bemöter föräldrar i olika situationer,

hur man kan arbeta i grupp, hur man kan arbeta individuellt med föräldrarna och syskonens roll.

Yrkesverksamma inom barnhälsovården, socialtjänsten och den barnpsykiatriska verksamheten (PBU/BUP) har inte alltid så stor vana att arbeta med familjer där barn med funktionshinder ingår p.g.a. att dessa familjer ofta hänvisas vidare till landstingens habiliteringsavdelningar eller barnkliniker. Dessa personalgrupper skulle därför behöva lära sig mer om familjer med barn med funktionshinder och om sin roll i förhållande till dessa familjer. En viktig uppgift för dem skulle kunna vara att mobilisera familjens nätverk. Det gäller också att ha insikt och kunskap om det speciella i familjen p.g.a. funktionshindret och att kunna anpassa åtgärder efter familjens specifika situation. Vidare är personalen vid familjerådgivningen i kommunen inte alltid van att arbeta med föräldrar som har barn med handikapp, trots att situationen för många av dessa familjer kan innebära behov av stöd i parrelationen och i samarbetet inom familjen.

Utredningen om föräldrautbildning anser det angeläget att personal som t.ex. barnsjuksköterskor, läkare, kuratorer, PBU-psykologer, familjerådgivare, socialsekreterare och andra som arbetar med familjer som har barn med funktionshinder behöver särskild fortbildning. Denna fortbildning skulle med fördel kunna vara gemensam för flera olika yrkesgrupper.

Vidare bör Högskolorna uppmärksammas på att utbildning till distriktssköterska, barnsjuksköterska, barnmorska, läkare, socionom, psykolog, familjerådgivare, lärare, förskollärare och fritidspedagoger även bör innehålla kursmoment som gäller kunskap i mötet med familjer med barn med funktionshinder.

Referenser

Barnomsorgen är till för alla barn. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:1.

Barn och ungdomar med handikapp. Socialtjänsten. Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:7.

Barn och ungdomar med behov av särskilt stöd. Underlag till Psykiatriutredningen. Arbetsmaterial. Socialstyrelsen, 1991.

Att få ett barn med handikapp. Den första informationen till föräldrar. Statens Handikappråd. Stockholm 1982.

Hellström, A. RBU. Nu är det vår tur. Samhällets stöd till barn med MBD/DAMP. Liber 1995.

10 Adoptivföräldrar

Utredningens bedömning

- Behovet av stöd i föräldraskapet för adoptivföräldrar måste beaktas och tillgodoses genom föräldragrupper i kommuners, adoptionsorganisationers och studieförbunds regi.
- Det är angeläget att adoptivföräldrar har aktuell information om det föräldrastöd som finns att tillgå i kommunen.
- Kommunerna, de auktoriserade adoptionsorganisationerna och studieförbunden bör ha möjlighet till stöd för regional och lokal utbildning av ledare till föräldragrupper.
- Särskilda medel bör avsättas för denna form av cirkelledarutbildning.

10.1 Inledning

Omkring 900 utländska barn kommer till Sverige för adoption varje år. För att få ta emot ett utländskt barn för adoption skall de blivande föräldrarna först ha fått ett medgivande från socialnämnden i sin kommun. De skall också enligt en ny bestämmelse i socialtjänstlagen (§ 25) ha "tillräckliga kunskaper" för sin adoption. Ett sätt att förvärva sådana kunskaper är att föräldrarna deltar i de auktoriserade adoptionsorganisationernas föräldrautbildning. Vissa kommuner har förberedande gruppsamtal.

Samhällets stöd till adoptivfamiljerna har successivt byggts ut i takt med att adoptionsverksamheten ökat sedan 1960-talet. Kommunernas socialnämnder har fått ett särskilt ansvar för stöd och råd till föräldrar som önskar genomföra en internationell adoption.

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor, NIA, som skall verka för att underlätta adoption i Sverige av utländska barn, är en central myndighet med ansvar för tillsyn, kontroll och information i frågor som rör internationella adoptioner. NIA, som sedan år 1980 är egen myndighet, har sedan 1970-talet svarat för information om verksamheten med internationell adoption, råd och stöd till myndigheter, organisationer och enskilda. NIA skall lämna biträde åt myndigheter, organisationer och enskilda i dessa frågor. Myndigheten ansvarar också för

frågor om auktorisation av organisationer som avser arbeta med internationell adoptionsförmedling.

NIA medverkar bl.a. till samordning och uppföljning av socialnämndernas och socialkonsulenternas arbete med adoptionsfrågor och frågor om stödet till föräldrarna. Myndigheten producerar informationsmaterial och anordnar kurser och konferenser för socialsekreterare som gör hemutredningar och handlägger adoptionsärenden. NIA har bl.a. givit ut en handbok riktad till socialsekreterare och förtroendevalda om handläggning av internationella adoptionsärenden.

Under år 1996 har NIA anordnat särskilda fördjupningskurser om hur socialsekreterarna kan ge stöd till adoptivfamiljerna. NIA har nyligen avslutat ett projekt som resulterat i en bok där man ger röst åt vuxna som själva är adopterade. Målgrupper för denna bok är bl.a. adopterade och deras familjer samt socialsekreterare som gör hemutredningar.

Auktoriserade adoptionsorganisationer

De auktoriserade adoptionsorganisationerna har en viktig roll i att informera och stödja adoptivföräldrar. Genom dem får de blivande adoptivföräldrarna skriftlig information och möjlighet att tala med någon som har egna erfarenheter av internationell adoption direkt eller per telefon. De organisationer som har auktorisation för att arbeta med internationell adoptionsförmedling är Förbundet Adoptionscentrum (AC), Föreningen Barnen Framförallt – Adoptioner (BFA), Familjeföreningen för Internationell Adoption (FFIA), Barnens vänner – Internationell adoptionsförening (BV), Adoptionsgruppen Skaraborg (AGS) och Adoption & Child Care Association (ACCA).

Adoptionsorganisationerna ordnar utbildning och rådgivning för blivande eller nyblivna adoptivföräldrar genom studiecirklar och möten kring adoptionsfrågor. Studiecirkklarna drivs ofta i samarbete med studieförbund. De omfattar vanligen förberedande kurser inför föräldraskapet, frågeställningar kring förskola, skola, tonåren eller olika kulturer som barnen kommer från.

Studiecirklar som förbereder föräldrar inför en adoption är mycket välbesökta och ca 90 % av dem som adopterar för första gången deltar. Det är främst föräldrar som adopterar via organisationerna som deltar i sådana cirkelverksamheter. De auktoriserade adoptionsorganisationerna erbjuder även kontaktpersoner, ordnar möten, föreläsningar, utflykter, fester m.m. för att adoptivföräldrarna skall kunna träffas och få veta mer om adoption, barnens sociala och kulturella bakgrund.

Socialnämndens ansvar

Den som vill ta emot ett utländskt barn för adoption måste ha ett beslut om medgivande från socialnämnden enligt § 25 socialtjänstlagen (1989:620). Inför ett sådant beslut skall socialnämnden göra en hemutredning och i samband med denna skall förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet utredas. Familjer som önskar adoptera ett utländskt barn kan vända sig till socialnämnden för att få råd, stöd och annan vägledning även innan de har bestämt sig för att ansöka om medgivande om att få ta emot ett utländskt barn för adoption.

Från den 1 juli 1997 gäller en ny bestämmelse i socialtjänstlagen, § 25, som innebär att socialnämnden skall kontrollera att de tilltänkta adoptivföräldrarna har tillfredsställande kunskaper om barn och deras behov och har blivit informerade om den planerade adoptionens innebörd (Prop. 1996/97:91, SoU15). Detta skall ske som ett led i bedömningen av föräldrarnas lämplighet för att ta emot ett utländskt barn. Den socialsekreterare som gör hemutredningen skall därvid kontrollera att de blivande föräldrarna har tillräckliga kunskaper inför sin adoption. Om de inte har det bör, enligt propositionen, deltagande i föräldrautbildning före adoptionen vara en förutsättning för att adoptionen skall få genomföras. Propositionen anger att det får ankomma på NIA att närmare beskriva vilka kunskaper som behövs. De auktoriserade adoptionsorganisationerna, studieförbunden, vissa kommuner eller mödra- och barnhälsovården erbjuder föräldrautbildning och regeringen ser inga skäl för statliga initiativ på denna punkt.

Blivande adoptivföräldrar har i vissa fall möjlighet att delta i särskilda gruppmöten, som leds av en socialsekreterare och ordnas genom individ- och familjeomsorgen i kommunerna. Föräldrar som deltar i sådana möten behöver inte ha gått igenom en hemutredning. Mötena är inte obligatoriska och inte heller någon förutsättning för att få en utredning gjord eller frågan om medgivande prövad. Avsikten är främst att adoptivföräldrarna ska få möjlighet, att tillsammans med andra i liknande situation och under sakkunnig ledning, diskutera frågor om barnlöshet, motiv för adoption, adoptivbarnens biologiska ursprung och förväntningar.

Socialnämnden skall vidare medverka till att barnet får ”god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden” genom att lämna de blivande adoptivföräldrarna ”råd, stöd och annan hjälp de behöver” (26 § SoL). Socialnämnden bör därför genom personliga besök av särskilt utsedda representanter för nämnden och på annat sätt fortlöpande hålla sig väl förtrogen med förhållandena i hemmen (39 § socialtjänstförordningen).

Enligt 12 § i socialtjänstlagen skall socialnämnden verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden, i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom.....". Kommunen har, genom en ändring i denna paragraf, att den också gäller barn som har adopterats, ett särskilt ansvar att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som ett barn som är adopterat kan ha när barnet väl har kommit till Sverige. Tillägget tydliggör socialnämndens ansvar för adoptivbarnen och för en uppföljning av hur det faktiskt går för de adopterade barnen i svenska familjer.

Barnhälsovården

Adoptivfamiljer erbjuds liksom andra barnfamiljer möjligheter till stöd via barnhälsovården. De kan delta i förberedande föräldrautbildning, träffa psykologkonsulent, förskolepsykologer som är knutna till barnomsorgen samt barnpsykiatriker, barnpsykologer och kuratorer som är knutna till barn- och ungdomspsykiatriska kliniker (i Stockholm den psykiska barn- och ungdomsvården). Det finns vanligtvis också en möjlighet att anordna särskilda grupper för adoptivföräldrar.

Tonårsperioden

Alltefter de adopterade barnen med utländsk härkomst växer upp och närmar sig tonårstiden blir de mer medvetna om sin speciella bakgrund och börjar söka sitt ursprung och förklaringen till att just de kommit till Sverige. Allt fler ungdomar eller vuxna adopterade vänder sig till de auktoriserade adoptionsorganisationerna, socialnämnden eller NIA med frågor om sitt ursprung eller vill ha hjälp med att kontakta sitt barnhem och eventuellt resa tillbaka. NIA har utarbetat en särskild broschyr som riktar sig till de adopterade ungdomarna. Råd och stöd lämnas även från adoptionsorganisationerna bl a genom jourgruppsverksamhet och telefonjour.

Adoptivföräldrarna behöver också råd och stöd under denna tid. Ett sätt är att ha möjlighet till samtal med andra föräldrar i samma situation genom cirkelverksamhet, föräldraträffar i adoptionsorganisationernas regi eller särskild kontaktverksamhet.

Exempel på verksamheter

Genom studieförbunden och Adoptionscentrum anordnas kurser över hela landet för blivande adoptivföräldrar inför barnets ankomst⁹¹. AC:s

---

⁹¹ Enligt en enkät som NIA har genomfört under år 1996.

kurser är tillgängliga även för föräldrar från andra organisationer. Det förekommer att gruppsammankomster som startats för blivande adoptivföräldrar fortsätter även efter det att barnet har kommit till familjen. I vissa fall fortsätter dessa cirklar ett antal år framåt.

Inom Adoptionscentrum fungerar de lokala avdelningarna som centra för lokala nätverk och gruppverksamhet för adoptivfamiljer. De lokala avdelningarna ordnar möten föreläsningar, utflykter och fester för adoptivfamiljer. På vissa håll ordnas öppna förskolor i samarbete med respektive kommun, som stöd till adoptivföräldrar och deras barn. Varje lokal avdelning har en eller ett par kontaktpersoner som blivande adoptivföräldrar kan ringa till för information och råd i samband med adoptionen.

Familjeföreningen för Internationell Adoption (FFIA) har utvecklat en modell för distansutbildning av blivande adoptivföräldrar som används av många föräldrar som bor på orter där det är svårt att delta i föräldrautbildning för adoptivföräldrar i grupp. Många socialsekreterare har deltagit i denna distansutbildning.

Det är inte ovanligt att par som börjat fundera på adoption erbjuds gruppsamtal i frågor kring adoption. Det kan vara förberedande gruppmöten enligt den s.k. Stockholmsmodellen som började praktiseras inom socialtjänsten i Stockholm år 1975. Den innebär att en grupp bildas med fyra till fem par och två personer från socialtjänsten. Gruppen samlas vid tre tillfällen och diskuterar barnlöshet, det adopterade barnet och de vuxnas förväntningar inför barnet. Grupperna ger enligt uppföljningar en bättre förberedelse för föräldrarna än de annars skulle ha fått.

Sundsvall, Östersund och några andra kommuner har anammat en amerikansk modell benämnd PRIDE som egentligen används för att rekrytera familjehem. Denna metod bygger på rollspel och syftet är att föräldrarna därigenom skall ställas inför olika frågor, få ökad självinsikt och själva komma fram till om de vill adoptera ett utländskt barn. Inom ett projekt som stöds av Allmänna Barnhuset används metoder för att utbilda utbildare i Sverige.

Adoptionsrådgivningen i Stockholm och i Göteborg erbjuder adoptivföräldrar enskild rådgivning, gruppsamtal och terapi samt handledning, information och utbildning i adoptionsfrågor för personal inom barnomsorgen, barnhälsovården, PBU, skola och socialtjänst. Denna verksamhet drivs privat och är avgiftsfinansierad. Liknande verksamhet finns i Karlstad, men är där stödd av landstinget.

10.2 Motiv för utredningens bedömning och förslag

För alla föräldrar ställer föräldraskapet i sig krav på en mognad som vuxen och medvetenhet om barns utveckling och behov oavsett om det rör sig om ett biologiskt eller adopterat barn. Föräldrar som överväger att adoptera ett utländskt barn står inför många nya frågor som andra föräldrar inte har eller inte behöver ta ställning till innan de har fått ett barn. Föräldrar till adoptivbarn upplever också många specifika krav just för att de är adoptivförälder. För de flesta blivande adoptivföräldrar är det inte relevant att delta i den allmänna föräldrautbildningen i form av föräldragrupper inför barnets ankomst. De har andra frågor än biologiska föräldrar, nämligen att knyta an till en annan förälders barn och att ta emot ett barn som ser annorlunda ut och har annan kulturbakgrund än svenska barn.

Föräldrar som överväger adoption av ett utländskt barn ställs inför många oförutsedda frågor. Före en eventuell adoption är det därför viktigt att de blivande adoptivföräldrarna har tänkt igenom och diskuterat förutsebara komplikationer och konsekvenser som är förknippade med föräldraskap till ett utländskt barn och att de har beredskap att ta emot ett adoptivbarn som sitt eget. Adoptivföräldrar kan också ha känslor av skuld inför de svårigheter som deras adoptivbarn kan ha upplevt tidigare i sitt liv. De kan som blivande föräldrar ha genomgått så många undersökningar och diskussioner före adoptionen att de anser att de måste klara av sitt barn bättre än andra föräldrar.

När föräldrarna funderar på att adoptera ett barn börjar de också intressera sig för hur barn utvecklas, barns behov och vad som krävs av föräldrar. Socialnämnden beslutar om medgivande för föräldrarna att ta emot ett barn för adoption och skall förvissa sig om att föräldrarna får den förberedelse som de behöver som adoptivföräldrar. Föräldrarnas ökade kunskap om barn och adoption bidrar till större trygghet inför såväl mottagandet av barnet som när de har fått barnet.

I samband med att makar överväger att adoptera ett utländskt barn kan de ha behov av särskilt stöd och hjälp såväl från samhällets sida som från adoptionsorganisationer i form av föräldrautbildning i grupp och annat föräldrastöd som andra blivande föräldrar får. Samhället har också ett behov av att medverka till att föräldrarna är väl förberedda inför sitt föräldraskap. Den nya lagstiftningen innebär också ett utökat ansvar från samhällets sida inför adoption av ett utländskt barn, liksom efter barnets ankomst. När barnet är adopterat och under barnets uppväxttid i Sverige har adoptivfamiljerna ett minst lika stort behov av för-

äldrastöd och hjälp som andra familjer, men också utifrån sin specifika situation som adoptivfamilj med ett barn som är från ett annat land, en annan kultur, ibland okända familjeförhållanden och svåra upplevelser bakom sig. Utredningen om föräldrautbildning anser det angeläget att behovet av stöd i föräldraskapet till blivande adoptivföräldrar måste beaktas och tillgodoses.

Kommunerna skall, genom den socialsekreterare som gör hemutredningen, enligt den nya bestämmelsen i socialtjänstlagen, kontrollera om de blivande föräldrarna har tillräckliga kunskaper inför sin adoption. Socialsekreteraren kan därvid rekommendera föräldrarna att delta i organisationernas eller studieförbundens föräldrastöd/utbildning. Detta ställer ökade krav på tillgänglighet till grupper över hela landet och på resurser för att utbilda ledare.

Landstingen kan erbjuda kurser för blivande adoptivföräldrar, men dessa kurser kan i allmänhet inte samordnas med kurser för biologiska föräldrar som väntar barn. Barnhälsovården kan genom att ordna särskilda grupper för adoptivföräldrar, efter barnets ankomst till Sverige, ge kunskap om barns utveckling och behov, barns hälsa och ett värdefullt stöd i föräldraskapet.

Studiecirklar och grupper för föräldrar genom de auktoriserade organisationerna har stor betydelse för stödet i föräldraskapet till blivande adoptivföräldrar och för kontakterna mellan föräldrar som har adopterat barn. Gruppen föräldrar som adopterar utländska barn är dock spridd över hela landet och antalet barn som adopteras varje år är förhållandevis få i varje kommun och landsting. Det finns därför inte anledning att organisera cirkelledarutbildningar i alla kommuner. I stället kan det vara mer angeläget utbildningen av cirkelledare samordnas och utvecklas genom samarbete mellan kommuner, landsting, studieförbund och de auktoriserade adoptionsorganisationerna.

Utredningen om föräldrautbildning anser att detta samarbete kring ledarutbildningen bör uppmuntras och stödjas. Detta ligger också i linje med det stöd som förväntas av kommunerna enligt den nya lagbestämmelsen i 12 § i socialtjänstlagen, där kommunerna "i sin omsorg om barn och ungdom (skall) tillgodose de särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas." Utredningen anser att särskilda medel bör avsättas för denna form av cirkelledarutbildning.

Föräldrarna kan också alltefter barnet växer upp ha behov av att öka sina kunskaper om skolbarns och tonåringars situation. Barnen börjar då fundera över sin etniska bakgrund och sin identitet i det svenska samhället. Adoptivföräldrar med barn i 7–12-årsåldern och med tonåringar har ofta specifika frågor och behov av stöd individuellt eller i grupp. Studiecirklar eller träffar mellan adoptivföräldrar genom adop-

tionsorganisationerna kan då bidra till att bygga upp och stärka familjernas nätverk.

Utredningen vill också framhålla att det är angeläget att det finns aktuell information om det föräldrastöd/den föräldrautbildning som finns att tillgå för föräldrarna. Sådan information bör kunna spridas via kommunerna, landstingen, studieförbunden, adoptionsorganisationerna, biblioteken och även via internet.

11 Stöd till vissa övriga grupper – riktad föräldrautbildning

Utredningens bedömning

- Stöd till föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap bör vara nätverksstärkande och visa praktiskt på barns utveckling och behov.
- Det är angeläget att socialtjänsten tar initiativ till tvärfackliga konferenser för att utveckla samarbetet mellan dem som arbetar med barn och familjer i kommunen för att undvika ogynnsam utveckling hos barn.
- Alla familjehemsföräldrar bör erbjudas föräldrautbildning. Sådan föräldrautbildning bör vara en del av socialtjänstens reguljära verksamhet.
- Verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall vara tillgängliga för föräldrar med fysiska funktionshinder.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt för att förebygga och informera om kvinnlig könsstympning och dess skadeverkningar i berörda invandrargrupper, samt för personal i verksamheter som möter föräldrar från länder där kvinnlig könsstympning praktiseras.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla och sprida erfarenheter av metoder för verksamheter som syftar till att stödja misshandlade kvinnor i deras föräldraskap.
- Att BRÅ får i uppdrag att föreslå metoder till regeringen för att få fram en bättre statistisk redovisning över barn som växer upp i hem där modern utsätts för misshandel.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för stöd i föräldraskapet till fäder som har misshandlat sitt eller sina barn eller barnets mor och som har umgängesrätt med barnet eller barnen.
- Att Kriminalvårdsstyrelsen får i uppdrag att utarbeta rutiner för att få fram vilka fångar inom kriminalvården som har barn.

- Att Brottsförebyggande rådet (BRÅ) får i uppdrag att föreslå hur ett system för statistik om antalet barn till män och kvinnor på anstalt kan utformas.
- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för hur socialtjänsten kan ge stöd i föräldraskapet till föräldrar med placerade barn.

11.1 Inledning

Enligt utredningens direktiv skall utredaren ta fram modeller för föräldrautbildning till föräldrar som sviktar i sin föräldraroll. Utredaren skall även belysa vilka grupper som inte nås av erbjudanden om den organiserade föräldrautbildningen och föräldrastödet och vad som kan göras för att nå dessa föräldrar.

I detta kapitel ger utredningen exempel på olika former av stöd för föräldragrupper med behov av riktat stöd. Hänvisning görs till socialtjänstens individ- och familjeomsorg för ansvarsområdet dvs. den del av socialtjänstens myndighetsutövande verksamhet som gäller ansvar för och handläggning av enskilda ärenden.

Grupper som behandlas i detta kapitel är föräldrar som sviktar i sin föräldraroll av psykosociala skäl, invandrarföräldrar från länder där kvinnlig könsstympning praktiseras, misshandlade mödrar, fäder som har misshandlat, pappor och mammor i fängelse, föräldrar med placerade barn, familjehemsföräldrar och föräldrar med fysiska funktionshinder. I särskilda kapitel behandlas stöd i föräldraskap till adoptivföräldrar, till föräldrar med barn med funktionshinder och till invandrar- och flyktingföräldrar.

Föräldrar har speciella kunskapsbehov och behov av att diskutera med andra med liknande erfarenheter. En del föräldrar är svåra att nå med erbjudanden om stöd i föräldraskapet. Det gäller särskilt föräldrar vars livssituation skiljer sig från flertalets på grund av t.ex. akut kris, sociala problem, handikapp eller språkliga och kulturella skillnader. Dessa föräldrar kan vara så tyngda av sin situation att samhället inte kan utgå från att de har kraft att kräva eller söka rätt på verksamheter som gäller föräldrastöd t.ex. i föreningslivet eller hos studieförbunden. Samhället bör med tanke på barnens framtid ha ett särskilt ansvar att erbjuda stöd i föräldraskapet till dessa föräldrar.

Enligt vad Utredningen om föräldrautbildning erfarit kommer Barnpsykiatrikommittén i sitt betänkande till årsskiftet 1997/1998 att i särskild ordning behandla barns behov av stöd till följd av förälders missbruk, psykisk sjukdom, akut fysisk sjukdom och förståndshandikapp. Utredningen om föräldrautbildning väljer därför att inte närmare belysa

behovet av föräldrastödjande insatser till dessa grupper. Utredningen vill ändå påtala samhällets ansvar för att uppmärksamma dessa barn och deras föräldrars behov av stöd i sitt föräldraskap.

11.2 Föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap

Utredningens bedömning

- Stöd till föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap bör vara nätverksstärkande och visa praktiskt på barns utveckling och behov.
- För stöd till dessa familjer är det angeläget att socialtjänsten tar initiativ till tvärfackliga konferenser för att utveckla samarbetet mellan dem som arbetar med barn och familjer.

Motiv för utredningens bedömning

Trots ett väl utbyggt samhälleligt skyddsnät växer många barn upp under förhållanden som inverkar negativt på deras utveckling. Socialarbetare, sjuksköterskor, forskollärare, lärare, läkare, kuratorer och psykologer möter dagligen familjer där föräldrar sviktar i sin omsorgsförmåga. I dessa familjer finns barn som utsätts för olika grader av försummelse, vanvård och övergrepp och föräldrar med svåra samlevnads- och sociala problem.⁹²

Vid kännedom om bristande omsorg och barnmisshandel kan personal inom t.ex. skola, vård och omsorg ställas inför svåra personliga och yrkesmässiga val. Att konfronteras med situationer där föräldrar inte förmår att ge sina barn omsorg och trygghet och att våga reagera på sådana missförhållanden ställer, trots regler och lagar om anmälningskyldighet, stora krav på det omgivande samhället.

Olika yrkesgrupper har ofta olika synsätt på vad som kan vara skadligt i barns uppväxtförhållanden och vad som skall betraktas som omsorgssvikt hos föräldrar. Om föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap skall kunna tillgodogöra sig stöd från samhället kräver det att det professionella nätverket reagerar på signaler om att inte allt står rätt till. Samarbete över yrkes- och verksamhetsgränser ökar förutsättningar för att i ett tidigt skede erbjuda stöd i föräldraskapet till föräldrar som sviktar i sin föräldraroll och för att upptäcka och skydda barn som far illa.

⁹² Killén, Svikna barn, Wahlström&Widstrand, 1993.

Exempel på tvärfacklig utbildning

I Stockholms stad har kommunstyrelsen under år 1997 beslutat att genomföra lokala utbildningsprogram som riktas till samtliga yrkesgrupper som möter barn och familjer. Programmet tar sin utgångspunkt i socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Verksamheten riktas till såväl den egna personalen, som till landstingspersonal och företrädare för intresseorganisationer och föreningar. Delar av programmet är tänkt att genomföras i integrerade och områdesbaserade grupper och syftar till att bilda lokala professionella nätverk. I de lokala nätverken är det tänkt att gemensamt arbeta fram verksamheter avpassade efter de behov som barn och föräldrar har i närmiljön. Programmet skall ge deltagarna en gemensam bild av stadsdelen, ge kunskap om vars och ens verksamhetsområden och förmedla allmän kunskap om ansvaret för barn som riskerar att fara illa. Det syftar till att förstärka samarbetet för utsatta familjer och att utveckla lokal samverkan för att tidigt uppmärksamma barn och föräldrar som kan behöva skydd och stöd.

Riktade insatser till föräldrar med olika former av psykosociala svårigheter förekommer inom individ- och familjeomsorgen på de flesta håll i landet. Oftast är de riktade till småbarnsföräldrar och sker i samarbete mellan individ- och familjeomsorgen, mödra- och barnhälsovården, barnpsykiatri, ungdomsmottagningar och studieförbund. Det är vanligt att sådana verksamheter äger rum vid öppna förskolor eller familjecentraler. Där har socialsekreterare ett naturligt samarbete med andra personalgrupper som möter föräldrar. Metoder och innehåll varierar utifrån gruppens sammansättning och behov.

Vanligt förekommande är gruppverksamhet för ensamstående mammor med små barn, invandrarkvinnor, unga blivande föräldrar, föräldrar eller mammor som är mycket unga, och frånskilda pappor med umgängesrätt. Gruppverksamheterna har ofta ett återkommande tema. Det kan t.ex. handla om att laga mat och äta tillsammans, handarbete, konversera på lätt svenska eller lära sig babymassage. Samtidigt finns det ofta en socialpsykologisk aspekt som går ut på att lära föräldrar att se och bekräfta sina barn, deras framsteg och på att förbättra relationen föräldrar - barn.

Alla föräldrar kan i något skede under barnens uppväxt svikta i sitt föräldraskap. Detta kan t.ex. bero på att man har ett extremt vårdkrävande barn eller att man tillfälligt hamnat i en situation av extrem press. Socialtjänstens individ- och familjeomsorg har ansvaret för att erbjuda föräldrar lämpliga stödinsatser och ansvaret för att bedöma om pågående insatser räcker till i familjer där föräldrar sviktar i sitt föräldraskap. Sådana insatser måste alltid föregås av en noggrann social utredning.

Socialtjänstens insatser syftar i första hand till att hjälpa föräldrar att inse att de har ett problem, att kunna formulera sina behov och att motivera dem att ta emot och använda sig av det stöd som erbjuds. Föräldrastärkande verksamheter som anordnats för föräldrar som sviktar i sitt föräldraskap bör vara att stärka föräldrarollen, skapa möjligheter att praktiskt visa på barns utveckling och behov och att stärka de sociala nätverken. Det skall inte ersätta socialtjänstens insatser såsom individuellt bistånd eller bistånd i grupp, utan i stället utgöra ett komplement till samhällets övriga insatser.

Exempel på verksamheter med riktat föräldrastöd

Det finns framgångsrika behandlingsmodeller för att förbättra föräldrabarnrelationen. Gemensamt för olika metoder är att de stärker föräldrarnas självkänsla och lyfter fram deras betydelse för sina barn. Genom familjebehandling i hemmen kan t.ex. familjeterapeuter/familjebehandlare på uppdrag av socialtjänsten arbeta i enskilda familjers hem med olika vardagssituationer och samspelsmönster.

Ett metodutvecklingsprojekt för att göra familjen mera delaktig i planeringen av socialtjänstens insatser är Svenska Kommunförbundets projekt med s.k. *familjerådslag*, som pågår i Kommunförbundets regi sedan hösten 1995. Projektet har även stöd från Socialdepartementet och Socialstyrelsen. Familjerådslag är en metod för att förmå familjer, vars barn är aktuella för insatser enligt socialtjänstlagen, och deras anhöriga, att bli delaktiga i diskussioner och i planeringen kring barnet.

Det viktigaste inslaget i ett familjerådslag är att familjen bjuder in anhöriga och närstående personer som de vill ha med. Familjerådslaget förbereds och genomförs av en samordnare som är fristående från både socialtjänsten och familjen. Modellen går ut på att det är familjen själv som kommer fram till beslut om hur deras barn skall fostras och växa upp. Om familjens plan godkänns av socialtjänsten blir socialtjänstens ansvar att stödja och hjälpa familjen att genomföra sin plan. Modellen skall utvärderas vid projekttidens slut.⁹³

I *Borås* har ett förebyggande arbete, "*Hela kedjan*", riktat till gravida kvinnor och familjer med barn i åldrarna 0–6 år utvecklats i samverkan mellan mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, individ- och familjeomsorgen, svenska kyrkan, arbetsförmedlingen och försäkringskassan. Syftet är att upprätthålla och utveckla en kedja av primärt och sekundärt förebyggande arbete för föräldrar med små barn.

Verksamheten innefattar en öppen verksamhet, spädbarnsgrupp och familjeförskola.

---

⁹³ Prop. 1996/97:124. Ändring i socialtjänstlagen.

Den öppna verksamheten är ett generellt erbjudande till föräldrar och barn i åldern 0–7 år där vuxna kan utbyta erfarenheter och lära av varandra och varandras barn. Syftet är att bryta isolering och erbjuda en mötesplats där familjer som har behov av riktad stöd kan få sådant.

Spädbarnsgruppen är till för gravida kvinnor med psykosociala problem från ca åttonde månaden till barnet är ca ett år. Syftet är att stärka modern i föräldrarollen, stärka samspelet mor och barn samt skapa kontakter med andra mödrar .

Familjeförskolan är till för föräldrar och barn i åldern 1–6 år. Syftet är att stärka föräldrar i deras föräldraroll, hjälpa dem att se barnets behov, ge modeller för vardagsrutiner och gränssättning samt att stödja föräldern att komma igång med sysselsättning.

I *Stockholms kommunfullmäktige* beslutades i november år 1997 att ge stadsdelsnämnderna ansvar för att organisera och vidareutveckla allmänt och riktad föräldrastöd samt att ge kommunstyrelsen i uppdrag att anordna en konferens och ta fram ett utbildningspaket för att sprida erfarenheter och stimulera till metodutveckling vad gäller stöd i föräldraskapet.

Norrmalms stadsdelsförvaltning i Stockholm har erhållit projektmedel från kommunstyrelsen för att starta en försöksverksamhet med öppet och riktat föräldrastöd. Projektets syfte är att utveckla och pröva metoder för att stärka föräldrar som behöver allmänt stöd i sitt föräldraskap och att utveckla riktat stöd till föräldrar som sviktar i sin omsorgsförmåga. Verksamheten planeras i samarbete med distriktets öppna förskola.

Projektet skall ge föräldrar möjlighet att mobilisera sina resurser, ge kunskap om barns utveckling och ge möjlighet till kontakt och gemenskap med andra. Tanken är också att ge föräldrarna kunskap om samhällets resurser för barnfamiljer och att de föräldrar som ingår i föräldragrupper skall kunna vara ett stöd för varandra. I den öppna verksamheten ingår dels att telefontid finns på vissa kvällar för föräldrar som önskar rådgivning ("föräldratelefon"), dels att bilda samtalsgrupper för föräldrar som så önskar. För föräldrar med småbarn som är osäkra i sin föräldraroll kommer stadsdelsförvaltningen att erbjuda riktade föräldragrupper med praktisk inriktning. Föräldrarna kommer att hänvisas till grupperna genom barnavårdscentralerna eller genom socialsekreterare.

11.3 Kvinnlig könsstympning⁹⁴

Utredningens förslag

- Folkhälsoinstitutet bör få i uppdrag att stimulera till utveckling, spridning och utvärdering av projekt om att förebygga och informera om kvinnlig könsstympning.
- informera om kvinnlig könsstympning och dess skadeverkningar till berörda invandrargrupper samt till yrkesverksamma som möter föräldrar från länder där kvinnlig könsstympning praktiseras.

Inledning

Kvinnlig könsstympning är enligt Lagen med förbud mot omskärelse av kvinnor (1982:316) förbjuden i Sverige.

I FN:s barnkonvention, artikel 24 p. 3 stadgas att ”konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa”. Enligt förarbetena till konventionen är kvinnlig könsstympning en sådan sedvänja.

Könsstympning är främmande för den svenska kulturen och den väcker starka emotionella reaktioner. För att bemöta kvinnor och män med respekt som låtit eller önskar att omskära sin döttrar, krävs en djupare förståelse och medvetenhet om den kulturella bakgrunden. För att erbjuda stöd till familjer eller grupper i syfte att förhindra könsstympning krävs utbildning information och upplysning.

Bakgrund

Kvinnlig könsstympning är en tretusenårig, djupt rotad tradition som förekommer i afrikansk- muslimska länder i Centralafrika. Traditionen har ingenting med islam att göra. Det finns olika teorier om var traditionen först har uppstått. Kvinnlig könsstympning har tillämpats i det gamla Egypten och traditionen har sannolikt spridit sig därifrån till andra delar av Afrika.

Flickor könsstympas i olika åldrar, från spädbarn upp till puberteten. Ingreppet görs vanligen när flickorna är mellan 4 och 10 år i hemländerna, ofta under primitiva omständigheter. 10–20 procent av flickorna dör efter ingreppet. För familjer i exil är det vanligt att ingreppet sker högre upp i tonåren, oftast i samband med att dottern får göra en resa till hemlandet. En icke omskuren kvinna betraktas inte

⁹⁴ Tjänsteutlåtande till Socialnämnden 1996–10–17, Socialtjänsten i Stockholm. Ärendenummer 181/1996.

som vuxen. Hon är oren och får inte be sina böner eller gå till moskén. En icke könsstympad kvinna kan inte bli gift. Familjer som bosatt sig i länder där traditionen är förbjuden och inte tillämpas konfronteras med nya synsätt. Traditionen är så djupt förknippad med den egna identiteten att människor, trots medvetenhet om riskerna med ingreppet och alla begränsningar i livskvalité som det medför, väljer att könsstympta sina döttrar. Att riskera att ställas utanför den egna gruppen och att riskera att döttrarna förblir ogifta, är en otänkbar situation för många.

Sedvänjan med kvinnlig könsstympling förekommer i ett bälte tvärs över den afrikanska kontinenten i muslimska länder. Det förekommer i huvudsak tre olika former av könsstympling där det kvinnliga könsorganet skärs bort i olika omfattning. Vid den grävsta formen, Infibulation eller Faraonisk omskärelse skärs kvinnornas hela könsorgan bort och endast litet hål lämnas kvar. Denna form av könsstympling praktiseras till närmare 100 procent i Somalia och Eritrea, dvs. från de länder i Afrika som står för den största och snabbaste ökningen av flyktingar till Sverige. Detta innebär att många kvinnor i Sverige lider av de komplikationer som ingreppet medför och många små flickor som riskerar att könsstympas.

Vid Faraonisk omskärelse är ingreppet så stort att kvinnorna förlorar sin sexuella förmåga och komplikationerna efter ingreppet är ofta mycket svåra. Sedan några år används i internationella sammanhang begreppet "Femal Genitale Mutilation", på svenska kvinnlig könsstympling, som bättre beskriver vad ingreppet innebär. (Kvinnlig könsstympling är inte jämförbar med manlig omskärelse där mannen behåller sitt könsorgan och den sexuella förmågan är intakt). Idag finns en internationell opinion mot kvinnlig könsstympling, som bland annat är stor även i geografiska områden där den praktiseras.

Socialstyrelsen har sedan år 1992 arbetat med frågan om kvinnlig könsstympling i Sverige och har genom föreläsningar och konferenser bidragit till att kunskaper om könsstympling spridits, framförallt till personal inom hälso- och sjukvården. För att utveckla metoder med syfte att förhindra könsstympling förlade Socialstyrelsen år 1993 ett treårigt pilotprojekt hos Göteborgs Invandrarförvaltning, "Hälsofrämjande åtgärder för kvinnor och barn". I uppdraget ingick att utarbeta förslag till riktlinjer för olika personalgrupper. Det visade sig bl.a. att det genom medicinsk och religiös upplysning om könsstympling var möjligt att förmå familjer att avstå från ingreppet. Projektets erfaren-

heter redovisas i rapporten ”Den smärtsamma traditionen” av Margareta Omsäter.⁹⁵

Projektet fick medel för ytterligare ett år för att sprida kunskap om erfarenheterna i om kvinnlig könsstympning i landet. En viktig slutsats från projektet är att det finns ett starkt behov av ökad kunskap om dessa frågor både inom de grupper där könsstympning förekommer och inom personalgrupper som möter familjer och barn från områden där traditionen utövas. Socialstyrelsens har för närvarande inga planer att fortsätta med arbetet med att motverka kvinnlig könsstympning .

Utredningens bedömning

Genom utbildning och upplysning inom de grupper där kvinnlig könsstympning praktiseras och genom utbildning till personalgrupper och stöd till invandrarföreningar som möter familjer från länder där könsstympning förekommer, finns det förutsättningar att sedvänjan på sikt kan upphöra.

11.4 Stöd i föräldraskapet för misshandlade kvinnor

Utredningens förslag

- Socialstyrelsen bör få i uppdrag att ytterligare utveckla och sprida erfarenheter och metoder för verksamheter som syftar till att stödja misshandlade kvinnor i sitt föräldraskap.
- BRÅ bör få i uppdrag att föreslå metoder till regeringen för att få en bättre statistisk redovisning över barn som växer upp i hem där modern utsätts för misshandel.

Motiv för utredningens förslag

Barn till misshandlade kvinnor får lite uppmärksamhet av myndigheter p.g.a. den akuta situation som deras mamma befinner sig i. Bland den personal som möter mammor och barn i dessa situationer saknas ofta kunskap om hur man kan samtala och ge stöd till barnen om vad som inträffat. Det saknas även rutiner för att medvetandegöra mamman om barnens speciella behov och för att stärka henne i hennes föräldraskap.

Enligt statistik från BRÅ ökade antalet polisanmälningar om kvin-nomisshandel med ca 20 procent mellan åren 1990–1994. Från år 1994

---

⁹⁵ Margareta Omsäter, Den smärtsamma traditionen, Göteborgs Invandrarförvaltning. 1996.

har ingen märkbar ökning skett. År 1996 gjordes 18 560 anmälningar. Bland dessa fanns 14 677 misstänkta gärningsmän som var bekanta med offret. Av statistiken framgår tyvärr inte hur många kvinnor som har barn, men man kan anta att en del inte har några och att andra har flera än ett.

Av Statistiska Centralbyråns intervjuundersökning om offer för våldsbrott⁹⁶ framgår att endast 25 procent av samtliga våldshändelser har föranlett polisanmälan. En anledning till att våld mot kvinnor inte alltid polisanmäls kan vara att kvinnor som under lång tid lever med män som misshandlar med tiden upplever våldet som normalt, och inte definierar det som ett brott.⁹⁷ Andra kvinnor kan uppleva våldet som en privat angelägenhet som ingen utomstående har med att göra. Polis-anmälningar om våld mot kvinnor är indelade i grov misshandel och ringa misshandel. I dessa rubriceringar ryms även psykisk misshandel. När misshandel polisanmäls rör det sig oftast om fysisk misshandel. Psykisk misshandel mot kvinnor ingår ofta i en total misshandelssituation.

Många kvinnor är rädda för att söka hjälp vid misshandel och tror att deras situation blir värre om de gör en polisanmälan. Andra tror eller hoppas att misshandeln är en engångsföreteelse. De flesta kvinnor har dock blivit misshandlade många gånger innan de söker skydd eller gör en polisanmälan. Misshandlade kvinnor kan t.ex. få skydd genom landets kvinnojouren, genom socialtjänstens individ- och familjeomsorg eller som i Stockholm och Göteborg, genom kommunens mottagning och boende för misshandlade kvinnor. Många av de kvinnor som söker skydd har barn. I Stockholm uppger Kriscentrum för kvinnor att de flesta som söker skydd hos dem vanligen har ett eller två barn.

Barn som har upplevt att deras mödrar har blivit misshandlade lever i ett konstant spänningstillstånd. De är rädda för att somna, äter dåligt, bevakar sin mamma och tar ofta på sig skulden för misshandeln. Pojkar som sett sina mammor bli slagna följer ofta samma mönster som sina pappor. När de är arga på mammorna reagerar de med att slåss i större utsträckning än andra barn. Många föräldrar vill ogärna tro att barnen uppfattat så mycket som de faktiskt har gjort av misshandeln. De förklarar t.ex. att barnen har sovit när misshandeln pågick och vill inte oro dem i onödan genom att prata om vad som har skett. Barn förstår inte orsaken till våldet. De lägger ofta skulden på sig själva, eftersom bråken ofta kretsar kring något som barnen har gjort eller som har med dem att göra. Barn som upplevt att föräldrarna har blivit slagna har ett

---

⁹⁶ Olsson M., Våldsbrott. Brottsförebyggande rådet. Gotab 1996

⁹⁷ Lundgren 1989.

stort behov av att få tala om det som hänt och få det bekräftat av vuxna i sin närhet.⁹⁸

Katarina Weinehall har i sin doktorsavhandling ”Att växa upp i våldets närhet”, konstaterat att barn som upplevt våld i hemmet saknar stöd och saknar förtroende för det omgivande samhället.⁹⁹ Socialsekreterare, psykologer, skolsköterskor och skolkuratorer har inte reagerat på barnens signaler om hjälp eller förmått att hjälpa dem. Av femton ungdomar i åldern 18–19 år som djupintervjuats av Weinehall i fyra år, har alla utom en fruktat för sitt liv under sin uppväxt. En tredjedel av ungdomarna har utsatts för sexuella övergrepp i hemmet. Av de pojkar som intervjuats har alla någon gång slagit sina flickvänner och hälften av flickorna har någon gång blivit slagna av sin pojkvän. Alla ungdomar har upplevt det psykiska våldet i hemmet som det värsta. Gemensamt för de flesta ungdomarna var att de kände stark tilltro till sin mamma ”som trots sin utsatta situation tagit hand om allting”.

För kvinnor som lever i misshandelssituationer blir våld och kränkningar snabbt en del av vardagen. Av sina män har de inför barnen fått höra att de inte duger till något, att de inte klarar sig själva och att de är dåliga mödrar. Kvinnorna blir isolerade och får ingen motbild till den bild som mannen ger. I familjer där mannen styrt med våld och hot, har mamman också förlorat sin auktoritet gentemot barnen. Barnen lyder inte och för kvinnan är det svårt att övertyga dem om att det är henne de skall lyda (och att detta kan ske utan att barnen behöver tillgripa hot och våld).¹⁰⁰ I den process av våld som kvinnorna genomgår är det till slut svårt att se barnens behov och att skilja dem från sina egna.

Bland kvinnor som misshandlas finns en stor variation vad gäller förmåga att ta hand om sina barn. Många kvinnor sviktar i sin omsorgsförmåga till följd av misshandeln och den långvariga pressen. Efter en kortare tid av ro och omvårdnad visar dessa mammor sig vara mycket kapabla. Hos en del kvinnor som utsätts för upprepad misshandel kan det dock finnas svårare problem och insatser av mera djupgående karaktär är nödvändiga.

Kvinnor som misshandlats söker skydd i en akut situation. När de kommer till polis, socialsekreterare eller kvinnojourer tas i allmänhet all energi och kraft i anspråk för att lösa det akuta problemet. Kvinnan kan behöva läkarvård, skyddat boende, kläder, mat och pengar. Bland

---

⁹⁸ Eliasson, M., Mäns våld mot kvinnor. Natur och Kultur 1997.

⁹⁹ Weinehall, K., Att växa upp i våldets närhet, Umeå universitet 1997.

¹⁰⁰ Barn, våld och alkohol. F-serie nr 13, 1997. Folkhälsoinstitutets konferens om föräldrautbildningen för samordnare och utbildningsansvariga inom mödra- och barnhälsovård.

myndigheter och organisationer som arbetar med att stödja misshandlade kvinnor håller det på att växa fram en insikt om de påfrestningar som det innebär för barn att växa upp i en familj där mamman blir slagen.

För kvinnor och barn som levt i misshandelsmiljöer är det nödvändigt att få stöd och omsorg från omgivningen för att de skall orka fungera. För kvinnorna är det viktigt att stödet även omfattar föräldraskapet och barnens särskilda behov av stöd. Flera studier har visat att våldet tenderar att överföras mellan generationer om inte barnen får hjälp med att bearbeta sina upplevelser.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det för att följa utvecklingen och för att utveckla verksamheter till misshandlade kvinnor med fokus på föräldraskapet, är viktigt att samhället har kunskap om hur många misshandlade kvinnor som har barn som växer upp i hem där våld förekommer. Utredningen anser därför att BRÅ bör få i uppdrag att föreslå metoder till regeringen för att få en bättre statistisk redovisning över hur många barn som växer upp i hem där modern utsätts för misshandel och att Socialstyrelsen bör få i uppdrag att utveckla och sprida metoder som syftar till att stödja misshandlade kvinnor i sitt föräldraskap.

Verksamheter med erfarenhet av kvinnor och barn som utsatts för våld.

Inom den psykiatriska barn och ungdomsverksamheten (PBU) i Stockholm har funnits en specialenhet, Lotsen, som specialiserat sig på att arbeta med barn till misshandlade mödrar. PBU mottagningen Lotsen är den enda barnpsykiatriska mottagning i Sverige som inriktat sig på att arbeta med barn i familjer där mamman blivit utsatt för fysiskt och psykiskt våld eller hot om våld. Personalen har träffat barnen och deras mammor var för sig, och tillsammans, för krisbearbetning. Mödrar som brutit upp från en våldsrelation har erbjudits att delta i mammagrupp på Lotsen, där mammarollen varit i centrum. Mammor som levt i misshandelssituationer har, enligt erfarenheter från Lotsen, svårare att sätta gränser för sina barn än andra mödrar. Pojkar har inom sig en förebild av sin pappa och har lärt sig att fysisk styrka kan användas för att få igenom sin vilja. Barnet lär sig rikta sin ilska och besvikelse mot modern. Barn som levt i våldets närhet har ofta fått höra av sin pappa eller styvpappa att mamman är oduglig.

Mammorna har därför svårt att räcka till, de har förlorat sin föräldraauktoritet och kan inte utan hjälp hitta verksamma förhållningssätt att påverka sina barn. Utan stöd är risken stor för att mönstret från den gamla familjen upprepas. Lotsens arbete med mödrarna har handlat om att stärka och att återupprätta deras föräldraskap. Ett återkommande

tema i arbetet med mödrarna har handlat om problem i samband med barnens umgänge med fadern. Vid vilken tidpunkt kan det t.ex. vara lämpligt att barnet, sett ur barnets perspektiv skall få träffa sin pappa?

I sitt arbete med barn till misshandlade mödrar har Lotsen träffat pappor. Lotsens erfarenhet visar att det är det möjligt att involvera och motivera fäderna att delta i samtal, utifrån barnets behov av hjälp. Lotsen menar att följande förutsättningar bör vara uppfyllda innan umgänge bör ske med pappan

- barnet skall inte vara oroligt för att våldet upprepas,
- fadern bör ha blivit dömd eller verbalt erkänt sitt brott inför kvinnan och barnet och därmed tagit ansvar för våldet,
- barnets uppfattning om vad som har hänt bör ha blivit bekräftat av båda föräldrarna,
- barnet får inte utnyttjas av fadern för att kontrollera modern.

I de utvärderingar som gjorts av Lotsens mammagrupper har framkommit att mödrarna bland annat tycker att de har fått hjälp med att lyssna på barnen samt att de har fått bekräftelse på sina känslor och reaktioner från andra som upplevt liknande situationer.

Lotsens verksamhet är för närvarande föremål för omorganisation. Frågan är om Lotsen skall fortsätta som specialistteam med fortbildnings- och konsultationsverksamhet eller om verksamheten beträffande våld i familjer ska integreras i olika barn och ungdomspsykiatriska (PBU)mottagningar inom Omsorgsnämndens verksamhet.

I Danmark har psykologen och forskaren Else Christensen sedan år 1984 forskat kring barn till misshandlade mödrar. I Christensens undersökning¹⁰¹ framkom det att de flesta barn har erfarenhet och vetskap om misshandeln, barnen är oftast hänvisade till sig själva när det gäller att förstå och bearbeta vad som skett och många barn har levt i våldsmiljöer under lång tid eller under hela sitt liv.

För att barnens ångest skall kunna minskas menar Christensen att varje barn måste ges möjlighet att berätta för någon vuxen vad de har varit med om. Barnen måste få möjlighet att höra sin mammas berättelse eller någon annan vuxens förklaring till vad som har hänt och varför. Efter detta ska barnet ges möjlighet att få tala med sin mamma eller med någon annan vuxen om sina känslor för pappan. Målet är att barnen ska känna att det lönar sig att be vuxna om hjälp. De ska inte behöva känna sig ensamma och isolerade i sina försök att hålla sin ångest borta. Från och med januari 1996 har den danska regeringen anslagit pengar till en "barnens person" på alla kriscentra. Denna person skall

---

¹⁰¹ Christensen.E., Undersøgelse av omsorgssvikt i relation till barn og unge i familjer med hustrumisshandling. Föredrag. "Överlevnadsstrategier hos barn i familjer med hustrumisshandel". Nordisk Psykologi, nr 3, 1990. Köpenhamn.

hjälpa barnen att bearbeta vad som har hänt genom att få dem att leka, rita och berätta.

På det nya ”Kriscentrum för kvinnor” i Stockholm finns en öppen rådgivning för misshandlade kvinnor och ett skyddat boende för kvinnor och barn. Kriscentrum som är bemannat dygnet runt med professionell personal har telefonjour, öppen rådgivning och skyddat boende. Efter den danska modellen har en särskild socialpedagog anställts med uppgift att stödja barnen och ge stöd till mamman i hennes föräldraroll. Socialpedagogens arbete med mamman syftar till att hjälpa henne att få tillbaka sitt föräldraansvar, att se och bekräfta sina barn och lära henne tala med barnen om vad som hänt.

Kvinnojourerna i Sverige är ideella organisationer som i huvudsak drivs av lekmän (jourkvinnor). De flesta är organiserade i ROKS, riksorganisation för kvinnojourerna i Sverige (114 kvinnojourer). ROKS bistår jourkvinnorna med fortbildning. Inom ROKS finns dock olika uppfattningar om hur man bäst stöder kvinnorna i deras föräldraskap. Många arbetar målmedvetet med att stärka kvinnan, att ge henne en ny bild av sig själv, och med att återta makten över sitt liv. Genom att stärka kvinnan och ge henne ökad tilltro till sig själv stärker man indirekt barnen. På andra håll arbetar man mer direkt med barnen. Man menar att barnen har stora behov av att i lek få bearbeta sina upplevelser. Enligt detta synsätt stärker man mamman genom att avlasta henne och genom att hjälpa henne att åter se till barnens behov.

I *Kvinnohuset i Karlskoga* har föreningen mot våld i Karlskoga – Degerfors, i samarbete med Rädda Barnen, Röda Korset och Första Majblomman, avslutat ett treårigt projekt där man arbetat med barn till misshandlade kvinnor. Även här har inspirationen hämtats från Else Christensen och hur man arbetar i Danmark. Utvärderingen av projektet visar ett stort behov hos kvinnorna att få hjälp med att ta hand om barnen. För barnen har det varit av stort värde att få bearbeta sina upplevelser med en utomstående vuxen. Under hösten 1997 har överläggningar med kommunen om att inrätta en särskild befattning för att arbeta med barnen pågått. Kvinnohuset i Karlskoga har med stöd från ROKS genomfört seminarier och utbildningar med inriktning på barnen och föräldraskapet för andra kvinnojourer.

Kvinnojouren i Umeå har haft grupper för mammor vars barn utsatts för sexuella övergrepp. Kvinnojouren i Umeå har även organiserat sommarläger för mammor och barn.

Vid *Centrum för välfärdsvetenskap i Eskilstuna* drivs ett utvecklingsprojekt med sikte på kunskapsutveckling i samverkan mellan myndigheter och organisationer.¹⁰² Allmänna arvsfonden har gett stöd

---

¹⁰² Barn i dag, Ds 1996:57. Socialdepartementet.

till produktion av en film, där barn och ungdomar som bevittnat våld i sina hem medverkar. Filmen skall användas i fortbildningssammanhang.

11.5 Fäder som har misshandlat

Utredningens förslag

Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för stöd i föräldraskapet till fäder som har misshandlat sitt eller sina barn eller barnets mor och som har umgängesrätt med barnet eller barnen.

Motiv för utredningens bedömning

Män som är misstänkta eller dömda för barn- eller kvinnomisshandel, incest eller kidnappning har som regel umgängesrätt med sina barn. Kvinnor som inte medverkar till att fadern får utöva sitt umgänge med barnen, riskerar att förlora vårdnaden om dem. I FN:s barnkonvention, artikel 3, finns principen om ”att sätta barnets bästa i främsta rummet”. Nästan alla fäder har umgängesrätt med sina barn. Många barn som upplevt misshandel är rädda för sina pappor och behöver hjälp att överbygga denna rädsla för att umgänget skall kunna vara positivt för dem.

I Tensta, en förort till Stockholm, har individ- och familjeomsorgen i samarbete med barnomsorgen utvecklat en verksamhet i den öppna förskolans lokaler (”Pappis”), där män som på grund av allvarliga umgängesproblem, misstanke eller dom om incest, kidnappning, eller misshandel får umgås med sina barn med barnen.

När barnet och pappan träffas deltar en socialsekreterare eller hemvårdare (beroende på ärendets svårighetsgrad), och en förskollärare. Förskollärarens roll är att ge stöd till barnen och att hjälpa pappan att möta barnets behov. Socialsekreteraren eller hemvårdaren arbetar med att förbereda barn och föräldrar inför mötet. Efter umgängestillfället finns tid för samtal med pappan om hur mötet fungerat, hur barnen reagerat, vad som varit svårt och vad som känts bra. Personalen försöker lyfta fram det som pappan gjort bra och barnet verkat tycka om, men även situationer som varit mindre bra för barnet under mötet.

Målet med verksamheten är att successivt bygga upp barnens förtroende för sin pappa. Samtalen syftar även till att göra pappan medveten om hur viktig han är för sina barn, att han inte får svika dem och om att umgänget bör ske regelbundet.

Hittills har föräldrastödet till papporna skett individuellt och kopplat till situationen när barnet och pappan träffats. I Tensta planerar

socialtjänsten under våren 1998 att erbjuda männen gruppsamtal med utgångspunkt från föräldraskapet.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det finns många komplikationer att ta hänsyn till när det gäller barn till fäder som har misshandlat inom sin familj. Barnen behöver och längtar efter sin pappa. Samtidigt är de rädda för honom och för att misshandeln skall upprepas. Oftast behövs omfattande insatser så att barnet kan bygga upp ett förtroende för sin pappa.

Utredningen ifrågasätter om fäders umgänge med barn i samband med misshandel av modern är förenligt med ”barnets bästa”. Innan en pappa får oinskränkt umgängesrätt med sitt barn bör pappan ha ändrat sitt förhållningssätt mot modern och tagit ansvar för det våld han har begått. Enligt utredningens uppfattning behöver män som misshandlat inom sin familj hjälp med att tala med sina barn om vad som skett för att relationen till barnet successivt kan byggas upp.

Socialtjänst, polis och kriminalvård är instanser som möter dessa män, men rutiner och metoder saknas för att motivera och erbjuda dem samtal om föräldraskapet. Erfarenheter från arbete med föräldrar med missbruksproblem visar dock att det är möjligt att tala med föräldrarna om föräldraskapet, om samtalet inte är skuldbeläggande och det utslutande sker ur ett föräldraperspektiv.

11.6 Föräldrar i fängelse

Utredningens förslag

- Kriminalvårdsstyrelsen bör få i uppdrag att utarbeta rutiner för att få fram vilka fångar inom kriminalvården som har barn.
- Brottsförebyggande rådet (BRÅ) bör få i uppdrag att föreslå hur ett system för statistik om antalet barn till män och kvinnor på anstalt kan utformas.

Motiv för utredningens förslag

I augusti år 1997 uppdrog regeringen åt Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen att gemensamt göra en översyn av förhållandena för barn vars föräldrar är intagna i häkte eller på kriminalvårdsanstalt, samt lämna förslag till förändringar av gällande författningar och de andra åtgärder som översynen kan ge anledning till.¹⁰³

En förutsättning för att hjälpa barn som har föräldrar i fängelse till kontakt med sina föräldrar och för att erbjuda fångar stöd i föräldraska-

¹⁰³ Regeringsbeslut 1997-08-28, Ju97/2934.

pet, är att det är känt vilka fångar som har barn. Det är även angeläget att besöksformerna på landets fängelser anpassas efter barn .

Det förs inte någon nationell statistik över män och kvinnor i fängelse som har barn. Då omfattningen är okänd försvåras utveckling och planering av föräldrastödjande insatser.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att undersöka vilka fångar inom kriminalvården som har barn och i löpande statistik redovisa hur många fångar som är föräldrar.

Pappor i fängelse

Enligt erfarenheter från olika anstalter har många fångar barn och många har fler än ett barn. Få har vårdnaden om sina barn. Oftast är kontakten med barnen bristfällig eller obefintlig. För barn till pappor som sitter i fängelse är kontakten med pappan lika viktig som för andra barn. Besöksrummen och besöksformerna är sällan anpassade efter barn och barns behov, vilket utgör en försvårande omständighet när man träffas.

Många intagna skulle behöva särskilt stöd i sitt föräldraskap under fängelsetiden. Trots detta erbjuds endast undantagsvis pappagrupper eller föräldrautbildning på landets fängelser.

Som exempel på anstalter som erbjuder stöd i föräldraskapet kan nämnas att personalen på Österåkersanstalten började arbeta med pappagrupper år 1993.¹⁰⁴ En anledning var att man hade börjat uppmärksamma att många fångar hade barn och att de ofta hade dålig eller ingen kontakt med sina barn. Det fanns också en oro för att dessa barn löper större risk att utveckla kriminalitet och missbruk än andra barn.

I samtalsgrupperna talades om papparollen och pappors betydelse. En gemensam nämnare bland de män som dömts till långa eller upprepade fängelsestraff var avsaknad av en djup och känslomässig relation till den egna pappan under uppväxten.

Pappagrupperna fick till effekt att de intagna, varav många saknade eller hade bristande kontakt med sina barn, blev medvetna om sin funktion som pappa och om pappans betydelse för barnen. I grupp-samtalen fick de stöd att uttrycka egna och ta del av andras erfarenheter. Det innebar också att männen började inse nödvändigheten av att utveckla en god relation till sina barn. De kände ansvar för sina barn oavsett hur kontakten sett ut tidigare och de ville bidra till att barnen utvecklades positivt.

Flera pappor återupptog därigenom kontakten med sina barn under behandlingstiden och fick stöd i att förbättra den. Genom satsningen på

---

¹⁰⁴ Samtal m. anstaltschef Ann-Britt Grünevald, augusti 1997.

pappargrupper på Österåkersanstalten har flera barn fått kontakt med sina pappor.

På *kriminalvårdsanstalten i Mariefred* har Rädda Barnen startat ett föräldraprojekt för intagna. Föräldrar med långa fängelsestraff har erbjudits att delta i föräldragrupp. Syftet är att samtala om hur man kan utöva sitt föräldraskap när man sitter i fängelse. En återkommande fråga är vad de intagna männen själva kan göra för att förhindra att deras barn ska komma i en liknande situation som de själva.

Mammor i fängelse

I en rapport från kriminalvårdsstyrelsen som lades fram år 1993 belyses bl.a. att många kvinnliga intagna har vårdnad om barn.¹⁰⁵ En enkätundersökning i anslutning till rapporten visade att 44 procent av de intagna kvinnorna hade barn. Nästan 60 procent av kvinnorna hade också vårdnaden om barnen och de flesta hade bott med sina barn före anstaltsvistelsen.

För bara några år sedan var många kvinnor i fängelse missbrukare som hade begått brott för att finansiera sitt missbruk, ofta med relativt korta straff. Idag döms kvinnor i större utsträckning för handel med narkotika och grova våldsbrott. De döms därmed till mycket långa fängelsestraff. Det faktum att de handlar med narkotika behöver inte innebära att de själva missbrukar.

Kvinnor i fängelse har stort behov av stöd i sitt föräldraskap. För att fungera som mamma på avstånd behöver de få grundläggande kunskaper om barns behov och utveckling vare sig de i framtiden kommer att ha barnen i sin vård eller ej. De behöver stöttas i att vara mamma på anstalt och att vara mamma till ett placerat barn.

Spädbarn kan vistas hos sina mammor på anstalt. Genom den ambulerande barnhälsovården (som kommer till anstalten) får mammorna då ett individuellt stöd i föräldraskapet.

Enligt muntliga uppgifter från *Hinseberg* är medelåldern bland kvinnorna 37 år. De flesta har barn och minst 50 procent har fortfarande vårdnaden om sina barn. Barnen är som regel placerade i familjehem. När kvinnor avtjänar fängelsestraff finns sällan papporna till barnen med i kvinnornas eller barnens liv. Med anledning av de allt längre strafftiderna har vårdinriktningen på *Hinseberg* förändrats. Den inriktas på kvinnorollen och innehåller gruppverksamhet som belyser och stärker kvinnorna i deras föräldraroll och hjälper dem att se sina barns behov. På *Hinseberg* finns en lägenhet där kvinnorna kan ta emot besök av sina barn.

---

¹⁰⁵ Kvinnliga fångar. Kriminalvårdsstyrelsen. Rapport 1993:1.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är nödvändigt att bygga upp föräldrastödande program på fängelser för kvinnor, med hänsyn till att ca 50 procent av de kvinnliga fångarna har barn, många har bott med sina barn före fängelsestraffet och att strafftiderna är långa.

11.7 Stöd i föräldraskapet för föräldrar med placerade barn

Utredningens förslag

- Att Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla metoder för hur socialtjänsten kan ge stöd i föräldraskapet till föräldrar med placerade barn.

Motiv för utredningens förslag

I utredningens direktiv framhåller regeringen vikten av barnets nära kontakt med båda föräldrarna. En grupp föräldrar som inte nås av generella erbjudanden om stöd i föräldraskapet är föräldrar till placerade barn. Cirka 15 000 barn var enligt statistik från Statistiska Centralbyrån placerade utom hemmet år 1996 med stöd av Socialtjänstlagen (SoL) eller Lagen om vård av unga (LVU).

Enligt socialtjänstlagen, § 26 har socialnämnden skyldighet att främja barnets kontakter med föräldrahemmet. Detta innebär att socialnämnden är skyldig att ge vårdnadshavarna stöd för att upprätthålla kontakt med barnet under placeringstiden.

Enligt vad utredningen erfarit saknar socialtjänster metoder för att arbeta med föräldraskapet till föräldrar vars barn har placerats utom hemmet. Särskilt tydligt är det när det gäller barn som placerats på grund av brister i hemmiljön. För föräldrar med tonårsbarn som placerats på grund av barnets beteende finns det stöd att få hos socialtjänsten, på institutioner eller i föreningar och intresseorganisationer.

För föräldrar innebär en placering av barn utom hemmet alltid en känsla av skuld och misslyckande. Det gäller därför samhället att finna former för hur föräldrar skall kunna stöttas i att bibehålla sitt föräldraskap, trots att de inte har den dagliga vården och det dagliga ansvaret för sitt barn. Många föräldrar känner sig övergivna av socialtjänsten. Socialtjänstens uppgift att samtidigt se till barnets bästa och att ge föräldrarna stöd och hjälp på deras villkor är mycket komplicerat. Det är inte ovanligt att föräldrar flyttar eller helt drar sig undan kontakten med socialtjänsten efter en placering och det krävs betydande insatser från socialtjänsten för att återknyta kontakten med dessa föräldrar.

I januari 1996 beviljade regeringen *Statens Institutionsstyrelse* medel ur Allmänna arvsfonden för ett ungdomsprojekt riktat till särskilda ungdomshem för att utveckla metoder för föräldrars och organisationers medverkan i vården. Syftet är att motverka institutionsplacerade ungdomars återfall genom att öka föräldrarnas delaktighet och engagemang i rehabiliteringen, med hjälp av ideella organisationer. Projektet är treårigt och skall utvärderas efter projekttidens slut. Genom föräldrautbildning förväntas föräldrarna bli stärkta i sin föräldraroll och få kraft att ta ansvar och del i behandlingen, trots att deras ungdomar är omhändertagna. Projektet är ett samarbetsprojekt mellan fem ungdomshem och tre föreningar, Sveriges Invandrare mot Narkotika (SIMON), Föräldraföreningen Mot Narkotika (FMN) och Hassela solidaritet, vari Hasselarörelsens föräldraarbete ingår.

Socialtjänsten ansvarar för att föräldrar med placerade barn erbjuds stöd i föräldraskapet. Föräldrar till placerade barn behöver råd, stöd och hjälp under den tid som barnet är placerat för att upprätthålla en god kontakt med barnet och familjehemmet.¹⁰⁶ *Utredningen om föräldrautbildning* vill särskilt betona att socialtjänsten aktivt bör erbjuda vårdnadshavaren sådant stöd.

Utredningen anser att socialstyrelsen bör få i uppdrag att utveckla metoder för hur socialtjänsten kan ge stöd i föräldraskapet till föräldrar med placerade barn.

---

¹⁰⁶ Prop. 1996/97:124, Ändring i socialtjänstlagen.

11.8 Familjehemsföräldrar

Utredningens bedömning

- Alla familjehemsföräldrar bör erbjudas stöd i sitt föräldraskap. Sådan föräldrautbildning bör vara en del av socialtjänstens reguljära verksamhet.

Från den 1 juli 1997 gäller en ny bestämmelse i socialtjänstlagen som innebär att tilltänkta adoptivföräldrar skall visa att de har tillfredsställande kunskaper om barn och deras behov inför adoptionen. Om de inte har det bör, enligt propositionen (1996/97:91, SoU15), deltagande i föräldrautbildning före adoptionen vara en förutsättning för att adoptionen skall få genomföras. Någon motsvarighet till detta finns inte beträffande blivande familjehemsföräldrar.

Som en del av socialtjänstens reguljära ansvar i arbetet med placerade barn ingår enligt socialtjänstlagen § 26, att lämna dem som vårdar underåriga råd, stöd och annan hjälp som de behöver. Av socialtjänstförordningen framgår att socialnämnden genom personliga besök fortlopande skall ”hålla sig väl förtrogen med förhållandena i hemmet och ge dessa behövt stöd”. Däremot framgår inte på vilket sätt sådant stöd skall utformas eller vad det skall innehålla.

För att fungera som stöd för ett familjehemsplacerat barn och dess förälder måste familjehemmet kunna knyta an till ett nytt barn och samtidigt vara inställt på att barnet skall återvända till sitt hem. Det måste samtidigt förstå den process som det innebär för barnet att separera från biologiska föräldrar och knyta an till nya främmande människor. Familjehemmet behöver även vara medvetet om vad det innebär att vara fosterförälder till barn som upplevt tragedier och varit utsatta för olika typer av övergrepp och förstå vilka konsekvenser det kan innebära för barnen och deras familjer.¹⁰⁷

År 1993 fick Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att i enlighet med särskilt angivna riktlinjer utveckla och stärka familjehemsvården. Samtliga länsstyrelser genomförde därefter, med stöd av Socialstyrelsen, kartläggningar i syfte att uppmärksamma bristerna i familjehemsvården och vidta åtgärder för att förbättra dessa. I kartläggningarna fann man att utbildning och fortbildning för familjehemmen var för lågt prioriterade. Socialstyrelsens slutsats blev att kommunerna måste satsa mycket mer på utbildning/fortbildning till både familje-

¹⁰⁷ Utredning och utbildning av blivande familjehem, Foster-Pride, Handbok, Allmänna Barnhuset 1996.

hemmen och till handläggarna. I Socialstyrelsens redovisning av uppdraget till regeringen konstaterades att positiva resultat uppnått i flera län, men att de konkreta effekterna inte var lika tydliga överallt.¹⁰⁸

I Socialstyrelsens uppdrag ingick även att sammanställa ett utbildningsmaterial för familjehem. Detta arbete resulterade bl.a. i en rapport och en sammanställning över material som kan användas vid utbildning av familjehem. I rapporten redovisar Socialstyrelsen bl.a. den s.k. PRIDE-metoden, en metod där rekrytering och utbildning av familjehem integrerats i en gemensam process.

Pride = Parent Resource Information Development Education. PRIDE-metoden introducerades i Sverige genom ett pilotprojekt våren 1994 av Allmänna Barnhuset, med ekonomiskt stöd från Socialstyrelsen. Ansvaret för PRIDE-utbildningen överfördes därefter till kommunförbundets länsavdelning i Örebro län. Kommunförbundets uppgift var att organisera och utveckla denna utbildning så att alla kommuner i landet har tillgång till den. Projektet är nyligen avslutat och en utvärdering pågår.

Utbildningsprogrammet består av två delar. Den första delen omfattar tio utbildningstillfällen och syftar till att utbilda och rekrytera familjehem. Den riktar sig till familjer som är intresserade av att bli familjehem. Ett utbildningsmaterial med olika frågeställningar ligger som grund. Syftet är att tilltänka familjehem och ledare ansvarar för beslut rörande familjens möjlighet att bli familjehem, se vilket behov av stöd familjen kan komma att ha som familjehem och diskutera hur detta skall kunna tillgodoses. Den andra delen av utbildningsprogrammet riktar sig till verksamma och etablerade familjehem. Den består av kurser med olika inriktning som familjehemmen kan välja utifrån intresse och behov.

Det har länge funnits ett behov av utbildning för fosterföräldrar i Sverige. Någon obligatorisk utbildning finns inte, men trots det har olika metoder att utreda, förbereda och utbilda fosterföräldrar utvecklats på många håll i landet. Många familjehemsföräldrar har aldrig fått någon utbildning alls.

Utredningen om föräldrautbildning anser att behov av föräldrautbildning till familjehemsföräldrar kan jämföras med motsvarande behov för adoptivföräldrar. Stöd i föräldraskap till familjehemsföräldrar bör innehålla grundläggande kunskaper om frågor som rör anknytning och separationer. Utredningen anser att föräldrautbildning till familjehem bör erbjudas alla familjehemsföräldrar och att sådan verksamhet bör vara en del av socialtjänstens reguljära verksamhet.

---

¹⁰⁸ Socialstyrelsen, 1995-03-07, dnr 221-3538/93.

11.9 Föräldrar med varaktiga fysiska funktionshinder

Utredningens bedömning

- Verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall vara tillgängliga för föräldrar med fysiska funktionshinder.

Motiv för utredningens bedömning

För föräldrar med varaktiga fysiska funktionshinder måste verksamheter som syftar till stödet i föräldraskapet anpassas så att det är tillgängligt för dem. Dessa föräldrar kan även ha annat behov av stöd som är kopplat till funktionshindret. De kan genom socialtjänstlagen söka bistånd ”för sin livsföring” och genom Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) har de som tillhör lagens personkrets bl.a. rätt till rådgivning och annat personligt stöd, ledsagarservice och kontaktperson. Utredningen menar att det behov av stöd i föräldraskapet som är en konsekvens av funktionsnedsättningen bör tillgodoses genom socialtjänstlagen och LSS.

12 Särskilda metoder och modeller

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att landsting och kommuner främjar utvecklingen av föräldragrupper som leds av föräldrar, s.k. självhjälpgrupper.
- Familjecentraler är en organisatorisk modell som kan främja stödet i föräldraskapet.
- Föräldratelefoner är en viktig form av föräldrastöd. Frivilliga organisationer gör en stor insats i detta sammanhang.
- Verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet skall vara tillgängliga för föräldrar med fysiska funktionshinder.
- Ungdomsmottagningar kan vara en viktig resurs för att stödja unga föräldrar och för att uppmärksamma unga pappor på deras betydelse som fäder.
- Det finns goda möjligheter att hitta lokala lösningar för stöd i föräldraskapet genom att olika yrkesgrupper samverkar över landstings- och kommungränser. Det är angeläget att det finns ett stöd för samverkan från administrativ och politisk ledning.
- Det är angeläget att utvärdera och sprida erfarenheter av metoder för information till kvinnor om risker med alkohol och droger i samband med graviditet.
- Det är angeläget att frågor om ansvar för materialframtagning om risker i barns miljö behandlas i samband med att en överenskommelse träffas om ansvar för stöd i föräldraskapet.
- Studiehandedningar och studiematerial behöver utvecklas för föräldrar och personal med fakta om föräldraskap och barns utveckling, underlag för diskussioner om samlevnad samt underlag för erfarenhetsutbyte och fria diskussioner.
- Det finns behov av en samlad översikt över befintligt föräldrastödjande material
- Det är angeläget att ta tillvara erfarenheter från olika projekt om som syftar till att förebygga ohälsa till följd av tobak, alkohol och droger.

Utredningens förslag

- Att Folkhälsoinstitutet får ett förstärkt uppdrag att arbeta med metodutveckling för att bättre nå föräldrar i allergiförebyggande syfte.
- Att frågor om ansvar för framtagning, uppdatering och spridning av informations- och arbetsmaterial om risker i barns miljö behandlas i samband med att en överenskommelse träffas om ansvaret för stödet i föräldraskapet.
- Att Barnombudsmannen i samarbete med Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att lägga upp en handlingsplan för information i barnsäkerhetsfrågor för föräldrar och barn i olika åldrar.

12.1 Inledning

Utredningen om föräldrautbildning har i uppdrag att undersöka vilka metoder som är användbara när det gäller att förbättra föräldrarnas kunskaper inom områden som astma, allergi, överkänslighet, barnolycksfall och plötslig spädbarnsdöd. Utredningen skall vidare ta fram modeller för information till föräldrar om det skadliga för barnets hälsomässiga utveckling i att bruka alkohol, narkotika och tobak under graviditeten och modeller för stöd till föräldrar vad gäller äldre barns förhållande till tobak, alkohol och andra droger.

Många av dessa frågor hanteras på den statliga nivån inom Folkhälsoinstitutets och Socialstyrelsens ansvarsområden. Även andra myndigheter är inblandade. Som exempel arbetar Barnombudsmannen med frågor som rör förebyggande av barnolycksfall. Kommuner och landsting medverkar i arbetet med att nå ut med kunskap och information inom de nämnda sakområdena och använder därvid centralt utarbetat material från statliga myndigheter, Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet liksom eget material och egna metoder.

Olika arbetsmodeller kan användas för att ge föräldrarna stöd i deras föräldraskap/föräldrautbildningen. Dessa kan bestå av grupper som föräldrarna tar initiativ till och organiserar, grupper som kommunen eller landstinget organiserar och stöd i form av jourtelefoner som drivs av frivilligorganisationer. Genom s.k. familjecentraler där mödra- och barnhälsovården samarbetar med öppen förskola, individ- och familjeomsorg m.fl. funktioner kan föräldrar få stöd i sin föräldraroll och del av information och kunskap som samhället förmedlar, t.ex. vad gäller att förebygga allergier, risker med tobak, alkohol och droger.

I det följande har utredningen om föräldrautbildning valt ut några intressanta projekt och metoder som belyser hur stödet i föräldraskapet

har utformats inom kommuner, landsting föreningar och andra organisationer. Det finns givetvis många andra intressanta initiativ och projekt som utredningen inte har möjlighet att redovisa i detta sammanhang. Här görs endast ett urval. Vidare finns ett antal exempel i kartläggningen av föräldrautbildningen (Ds 1997:6).

12.2 Informationsstrategier

Olika metoder kan användas för att sprida information, ge kunskap och påverka attityder. Det kan i princip ske genom att information uppifrån eller genom att ett kunskapsbehov växer fram från medborgarna själva. Information når fram på olika sätt och benägenheten att ta emot information påverkas av den situation mottagaren befinner sig i. Behov av kunskap växer fram eller kan väckas efter hand. För att utveckla och förmedla kunskap krävs en gynnsam miljö där mottagaren känner trygghet, vågar ställa frågor och själv reflekterar över den information som lämnas.

Den som vill nå ut med information måste bestämma sig för vilka målgrupper som skall nås och utveckla informationsstrategier och metoder för att nå dessa målgrupper. Det handlar om att verka på olika arenor för att nå de rätta målgrupperna och att hitta användbara redskap för att sprida budskap. Val av målgrupp, mötesplatser, utformning av budskap, utbildning av professionella, framtagning av kunskapsmaterial och informationsmaterial, materialets relevans för mottagaren osv., påverkar hur väl informationsinsatserna lyckas.

Samhällsinformation är långtifrån alltid något som den enskilde individen efterfrågar. Det finns emellertid ett samhällsintresse i att föräldrar är väl förberedda inför förlossningen och det kan t.ex. finnas budskap om allergiförebyggande åtgärder, risker med rökning och missbruk av alkohol samt frågor som barnolycksfall och barnmisshandel som samhället vill föra ut, men som den enskilde individen inte alltid upplever som särskilt intressanta eller angelägna. Detta kan bero på att den enskilde saknar kunskap om barns och ungdomars riskzoner och behov och därför inte vet vilken information som kan och bör efterfrågas. Ibland behövs viss grundkunskap för att kunna efterfråga mer kunskap.

Som redskap för att nå ut med budskap av samhälleligt intresse kan väljas reklamkampanjer, spridning av trycksaker med basfakta och frågor att diskutera och fundera över, skrifter med forskningserfarenhet och praktiska exempel. Utbildning av yrkesverksamma inom vård och omsorg som står i direktkontakt med målgruppen, liksom utbildning av utbildare för yrkesverksamma är en strategi för att nå ut med budskap och ny kunskap.

I dialogen mellan den yrkesutövande personalen och föräldrar och barn finns det möjlighet att föra ut strategiska budskap t.ex. om risker med rökning, alkohol och droger i samband med graviditeten och under amningsperioden. Sådana samtal kan ha en avgörande betydelse för hur budskapet tas emot, om det leder till reflexioner hos föräldrarna och om de tar del av informationsmaterial. Härvid är det av betydelse vilken kompetens den professionelle har i att samtala med och lyssna på föräldrarna.

12.3 Föräldragrupper/Självhjälpsgrupper

Utredningens bedömning

Det är angeläget att utvecklingen av föräldragrupper och självhjälpsgrupper främjas inom kommuner och landsting, dels genom att underlätta för de föräldrar som så önskar att bilda självhjälpsgrupper eller andra föräldragrupper, dels genom utbildning av gruppleddare för föräldragrupper.

Självhjälpsgrupper¹⁰⁹ är benämningen på grupper som bildats av människor i en likartad livssituation som kommer samman och samtalar om det som är betydelsefullt för dem. En självhjälpsgrupp uppstår ur någons önskan att möta andra i samma situation som kan tänkas ha ett likartat mål eller behov. Varje grupp är unik och det som sker i en grupp kan inte direkt överföras till en annan.

Självhjälpsgrupper har inte professionella ledare. Professionella kan i stället ha som huvudsaklig uppgift att skapa möjligheter för självhjälpsgrupper att etablera sig. I självhjälpsgrupper är deltagarna själva experter med egna upplevelser och egna tankar om en möjlig förändring. Den som leder gruppen är ofta eller har varit i samma situation som de andra i gruppen. Det går att starta självhjälpsgrupper kring nästan vilken fråga som helst, men enligt erfarenheter från Danmark¹¹⁰ handlar de flesta om sorg, sjukdom, anhöriga, psykiska problem, familjeproblem, kontaktsökande eller ungdomsproblem. Självhjälpsgrupper har t.ex. startats av föräldrar som förlorat sina barn, föräldrar till svårt sjuka barn, föräldrar till barn med psykiska problem, föräldrar till barn med anorexi och föräldrar som är ensamstående.

¹⁰⁹ Självhjälpsgrupper. Självhjälpshuset Solkatten hälsar välkommen till samarbete. Folder. Folkhälsoinstitutet och Självhjälpshuset, Majorsgatan 8, Göteborg. 1997.

¹¹⁰ Visst kan vi stötta varann. Folkhälsoinstitutet, 1994:33.

Deltagarna kan få kontakt med varandra via anslagstavlor eller på andra sätt. Man träffas hemma hos varandra eller i lånade lokaler. Ibland kan gruppen behöva professionellt stöd för att komma igång. Självhjälpsgrupperna bygger på frivillighet, likvärdighet och ömsesidighet. Värdet för deltagarna ligger i att utbyta erfarenheter och få personligt stöd.

I Danmark, Norge och USA är självhjälpsgrupper ett komplement och alternativ till offentlig vård och social verksamhet. I Danmark finns närmare 100 självhjälpscentraler som samhället stöder och som närmare 50 000 människor deltar i. I vissa fall finns särskilda självhjälpskontor som hjälper till att förmedla självhjälpsgrupper för olika behov.

I Göteborg har Självhjälpshuset Solkatten startat under år 1997 med stöd från kommunen, Inrikesdepartementet, Folkhälsoinstitutet, föreningar och enskilda frivilliga. Solkatten hjälper till med lokalanskaffning och erbjuder en "igångsättare" som finns med gruppen från början, men som därefter lämnar gruppen. Denne kan vara en professionell person, en som har erfarenhet av föreningsliv eller en som själv har deltagit i en självhjälpsgrupp och som har engagemang för andra människor.

Exempel från Rädda Barnen

Rädda Barnens föräldragrupper ingår som en del i projektet "Föräldrar emellan". Sedan år 1995 har Rädda Barnen arbetat med att utöka stödet till föräldrar genom att erbjuda dem möjlighet att delta i föräldragrupper av självhjälpskaraktär. En frivilligt engagerad stödperson utbildas av Rädda Barnen som hjälper gruppen att komma igång.

På grund av att många föräldrar som arbetar har svårt att delta i grupper på kvällstid har Rädda Barnen på försök startat föräldragrupper på lunchtid på några arbetsplatser. Dessa grupper har blivit mycket uppskattade och får som bieffekt att de stärker banden mellan de anställda.

För föräldrar med invandrarbakgrund eller för föräldrar i fängelse har Rädda Barnen anordnat föräldragrupper med hjälp av en professionell stödperson.

Gruppledare för föräldragrupper

Det är viktigt att det finns en ledare i en föräldragrupp. Denne kan vara en professionell eller en lekman med särskilt intresse för frågan. För att leda en föräldragrupp krävs respekt för gruppdeltagarnas integritet och kunskap och intresse för de olika frågor som kan uppstå. Genom

gruppdiskussioner och utrymme för egna reflexioner väcker behovet av kunskap fram hos gruppdeltagarna. Detta medför att gruppdeltagarna blir mer medvetna och aktiva i sitt kunskapsökande. Gruppledaren bör genom lyhördhet och respekt ha förmåga att låta gruppen finna sina egna lösningar. Det är viktigare att gruppledaren kan ställa frågor än att ge svar. En förutsättning för att kunna ställa frågor är ett visst mått av egen erfarenhet inom området.

Många av de familjeterapeutiska metoderna är överförbara för gruppledare i föräldragrupper eftersom de betonar samspel mellan individer och i familjer. I familjeterapin utgår man från det sammanhang (t.ex. familj, miljö, kultur) som individen lever i. Individen påverkas och påverkas av sin miljö och det system som omger den. Varje person är unik och ingen kan förutsätta hur de enskilde individen kommer att ta till sig det som sägs.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att utvecklingen av föräldragrupper och självhjälpsgrupper främjas inom kommuner och landsting. I samband med att överenskommelser träffas om ansvaret för stödet i föräldraskapet anser utredningen att det bör klargöras hur man kan underlätta för de föräldrar, som så önskar, att bilda självhjälpsgrupper eller andra föräldragrupper samt hur eventuell utbildning av gruppledare för föräldragrupper kan genomföras och att gruppledarutbildning kommer till stånd. Denna bör enligt utredningens uppfattning gälla för såväl professionella som lekmän.

12.4 Familjecentraler

Utredningens bedömning

- Familjecentraler är en organisatorisk modell som kan främja stödet i föräldraskapet.

Uppbyggnad och utveckling av familjecentraler kan ses som en metod för att genom tvärfackligt samarbete ta ökad hänsyn till psykosociala hälsofrågor hos föräldrar och barn och samla resurserna för de förebyggande och hälsofrämjande insatserna. Samtidigt som föräldrar utnyttjar den vanliga barnhälsovården får de tillgång till en mötesplats där de kan träffa andra föräldrar och barn. Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen arbetar aktivt med att utveckla och stödja de familjecent-

raler som är under uppbyggnad i landet och på Göteborgs universitet bedrivs forskning och utvärdering i denna fråga¹¹¹.

Gemensamma satsningar från kommuner och landsting i form av nära samverkan och samordning av resurser kan bidra till förbättrat stöd till föräldrar och till att utveckla kontaktnätet mellan föräldrarna i ett bostadsområde.

Utredningen om föräldrautbildning anser att familjecentraler är en organisatorisk modell som väl lämpar sig för aktiviteter som syftar till stöd i föräldraskapet och att de utgör viktiga kanaler för informations- och kunskapsspridning. Familjecentralerna kan ge möjlighet till ett samlat stöd till föräldrar i deras föräldraskap.

Utredningen ger här ett exempel på hur en familjecentral kan vara uppbyggd och hur dess föräldrastödjande roll kan se ut i olika sammanhang. För övriga exempel hänvisas till kapitel 9 i rapporten *Stöd i föräldraskapet* (Ds 1997:6, Socialdepartementet).

Centrum för Samverkan i Flemingsberg

Centrum för Samverkan (CfS) är ett treårigt samverkansprojekt mellan kommundelsförvaltningen i Flemingsberg och sydvästra sjukvårdsområdet i Stockholms läns landsting. Projektet startade i september 1995 och finansieras genom en omfördelning av ordinarie resurser och genom projektmedel. Ekonomiska bidrag utgår från det statliga anslaget till kommuner avseende invandratäta och eftersatta bostadsområden, Socialstyrelsen, Sydvästra sjukvårdsområdets folkhälsogrupp, Länsstyrelsen i Stockholms län och från Allmänna arvsfonden. Verksamheten utvärderas genom Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

I Centrum för Samverkan ingår mödra- och barnhälsovård, öppen förskola, språkförskola, medborgarkontor (med syfte att erbjuda kommunal information och enklare kommunala tjänster) och socialtjänst. Centret innebär att alla resurser för familjer med barn (0–18 år) i behov av särskilt stöd har samlats till en enhet.

I verksamheten ingår även specialistfunktioner som barnpsykolog, socialpsykolog, familjebehandlare och specialpedagog samt specialförskola och två skoldaghem, ett för låg- och mellanstadiet och ett för högstadiet. De personer som har specialistfunktion arbetar inte enbart med manifesterade problem utan fungerar även som konsulter till centrets övriga personal och för personal inom barnomsorg och skola samt deltar aktivt i utveckling av det tidigt förebyggande arbetet. Tidig upp-

---

¹¹¹ Familjecentraler. Nationellt nätverk för lokalt folkhälsoarbete för barnfamiljer. Folkhälsoinstitutet 1997.

täckt, tidig insats i samverkan och tillvaratagande av den samlade erfarenheten och kunskapen – såväl hos de professionella som hos besökarna – är utgångspunkten för centrets arbete.

Föräldragrupper

Centrum för Samverkan har många olika former av föräldragrupper med inriktning på gemenskap, erfarenhetsutbyte och ökad kunskap. Grupperna skräddarsys utifrån de behov och önskemål som föräldrarna ger uttryck för. Det tidigt förebyggande arbetet sker främst via MVC, BVC, den öppna förskolan och språkförskolan. Som exempel kan nämnas att närmare 80 % av invandrarföräldrarna på BVC uppger att de har frågor om barnet och kosten. Detta ger en bra utgångspunkt för att starta gruppverksamhet som sedan kan utvecklas utifrån deltagarnas behov. Andra grupper som provas är babycafé, grupper för tvåbarnsföräldrar, grupper till tonåringar som är gravida eller är nyblivna föräldrar, praktisk barnvård för osäkra och isolerade mödrar, grupper för babymassage, spädbarnsrytmik och nyinvandrade föräldrar. Gruppernas innehåll varierar och kan t.ex. handla om orientering i samhället, kost, inköp och enkel matlagning av barnmat. Som en röd tråd genom all gruppverksamhet går kontaktskapande mellan föräldrarna och med det övriga närsamhället, språkträning och elementär samhällsorientering.

Gruppverksamheterna är ett av centrets viktigaste förebyggande komplement till det individinriktade föräldrarbetet. Om språkkunskaperna i svenska är alltför bristfälliga byggs grupper upp för föräldrar där den ena föräldern talar bra svenska och kan tolka för den som talar svenska mindre bra. När gruppen samlas kring frågor som föräldrarna själva har valt – inga färdiga program – ökar motivationen för aktivt deltagande och därmed stimuleras allas språkutveckling. Grupperna har hittills rönt en sådan uppskattning att befintliga resurser inte räcker till för att tillgodose efterfrågan.

Föräldrar med invandrarbakgrund

I Centrum för Samverkan i Flemingsberg arbetar personal med egna erfarenheter av integrationsprocessen och dess olika faser för att stödja föräldrar med invandrarbakgrund i sitt föräldraskap. Inom centret pågår en medveten strävan att i samband med nyrekrytering knyta kulturkompetens till området.

Föräldrastödjande grupper för invandrade föräldrar planeras starta inom kort. Verksamheten riktar sig till föräldrar som har barn i alla åldrar och skall ske i nära samarbete med Rädda Barnens föräldraverk-

samhet "Oss föräldrar emellan". Den bygger på arbetsmetoderna för projektet "Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer".¹¹² En planeringsgrupp har tillsatts, bestående av hälften kvinnor och hälften män, samtliga med olika etnisk bakgrund och representerande fem världsdelar. Efter kartläggning av målgruppen och deltagarnas behov samt utformande av ramar för programmet beräknas denna del av projektet kunna starta under våren 1998. I kartläggningen ingår ett särskilt uppdrag beträffande invandrarfädernas behov.

Föräldrastödet i detta projekt kommer att utgå från invandrarnas egna berättelser om sina hemländer, om flykten eller annan orsak till att de lämnat sitt land, om livet i Sverige och om hur man har format och vill forma sin framtid. En central fråga som många undviker att ta ställning till är om de önskar återvända eller stanna i Sverige. Grupperna kommer att erbjudas möjlighet att diskutera och få information om förhållanden som är svåra att förstå eller frågor där många har en annan uppfattning, t.ex. svenska levnadsmönster, svenskt samhällsliv, oskrivna regler och koder i umgänges- och arbetslivet.

Vidare kommer olikheter i synsätt och värderingar att diskuteras samt barns villkor och behov i det svenska samhället utifrån barnhälsovårdens, barnomsorgens och skolans sätt att arbeta, synen på barnuppfostran och barnets rättigheter. Diskussioner skall varvas med information, i frågor som gäller socialförsäkringssystemet, konsumenträtt, familjeekonomi, familjerätt, preventivmedel, stöd för misshandlade kvinnor, vad som händer vid skilsmässa, kultur- och fritidsutbud i närområdet, olika praktiska frågor – allt efter gruppens sammansättning och intresse.

Syftet är att genom ökad förståelse, säkerhet och trygghet inför det svenska samhället stärka invandrarfamiljernas integration, öka deras förmåga till egna ställningstaganden och därmed möjligheterna att ge barnen bättre stöd. Familjerna kommer även att erbjudas kontakt med svenska familjer samt vid behov ges annat stöd i sin föräldraroll. Varje grupp kommer att ledas av en professionell och en volontär, till att börja med från Rädda Barnens lokalförening och IFFI (Internationella föreningen för invandrarkvinnor) i Flemingsberg. Gästföreläsare/samtalspartners kommer att bjudas in för olika teman. Förhoppningen är att nätverk av föräldrar skall bildas som har kraft att själva gå vidare och att gruppleddare skall kunna rekryteras bland deltagande föräldrar.

---

¹¹² Bravo, M., "Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer".

Språkförskola inom Centrum för Samverkan i Flemingsberg

Utifrån Storstadskommitténs förslag och med stöd från Allmänna Arvsfonden drivs en språkförskola inom Centrum för Samverkan. Målgruppen är 30 barn mellan 3 och 5 år som står utanför barnomsorgen och som saknar eller har svaga kunskaper i svenska språket. Syftet är att knyta föräldrarna närmare språkförskolan, dels för träning i svenska språket och orientering i samhället – varvad med lustfyllda, skapande och språkfrämjande aktiviteter, dels för kartläggning av resurser och möjligheter till arbete.

De barn och föräldrar som verksamheten riktar sig till är de som redan är knutna till språkförskolan och de föräldrar som studerar på grundvux/SFI. Somliga av dessa har stora svårigheter att ta till sig den ordinarie svenskundervisningen. Barnen till dessa föräldrar har i dag endast rätt till tre timmars plats i ordinarie barnomsorg. Med ett helhetsgrepp och genom nära samverkan kring såväl barnens som föräldrarnas livssituation kan verksamheten förhoppningsvis bidra positivt i integrationsprocessen.

Kulturtolkar för tonåringar och deras familjer

Förutom ovan nämnda verksamheter för generella föräldrastödsgrupper prövar Centrum för Samverkan en modell med resurspersoner/kulturtolkar, främst till utagerande tonårspojkar – i riskzonen för kriminalitet och missbruk – och deras familjer. Arbetet leds av en ungdoms- och kulturkonsulent (iransk/kurdisk man) och har hittills visat sig mycket framgångsrikt – inte minst som stöd till fäderna i dessa familjer. Arbetet bedrivs i nära samarbete med fältassistenter och socialsekreterare i centrets ungdomsgrupp.

Erfarenheten visar att det traditionellt svenska, individinriktade arbetet för barn och föräldrar ofta kommer in för sent och att det inte motsvarar invandrarföräldrarnas generella behov. Istället behöver skyddsnet byggas, som förhindrar invandring att bli till en psykisk kris och ett permanent livstillstånd. Det handlar om att fokusera på människors förmåga att med egen kraft och tillsammans med andra söka lösningar på sin livssituation. De professionella skall i första hand lyfta fram föräldrars egen kraft och kompetens och fungera som vägvisare till andra stödjande livsmiljöer (slakten, grannskapet, förskolan, skolan och föreningslivet).

Utredningen om föräldrautbildning anser att familjecentraler innebär att samhällelig service samordnas och svarar upp mot familjers behov av vård och omsorg i ett bostadsområde. Familjecentralerna är också ett sätt att utnyttja befintliga resurser i samhället så att de på ett

bättre sätt kommer familjerna till del. Gemensamma satsningar från kommuner och landsting på familjecentraler bidrar därför till ett förbättrat stöd och till att utveckla kontaktnätet mellan föräldrar i ett bostadsområde. Utredningen anser att familjecentraler är en organisatorisk modell som väl lämpar sig för verksamheter som syftar till stöd i föräldraskapet.

12.5 Föräldratelefon- rådgivning per telefon

Utredningens bedömning

Föräldratelefoner är en viktig form av föräldrastöd. Frivilliga organisationer gör en stor insats i detta sammanhang.

Genom telefonrådgivning kan föräldrar få möjlighet att samtala med någon vuxen som har tid och ork att lyssna. Många föräldrar vill inte registreras i en journal utan önskar vara anonyma för att våga tala öppet om sina bekymmer. Andra anser att deras problem är av den art att de inte önskar hjälp från någon myndighet och andra åter är missnöjda med de myndighetskontakter de har haft. Nedan ges exempel på två olika former av telefonrådgivning, s.k. föräldratelefoner, som drivs på ideell basis av Svenska föreningen för psykisk hälsovård (Sfph) och Rädda Barnens föräldratelefoner.

Sfph:s föräldratelefon

”Föräldratelefonen” drivs av Sfph och Ester Bomans stiftelse. Till telefonen ringer föräldrar gratis. Cirka 1 000 personer har hört av sig sedan starten i november 1996. I samband med olika informationskampanjer ökar antalet samtal kraftigt. Föräldratelefonen har en linje öppen måndag – fredag klockan 10–16. Många samtal blir långa dessa blockerar telefonen för andra som önskar ”komma fram”. I föräldratelefonen svarar socionomer och psykologer med lång erfarenhet av terapeutiskt arbete med barn och familjer. Rådgivarna arbetar ideellt.

De föräldrar som ringer har skiftande problem som rör föräldraskapet för föräldrar till små barn som till tonårsbarn. En tredjedel av samtalen rör frågor omkring föräldrarnas skilsmässa/separation och hur de skall förhålla sig till barnens oro och frågor. Andra frågor handlar om tonårsproblematik ur olika aspekter. En överväldigande del av samtalen kommer från mammor. Av de pappor som ringer har uppskattningsvis 90% separerat från familjen och samtalen rör ofta umgänget med barnen.

De flesta föräldrar som utnyttjat telefonrådgivningen är föräldrar som i övrigt lever ett socialt okomplicerat liv, men som behöver stöd i föräldraskapet. Andra kan ha mer komplicerade problem som de drar sig för att söka hjälp för någon annanstans. Många som ringer befinner sig i kris, men drar sig för att söka hjälp personligen. Möjligheten till telefonrådgivning gör att de trots allt kan få stöd i sin situation. Verksamheten skall utvärderas av Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Rädda Barnens föräldratelefon¹¹³

Efter en serie uppmärksammade barnmisshandelsfall år 1991 startade Rädda Barnens föräldratelefon "Anonyma föräldrar". Rädda Barnens avsikt var att med en föräldratelefon erbjuda en "säkerhetsventil" för pressade föräldrar. Mellan åren 1995 och 1996 har samtalen till Rädda Barnen ökat med närmare 35 procent. Under år 1996 var telefonen bemannad minst tre timmar alla dagar utom lördagar. Mellan oktober och december år 1996 uppgick antalet telefonpåringningar till 2 500, medan endast 30 procent av samtalen kunde besvaras. Sedan första februari år 1997 är telefonen öppen veckans alla dagar och mellan den 1 januari och 30 september år 1997 har 1600 samtal som berörde föräldraskapet besvarats. Detta visar att behovet av denna typ av föräldrastöd är stort.

Mammorna utgör 2/3 av dem som ringer till föräldratelefonen. Majoriteten av de pappor som ringer är separerade. Det är fler fränskilda föräldrar än gifta sammanboende som ringer till föräldratelefonen. De flesta samtal handlar om att föräldrar känner sig otillräckliga i sitt föräldraskap. Det rör sig ofta om pressade och slutkörda föräldrar som inte orkar hantera de konflikter som uppstår i hemmet. Många upplever att de inte duger. Andra orsaker är skilsmäso- och relationsproblem, problem som hör till barnens utveckling (mat, sömn, tonårskonflikter m.m.), problem med gränssättning, våld i familjen, sociala problem och missbruk.

Utredningens kommentar

Föräldratelefoner drivs av ideella organisationer och bygger på insatser av ideella krafter. Verksamheten finns så länge organisationerna har möjlighet att avsätta resurser för den. Den hårda och ökande belastningen på föräldratelefoner visar dock att det finns ett behov hos många föräldrar av att anonymt kunna få råd och stöd i föräldraskapet. En del föräldrar saknar nätverk av vänner och anhöriga att rådgöra

---

¹¹³ Föräldrar emellan. Årsrapport 1996. Rädda Barnen.

med, andra vill eller kan inte avslöja sina problem för sina anhöriga. Föräldraretelefoner/jourtelefoner kan ge råd och stöd i olika situationer. Föräldraretelefoner kan för många vara en första kontakt med utomstående och kan fungera som säkerhetsventiler i pressade situationer. Telefonmätningar och utvärderingar visar att föräldraretelefoner fyller ett stort behov för många föräldrar.

Utredningen om föräldrautbildning anser att föräldraretelefoner utgör en värdefull del av de föräldrastödjande insatserna. Ideella organisationer fyller en viktig funktion i ett sådant stöd. Genom stöd och stimulans till föreningar som önskar driva föräldraretelefoner kan samhället ta ett ansvar för att föräldraretelefoner finns att tillgå.

12.6 Stöd till unga föräldrar¹¹⁴

Utredningens bedömning

- Ungdomsmottagningar kan vara en viktig resurs för att stödja unga föräldrar och för att uppmärksamma unga pappor på deras betydelse som fäder.

Vid Hässleholms ungdomsmottagning arbetar man aktivt för att få kontakt med unga föräldrar – både mammor och pappor – som är under 25 år. När paret väntar barn och har bestämt sig för att de skall behålla barnet inbjuds de till föräldragrupper, som sedan träffas var fjortonde dag under ledning av barnmorska och mödravårdpsykolog alternativt barnmorska/hemterapeut knuten till ungdomsmottagningen. För närvarande drivs 4–5 sådana grupper vid ungdomsmottagningen. I gruppen diskuteras framför allt frågor om relationer och sexualitet. Man satsar medvetet på att få med papporna från början och de fortsätter ofta att delta i grupperna även om deras relation med mamman skulle upphöra.

När barnet är fött deltar även en BVC-sjuksköterska i föräldragruppen. Grupperna fortsätter att träffas fram till barnen i gruppen är ca 3 månader. Därefter ersätts barnmorskan med BVC-sjuksköterska som i samarbete med en psykolog eller en hemterapeut fortsätter att leda gruppen till dess barnen är ca 1 år. När barnen är i åldrarna 1–3 år träffas gruppen på eftermiddagstid med en hemterapeut som ledare. Vid ungdomsmottagningen har man också ordnat grupper för ungdomar som lever i destruktiva förhållanden och som har kunnat bryta sina relationer bl.a. tack vare att de haft en grupp som stöd.

Dessa satsningar på särskilda grupper för unga föräldrar har haft betydelse för gemenskap och mognad hos föräldrarna och har bidragit

¹¹⁴ Uppgifter från Hässleholms ungdomsmottagning, Sjukhuset, Hässleholm. 1997.

till att papporna engagerat sig mer i att hålla kontakten med sina barn även om de inte längre är sammanboende med barnets mor.

Utredningen om föräldrautbildning anser att en intressant strategi för att motverka kommande svårigheter i parrelationer och i föräldraskap är att inrikta föräldrastödjande insatser på den blivande generationen föräldrar, dvs. elever i grundskolans högstadium och gymnasiet. Utredningen anser att sådana insatser fyller en lucka i samhällets föräldrastöd och därför bör uppmuntras. Ungdomsmottagningarna är en viktig resurs för att stötta och förbereda kommande generations föräldrar inför de förändringar som föräldraskapet medför och kan fånga upp unga föräldrar som väntar eller som har fått barn för att stärka dem i deras föräldraskap.

12.7 En modell för samverkan mellan kommuner och landsting

Utredningens bedömning

- Det finns många möjligheter att hitta lokala lösningar för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen genom att mobilisera befintliga resurser och genom att olika yrkesgrupper samverkar över landstings- och kommungränser.

Inom Nordöstra Skånes Sjukvårdsdistrikt bedriver folkhälsoråden i Hässleholm, Osby och Perstorp ett utvecklingsarbete som syftar till att inom ordinarie verksamheter skapa en modell för ett stöd till föräldrarna i deras föräldraskap från tiden då de väntar barn fram till barnet slutar skolan. Syftet är att få en modell för ett föräldrastöd som passar dagens behov, som kan användas i tvärssektoriell samverkan och bedrivs inom ordinarie kostnadsram.

Distriktsvårdschefen inom primärvården fick under år 1996 i uppdrag att granska möjligheterna till en förbättring av arbetssättet inom nuvarande föräldrautbildning och ge förslag till en sådan arbetsmodell. Förslaget skulle utgå från nuvarande regler och erfarenheter.

En arbetsgrupp med representanter från barnomsorgen, barnmorskemottagningen, ungdomsmottagningen, socialförvaltningen, svenska kyrkan, skolhälsovården, distriktssköterskemottagningen, flyktingdaghemmet, polisen och skolan utarbetade ett handlingsprogram för föräldrautbildningen. Arbetet inleddes med ett idéforum där det bl.a. framkom att personalens kunskap om relationer inom familjen var otillräckliga, att personalens informations- och gruppleddarteknik inte var den bästa och att uppläggningsen av föräldrautbildningen upplevdes som

otidsenlig. Det framkom också att det fanns stort intresse och en god beredskap och kunskap för att utveckla arbetet med föräldrastöd.

Arbetsgruppen har därefter granskat genomförandet av nuvarande föräldrautbildning, kartlagt föräldrars och barns behov, kartlagt tillgängliga resurser och upprättat förslag till program och arbetsformer för en reviderad föräldrautbildning som kan användas inom Hässleholm, Osby och Perstorp. Alla diskussioner har utgått från att det är föräldrarna själva som är den främsta resursen och att det är föräldrarna som skall stödjas i att ta huvudansvaret för sina barns utveckling.

En modell och handlingsplan har upprättats och antagits för det fortsatta arbetet: *"Från föräldrautbildning till föräldrautveckling"*.¹¹⁵ Modellen omfattar sex steg för föräldrautveckling från perioden då föräldrar väntar barn fram till dess deras barn slutar skolan. I varje steg finns en ansvarig part angiven, liksom uppgifter om antalet träffar och tänkt utformning av sammankomsterna. Vidare anges möjliga resurspersoner i varje steg. I steg 1 till och med 3 i denna modell är avsikten att samma grupp skall träffas hela tiden, vilket är relativt ovanligt, men ofta önskat av föräldrar som deltar i MVC:s och BVC:s föräldragrupper.

Steg 1 för blivande föräldrar omfattar föräldraträffar 6 gånger före förlossningen och en gång efteråt. Vid den sista träffen för en grupp i steg 1 samverkar barnmorskan med den distriktssköterska som skall ta över gruppen. Samma grupp följs åt, dvs förlösta och ännu ej förlösta hålls samman för att inte splittra gruppen. Träffarna förläggs till tidig kvällstid för att även papporna skall ha möjlighet att delta. Som resurspersoner ingår psykolog och en intresserad pappa. I gruppen diskuteras förutom förlossning och amning, även föräldraskap, relationer, livsmönster, livsfrågor, m.m.

Steg 2 för nyblivna föräldrar med barn i åldern 0 – 3 månader omfattar 1 – 2 träffar per månad, varav en gång på kvällstid. Grupperna från steg ett fortsätter därvid att träffas för att diskutera känslor, mamma- och papparoller och relationer. För träffarna på kvällstid anges en ambition att få fram pappornas perspektiv på förlossningen.

Steg 3 för spädbarnsföräldrar med barn i åldern 3 månader – 18 månader omfattar träffar var sjätte vecka och är inriktade på samtal om barns utveckling, relationer, parrelationen, mamma – papparollen, uppfostran, gränssättning, livsmönster, livsfrågor, m.m. Resurspersoner föreslås från Folkhälsorådet, nätverksgrupper, förskolan och kyrkan.

Steg 4 för föräldrar till förskolebarn i åldern 1,5 – 6 år är tänkt för träffar i samma grupp som tidigare om möjligt en gång per månad för

---

¹¹⁵ Från föräldrautbildning till föräldrautveckling. Ett utvecklingsarbete inom Primärvården, Nordöstra Skånes sjukvårdsdistrikt och med barnhälsovården i Hässleholm, Osby och Perstorps kommuner. 1996.

samtal om barns utveckling, gränssättning, traditioner, normer, värderingar, människosyn, relationer och livsfrågor.

Steg 5 för föräldrar till skolbarn i åldrarna 6 – 12 år är tänkt för träffar om möjligt varannan månad som en samtalsgrupp, men med ämnesinriktade kvällar om liknande frågor som i steg 4 med tillägg för frågor om regler, attityder, livsmönster, fritid, mobbning, våld, droger, sex och samlevnad, m.m. Här är det delvis en ny grupp som börjar träffas när barnen börjar skolan.

Steg 6 för föräldrar till tonåringar i åldrarna 13 år–18 år avser diskussionskvällar och ämnesinriktade kvällar i frågor som exemplifieras ovan. Som resurspersoner i grupper för skolbarnsföräldrar anges t.ex. representanter för olika samhällsinstitutioner och nätverk, skola, socialförvaltning, fritidsförvaltning, polis, kyrka, ”gamla” föräldrar. Träffar med föräldrar och tonåringarna föreslås också.

Ett led i utvecklingsarbetet för den planerade satsningen på föräldrautbildning är att medverka till fortbildning för gruppleddare om relationer, gruppdynamik och pedagogik för grupper. Syftet är att de yrkesverksamma som möter föräldrar skall ha bättre kompetens i samtalsmetodik och i frågor om relationer.

Fortbildningen för personalen inleddes under våren 1997. Som exempel har skolsköterskor, distriktssköterskor och barnmorskor och andra som håller i föräldrautbildning och personalfrågor deltagit i en utbildning som letts av psykologer. Teman för denna utbildning var frågor om manligt och kvinnligt, sex och samlevnad, familjens historia, ledning av gruppsamtal och förväntningar på föräldrautbildningen. Denna utbildning fick ett stort gensvar och kommer att följas upp med en utbildning om konsultationssamtal till ”riskföräldrar”, t.ex. mödrar som är deprimerade.

I denna fortbildning ingår:

- Seminarier för att förmedla kunskap om hur man på ett naturligt sätt bygger upp relationssamtal vid varje grupptillfälle för att inte åsidosätta föräldrarnas integritet.
- Träning i samtalsmetodik med de barnmorskor och distriktssköterskor som kommer att ansvara för föräldrautvecklingsgrupper.

Viktiga erfarenheter från utvecklingsarbetet är bl.a. betydelsen av att alla yrkesgrupper involveras från början, att man utnyttjar befintliga resurser inom kommun och landsting och använder det nätverk och de professioner som finns i distriktet, att man ser föräldrarna som en viktig resurs i grupperna, att man sätter föräldrarna i fokus och ser att frågor om relationer och om hur familjen fungerar är viktiga att diskutera och att föräldrar får stöd i sin föräldraroll. Andra erfarenheter är att utvecklings- och förändringsarbetet måste växa fram och att planering och genomförande måste få ta tid.

Utredningen om föräldrautbildning anser att ovanstående modell visar att det går att hitta lokala lösningar för stödet i föräldraskapet genom att mobilisera befintliga resurser. En förutsättning är att det finns ett stöd från administrativ och politisk ledning och att det finns ett intresse hos yrkesverksamma inom olika områden att hitta nya former för samarbete och pröva nya metoder. Modellen visar att ansvaret kan läggas ut till en samarbetsgrupp där flera professioner kan samverka över landstings- och kommungränser.

12.8 Information om tobak, alkohol och droger till skolbarnsföräldrar

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att ta tillvara erfarenheter från olika projekt om som syftar till att förebygga ohälsa till följd av tobak, alkohol och droger.

I utredningsdirektiven nämns särskilt tonårsföräldrars behov av stöd vad gäller barnens förhållande till tobak, alkohol och droger. *Folkhälsoinstitutet* arbetar utifrån två perspektiv, att främja hälsa och förebygga ohälsa. För att förebygga ohälsa till följd av tobak, alkohol och droger har Folkhälsoinstitutet tagit fram föräldrautbildningsmaterial inom dessa områden.

Utredningen om föräldrautbildning har erfarit att många kommuner och landsting bedriver framgångsrikt ungdomsarbete där föräldrautbildning om alkohol och droger ingår. Utredningen anser att det skulle behövas en överblick på nationell nivå över sådana projekt. Folkhälsoinstitutet sammanställer de projekt som avser drogförebyggande insatser och som har fått ekonomiskt stöd för sin verksamhet i en årligen utkommande projektkatalog. Denna skulle kunna kompletteras med beskrivningar av övriga projektan sökningar för att ge en bättre översikt över utvecklingsarbetet på detta område.

Nedan följer ett urval av exempel på några projekt och arbetsmetoder som syftar till att informera och engagera föräldrar för att förebygga att ungdomar börjar röka, använda alkohol eller använda andra droger. STAD-projektet i Stockholm, Värna Fyllinge-projektet i Halmstad, Brottsförebyggande Centrum Värmland, Brottsförebyggande Centrum i Stockholm samt föräldrautbildning i regi av Närpolisen i Vasastan i Stockholm, är exempel på projekt som utredningen har valt att beskriva.

STAD-projektet (Stockholm förebygger Alkohol- och Drogproblem) är ett 10-årigt forskningsrelaterat alkohol- och drogpreventivt projekt som drivs inom Stockholms läns landsting i samarbete med Stockholms stad och med stöd av Folkhälsoinstitutet. Projektet, som startade år 1995, har till syfte att utveckla metodik för att förebygga alkohol- och drogproblem, att väcka intresse för förebyggande insatser på alkohol- och drogområdet som på sikt minskar sjukdomar, ungdomsproblem, skador och våld som är relaterade till missbruk av alkohol och droger.

STAD-projektets består av tre delprojekt. Det första gäller prevention av alkohol- och tablettproblem inom sjukvården, det andra gäller alkohol- och drogförebyggande arbete bland skolungdomar och det tredje gäller alkoholhantering inom restaurangmiljöer.

I delprojekt två, ungdomsprojektet, är målsättningen att finna nya former för ANT-undervisningen (ANT= alkohol, narkotika, tobak) i skolorna, föräldraengagemanget och aktiveringen av myndigheter och organisationer genom lokalt folkhälsoarbete med inriktning på prevention av alkohol- och drogproblem bland unga.

Närverksutbildningar inom STAD-projektets ungdomsprojekt inriktas på nya former av områdesbaserade föräldrautbildningar. Genom föräldragrupper och tvärfackliga utbildningar är syftet att stärka föräldrarnas sociala nätverk, ge kunskap om ungdomssituationen i området, ge kunskap om alkohol och droger och därmed påverka tillgängligheten av alkohol samt att medverka till att åldersgränsen för inköp av folköl upprätthålls. Nätverksarbetet syftar även till att genom diskussioner och föreläsningar om alkohol och narkotika stärka det nätverk av professionella som omger ungdomar i deras vardag. Tanken är att föräldrar och professionella skall ge ungdomar samma budskap vad gäller alkohol och droger.

Enligt i stort sett samstämmiga forskningsresultat har ANT-undervisning i den form den hittills bedrivits inte haft någon större effekt på ungdomars drogvvanor. Det som är avgörande för ungdomars drogvvanor är föräldrars och närmiljöns inställning och förhållningssätt samt tillgänglighet och pris på tobak, alkohol och andra droger. Både svensk och internationell forskning visar att tvärtemot föräldrarnas avsikt, dricker de ungdomar som får smaka alkohol i hemmet mer när de är ute, än de ungdomar som möter en restriktiv hållning i hemmet.¹¹⁶ STAD-projektets verksamhet utvärderas kontinuerligt. Utredningen om föräldrautbildning anser att STAD-projektets alkohol- och drogförebyggande ungdomsarbete är intressant och att det är angeläget att projektets erfarenheter får spridning i landet.

---

¹¹⁶ STAD-projektet.

*Värna Fyllinge*¹¹⁷

”Värna Fyllinge”-projektet startade år 1996 och är inriktat på att förebygga alkohol- och narkotikamissbruk bland ungdomar som bor i Fyllinge, ett nytt och avgränsat bostadsområde i Halmstad. Grundtanken med projektet är att bostadsområdet skall fungera som en stödjande miljö för att förhindra uppkomsten av sociala problem. Projektet syftar till att lyfta fram och förstärka det positiva i området. Primärvården är initiativtagare och huvudman, men projektet genomförs i samverkan med olika berörda myndigheter och föreningar. Värna Fyllinge-projektet erhåller ekonomiskt stöd från Folkhälsoinstitutet och Landstinget i Hallands län.

Inom bostadsområdet har en resursgrupp bildats med representanter för föreningar, bostadsbolag, skola, kyrka, socialtjänst m.fl. Wigforssinstitutet vid Högskolan i Halmstad är knutet till projektet, dels för att medverka vid genomförandet, dels för att utvärdera projektet.

Projektets huvudmålsättning innebär att ungdomars drogvanor skall motverkas genom information till föräldrar och andra målgrupper i området, att stödja skolans ANT-undervisning och att främja aktiv fritidsverksamhet för ungdomar. Inom projektets ram har följande insatser provats för att:

- * påverka ungdomars alkoholdebut, som t.ex. övning i att våga säga nej till tobak och droger,
- * påverka tillgängligheten av alkohol, som t.ex. samarbete med närbutik om att åldersgränserna upprätthålls för inköp av folköl och tobak,
- * nå föräldrar, genom t.ex. temakvällar kring ungdomars alkohol- och narkotikavanor,
- * nå unga och deras kamrater, genom att t.ex. medverka i den ANT-grupp som bildats inom området.

I Fyllinge stannar ungdomarna ofta kvar i bostadsområdet på vardagskvällar och helger. Av en utvärdering framgår att debuten för berusning sker senare bland elever i Fyllinge än bland ungdom i riket i övrigt. Ungdomarna i Fyllinge framstår som skötsammare vad gäller nykterhet än ungdomar i deras ålder i allmänhet. Projektet planeras fortgå till år 1999. Enligt den delutvärdering som gjorts har projektet varit positivt för området på kort sikt. En fråga som ställs i utvärderingen är hur de positiva effekterna skall kunna bibehållas efter projektidens slut.

Brottsförebyggande Centrum (BFC) i Värmland

---

¹¹⁷ Svensson, O., Värna Fyllinge, Högskolan i Halmstad, Wigforssinstitutet 1997.

Brottsförebyggande Centrum (BFC) är en verksamhet som startade hösten 1995 i Värmland som ett treårigt försöksprojekt. En utvärdering våren 1997 gav en mycket positiv bild av BFC:s verksamhet och utgjorde grund för beslut om fortsatt verksamhet efter försöksperiodens slut.

Centret drivs genom ett samarbetsorgan där 12 kommuner, lands-tinget, länsstyrelsen och ett tjugotal företag och organisationer är representerade. Syftet är att bedriva brottsförebyggande verksamhet bl.a. genom utveckling av nya arbetsmetoder, opinionsbildning och utbildning. Enligt en undersökning som BFC har genomfört med stöd av Centrum för folkhälsoforskning i Karlstad oroar sig värmlänningarna främst för droger/alkohol, främlingsfientlighet och neddragningar inom den psykiatriska vården.

Inom BFC drivs olika projekt med syfte att öka tryggheten och minska våldet. Som exempel kan nämnas en förening som startats av arbetslösa ungdomar för att aktivera andra ungdomar i kampen mot droger, skadegörelse och våld. Föreningen har bl.a. initierat "nattvandringar". BFC bedriver vidare ett aktivt arbete i kampen mot rasism och nazism genom att anordna och delta i föreläsningar och konferenser

BFC har utarbetat två studiehandledningar som riktar sig till personal och föräldrar. Syftet med dessa är att få igång diskussioner och samtal i arbets- och föräldragrupper. Den ena studiehandledningen, "Samtal om barn", vänder sig till föräldrar och personal som möter små barn. I "Samtal om barn" fokuseras på barn i riskzon och tidig upptäckt av barn som far illa. Den andra studiehandledningen, "Samtal om Ungdom" tar upp sådant som rör barn och ungdomar från 11 års ålder. Den handlar om hur man kan lära sig att uppfatta barns signaler tidigt, om mobbning, dyslexi, missbruk samt TV- och videovåld. Samtalsgrupper har bildats kring frågor om barnens uppväxt. I samtalsgrupperna upprättas handlingsplaner för att var och en skall vara klar över sin uppgift och veta vem den skall kontakta för att barn, ungdomar och föräldrar skall få hjälp vid rätt tillfälle.

Brottsförebyggande Centrum i Värmland har genom den breda anslutningen från olika organisationer i Värmland stärkt det tvärfackliga samarbetet som gäller barn och unga. Föräldrar har involverats och engagerats i det brottsförebyggande arbete som särskilt gäller ungdomar.

Utredningen om föräldrautbildning anser att den "kraftsamling" av myndigheter, föreningar, organisationer och enskilda som BFC utgör, är en intressant modell i det föräldrastärkande arbetet.

"Föräldrar som bryr sig", Brottsförebyggande Centrum, Stockholm

Inom Stockholms stad finns ett centralt Brottsförebyggande Centrum som bland annat har till uppgift att motverka bruk och missbruk av alkohol- och narkotika bland unga i Stockholm. Ett led i detta arbete är projektet "Föräldrar som bryr sig". Projektet administreras av Brottsförebyggande Centrum i Stockholm, med stöd från Folkhälsoinstitutet. Projektet har som målsättning att förhindra att ungdomar provar alkohol och narkotika genom att informera och engagera ungdomar och föräldrar och stärka nätverken mellan föräldrarna.

Steg ett i projektet är att nå alla föräldrar till elever i årskurs sex för information och diskussion om attityder till folköl, andra alkoholhaltiga drycker och droger i syfte att motverka tidig alkohol- och narkotikadebut. Projektledare har utsetts för att hjälpa till med att engagera föredragshållare och att ta fram lämpligt material. På föräldramöten uppstår även andra angelägna diskussioner om normer och värderingar, ungdomarnas utetider m.m. och på flera håll har projektet varit upptakten till spontana föräldrträffar.

Nästa steg i projektet är att bjuda in föräldrar, närpolis, socialarbetare och fältassistenter till stormöten stadsdelsvis. Syftet med stormötena är att mobilisera det lokala samhället genom att informera och skapa en bred debatt.

Inom projektets ram har ett ljudband producerats och distribuerats till alla föräldrar i Stockholm med barn i årskurs sex. Bandet innehåller 1960-70-talsmusik blandat med information om alkohol och narkotika.

Nästa steg i projektet, för vilket medel ännu inte beviljats, är att ordna diskussionsmöten i skolklasserna mellan elever och föräldrar. I dessa möten är tanken att föräldrar och barn från samma familj skall ingå i olika grupper för att de inte skall hämma varandra.

Täby Föräldrakraft

I Täby kommun har arbetet med att förebygga alkohol- och drogmissbruk bland unga organiserats i ett särskilt förebyggande kansli för barn- och ungdomsfrågor. Inom detta kansli verkar Täby Föräldrakraft som ett samverkansprojekt mellan dem som arbetar professionellt med barn och ungdomar i Täby. Syftet är att ge föräldrar kunskap om barns utvecklingsfaser och hur man genom gränssättning förebygger drogmissbruk och ungdomskriminalitet.

Under år 1996 har föreläsningar riktade till föräldrar med förskolebarn, låg- och mellanstadiebarn hållits med inriktning på små barn och på tonårsutveckling. Föreläsningarna har varit mycket uppskattade och välbesökta.

För högstadieföräldrar har föreläsningarna varit inriktade på frågor om gränssättning och droger. De har ofta handlat om egna attityder och

vikten av samarbete föräldrar emellan. I projektet finns sex grupper av föräldrar från olika skolor i Täby som gör kvälls- och nattvandringar. Täby föräldrakraft planerar att starta studiecirkel i föräldragrupper kring studiematerialet "Växa tillsammans".¹¹⁸

Vasastans närpolisområde

Närpolisen i Vasastan planerar att bjuda in föräldrar till elever i årskurs sju till "Polisens föräldraskola". Polisen planerar tio tematräffar som skall innehålla information och diskussioner om enklare juridik, droger, klotter, nya ungdomskulturer, risker med att köpa ut alkohol till sin tonåring, anabola steroider, fusk, etik och moral, idrottens supporterklubbar och läktarvåld, videovåld, nazism och rasism, socialtjänstens arbete med unga samt mobbning och skolk. Polisen vill härigenom bidra till att ge föräldrar det stöd de behöver under barnens uppväxt.

Polisen i Vasastan besöker alla daghem minst en gång per år, undervisar i lag och rätt från första klass, bedriver deckarklubbar bland mellanstadiebarn och deltar i föräldramöten på högstadiet. Polisens erfarenhet är att föräldrar, särskilt fäder, i högre utsträckning kommer till möten som polisen bjuder in till än möten som enbart skolan anordnar.

12.9 Alkohol- och drogförebyggande modeller för unga kvinnor och gravida

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att utvärdera och sprida erfarenheter av metoder för information till kvinnor om risker med alkohol och droger i samband med graviditet.

Utredningen om föräldrautbildning har till uppdrag att ta fram modeller för information till föräldrar om det skadliga för barns hälsomässiga utveckling i att bruka alkohol, narkotika och tobak under graviditeten. Dessa frågor ligger till stor del inom Folkhälsoinstitutets ansvarsområde. De strategier som Folkhälsoinstitutet har använt är av förebyggande karaktär och omfattar produktion och distribution av informationsmaterial, utbildningsinsatser för mödra- och barnhälsovårdspersonal, utbildningar på högskolenivå och fortbildningskurser för skolpersonal samt kampanjer riktade till skolbarn och till allmänheten. Detta arbete belyses kortfattat nedan. *Utredningen om*

¹¹⁸ Årsredogörelse för föräldrakrafts verksamhet 1996. Täby kommun.

föräldrautbildning anser det angeläget att dessa insatser även fortsättningsvis kan hanteras inom Folkhälsoinstitutet. Som exempel på en modell för arbete med särskilda riskgrupper har utredningen valt att exemplifiera med det arbete som bedrivs vid Familjesociala mottagningen på Huddinge sjukhus.

Folkhälsoinstitutet

Folkhälsoinstitutet har riktat särskilda insatser på att nå yngre kvinnor eftersom alkoholkonsumtionen ökar i denna grupp. Folkhälsoinstitutet har stött utgivningen av "Grus och glitter", som är ett arbetsmaterial om droger att använda i "tjejgrupper". I samarbete med Socialstyrelsen har FHI gjort filmen "Silversträngen" om Fetalt alkoholsyndrom (barn som föds med alkoholskador) och ett material om alkohol och graviditet. Kampanjer har genomförts för att uppmärksamma kvinnors sämre förmåga att tåla alkohol och informera om gränsvärden för riskabel alkoholkonsumtion för kvinnor.

Folkhälsoinstitutet har anordnat utbildningsverksamhet med inriktning på professionella, ideella och lokala nätverk kring barn och ungdomar.¹¹⁹ Därvid har särskilda samverkanskonferenser anordnats i olika län om ungdomars hälsa och drogvanor för att sprida metoder, stärka ungdomars självkänsla, nå utsatta ungdomar samt för att stärka ungdomars delaktighet och inflytande. Vidare har ingått utbildning kring alkohol-, tobaks- och drogprevention på högskolenivå, fortbildningskurser för skolpersonal kring metoder och material som tidigare tagits fram av FHI. Utbildningskonferenser och längre kurser har anordnats för fältarbetare och anställda vid ungdomsmottagningar.

Ett särskilt projekt på temat Barn-Våld-Alkohol har drivits av Folkhälsoinstitutet på mödra- och barnavårdscentraler i landet under år 1996. En särskild konferens anordnades för att uppmärksamma problemet med barn till missbrukare och initiera tidiga insatser för dem. En viktig målgrupp var därvid den personal som möter föräldrarna inom mödra- och barnhälsovården. De regionalt samordnande och utbildningsansvariga barnmorskorna och sjuksköterskorna bjöds in till en förberedande konferens. I denna ingick gruppdiskussioner kring hur man själv skulle arbeta med temat, vilka hinder och möjligheter man såg i sitt arbete. Ett viktigt inslag i konferensen var samtalsmetodik och hur man utvecklar ett bra sätt att samtala med föräldrarna på MVC och BVC om deras alkoholkonsumtion. Efter en tid skall det lokala arbetet följas upp genom särskilda regionala konferenser.

---

¹¹⁹ Folkhälsoinstitutets årsredovisning 1995/96 (sid 29).

*Familjesociala mottagningen vid Huddinge sjukhus*¹²⁰

Inom Stockholms läns landsting har det sedan år 1978 funnits specialistresurser för att förebygga missbruksrelaterade fosterskador. Sedan år 1981 har den Psykiatriska kliniken vid Huddinge sjukhus ett särskilt behandlingsteam för gravida missbrukare. Detta team arbetar med att förebygga missbruksrelaterade fosterskador i riskgrupper. I teamet ingår barnmorska, kurator, gynekolog, barnläkare och psykiater.

Gravida kvinnor med missbruksproblem som bor inom Stockholms läns landsting kan remitteras till Familjesociala mottagningen via socialtjänsten eller mödrhälsovården. Familjesociala mottagningen erbjuder kvinnorna ett medicinskt, psykologiskt och socialt omhändertagande. Mottagningen samordnar sjukvårdens, primärvårdens och socialtjänstens resurser efter kvinnans, mannens eller familjens behov samt dokumenterar och informerar i olika utbildningssammanhang frågor om missbruk och graviditet. Sedan år 1985 har mottagningen även utvecklat metoder för psykologiskt och medicinskt omhändertagande av gravida kvinnor med HIV-diagnos samt HIV-positiva blivande fäder som lever ihop med HIV-negativa gravida kvinnor.

Behandlingsinsatserna innefattar samtal en till tre gånger i veckan, alkoholtest och droganalyser en till fem gånger i veckan. Graviditeten är ofta i sig en motivation till att leva drogfritt, men utan kontroll kan det vara svårt att nå ett för barn och föräldrar bra resultat. Arbetet med att motivera kvinnan till ett drogfritt liv pågår under hela graviditeten. Att bli drogfri, förändra sin livssituation, få hjälp att se sina egna resurser, lära sig mer om barns behov som spädbarn och när de blir större, att försöka lära sig förstå sig själv och sina egna signaler, att söka hjälp i tid m.m. är delar som ingår i detta arbete. I början av graviditeten arrangerar teamet tillsammans med paret eller kvinnan ett möte med berörda myndigheter för att göra en ansvarsfördelning och en planering. Ett kontrakt upprättas som täcker graviditeten, förlossningen och tiden efter förlossningen, om vem som ansvarar för vad och vad som skall göras om någon bryter kontraktet.

Samtliga kvinnor som besöker den familjesociala mottagningen under graviditeten skrivs in på BB-avdelning med specialistresurser när de skall föda sitt barn. Personalen på denna avdelning hålls informerad om vilka patienter som skall föda barn och när patienterna beräknas föda. Kontinuitet i personalgruppen och en intensiv kontakt flera gånger i veckan utgör grunden för en förtroendefull relation till den gravida kvinnan och därmed för att motivera henne att förändra sin

---

¹²⁰ Ottenblad, C., Artikel i *Jordemodern*, juli–augusti 1992.

livssituation. Tiden efter förlossningen kan se ut på olika sätt beroende på hur kvinnan klarat graviditeten.

Mammagrupp för mammor med missbruksbakgrund

Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL), Stockholmsavdelningen, har i ett projekt med stöd från Socialstyrelsen arbetat fram metoder för att nå och medverka till rehabilitering av kvinnor med långvarigt narkotikamissbruk. Projektet ingår numera som en del av den ordinarie verksamheten. En del av projektet har särskilt syftat till att utveckla metoder för att stödja gravida kvinnor och kvinnor som nyligen fött barn. Fyra träningslägenheter där mammor kan bo med sina barn under en begränsad tid är knutna till verksamheten.

I sin projektbeskrivning till Socialstyrelsen, juni 1997 skriver RFHL:¹²¹

” ca 2/3 av kvinnor som kommer i behandling, både inom öppen och institutionsvård, har fött barn. Även om barnen är fosterhemsplacerade, bortadopterade eller vuxna är de av stor betydelse för kvinnan. Barnen kan vara drivkraften som motiverar kvinnan till behandling. Hon kämpar ofta för att behålla eller återskapa relationen till barnen. Ibland kämpar hon för att återta vårdnaden. För barnen är mammans betydelse odiskutabel. Oavsett vilket skick mamman är i har barnet behov av att veta. För dem kan det vara avgörande att veta att mamman är under behandling, att kontakten är regelbunden, att det finns en strävan till återförening eller, i vissa fall, att den inte alls är möjlig.”

Stödet till kvinnorna kan ges både individuellt och i grupp. I RFHL:s mammagrupper träffar de nyblivna mammorna varandra en eftermiddag i veckan för att bara samtala eller för att göra saker tillsammans. Samtalen är ostrukturerade och utgår helt från mammornas behov. Under den första tiden behöver de flesta stöd i att vara förälder, att våga vara med sitt barn, att få amning och sömn att fungera m.m. Många har svårt att knyta an till sitt barn. De saknar förebilder och är oroliga och har samtidigt många praktiska och sociala frågor att lösa. Genom gruppen och med hjälp av en kontaktperson hämtar de kraft och stöd i att våga vara mamma och i att se det lilla barnet.

RFHL har varje år kunnat erbjuda lägerverksamhet för mammor och barn med syfte att stärka kvinnorna och nätverken mellan dem. Om det finns en närvarande pappa erbjuds paret gemensamt stöd. Samtal om arbets- och ansvarsfördelning och om föräldrarollen är återkommande tema under lägervistelsen.

---

¹²¹ Nyrén, I-B., Normbrottet. Det kvinnliga perspektivet i missbrukarvården. FOU 95/2.

Erfarenheter från projektet visar att kvinnorna behöver omfattande stöd under en lång period för att klara sig själva och sina barn. Om adekvat stöd kan erhållas har kvinnor som har missbruksbakgrund och barn förutsättningar att klara sin föräldraroll bra. I mamma-barnverksamheten samarbetar RFHL med socialtjänsten och med Familjesociala enheten vid Huddinge sjukhus. Denna enhet har till uppgift att arbeta med gravida kvinnor med missbruksproblem. RFHL har även ett stöd-boende för mammor och barn.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att alla som arbetar direkt med föräldrar med missbruksproblem har god kunskap och kompetens i att väcka medvetenhet om risker med att använda alkohol och andra droger under graviditeten. Varje barn som föds med skador till följd av moderns missbruk innebär ett humanitärt nederlag och en samhällsekonomisk kostnad. För barnet kan det innebära att behöva gå i särskola, att inte fungera som andra, att inte se ut som andra, att kanske behöva utstå operationer och ständigt påminnas om att vara annorlunda. För modern innebär det en stor psykisk belastning att vara medveten om att hon har förorsakat sitt barn bestående skador. Familjesociala mottagningens samlade erfarenhet av förebyggande arbete bland gravida kvinnor med missbruksproblem är mycket goda. En stor del av verksamheten ägnas idag åt utbildning och konsultverksamhet inom socialtjänst, primärvård och sjukvård.

12.10 Information om risker med tobak – modeller för påverkan

För att förebygga ohälsa till följd av tobak har Folkhälsoinstitutet utarbetat särskilda metoder för att nå ut till föräldrar via mödra- och barnavårdscentraler med information om risker med rökning i samband med graviditet och amning. En landsomfattande utbildning i *samtalsmetodik* kring ett material om tobak för barnmorskor på mödravårdscentraler genomfördes av FHI i samarbete Cancerfonden och Hjärt- Lungfonden under budgetåret 1993/94.

Detta projekt följdes år 1995 upp av ett projekt som riktades till BVC på temat *Rökfria barn*. Tretton endagsutbildningar genomfördes under året på olika platser i landet. Handedare i samtalsmetodik utbildades i samtliga landsting. För att stödja det pågående arbetet inom MVC och BVC gavs fyra nyhetsbrev ut i serien *Rökfria barn*. Registrering av föräldrarnas rökvanor (när barnet är 0–4 veckor gammalt och vid 8-månaderskontrollen) har införts vid samtliga BVC i landet. I dessa projekt behandlas tobaken som ett problem ur kvinnoperspektiv,

dvs. både ur ett graviditetsperspektiv och utifrån kvinnans hela livssituation.

Därutöver har programmet initierat och genomfört speciella insatser för att nå unga kvinnor med kort utbildning respektive kvinnor i yrken med låga inkomster och invandrarkvinnor.¹²² Som exempel har en tidskrift benämnd *Ragnarök* tagits fram. Den behandlar tobaksfrågan ur ett kvinnoperspektiv. Vidare har samarbete med fackförbund inletts.

För att nå elever på grundskolans mellanstadium har kandidater ur Fröken-Sverigetävlingen engagerats som *föreläsare* i sina landskap för att hålla lektioner om rökning. Vidare har FHI haft ett nära samarbete med veckopressen för att nå den unga, kvinnliga läsekretsen. En utbildningskampanj för mellanstadieelever har genomförts i samarbete med kommuner och landsting och ca 10 000 elever har deltagit.

Borde barn få vara med att bestämma hemma?

”Barn borde få bestämma att föräldrar inte får röka t.ex.”

”Man borde få vara med och bestämma om sådant som rör hela familjen.”

”Att mamma inte får gå in i mitt rum när jag inte är hemma eller att hon röker utomhus.” (Pojkar ca 10 år).

Rökning - Skall föräldrar lägga sig i?

”Föräldrar skall säga sina åsikter, men jag tror inte att man kan förbjuda någon att göra något den vill.”

---

¹²² Folkhälsoinstitutets årsredovisning 1995/96, sid 42–43.

12.11 Allergiprevention

Utredningens bedömning

- Folkhälsoinstitutet bör få ett förstärkt uppdrag att arbeta med metodutveckling för att bättre nå föräldrar i allergiförebyggande syfte.

För att nå föräldrar med information i allergifrågor är mödra- och barnvårdscentraler, vårdcentraler, förskolor, fritidshem, öppna förskolor, familjecentraler och skolor viktiga kanaler. Personalen på mödra- och barnvårdscentralerna har en viktig roll i att ta upp allergifrågor med föräldrarna. Det finns dock än så länge inte någon generell modell som har prövats och utvärderats för denna informationsspridning. Inom allergiområdet¹²³ har Folkhälsoinstitutet satsat på utbildning av utbildare vid vårdhögskolor, allmänläkarutbildning, företagshälsovård och primärvård. Arbete bedrivs också för att grundutbildningen inom dessa områden skall innehålla fler kursmoment om allergiprevention. Satsningar på olika yrkesgrupper som har för avsikt att bilda allergikommittéer i kommunerna planeras också. Folkhälsoinstitutet har även utvecklat skyddsronder angående allergi både för daghem och skolor.

Utvecklingsenheten i Habo kommun har tillsammans med Folkhälsoinstitutet utvecklat en lokal modell för MVC- och BVC- personal för att ta upp allergifrågor med föräldrar.¹²⁴ Föräldrarna intervjuas inledningsvis om förekomsten av allergi i familjen och en bedömning görs om behovet av ytterligare samtal med familjen. För genomförandet har en särskild handbok tagits fram med informationsunderlag om tänkbar ärftlighet för allergi hos barnet, vissa risker i familjen och i bostaden som t.ex. förekomst av fukt eller mögel, tobaksrök och husdjur. Dessa faktorer prickas in i ett diagram som ger en profil över hälsosituationen för familjen. Diagrammet kan sedan användas som underlag för den fortsatta diskussionen med föräldrarna. Denna kartläggning sker genom samtal med varje familj för sig.

FHI har utarbetat informationsmaterial om allergier och annan överkänslighet – i form av broschyrer, handböcker och videofilmer – som kan användas för information till föräldrar på mödra- och barna-

¹²³ Folkhälsoinstitutets årsredovisning 1995/96, sid 30.

¹²⁴ Allergikurvan – ny metod för bättre information. Folder, allergikurva, enkätformulär och handbok. Utvecklingsenheten i Habo i samarbete med Folkhälsoinstitutet. 1995.

vårdscentraler, daghem och skolor. Vidare har FHI tagit fram "allergiboken", som fungerar som en uppslagsbok samt ger en sammanfattning av fakta kring allergier och en redovisning på ett enkelt sätt av framtagna forskningsresultat. I samband med allergiåret 1995 utvärderade Folkhälsoinstitutet kunskapsnivån före och efter allergiåret

I FHI:s fördjupade anslagsframställning för 1997–1999 anges vad gäller allergiprogrammet en ambition att få fram utvärderingar och nya metoder:

"De viktigaste insatserna mot allergi och annan överkänslighet måste bedrivas i kommuner och landsting. FHI bör under de närmaste åren stödja metodutveckling och nätverk för att förebygga allergi och överkänslighet på lokal nivå. Särskilda satsningar bör göras för att utveckla nätverket Allergianpassad kommun med målet att alla kommuner skall upprätta handlingsplaner för att förebygga allergi och överkänslighet samt på att stödja landstingens arbete med utbildningsplaner och handlingsplaner mot allergi".

Miljömedicinska enheten vid Stockholms universitet har utifrån olika avhandlingar sammanställt och bedömt vilka risker olika förhållanden innebär för att allergi skall utvecklas. En mer populariserad information har tagits fram för föräldrar i syfte att öka deras medvetenhet och kunskap i allergifrågor. Det finns dock ett stort behov av metodutveckling för att pröva på vilket sätt information kan överföras till föräldrar, vilka stödjande miljöer som behövs för att informationen skall upplevas som meningsfull och på vilket sätt informationen skall kunna föras ut.

Utredningen om föräldrautbildning konstaterar att det inom allergiområdet finns ett behov av utveckla kompetensen i samtalsmetodik hos personalen inom mödra- och barnhälsovården. Det kan vara svårt att föra samtal med föräldrar i frågor som de upplever som svåra att påverka och där det till en del handlar om att föräldrarna måste ändra sina vanor och livsstilar. Samtalet måste föras på ett sådant sätt att föräldrarna tar till sig informationen och ser att det är viktigt för barnet att föräldrarna ändrar sina vanor eller att de ser att miljön i hemmet måste saneras eller hållas fri från husdjur.

Utredningen anser att Folkhälsoinstitutet bör få i uppdrag att ytterligare utveckla sitt arbete med metodutveckling och utvärdering av metoder om hur man når föräldrar med information i allergiförebyggande syfte, bl.a. genom föräldrastödet/föräldrautbildningen inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen och skolan.

12.12 Barnolycksfallsförebyggande arbete

Utredningens förslag

- Att frågor om ansvar för framtagning, uppdatering och spridning av informations- och arbetsmaterial om risker i barns miljö behandlas i samband med att en överenskommelse träffas om ansvaret för stödet i föräldraskapet.
- Att Barnombudsmannen i samarbete med Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att lägga upp en handlingsplan för information i barnsäkerhetsfrågor för föräldrar och barn i olika åldrar.

Utredningen om föräldrautbildning har till uppdrag att undersöka vilka metoder som är användbara när det gäller att förbättra föräldrarnas kunskaper inom bl.a. barnolycksfallsområdet. I föräldrastödet/föräldrautbildningen är det angeläget att frågan om förebyggande av barnolycksfall ingår. Ökad medvetenhet hos föräldrar om risker för olycksfall i barns och ungas miljö kan bidra till att föräldrarna blir mer förutseende och själva ser vad som kan göras för att förhindra att olycksfall inträffar. Medvetenheten kan väckas genom direkt information om risker och genom diskussion och erfarenhetsutbyte med föräldrarna individuellt och i grupp.

Inom barnhälsovården tas frågor om barnolycksfall vanligtvis upp med föräldrarna i föräldragrupper eller i det individuella mötet mellan föräldrar och personal. Som motvikt till att enbart lämna information ställer personalen frågor till föräldrarna. De synpunkter och funderingar som föräldrarna ger ligger som grund för fortsatt diskussion. Föräldrarna kan som komplement till detta t.ex. få broschyrer och annat material om risker i hemmet och hur man kan undvika barnolycksfall. Som exempel finns tre broschyrer om barnsäkerhet, varav vanligtvis en överlämnas på BVC när barnet är nyfött och avser åldern 0–3 månader, en överlämnas när barnet är omkring 4 månader och avser åldern 3 månader till 1 år. Ytterligare en broschyr överlämnas när barnet är i ettårsåldern och avser åldern 1–6 år.

Dessa broschyrer har efter en utvärdering kompletterats med ett bildmaterial som, tillsammans med en broschyr om brännskador, kan användas av personalen på BVC i den muntliga kontakten med föräldrarna. Dessutom finns ett antal videofilmer om barnsäkerhet. Behov finns av en modernisering och uppdatering av broschyrmaterialet samt av att lägga in sådan information på internet eller möjligen CD-rom.

Barnombudsmannen (BO) har som myndighet det samordnande ansvaret för samhällets förebyggande insatser för barns och ungas säkerhet. BO samarbetar därvid med centrala myndigheter och organisationer för att ge det barnolycksfallsförebyggande arbetet ökad status och uppmärksamhet och få lokala och nationella satsningar inom området prioriterade.

Det tidigare Barnmiljörådet (numera BO) har medverkat till att utveckla modeller för barnskyddsronder på daghem och i bostadsområden. Barnskyddsronder i bostadsområden går ut på att föräldrar och personal gör en genomgång av vilka risker som finns i barnets miljö och vad som behöver åtgärdas av t.ex. kommunala förvaltningar, fastighetsförvaltare och de boende för att barn inte skall skadas när de vistas utomhus, leker, cyklar, m.m. För barnskyddsronder på daghemmen finns särskilda checklistor som personalen, ibland tillsammans med barn och föräldrar, kan använda för att gå igenom tänkbara risker i barnets lekmiljö och där det skall anges vem som är ansvarig för att åtgärda de brister som upptäcks. Sådana genomgångar ökar medvetenheten om vad som måste undvikas och åtgärdas för att barn inte skall utsättas för olycksfall. Checklistorna kan också ge underlag för diskussioner i personalgrupper och vid föräldramöten. Liknande material finns för barnskyddsronder i skolor.

Skyddsronder av detta slag sker dock inte i alla daghem, skolor eller bostadsområden även om de skulle ha en viktig förebyggande betydelse och skulle vara ett sätt för föräldrar, personal, förtroendevalda, förvaltningsansvariga, m.fl. att samlas kring gemensamma frågor. Risken är ofta att initiativ tas först när det har inträffat en olycka. Frågor om barnolycksfall och modeller för föräldrar och personal för att samarbeta kring dessa frågor behöver därför utvecklas.

Flera instanser har utarbetat skrifter, videofilmer, affischer och broschyrer riktade till föräldrar och personal som möter barn i olika åldrar. BO har gjort en särskild sammanställning över tillgängligt och aktuellt informationsmaterial inom barnolycksfallsområdet (BUS-katalogen – informationsmaterial om Barns och Ungas Säkerhet, 1996), som ger exempel på material som kan användas i föräldragrupper eller av enskilda föräldrar. Sådant information kan också läggas in i olika databaser för att bli lättillgänglig för dem som söker information via datanätet. Viss information finns redan upplagd på databas t.ex. H-guiden (Hälsoguiden) och Säkerhetens ABC på SPRILINE.

Sveriges Civilförsvarsförbund har producerat ett material om vad som måste beaktas om barn försvinner, om hur snabbt ett barn kan komma till skada och samhällets åtgärder, samt hur man kan lära barnet att hantera en sådan situation. Vuxna saknar ofta kunskap om hur små marginaler som gäller för barn och inser inte hur snabbt man måste

börja leta efter barnet. Det finns också brister i kunskap om vad spaningsledning och föräldrar bör tänka på för att eftersökandet skall bli så effektivt som möjligt.

Det material som har tagits fram av förbundet innehåller en handledning med förslag till upplägning av en 5 timmars utbildning för vuxna i föräldragrupper i förebyggande syfte. 1 000 vuxna har hittills utbildats. Från Civilförsvarsförbundets sida anser man det angeläget med en bred informationsspridning i dessa frågor till föräldrar, polis m.fl. yrkesgrupper. I samband med att det inträffar situationer där barn försvinner ökar ofta medvetenheten om behovet av utbildning och information i förebyggande syfte. Med bättre kunskap i tidigare skeden skulle risker för svårare tillbud i samband med barns försvinnande kunna motverkas. Civilförsvarsförbundet satsar också tillsammans med flera myndigheter och organisationer på hemsäkerhet, där särskilt olycksriskerna i hemmet för barn och äldre uppmärksammas.

Folkhälsoinstitutet har i samarbete med ett antal kommuner utarbetat modeller för en säker och trygg kommun och har i detta arbete arbetat med barnolycksfallsförebyggande åtgärder riktade till föräldrar med barn i olika åldrar. Folkhälsoinstitutet och flera andra myndigheter har medverkat till att en informationsfilm har producerats, efter en norsk förebild, om ingripande vid akuta olycksfall.

Röda Korset har centralt och genom sina lokalavdelningar en omfattande utbildningsverksamhet i första hjälpen för föräldrar. Denna redovisas i Stöd i föräldraskapet, Ds 1997:6.

I Sverige bedrivs ett framgångsrikt arbete vad gäller förebyggande av barnolycksfall. Dödstalen p.g.a. olycksfall är i ett internationellt perspektiv mycket låga bland förskolebarn och skolbarn. Här har ett aktivt säkerhetsförebyggande arbete inom barnhälsovården, barnomsorgen och skolan haft stor betydelse. Detta är dock inte en gång för alla givet, eftersom det är ständigt nya generationer av föräldrar och barn som måste informeras. För att även fortsättningsvis hålla nere barnadödligheten på grund av olycksfall krävs ett fortsatt aktivt förebyggande arbete bland föräldrar och barn, genom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan och olika aktiva organisationer. Varje olycksfall som kan undvikas är en besparing för samhället och motverkar mänskligt lidande.

Barnsäkerhetsfrågorna kan tas upp i det personliga mötet mellan personal och föräldrar och i föräldragrupper för att föräldrar skall bli medvetna om risker i barnens miljö. Alltefter barnen växer är det viktigt att föräldrarna blir medvetna om nya risker och att barnen själva blir medvetna om hur de kan skydda sig mot olycksfall. Trycksaker är viktiga som komplement till dessa samtal. Det är dock orationellt och

dyrbart om olika användare var och en för sig utarbetar egna trycksaker.

Information i första hjälpen genom kurser, filmer och trycksaker borde vara något som omfattade alla föräldrar och elever. Det borde vara en rättighet för alla skolbarn att få första-hjälpenutbildning.

Utredningen om föräldrautbildning har erfarit att det finns brister vad gäller möjligheten att nå alla föräldrar och barn med information om barnsäkerhet. Det material som t.ex. BO har tagit fram tidigare måste uppdateras och förnyas på grund av att bl.a. säkerhetsbestämmelser förändras. BO har inte resurser för tryckning av sådant material eller möjligheter till en sådan omfattande spridning av materialet som skulle behövas för att nå föräldrar och barn.

Alla barnavårdscentraler har inte heller möjlighet att köpa in informationsmaterial, trots att de skulle behöva information om barnsäkerhet att dela ut till föräldrarna. De checklistor som finns för barnskyddsronder är inte tryckta i så stora upplagor att de kan spridas på ett enkelt sätt. Vidare finns ett behov av första-hjälpenmaterial som kan delas ut gratis till eller visas för föräldrar och personal.

Utredningen anser det angeläget att dessa frågor löses på ett tillfredsställande sätt, t.ex. i samband med att överenskommelser om ansvaret för stöd i föräldraskapet upprättas mellan regeringen och Landstingsförbundet samt mellan regeringen och Kommunförbundet. Vidare anser utredningen att Barnombudsmannen i samarbete med Folkhälsoinstitutet bör få i uppdrag lägga upp en handlingsplan för information i barnsäkerhetsfrågor för föräldrar och barn i olika åldrar.

12.13 Studiehandledningar för föräldragrupper

Utredningens bedömning

- Det är angeläget att det finns modeller för studiehandledning till föräldragrupper som både ger utrymme för kunskapsöverföring, fria diskussioner och diskussioner om samlevnad för att användas i det generellt föräldrastödjande arbetet.
- Det finns många exempel på studie- och informationsmaterial hos inom studieförbunden.
- Det finns behov av överblick över tillgängligt material för den som vill starta föräldracirklar.

Det finns exempel på intressanta studiematerial för föräldrar och personal som kan fungera som stöd för föräldragrupper och studiecirklar. Visst material kan också användas individuellt. I följande avsnitt ges exempel på olika studiehandledningar som kan tjäna som underlag för

föräldrar och personal i kommuner och landsting, i föräldragrupper med blivande föräldrar, småbarnsföräldrar, föräldrar till förskolebarn, skolbarn och tonårsbarn.

De studiehandedningar för föräldracirklar som utredningen om föräldrautbildning refererar till i detta kapitel riktar sig till väntande och nyblivna föräldrar, förskolebarns föräldrar, skolbarns föräldrar, personal i mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen samt ungdomar på gymnasienivå. Utbildningsmaterialet syftar i första hand till att ge föräldrar möjlighet till erfarenhetsutbyte och till att stärka deras nätverk. Utredningen redogör också för också ett omfattande norskt föräldrahandledningsmaterial. Dessa material syftar i första hand till att ge föräldrar möjlighet till erfarenhetsutbyte och till att stärka deras nätverk.

Det ger också värdefullt underlag för diskussioner mellan föräldrar i frågor som föräldrar upplever som angelägna. När det gäller studie- och informationsmaterial finns det många fler exempel på material att tillgå inom studieförbunden. Även i detta avseende utgör bristen på överblick en komplikation för den som vill starta föräldracirklar.

*Så små frön*¹²⁵

Landstinget i Värmlands län har i samarbete med barnmorskor, barnläkare och andra tagit fram ett föräldrautbildningsmaterial på temat "Så små frön". Materialet består av en skrift som kan fungera som en handledning för hur barnmorskor, barnläkare, psykologer och andra yrkesgrupper kan arbeta med föräldragrupper. Vidare ingår ett studiematerial till blivande föräldrar med temat "Föräldrar för livet". Där presenteras några av de vanligaste frågorna som blivande föräldrar ställs inför. Syftet är att föräldrar på egen hand och i grupp skall söka sig fram till svaren på de frågor som de finner viktigast. Som bilaga till "Föräldrar för livet" ingår även en "Livscykelkarta". Syftet med den är att ge unga föräldrar insikt om att det finns hjälp att få på flera håll i samhället om problem skulle uppstå i föräldraskapet.

Landstinget i Värmlands län har under år 1997 ansökt hos Socialdepartementet om medel för tryckning, spridning och utvärdering av materialet och har föreslagit en nationell satsning från regeringens sida på detta material.

Utredningen om föräldrautbildning anser att "Så små frön", "Föräldrar för livet" och "Livscykelkartan" är goda exempel på material som skulle kunna få en bredare användning som underlag till för-

---

¹²⁵ Carlsson, K., "Så små från". Mödrahälsovårdens ledningsgrupp. Folkhälsan, Värmland 1997.

äldragrupper för blivande föräldrar i hela landet. "Så små frön" har en gedigen förankring bland samordnande barnmorskor. Materialet har prövats lokalt och har utvecklats successivt efter möten med föräldrar.

*"Leva tillsammans"*¹²⁶

"Leva tillsammans" är ett material producerat av förlaget Verbum. Materialet är tänkt för samtal mellan män och kvinnor, mellan föräldrar och personal om sådant som är aktuellt under den tid då man lever med barn i åldern 0–7 år.

"Leva tillsammans – med barn i åldern 0–3 år" vänder sig till nyblivna föräldrar och har till syfte att hjälpa män och kvinnor att vara föräldrar utan att förlora sin parrelation och till att stimulera personal som i olika sammanhang möter föräldrar med barn i dessa åldrar.

"Leva tillsammans – med barn i åldern 3–7 år" inbjuder till samtal mellan män och kvinnor, föräldrar till förskolebarn och barnomsorgspersonal. Detta material berör frågor som barns utveckling, spel, kärlek, gränssättning, familj och samhälle.

I samma serie har ett samlevnadsmaterial för ungdomar tagits fram, "Levnadskunskap" som nu finns i manus och väntar på tryckning.¹²⁷ Materialet har tagits fram genom projektmedel från Allmänna arvsfonden i samarbete med ungdomar, familjerådgivare, ungdomsmottagningar och lärare. "Levnadskunskap" är avsett för tonåringar och handlar om tonårstidens utvecklingsfaser i frågor som t.ex. rör sexualitet och hemmet och samhället. Ett avsnitt handlar om att bilda par, drömmen om gemenskap, manligt och kvinnligt, tillfälliga eller fasta relationer, att leva med eller utan barn, att bli med barn för tidigt eller göra abort, familjejuridik m.m. I de följande avsnitten behandlas vad som händer i en relation när två blir tre, utvecklingspsykologi, samlevnad och familjens utvecklingsstadier.

Utredningens kommentar

I materialet "Leva tillsammans" finns en strategi för att motverka kommande svårigheter i parrelationer och i föräldraskapet genom att rikta föräldrastödjande insatser till den blivande generationen föräldrar. Utredningen anser att tidigt förebyggande insatser är av stort värde och att det ofta saknas sådana insatser i samhällets nuvarande föräldrastöd. Utveckling av modeller som syftar till att förbereda unga människor i kommande parrelationer och föräldraskap bör därför uppmuntras. Ungdomsmottagningarna är en viktig resurs för att stötta och förbereda

¹²⁶ Eenfeldt, M., *Leva tillsammans*. Verbum, 1992 och 1994.

¹²⁷ Eenfeldt, M., *Levnadskunskap*, Förlagshuset Gothia.

kommande generations föräldrar inför de förändringar som föräldraskapet medför.

*Rötter och Vingar*¹²⁸

”Rötter och Vingar” är ett material framtaget för föräldracirklar i samarbete med Folkhälsosekretariatet i Göteborg och Folkhälsoinstitutet. Materialet bygger på det friska i tonårsrevolten och omfattar sju träffar. Till materialet hör en studiehandledning för cirkelledare. Målsättningen är att stärka tonårsföräldrar genom att ge möjlighet till träffar och erfarenhetsutbyten. Den friska tonårsrevolten, gränser–alkohol–tobak, sex och samlevnad, fritid, skolan och utvecklingssamtal, mångkultur och hur man växer som vuxen, är områden som behandlas i ”Rötter och Vingar”.

Växa tillsammans

”Växa tillsammans” är ett studiematerial som producerats av Liber förlag för skolbarnsföräldrar med syfte att stärka föräldrarna i deras föräldraroll och utveckla deras kontaktnät. Ett diskussionsunderlag har utarbetats för varje stadium i skolan. Detta material används som underlag för att starta studiecirkel där föräldrar tillsammans med lärare kan diskutera gemensamma frågeställningar. I ”Växa tillsammans för årskurs 1–3” finns underlag för diskussioner om uppfostringsfrågor och för hur barnen kan få stöd i sin skolgång, frågor om barnen och deras ”bästisar”, lekens betydelse, den farliga trafiken samt om barn och normer.¹²⁹

I ”Växa tillsammans för årskurs 4–6” behandlas frågor som föräldrars, skolans och samhällets påverkan på barns fostran, barn och datorer, skola och föräldrar i samarbete, kost, idrott och hälsa, könsroller och mobbning.¹³⁰ I studiehandledningen för årskurs 7–9 ingår frågor om föräldrarnas roll för ungdomarnas utveckling, TV som fostrare, alkohol, narkotika och tobak, skolan och samarbetet mellan skolan och hemmet.¹³¹

Sedan starten år 1985 har över 100 000 lärare och föräldrar använt materialet i studiecirkel. År 1995 gavs böckerna ut i en omarbetad upplaga.

---

¹²⁸ Jonasson, C., Rommedahl, E., Rötter och Vingar – ett studiematerial för tonårsföräldrar. Gothia 1997.

¹²⁹ Rosslind, E., Sterner, J., Växa tillsammans. Liber 1995.

¹³⁰ Lundh, K., Blomqvist, M., Ingelman, R., Växa tillsammans, årskurs 4–6. Liber 1995.

¹³¹ Lundh, K., Nilsson, N-E., Växa tillsammans, årskurs 7–9. Liber 1995.

*Föräldrar som frågar*¹³²

”Föräldrar som frågar” är ett samtalsmaterial för annorlunda föräldramöten. Det är avsett för tre möten med föräldrar vars barn nyligen har blivit tonåringar. Det första mötet handlar om föräldrarollen och inkluderar en tillbakablick på den egna tonårstiden. Det andra mötet tar upp frågor om samspelet mellan den vuxna och tonåringen. Det tredje mötet tar upp frågor om föräldraskapet, värderingar, känslor m.m.

Utredningen om föräldrautbildning anser att det är angeläget att det finns modeller som både ger utrymme för kunskapsöverföring, fria diskussioner och diskussioner om samlevnad för att användas i det generellt föräldrastödjande arbetet. Det finns många exempel på studie- och informationsmaterial inom studieförbunden. Bristen på överblick över tillgängligt material utgör en komplikation för den som vill starta föräldracirklar. Utredningen föreslår åtgärder beträffande detta i kapitel 5.8.

12.14 Det norska föräldrahandledningsprogrammet

Barne- og familiedepartementet har i samarbete med Sosial- og helsedepartementet och Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i Norge byggt upp ett nationellt program för föräldrahandledning för hela landet.¹³³ Detta program initierades år 1995.

Utredningen om föräldrautbildning har besökt Norge och där studerat det norska programmet för föräldrahandledning. Utredningen redovisar några utgångspunkter för programmet, hur det byggdes upp och hur det har introducerats i landet.

Målet med programmet är att stärka föräldrarollen och stödja föräldrarna i deras roll som omsorgspersoner för sina barn, i ett förebyggande syfte. Programmet skall bidra till att skapa goda mötesplatser där föräldrarna kan utbyta erfarenheter och ta upp frågor om barnuppfostran. Avsikten är att föräldrahandledningen skall ge ett utbud som i största möjliga utsträckning utformas på föräldrarnas premisser och där kommunernas resurser tas till vara. Det tvärfackliga och sektorsövergripande samarbetet betonas.

I programmet ingår en satsning på pappagrupper. Målsättningen är att bidra till ökat deltagande av pappor och visa på pappornas betydelse

¹³² Roth, K., Svensson, L., *Föräldrar som frågar*. PedEtik 1996.

¹³³ Foreldreveiledning. Rundskriv Q-5/96. 30.03.95. BFD, Barne- og familiedepartementet samt SHD, Sosial- og helsedepartementet.

i omsorgen om sina barn, att stärka det gemensamma föräldraansvaret och främja jämställdheten mellan kvinnor och män.

Barne- og familiedepartementet har bidragit med utveckling och stöd till faktamässigt och metodiskt material för föräldrar och personal, samt förmedlat och orienterat om detta genom uppföljning och vägledning till kommunerna. För utveckling och utvärdering av material och metoder i föräldrahandledningsarbetet har departementet inrättat en rådgivande expertgrupp. I övrigt förutsätts att kommunerna integrerar föräldrahandledningen inom ramarna för sin förebyggande verksamhet och eventuellt omdisponerar medel för särskilda åtgärder inom området.

För att ta reda på vilket vägledningsbehov dagens föräldrageneration har när det gäller barnuppfostran uppdrog Barne- og familiedepartementet åt Psykologisk Rådgivning og Information i Bergen att genomföra en undersökning bland ett representativt urval av föräldrar. Resultatet av undersökningen skulle sedan förmedlas till kommunerna och ge impulser till arbetet med föräldrahandledningen. Föräldrarnas egna önskemål och behov skulle bilda underlag för utformningen av det centrala föräldrahandledningsmaterialet.

Barne- og familiedepartementet har i samarbete med landets landshövdingar, länsläkare och utbildningsdirektörer samt andra centrala resurspersoner förmedlat kunskap om intressanta exempel och utvecklingsprojekt. Särskilda samarbetsgrupper har inrättats. Landshövdingen har fått en informerande, koordinerande och uppföljande funktion i förhållande till kommunerna samt ansvar för att arbetet med föräldrahandledning kommer igång. På länsnivån ligger även ansvaret för att starta länsvisa utbildningar genom kurs- och seminarieverksamhet och rapportering till departementet om hur arbetet framskrider.

Kommunerna har ansvaret för att starta föräldrahandledningen lokalt. Målet var att det skulle finnas ett utbud av sådan verksamhet i de flesta kommuner före utgången av år 1995. Kommunerna skulle lämna in en översikt över vilka åtgärder de vidtagit inom föräldrautbildningsarbetet till landshövdingen före årsskiftet 1995. Detta har genomförts som planerats och en sammanställning för hela landet har också utarbetats.¹³⁴

I programmet för föräldrahandledning ingår krav på kompetensutveckling hos olika yrkesgrupper som skall ge handledning och vägledning till föräldrar. Det gäller t.ex. personal på hälsostationer,

---

¹³⁴ Oppsummering av utvikling i foredrevidningsprogrammet i 1995 og 1996 – Informasjon om oppfølging i 1997. Rundskriv Q-5/97. 24.03.97. BFD, Barne- og familiedepartementet.

daghem, inom socialtjänst och för pedagogisk- psykologiska tjänster. Utbildningen anses angelägen eftersom den kan bidra till en bättre kompetens i att tidigt identifiera risker i samspelet mellan barn och föräldrar och ge hjälp och stöd så tidigt som möjligt till föräldrar som är i behov av speciellt stöd.

Särskilda team har inrättats i kommunerna för handledningen till de tvärfackliga grupper som arbetar med barnfamiljer på det lokala planet.

Departementet har bidragit med utbildnings-, handlednings- och informationsmaterial samt seminarieverksamhet. Departementet har avsatt medel för regionala konferenser och seminarier om föräldrahandledning/föräldrautbildning. Fyra regionala konferenser anordnades under år 1995. Regionala seminarier ordnades även.

*Föräldraenkät*¹³⁵

En landsomfattande enkät genomfördes under år 1995 för att ge underlag till föräldrahandledningsprogrammets innehåll. Denna enkät omfattade ca 1 300 föräldrar som tillfrågades genom hälsostationer och daghem.

Enkätsvaren visar bl.a. att föräldrarna anser sig ha två huvudbehov som barnuppfostrare. De har behov av information och kunskap som är knuten till avgränsbara frågeställningar och problem. De har också, särskilt förstagsföräldrarna, behov av vägledning i socialiseringen till föräldrarollen. De har t.ex. frågor om hur de skall få en bra arbetsfördelning och ett gott samspel i familjen, hur de skall klara av vardagstillvaron och förverkliga framtidsförväntningarna. Föräldrarna är relativt medvetna om vilken form av vägledning de kan få av hälsosystemen via hälsostationen. Föräldrarna ser hälsosystemen som en "informant" med relevanta kunskaper. Nätverket runtomkring föräldrarna ger mer tid och möjligheter att utväxla egna erfarenheter av barnuppfostran.

Det finns uppenbara olikheter mellan könen när det gäller vägledningsbehov. Föräldrarna har olika roller. Båda föräldrarna har behov av att delta i sammanhang där man samtalar och delar erfarenheter på många plan.

Undersökningsresultaten bekräftar utvecklingen av en mer deltagande papparoll. Utredarna tror att pappans ökande deltagande i barnuppfostran kommer att öka behovet av vägledning till föräldrarna. Det blir viktigt att få mer detaljerad insikt om pappans önskemål och behov i denna utveckling. Arbetet måste gå ut på att pappan skall växa och bli

---

¹³⁵ Raundalen, M., Gjestad, R., Foreldreundersökelsen 1995. Foreldres behov for informasjon, råd og veiledning.

trygg i sin pappa- och föräldraroll, anser de som har analyserat enkätsvaren.

Föräldraenkäten visar att en stor fråga för föräldrarna är barns utagerande, barns aggression och oro. Föräldrarna är osäkra på vad som är bagatellartat och tillfälligt och vad som kan bli värre och svårare och som kan få långsiktiga konsekvenser. Föräldrarna är också osäkra på om de skall bestraffa barnen och hur stark bestraffning de skall välja.

Föräldragruppen kan ge utrymme för att diskutera föräldrarnas osäkerhet i olika situationer. Föräldrar kan då hjälpa varandra till olika lösningar genom att de hör hur andra föräldrar har löst liknande situationer. Detta kan bidra till ett mer nyanserat kunskapssökande än när informationen kommer från en specialist. Det framhålls emellertid att det är angeläget med sakkunnig personal som kan förmedla kunskap och fakta till föräldrarna och som kan möta föräldrarna där deras behov finns.

Material för föräldrahandledning

Barne- och familjdepartementet har uppdragit åt experter och forskare att utarbeta rapporter, handledande material för personal och informationsmaterial till föräldrar. De teman som tas upp bygger på önskemål som kom fram i föräldraenkäten. Inom programmet har skrifter för föräldrar tagits fram om barnuppfostran, samspel mellan föräldrar och barn, barns aggression och empati, adoptionsfamiljen, den nya familjen, mobbning bland barn och unga, uppfostringsformer förr och nu, små barns sorg, sjuka barn, pappor och barn. Författare till böcker och handledningsmaterial är kända barnexperter som Magne Raundalen och Henning Rye.

Alla länsstyrelser, hälsostationer och kommunkanslier har under år 1996 fått del av detta material för att kunna använda som underlag i kontakterna med föräldrarna.

Utredningens kommentarer

Genom det norska föräldraprogrammet har ett omfattande handlednings- och informationsmaterial utarbetats av kvalificerade forskare och experter inom barnområdet. Detta material innehåller pedagogiskt väl utarbetade och lättillgängliga skrifter och filmer för personal och föräldrar.

Den norska föräldraprogrammet byggdes upp p.g.a. att det fanns en stor efterfrågan från fältet på ny stimulans och nya metoder för att utveckla föräldrautbildningen. Utvecklingsarbetet inleddes med en undersökning bland föräldrar om vilka behov de hade av för-

äldrautbildning och bland personal om vad de behövde för att handleda föräldrarna. Det fanns en politisk ambition att satsa på föräldrahandledning från regeringens sida. I förutsättningarna angavs att det var kommunerna själva som avgjorde vilka faktiska insatser som skulle kunna ske på den lokala nivån. Det ställdes dock krav från regeringens sida på återrapportering från kommunerna om hur föräldrahandledningen utvecklades lokalt. Lokala och regionala utvecklingsprojekt har därvid bidragit till ett viktigt idé- och erfarenhetsutbyte.

Även i Sverige skulle det säkert uppskattas på många håll om det fanns ett informativt och inspirerande material om föräldraskap, barns utveckling och behov m.m. att tillgå för föräldrar och dem som vill satsa på att arbeta med frågor som gäller stöd i föräldraskapet. Ett material som blivit efterfrågat är t.ex. videofilmseien "Människans barn". Ur ett svenskt perspektiv skulle det däremot kanske inte vara möjligt att gå ut med centrala direktiv om att föräldrautbildning skall initieras och om att återrapportering om materialets användning skall ske. Uppföljningskravet skulle i sig kunna ha en pådrivande funktion, eftersom det kan upplevas som ett "nederlag" för kommuner, som inte har initiativ att redovisa. Det norska arbetssättet visar också på handlingskraft och medveten satsning för att påverka utvecklingen.

13 Utbildning – Fortbildning

Utredningens bedömning

- Genom sin grundutbildning och genom fortbildning bör personal som möter föräldrar förberedas i att ge föräldrar stöd i deras föräldraskap, individuellt och i grupp.
- Högskolorna bör uppmärksammas på behovet av att se över innehåll i utbildningen till distriktssköterska, sjuksköterska, barnmorska, läkare, socionom, psykolog samt barn- och ungdomspedagog vad gäller att få en bättre kompetens i frågor om barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.
- En bredare översyn av dessa utbildningar skulle vara angelägen med hänsyn till behovet av kompetensutveckling i frågor som gäller barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.
- Fortbildningsinsatser behövs för yrkesverksamma inom mödra- och barnhälsovården, barnomsorgen, skolan, individ- och familjeomsorgen i frågor om barns utveckling och behov, parrelationer, samlevnad, gruppmetodik, gruppdynamik.

Utredningens förslag

- Att Lärarutbildningsutredningen ser över behovet av kunskap om barns utveckling inom lärarutbildningen och vid behov lyfter in moment från den barn- och ungdomspedagogiska utbildningen.
- Att Folkhälsoinstitutet får i uppdrag att i samråd med kommuner, landsting studieförbund och frivilligorganisationer utveckla metoder och pröva olika modeller för fortbildning av föräldrar och personal som gruppleddare för föräldragrupper.
- Att Socialstyrelsen i samarbete med Folkhälsoinstitutet, får i uppdrag att ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.
- Att Skolverket får i uppdrag att se över kursplaner med hänsyn till barns och ungas behov av kunskap i föräldraförberedande teman som barns utveckling och frågor som gäller föräldraskap.

13.1 Exempel från olika utbildningar

Nedan ges exempel på hur utbildningar för distriktssköterskor, sjuksköterskor, barnmorskor, lärare, förskollärare och personal i öppna förskolor tar upp frågor om samarbete med föräldrarna, föräldrasamtal, samtalsmetodik och gruppdynamik. Målen för respektive utbildning framgår generellt av högskolelagen och högskoleförordningen (1993:100, bilaga 3). Allmänt sett anger dessa mål att studenten skall ha goda och för sin uppgift relevanta kunskaper och färdigheter för yrkesutövningen och för att utveckla verksamheten, god självkänedom och social kompetens. I övrigt anges mål som varierar alltefter vilken examen som avses. Följande redovisning ger exempel på vad som framgår av kursplaner och andra dokument angående respektive utbildning. Även läkare, socionomer och psykologer kommer i sin yrkesutövning i nära kontakt med föräldrar och barn. Dessa utbildningar behandlas dock inte här.

13.1.1 Sjuksköterskeutbildningen

Sjuksköterskeutbildningen är en 120-poängsutbildning på 6 terminer. I målbeskrivningen för sjuksköterskeexamen (SFS 1993:100, bilaga 3, p. 33) anges bl.a. att studenten skall ha tillägnat sig kunskaper i professionell omvårdnad, utvecklat sin förmåga till inlevelse och till goda relationer med patienter och deras närstående, förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar människors hälsa, förmåga att kunna initiera och delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete samt tillägnat sig kunskaper i sjukvårdens ekonomi och organisation. I övrigt gäller de mål som respektive högskola bestämmer.

Hälften av utbildningen till sjuksköterska omfattar temat omvårdnad som genomgående handlar om kommunikation och samtalsmetodik. Under den första terminen av utbildningen ingår en 5-poängskurs på temat individ, grupp och samhälle. I denna kurs behandlas frågor om att arbeta i grupp och individuellt, egna förhållningssätt osv. Under den sista utbildningsterminen i sjuksköterskeutbildningen hålls en kurs om barn, ungdom och föräldrar med inriktning på öppenvård.

13.1.2 Barnmorskeutbildningen

Barnmorskeutbildningen är en påbyggnadsutbildning till sjuksköterskeutbildningen. Utbildningen för barnmorskeexamen omfattar 60 poäng inom högskolan. Som behörighetskrav till utbildningen gäller, förutom allmän behörighet, legitimation som sjuksköterska samt lokala

antagningskrav. I högskoleförordningen (1993:100, bilaga 3, p. 7). anges att för att erhålla barnmorskeexamen skall studenten bl.a. ha utvecklat sin självkänedom och förmåga till inlevelse och goda relationer med patienter och deras närstående, förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar människans hälsa samt kunna delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete.

Utbildningen är indelad i tre kurser avseende grund-, fortsättnings- och fördjupningskurs och består av 30 poäng teoretisk och 30 poäng praktisk utbildning. Inom fortsättningskursen samt fördjupningskursen ingår att utveckla yrkeskompetensen vad gäller barnmorskans ansvar och funktion med inriktning på familjehälsövård såväl under graviditeten som efter barnets födelse.

De mål som de studerande skall uppnå genom utbildningen och som knyter an till föräldrastödet är följande:¹³⁶

- psykiska aspekter på föräldraskapet under graviditeten,
- den tidiga mor–barn–relationens och amningens betydelse för samspelet,
- psykologiska aspekter på föräldraskapet under och efter förlossningen,
- kvinnans psykologiska omställning efter förlossningen,
- föräldrautbildningens mål och innehåll före och kring barnets födelse,
- barnmorskans medverkan till utveckling hos kvinnan/mannen genom att stödja och stärka dem i deras anpassning i samband med graviditet och föräldraskap,
- kunskap om risker med tobak, alkohol och andra beroendeframkallande medel och påverkan på kvinnan/barnet.

13.1.3 Barn- och ungdomspedagogisk utbildning

Barn- och ungdomspedagogisk examen kan utfärdas med inriktning mot arbete som förskollärare som fritidspedagog. För att få examen skall studenten ha fullgjort handledd praktik eller förvärvat motsvarande praktisk erfarenhet.

Utöver de allmänna målen i högskolelagen skall studenten enligt högskoleförordningen (1993:100, bilaga 3, p. 8) bl.a. ha förmåga att till lagarbete, förmåga att i samarbete lösa de förekommande arbetsuppgifterna, insikter i pedagogik, specialpedagogik, didaktik, psykologi och metodik som krävs för verksamheten, förmåga att belysa allmänmänskliga och övergripande frågor som t.ex. existentiella frågor, miljö-

---

¹³⁶ Studiehandledning. Grundkurs 1-20 poäng. Barnmorskeprogrammet, Vårdhögskolan i Göteborg (1996).

frågor, m.m., god förmåga att planera, genomföra, utvärdera och utveckla arbete med barn och ungdomar i grupp samt god kännedom om socialtjänsten och skolan avseende mål, verksamhet och organisation. Härutöver gäller de mål som respektive högskola bestämmer.

Den barn- och ungdomspedagogiska utbildningen ses för närvarande över av Lärarutbildningsutredningen.

Förskollärarytbildningen bedrivs vid högskola och omfattar 120 poäng. Utbildningen pågår under sex terminer. 90 poäng är bunden studiegång. 30 poäng utgörs av tillval och examensarbete. Varje högskola lägger upp lokala utbildningsplaner och kursplaner för varje kurs och kan ha en speciell inriktning. Utbildnings- och kursplaner skiljer sig inte alltid så mycket från varandra eftersom det sker ett visst erfarenhetsutbyte mellan högskolorna.

I samband med kartläggningen av föräldrautbildningen (Ds 1997:6) gjordes en genomgång av några högskolors utbildningsprogram när det gäller innehåll i utbildningen till förskollärare. Som exempel kan konstateras att Högskolan i Jönköping i sitt barn- och ungdomspedagogiska program för förskollärare har moment under hela utbildningstiden som är inriktade på föräldrasamverkan, föräldramedverkan och föräldrastöd. Högskolan i Karlstad har flera kurser i förskollärarytbildningen som har inslag av frågor som gäller samarbete med föräldrar, föräldrasamverkan, gruppmetodik och gruppdynamik. Dessa frågor behandlas där främst under de första tre terminerna.

I lärarutbildningen vid Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm (HLS) ingår en temautbildning om yrkesrollen för förskollärarna. En kompletterande utbildning på 5 poäng om sociala omvårdnadsfrågor finns vid Göteborgs universitet. Vidare finns en 5-poängskurs om frågor om barnet i relation till föräldrarna. Olika teman och uppläggning diskuteras.

Förskollärarna arbetar vanligen i arbetslag och får därmed också en god förmåga i att leda grupper och hantera konflikter. Förskollärarna kan dock känna otrygghet i sin yrkesroll i förhållande till lärarna. De kan också känna sig osäkra i sin yrkesroll i förhållande till resursstarka föräldrar, vilket kan vara olyckligt i mötet med föräldrarna, t.ex. vid föräldramöten eller individuella samtal.

Utbildning för arbete i öppen förskola

Den öppna förskolan leds vanligen av en förskollärare som ibland har hjälp av en barnskötare. Förskollärarna kan ha en specialpedagogisk inriktning. Det förekommer också att socialsekreterare eller socialpedagoger tjänstgör på den öppna förskolan.

Det finns modeller för en påbyggnadsutbildning, som genomförs i form av uppdragsutbildning på högskolenivå för personal i öppen förskola. En del i denna utbildning avser att utvidga kompetensen i att samarbeta med föräldrar och andra vuxna som besöker den öppna förskolan.¹³⁷

Vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm (HLS) har prövats en sådan modell för påbyggnadsutbildning på högskolenivå för personal i öppen förskola. Fem kurser har genomförts för personalen på öppna förskolor både som fristående kurser och som uppdragsutbildning. HLS planerar att fortsätta med 5-poängskurser som uppdragsutbildning. Syftet med dessa kurser är att stärka personalens yrkesroll och att arbeta föräldrastödande. Under hösten 1997 genomförs en sådan kurs i långsam takt för att personalen skall hinna med både yrkesarbete och studier. Även vid högskolorna Jönköping och Luleå diskuteras att starta särskilda kurser.

Det finns önskemål om fortbildningskurser och fördjupningskurser från dem som har deltagit i tidigare kurser. Det finns också önskemål om kurser som tar upp mer om samarbetet med mödra- och barnhälsovården.

Vidare kan nämnas att ett nätverk, som anordnar kurser för personal som arbetar i öppna förskolor i Stockholm, har fått bidrag från Socialstyrelsen under sitt uppbyggnadsarbete. Genom högskolan spelades under våren 1997 in en video som belyser syftet att den öppna förskolan, arbetsmetoder, arbetsförhållanden, yrkesrollen och verksamhetens betydelse.

13.1.4 Lärarutbildningen

Utbildningsprogrammet för grundskollärarexamen har två inriktningar. Den ena är inriktad mot undervisning i klasserna 1–7 och omfattar 140 poäng. Den andra är inriktad mot undervisning i klasserna 4–9 och uppnås enligt två alternativ om minst 180 eller 140–180 poäng.

Högskoleförordningen (1993:100, bilaga 3, p. 14) anger vilka läraryrkesexamen som skall finnas och fastställer målbeskrivningar för dessa, gemensamma för alla högskolor. För att erhålla grundskollärarexamen skall studenten ha bl.a. sådana insikter i pedagogik, specialpedagogik, didaktik, psykologi och metodik som krävs för att bedriva den undervisning som utbildningen är inriktad mot och lösa normala elevvårdsproblem i skolan, förmåga att belysa existentiella frågor, m.m. För grundskollärarexamen med inriktning mot undervisning i

---

¹³⁷ Westmark, J. Artikel i konferensmaterial "Öppen förskola, tre perspektiv". Rikskonferens 10–11 maj 1995. Socialstyrelsen.

årskurserna 1–7 skall studenten även ha särskild kännedom om grundläggande läs- och skrivinläring och/eller grundläggande matematikinläring. Vidare krävs att studenten har fullgjort handledd praktik.

Högskolorna bestämmer i övrigt själva mål, omfattning, innehåll och organisation av utbildningarna. Lärarutbildningarnas innehåll och organisation varierar delvis mellan olika högskolor.

Regeringen har i budgetpropositionen för år 1997 framhållit att utvecklingen av regionala utvecklingscentra bör stimuleras och att ledningen för varje högskola med lärarutbildning bör ta ett samlat ansvar för denna utbildning och garantera att den är väl sammanhållen. Vidare framhålls – i linje med de överväganden som utredningen om föräldrautbildning har framfört i tidigare avsnitt – att yrkeserfarenhet från andra områden än skolan bör tas till vara inom lärarutbildningen.

En särskild parlamentarisk kommitté har tillsatts för att lämna förslag till förnyelse av lärarutbildningen (Dir.1997:54). I direktiven framhålls att den förändrade lärarrollen kräver ett ledarskap med professionella kunskaper om hela verksamheten – läraren måste kunna ta ansvar för såväl övergripande mål som ämnesspecifika – vara både generalist och specialist. Vidare anges att organiseringen av skolarbetet ställer stora krav på ledarskap, vilket kräver social kompetens, medvetenhet om och insikt i hur individer och grupper fungerar och att kunskaper om t.ex. relationer, kommunikation, barn- och ungdomskultur samt om skolan som mötesplats och kulturmiljö är viktiga.

I Lärarutbildningsutredningens uppdrag ingår vidare att ange mål och principer för styrning av lärarutbildningen samt att lämna förslag om innehåll och omfattning av de olika lärarutbildningarna, liksom om organisatoriska frågor. I uppdraget ingår också att lämna ytterligare förslag kring lärarnas fortbildning, vidareutbildning och lärarutbildningens forskningsanknytning. Vidare skall utredningen belysa möjliga vägar för att organisera de av regeringen förordade utvecklingscentra. Dessa förutsätts ha en viktig roll för att snabbt initiera förnyelsearbete i samverkan mellan högskola, förskola, skola och vuxenutbildning.

Varje högskola fastställer sin egen utbildningsplan. Den anger huvudinriktningen för utbildningen och är styrande för de mer detaljerade kursplaner som fastställs av respektive institutions styrelse. Vid Högskolan i Karlstad har lärarutbildningen en gemensam basutbildning på 20 poäng under en termin för samtliga studerande inom grundskollärarutbildningen och studerande inom de barn- och ungdomspedagogiska utbildningarna som utbildas vid högskolan.¹³⁸ Temat för denna utbildning är ”Tradition och förnyelse”. I den ingår en 10-poängskurs om

---

¹³⁸ Program för grundskolläraryxamen, Högskolan i Karlstad. Dnr 30/956.

grundläggande perspektiv på didaktik och en 10-poängskurs om Samhälle och kultur.

Syftet är att introducera de blivande lärarna att fungera som kulturförmedlare i sin kommande verksamhet. Det personliga ansvaret betonas för de fortsatta studierna och den kommande yrkesverksamheten. För att öka förståelsen och samarbetet mellan olika lärarkategorier delas de studerande in i s.k. studiegrupper, bestående av 6–8 studerande. Dessa studiegrupper är sammansatta så att blivande förskollärare, fritidspedagoger och grundskollärare med olika inriktningar integreras och studerar tillsammans.¹³⁹

Målen för kursen Samhälle och kultur kopplar till de önskemål som utredningen om föräldrautbildning har framfört tidigare i detta betänkande. Det är bl.a. att utveckla förmågan hos de studerande att bearbeta gruppprocesser inom den egna studiegruppen, introducera ett problem-baserat lärande, grundlägga ett medvetet förhållningssätt till kulturarv och traditionsförmedling. Som särskilda kursmoment ingår bl.a. föräldrautbildning, utvecklingssamtal, den målstyrda skolan, skolkoder och den dolda läroplanen, föräldrar och närsamhället, närsamhällets påverkan på skolan och skolpersonalens arbetsituation, den fysiska och psykiska skolmiljön, m.m.¹⁴⁰

Grundskollärautbildningen är, enligt vad utredningen har erfarit, till största delen inriktad på utbildning i ämneskunskap (ca 85 % enligt vissa beräkningar). Endast en mindre del av denna utbildning tar upp frågor om barns utveckling och behov i olika åldrar, förhållningssätt till barn, bemötande av barn osv. Frågor om att hantera konflikter med barn, mellan barn i grupper, mellan barn och vuxna eller att hantera olika former av mobbning har inte heller ingått i utbildningen som särskilda moment. Frågor om samarbete med föräldrar, föräldrasamtal, gruppmetodik och gruppdynamik har aktualiserats i och med att lärarna numera skall svara för utvecklingssamtal. Hittills har dock lärarutbildningen endast marginellt tagit upp dessa frågor. De blivande lärarna har inte heller fått utbildning i att leda grupper trots att detta egentligen ingår i det dagliga arbetet. Lärarutbildningen har i stället mer handlat om att få en teoretiskt och undervisningsmässigt god kompetens.

Regeringen (Utbildningsdepartementet) har genom översyn av frågor om ökat inflytande för elever och föräldrar samt i direktiven till Lärarutbildningsutredningen tagit nya initiativ som innebär att läraren

---

¹³⁹ Kursplan för Tradition och förnyelse. En introduktionskurs till läraryrket. Samhälle och kultur, 10 poäng. Institutionsstyrelsen för Samhällsvetenskap. Högskolan i Karlstad. 1995-12-15.

¹⁴⁰ Kursplan. Skolans hela verksamhet. Grundskolläroprogrammet. 10 poäng, preliminär version, 1996.

måste få en mer aktiv och verklighetsförankrad roll i kontakten med eleverna och föräldrarna. Föräldrainsflytandet har fått en högre dignitet i skolans värld genom olika centralt fattade beslut. Fortfarande är det dock långt kvar till ett reellt föräldrainsflytande i de flesta skolor, trots att detta är en viktig förutsättning för föräldrarnas intresse för skolan och skolans arbete med eleverna.

13.2 Motiv för utredningens bedömning och förslag

Utredningen om föräldrautbildning konstaterar i flera sammanhang i detta betänkande vikten av att professionella som möter föräldrar i mödra- och barnhälsovården, förskole- och fritidshemsverksamheten, skolan, föreningslivet, m.m. har god kompetens i att ta vara på föräldrarnas intresse och engagemang och stärka dem i deras förmåga som föräldrar. Detta ställer nya krav på utbildning och fortbildning av personal.

Utredningen anser att följande delmål bör ställas upp för stödet i föräldraskapet:

- Utbildningen av personal, som i sitt arbete möter föräldrar, ska syfta till att utveckla lyhördhet för föräldrars frågor, respekt och samspel samt till att stärka föräldrars kompetens och tilltro till sin egen förmåga.
- Personal som skall arbeta med föräldrar ska ha kompetens att ge föräldrar stöd i sitt föräldraskap individuellt och i grupp.
- Ledaren för en föräldragrupp bör vara lyhörd, ha respekt för gruppdeltagarnas kompetens och uppmuntra samspel mellan individer.

Behovet av *fortbildning* av personal var stort i början av 1980-talet när föräldrautbildningen byggdes upp och det gjordes då stora satsningar på fortbildning. En ny satsning på stöd i föräldraskapet ställer nya krav på utbildning och fortbildning av den personal som möter föräldrar i sin yrkesutövning. Det handlar om en ny syn på föräldrars engagemang, kraft och förmåga att ta ansvar för sin situation, att ta initiativ, att starta grupper. Det handlar också om föräldrarnas intresse för frågor om relationer och parförhållanden och en ökad medvetenhet i föräldrarollen. Ett föräldrastöd som omfattar föräldrar med barn upp till 18 års ålder innebär också att det blir fler yrkesgrupper som har behov av utbildning och fortbildning.

Den personal som möter föräldrar ställs därmed inför nya utmaningar i att möta föräldrarnas behov av stöd, vara lyhörd för föräldrarnas frågor, kunna leda grupper, ha kunskap i samtalsmetodik, gruppsy-

namik, förmåga att hantera olika situationer som kan komma upp i föräldragrupper och ta vara på de tillfällen när föräldrar träffas.

När det gäller *grundutbildningen vid högskolor* i Sverige gör varje utbildningsanordnare upp sina egna utbildningsplaner med utgångspunkt i de krav som bestäms i högskoleförordningen och de målbeskrivningar som fastställs för de olika yrkesexamina. Utbildningarna kan därför se delvis olika ut på varje högskola. *Utredningen om föräldrautbildning* har studerat förhållandena vid några högskolor och drar därav slutsatsen att det är angeläget att högskolorna uppmärksammas på att utbildningar av den personal, som senare kommer att möta föräldrar i sin yrkesutövning, måste utvecklas med inriktning på behovet av att arbeta för ett ökat stöd i föräldraskapet.

Inom högskolan finns dessutom intressanta utvecklingsmöjligheter att ordna gemensamma grundutbildningskurser för flera yrkesinriktade utbildningar som t.ex. förskollärare, lärare, socionomer, distriktsköterskor, sjuksköterskor och barnmorskor. En modell, som har prövats vid Högskolan i Karlstad med en gemensam bastermin för förskollärare och lärare, har visat att eleverna har ett stort utbyte av en sådan uppläggning. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att det skulle vara av värde om gemensam utbildning kunde prövas vid flera högskolor. Det skulle även vara av värde om en gemensam utbildningsplattform för fler yrkesgrupper kunde prövas.

Sjuksköterske-, distriktsköterske- och barnmorskeutbildningen vid hälsohögskolorna innehåller moment om föräldrasamarbete, arbete i grupp och gruppdynamik. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att dessa utbildningar skulle behöva ses över särskilt vad gäller arbetet med att ge stöd i föräldraskapet, föräldrars samarbete, parförhållanden och relationer. Hälsohögskolorna bör uppmärksamma behovet av utveckling i utbildningen i dessa avseenden.

Den barn- och ungdomspedagogiska utbildningen har i förhållande till lärarutbildningen ett bredare innehåll vad gäller frågor om barn, barns utveckling och barns behov, samarbete med föräldrar, gruppdynamik och gruppmetodik. Utredningen anser dock att förskolläraryrket och fritidspedagogutbildningen skulle kunna fördjupas vad gäller kompetensen i samtalsituationen med föräldrarna och i att ge föräldrarna ökat inflytande över verksamheten. Under senare år har, i samband med ökade besparingskrav inom verksamheten, barngrupperna på många håll blivit större och antalet vuxna som arbetar i barngrupperna har minskats. Detta ställer också nya krav på yrkesrollen och på möjligheterna att hålla en god kontakt med föräldrarna. De ändrade villkoren för arbetet med barn och kontakterna med föräldrarna bör således även tas upp i fortbildningen av förskollärare och fritidspedagoger.

Utbildningen/fortbildningen av lärare skulle också kunna utvecklas vad gäller frågor om kunskap om barn, föräldrasamarbete, samtalsmetodik, gruppmetodik och gruppdynamik. Lärarutbildningen kan hämta förslag om metoder och innehåll från förskollärarytbildningen. *Utredningen om föräldrautbildning* anser att Lärarutbildningsutredningen bör uppmärksammas på detta. Bl.a. bör med hänsyn till kravet på en ökad samordning mellan förskolan och skolan beaktas vad detta får för konsekvenser för stödet i föräldraskapet/föräldrautbildningen.

Fortbildningsbehov

Utredningen om föräldrautbildning anser att det, om samhället skall ge ett förstärkt stöd i föräldraskapet, finns ett behov av fortbildning för yrkesverksamma som möter föräldrar och barn. Ett vidgat samarbete med familjerådgivningen i respektive kommun kan därvid vara av värde för att utveckla kompetensen i frågor som gäller föräldrars villkor i dagens samhälle och stöd i parrelationen.

Utbildning och fortbildning kan handla om att utbilda ”spjutspetsar” som i sin tur kan ge utbildning på det lokala planet. I Norge har t.ex. fylkesmännen (motsvarar ungefär landshövding i Sverige) haft ansvar för fortbildning av personal i samband med implementeringen av det norska föräldrahandledningsprogrammet. Fylkesmannen har där medverkat till utbildning av utbildare från respektive kommun vilka i sin tur har svarat för fortbildningen på sin institution. En liknande modell skulle också kunna tillämpas i Sverige för fortbildningen på central och regional nivå för att lyfta frågan om stöd i föräldraskapet/ föräldrautbildningen.

Utredningen om föräldrautbildning anser vidare att det finns ett behov av extra stimulansbidrag för utbildning och fortbildning av ledare av föräldragrupper. Nya idéer kan behövas vad gäller innehåll, material och metodik. Här är möjligheterna till kontinuerlig fortbildning för personalen och handledning av stor betydelse.

Fortbildningen kan utvecklas och bedrivas på olika sätt. *Utredningen om föräldrautbildning* föreslår att Folkhälsoinstitutet i samråd med kommuner, landsting, studieförbund och frivilligorganisationer får i uppdrag att utveckla metoder och pröva olika modeller för fortbildning av föräldrar och personal som gruppleddare för föräldragrupper.

Kurs- och konferensverksamhet

I samband med utbyggnaden av föräldrautbildningen i början av 1980-talet anordnade Socialstyrelsen kurs- och konferensverksamhet om för-

äldrautbildning för mödra- och barnhälsovårdens samordnande personal, läkare, barnmorskor och barnsjuksköterskor. Konferensernas program byggdes upp tillsammans med det landsting som för tillfället var värd för konferensen. Dessa konferenser satte fokus på mödra- och barnhälsovårdens föräldrautbildning inom landstingen, bidrog till att belysa aktuell forskning och gav tillfälle till utbyte av erfarenheter. Verksamheten rönt stor uppskattning.

Utredningen om föräldrautbildning anser att föräldrastödet/föräldrautbildningen åter måste få en förstärkt status och uppmärksamhet inom landstingen. Det handlar nu också om att nå fler yrkesgrupper och fler grupper av föräldrar, eftersom föräldrastödet avses omfatta föräldrar som har barn upp till 18 års ålder. Det skulle därför vara angeläget med en ny konferensverksamhet kring föräldrastödet/utbildningen och dess betydelse, för att följa upp verksamheten och ge vidgat utrymme till utbyte av erfarenheter. I kapitel 4 i detta betänkande föreslår utredningen att Socialstyrelsen/Folkhälsoinstitutet, får i uppdrag att ordna konferenser kring stödet i föräldraskapet och dess betydelse.

Förberedelsen i föräldraskapet

Förberedelsen i föräldraskapet börjar i den egna barndomen och en grund läggs genom den trygghet, kärlek, uppskattning och omtanke som barnet möter under sin uppväxttid. Förhållanden i hemmiljön har en stor betydelse för det egna föräldraskapet, men skolan kan också bidra till att förbereda och lägga en grund hos den uppväxande generationen. I skolans undervisning är det därför angeläget att det finns utrymme för att inhämta kunskap och diskutera frågor som gäller barns utveckling och behov, föräldrarollen och stöd i föräldraskapet. *Utredningen om föräldrautbildning* föreslår därför att Skolverket får i uppdrag att se över kursplaner för att bättre tillgodose barns och ungas behov av kunskap i föräldraförberedande teman. Exempel på sådan teman är barns utveckling och behov, föräldraskap, familj och relationer.

Kommittédirektiv

Beslut vid regeringssammanträde den 6 mars 1997

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att föreslå hur stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning och andra verksamheter för föräldrar med barn i förskole- och skolåldern kan utvecklas och stimuleras.

Uppdraget skall vara slutfört den 30 september 1997.

Bakgrund

Riksdagens socialutskott har påtalat vikten av att föräldrautbildning kommer till stånd (bet. 1990/91:SoU 2). Utskottet anser att det bör skapas förutsättningar för en föräldrautbildning för föräldrar till barn som passerat spädbarnstiden. En sådan föräldrautbildning bör vara frivillig för föräldrarna men bör genomföras så att alla föräldrar får praktiska möjligheter att delta. Utskottet anser vidare att utbildningen bör bedrivas inom ramen för barnhälsovården, barnomsorgen och skolan samt kompletteras med insatser från frivilligorganisationer, såsom barn- och ungdomsorganisationer och studieförbund.

Enligt utskottet bör föräldrautbildningens syfte vara att dels ge ökade kunskaper om barns utveckling, dels skapa möjlighet till kontakt och gemenskap med andra föräldrar samt med barnomsorgs- och skolpersonal. Enligt utskottet bör regeringen med utgångspunkt både i vad utskottet skisserat och i resultaten från det pågående förnyelsearbetet med föräldrautbildning föreslå hur en föräldrautbildning under barnens förskole- och skolår kan utvecklas och stimuleras. Riksdagen har gett regeringen till känna vad utskottet anfört (rskr. 1990/91:5). I sitt betänkande 1995/96:SoU4 Barn och ungdom, har socialutskottet vidhållit sin tidigare inställning.

En särskild arbetsgrupp (1996:A) inom Socialdepartementet har under år 1996 haft till uppgift att kartlägga, beskriva och analysera verksamheter med föräldrautbildning och föräldrastöd.

Denna arbetsgrupp har nyligen lämnat en rapport Stöd i föräldraskapet (Ds 1997:6). Rapporten ger en bred beskrivning av hur föräldrautbildningen och närliggande föräldrastödjande verksamheter bedrivs i dag. Rapporten innehåller dock inte några förslag.

Den föräldrautbildning som ges genom mödra- och barnhälsovården är för flertalet föräldrar det viktigaste momentet i föräldrautbildningen och föräldrastödet. Mödra- och barnhälsovården har en betydelsefull föräldrastödjande roll. Kunskaper om graviditet, förlossning och det lilla barnets behov är givetvis grundläggande, men även kunskaper om parrelationer, relationer och samspel i familjen är angelägna att förmedla.

Barnen har behov av och rätt till kontakt med båda sina föräldrar. Det är viktigt att stödja föräldrarna att ta ett gemensamt ansvar för sina barn. Särskilda insatser behövs för att öka fäderns deltagande i föräldrautbildning.

Föräldrar till barn i förskoleåldern behöver kunskap och kontakter med andra föräldrar. Frågor om föräldraskapet, barnuppfostran, gränsättning och tydlighet, barns språkutveckling och TV-tittande är exempel på frågor som engagerar många föräldrar. Barnomsorgen ger utrymme för sådana diskussioner, men bara begränsat.

Den genomsnittliga åldern för alkoholdebuten har sänkts och missbruket bland ungdomar har ökat under 1990-talet. Detta trots att det inte är tillåtet att sälja, servera eller överlämna alkohol som gåva till ungdomar under 18 år. Ungdomarna själva anger föräldrarnas beteende och normer som centrala i förhållande till deras egen syn på alkohol.

Föräldrar till skolbarn känner allt tidigare en oro för barnens miljö både inom och utom skolans värld. Många föräldrar är i dag oroliga för att deras barn skall råka illa ut. Det kan gälla droger, kriminalitet och risker för tidig social utslagning.

I föräldrautbildningen kan också barnuppfostran diskuteras i ett jämställdhetsperspektiv. Det gäller såväl i förhållande till små barn som till tonåringar. Vad är berättigade skillnader i uppfostran av flickor och pojkar och vad har sin grund i myter och fördomar?

Uppdrag

En särskild utredare tillkallas för att undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att utveckla och förbättra stödet till föräldrar i form av föräldrautbildning och andra verksamheter som är avsedda att stödja och stärka föräldrarna i deras föräldraroll.

Syftet är inte att samhället skall ta över barnets fostran utan tvärtom att ge föräldrarna det stöd de kan behöva för att lättare klara av föräld-

raskapet. Alla föräldrar behöver dock kunskap för att kunna fungera som föräldrar och många föräldrar behöver stöd i sitt föräldraskap.

Utredaren skall pröva om det är möjligt att erbjuda alla föräldrar föräldrautbildning. Det gäller framför allt inom mödra- och barnhälsovården, men även inom barnomsorgen och skolan. Inom mödra- och barnhälsovården är det angeläget att förstagångsföräldrarna kan ges plats i gruppverksamhet med inriktning på att föräldrarna skall få kunskaper, kontakt och gemenskap. Intervjuundersökningar visar att föräldrar önskar att barnvårdscentralerna skall ge föräldrautbildning under hela förskoleperioden. I uppdraget ingår att pröva förutsättningarna för en sådan försöksverksamhet.

Vissa medicinska kunskaper förefaller också allt viktigare att ge föräldrarna. Astma, allergi och överkänslighet håller på att utvecklas till folksjukdomar. Förebyggande arbete inom detta område kan sannolikt ge besparingar i behandlingsarbetet. Också när det gäller barnolycksfall och plötslig spädbarnsdöd är det angeläget att öka kunskaper och ge en ökad medvetenhet. Utredaren bör undersöka vilka metoder som är användbara när det gäller att förbättra föräldrarnas kunskaper inom dessa områden.

Utredaren bör ta fram modeller för information till föräldrarna om det skadliga för barnets hälsomässiga utveckling i att bruka alkohol, narkotika och tobak under graviditeten.

Det är angeläget att föräldrar som sviktar i sin föräldraroll nås med erbjudande om stöd och om föräldrautbildning. Inte minst viktigt är att erbjuda föräldrarna hjälp att lösa och minska eventuella inbördes konflikter. Modeller för föräldrautbildning för stöd till föräldrar som sviktar i sin föräldraroll bör tas fram.

Barnomsorgen har en viktig föräldrastödjande roll. Utredaren skall pröva på vilket sätt denna kan utvecklas. Barnomsorgen når dock inte alla barnfamiljer. Utredaren skall därför särskilt se över möjligheterna att förbättra den öppna förskolans verksamhet som stöd till föräldrar och till barn som inte har plats inom den sedvanliga barnomsorgen.

Utredaren skall belysa vilka grupper som inte nås av erbjudande om den organiserade föräldrautbildningen och föräldrastödet och vad som kan göras för att nå dessa föräldrar. Det kan bl.a. bli fråga om uppsökande verksamhet som riktas mot föräldrar med särskilda behov eller i särskilda situationer. Som exempel kan nämnas vissa invandrar- och flyktingföräldrar. Det kan också vara fråga om föräldrar till barn med vissa funktionshinder eller barn med behov av annat särskilt stöd.

Ett särskilt område där föräldrar kan behöva stöd gäller tonårsbarnens förhållande till alkohol, droger och tobak. Utredaren skall pröva vad som kan göras inom barnomsorgen, skolan och på annat sätt för att

hjälpa föräldrarna i deras arbete med att ge sina barn en positiv inriktning på sina liv.

För barnet är en nära och tidig kontakt med båda föräldrarna av ovärderlig betydelse. Det är därför viktigt att nå både mammorna och papporna med föräldrautbildning. Särskilda insatser för att uppmuntra pappor att delta i föräldrautbildning har visat sig vara framgångsrika. Bl.a. har fäder som deltagit i försöksverksamhet med pappautbildning varit föräldralediga i större utsträckning än fäder som inte deltagit. Med hänsyn härtill är det angeläget att utredningen medverkar till att verksamheten med pappautbildning får en fast och generell form över hela landet. Det är även viktigt att finna former för hur mammor och pappor som inte bor tillsammans med sina barn kan få stöd i sitt föräldraskap.

Utredaren skall beakta FN:s konvention om barnets rättigheter. I sammanhanget bör övervägas hur barnets rätt till skydd, integritet och deltagande kan behandlas i föräldrautbildningen. Likaså bör prövas hur man kan hjälpa föräldrarna att utveckla barnets förmåga till empati, dvs. inlevelse i andra människors situation.

För området föräldrautbildning finns inga specifika lagregler. Utredaren skall vara oförhindrad att fortlöpande under utredningsarbetet föreslå sådana åtgärder av lagteknisk, finansiell och organisatorisk natur som behövs dels för att uppnå förbättrade möjligheter till samordning och samverkan mellan olika myndigheter och organisationer inom området, dels för att medverka till att föräldrautbildning kan erbjudas föräldrar till barn i olika åldrar.

Samråd

Många av de frågor som kommittén skall behandla ingår bl.a. i Socialstyrelsens, Folkhälsoinstitutets, Barnombudsmannens, Statens skolverks och Ungdomsstyrelsens arbetsfält. Utredaren skall samråda med dessa myndigheter så att kompetens och resurser inom kommittén respektive berörda myndigheter tas till vara på bästa sätt. Utredaren skall även ha kontakter med Barnpsykiatrikommittén (S 1995:06).

När det gäller utnyttjande av föräldrapenning bör samråd ske med Riksförsäkringsverket. I detta sammanhang är försäkringskassornas erfarenheter av särskilt intresse.

Utredaren skall även samråda med företrädare för kommuner och landsting.

Ramar för kommitténs arbete

Uppdraget skall vara slutfört senast den 30 september 1997.

För utredningsarbetet gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om prövning av offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om redovisning av jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och om redovisning av konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (1996:49).

Kommitténs förslag skall vara kostnadsneutrala såväl för den statliga sektorn som för den samlade offentliga sektorn. Utredaren skall belysa vad detta innebär vad gäller omfördelning av resurser.

Socialdepartementet

